

Mluvnice jazyka českého

pro

školy střední a ústavy učitelské.

Sepsali

M a t i á š B l a ž e k

a

F r a n t i š e k B a r t o š.

Díl druhý: Skladba.

Skladba.

Sepsal

František Bartoš.

V Brně

Tiskem a nákladem Karla Winikera, c. k. dvorního knihkupece,
1886.

Předmluva k vydání třetímu.

Třetí toto vydání Skladby v nejedné příčině podstatně se liší od vydání prvního (z r. 1878.) i druhého (z r. 1880.), jsouc vydáním jednak značně skráceným, jednak rozšířeným.

Snaže se vyhověti důvodným přáním soukromě i veřejně projeveným, uskrovnil jsem učiva měrou dosti značnou, vynechávaje, co mi se nezdálo být škole naprosto nezbytným, a slučuje části dříve příliš rozdrobené u větší celky. Jmenovitě nauku o pádech předložkových zhudoval jsem na základech zcela jiných. Jestí právě tato část skladby jak z nejdůležitějších, tak i z nejnesnadnějších, pojednává-li se o každé předložce o sobě. Tímto novým uspořádáním, jímž stejně funkce všech předložek shrnuty jsou v jedno, i přehled celku snažnější bude, i důležité rozdíly synonymních pádů předložkových tím ostřeji vyniknou. K rozdílům těmto poukazuje se jednak v poznámkách na svých místech přičiněných, jednak i ve zvláštním odstavci „O některých zvláštnostech pádů předložkových,“ kdež i vytěny jsou chyby, jichž se nynější řeč spisovná v té příčině nejčastěji dopouštívá na velikou újmu nejen správnosti jazykové, nýbrž i lahodné rozmanitosti a logické určitosti. Vůbec v celé první části „O větě jednoduché“ nezbýlo téměř ani jednoho paragrafu bez značných změn buď věcných buď formalních.

Organické souvislosti a snadnější přehlednosti v nauce o významě slovních tvarů tím jsem se snažil dodělati, že jsem tu všude základním dělidlem zvolil části věty jednoduché, děle na př. instrumental ve tři. hlavní druhy: příslovečný, předmětný a výrokový; příslovečný instrumental zase v místní, časový, způsobový a příčinný atd. Abych však i věty vedlejší souvětí podřadných dle tohoto principu roztrídil, děle je *toliko* ve věty podmětné, předmětné, výrokové, přivlastkové a příslovečné, k tomu nemohl jsem se odhodlati. Kdo vyučoval v nižších třídách latině, ví z vlastní zkušenosti, s jakými obtížemi zápasiti tu bývá, jsou-li žáci tomuto rozdělování vět navykli, aniž označují na př. společným jménem

vět předmětných sedmery věty vedlejší, jež v latině i v řečtině jinou a jinou vazbu mají a dle toho se i rozdělují. Zůstal jsem tedy za příkladem skladby Niederlovy při rozdělení dvojtěm. Který žák zná důkladně větu jednoduchou, snadno zajisté rozezná větu předmětnou od příslovečné atd.; jsouť při každé části větné příslušné věty za příklad uvedeny, jakož i při každém druhu vět vedlejších podotčeno jest, kterou část věty hlavní zastupují.

Rozmnoženo pak jest vydání toto mimo jiné methodickou průpravou k nauce o větě jednoduché, kapitolou o jakosti děje slovesního, o slovesech předponových a přídavkem druhým, jenž zavírá v sobě „Ukázku české fraseologie.“ Přídavkem tímto, kterýž ovšem není a nemůže býti než pouhou „ukázkou,“ hleděl jsem dosti činiti intencím samého „Organizačního Nákresu,“ jenž na str. 147. dobře podotýká, že „skladbě jazyků slovanských náleží nejen vědomí jazykové buditi a základy položiti, na nichž by se budovati mohlo vyučování jazykům cizím, nýbrž i přítrž činiti nesprávnostem a libovuli, jež se vloudily ve skladbu některých jazyků slovanských s němalou jejich škodou, a tak čistiti a slechtiti řeč dorůstajícího pokolení.“ Ostatně tomuto úkolu i na jiných místech kniha má dosti činiti se snaží, vytýkajíc všude chyby, jichž se novější spisovatelé dopouštivají proti ustáleným ode dávna zákonům české skladby.

Mimo to přidána jsou na svých místech příhodná cvičení. Co se týče tak řečeného „skracování vět,“ podotýkám výslovně, že všecky věty na evičenou vazeb přechodníkových a participálních ve příslušných cvičeních uvedené, rozvedeny jsou z původních přechodníků a participií. Chraniž se učitel naváděti žákův, aby skracovali kde jakou větu vedlejší, jmenovité nečeským substantivy slovesními; právě naopak vypuzovati jest rozmohlé v nynějším slohu našem bez toho až přes příliš takové barbarismy přesnějšími vazbami českými (srovn. na str. 117).

Odevzdávaje již dílko toto po třetí veřejnosti, rád bych jen, aby i v této nové úpravě téžé přízně došlo, které se mu dostalo tak hojnou měrou již dvakrát.

V Brně dne 1. února 1882.

F. B.

O b s a h.

Část první. O větě jednoduché.

Rozdíl první. O částech věty a jejích shodě.

	strana
<i>Hl. I. O částech věty vůbec</i>	1
<i>Hl. II. O částech věty zvláště</i>	5
I. O podmětě	5
II. O výroku	7
III. O sponě.	8
O shodě výroku s podmětem	9
O způsobě čili formě výroku	10
O větách bezpodmětných	12
IV. O přivlastku	14
O přistavku	16
O shodě přivlastku se jménem určeným	16
V. O předmětu	18
VI. O doplnku výrokovém	18
VII. O určení příslovečném	19
<i>Hl. III. O větném přízvuku</i>	23

Rozdíl druhý. O významě slov u větě.

I. O slovech ohebných.

A) O jméncích.

I. O jméně podstatném	23
II. O jméně přídavném	28
III. O číslovkách	29
IV. O námbatkách	30
<i>Hl. IV. O pádech.</i>	34
I. O nominativě	34
II. O vokativě	34
III. O akkusativu	34
1. předmětném	34
2. dvojím	30
3. příslovečném	37
IV. O genitivě	38
1. přivlastkovém	39
2. předmětném	42
3. příslovečném	49
V. O dativě	51
1. předmětu	51
2. příslovečném	55
VI. O lokále	56
VII. O instrumentalu	57
1. příslovečném	57
2. předmětném	63
3. výrokovém	64
<i>Hl. V. O pádech předložkových.</i>	67
I. místních	71
II. časových	72
III. způsobových	74
IV. přičinných	75
V. O některých zvláštnostech pádů předložkových	77

B) O slovese.

	Strana
<i>Hl. VI. O jakosti díje slovesnho</i>	84
<i>Hl. VII. O slovesech předponových</i>	87
<i>Hl. VIII. O rodech slovesních</i>	93
I. O rodě činném	93
II. O rodě středním	94
III. O rodě trpném	94
<i>Hl. IX. O časích slovesních</i>	96
I. O čase přítomném	96
II. O čase minulém	97
III. O čase budoucím	99
Hojnost tvarů časových	100
<i>Hl. X. O způsobech slovesních</i>	100
I. O indikativě	100
II. O kondicionále	100
III. O imperativě	100
<i>Hl. XI. O jmenných tvarech slovesních</i>	103
I. O infinitivě	103
II. O přehodnících	107
III. O příčestí činném	113
IV. O příčestí trpném	115
V. O supině	116
VI. O podstatném jméně slovesním	116
II. O slovech neohebných	
<i>Hl. XII. O částicích</i>	119
I. Částice důrazové	119
II. Částice tázací a žádací	120
III. Částice záporné č. záporky	120
Část druhá. O větě složené.	
<i>Hl. XIII. O skladání vět vůbec</i>	122
<i>Hl. XIV. O souvěti souřadném</i>	123
A) O přidělování vět vůbec	123
B) O způsobech souvětí souřadných zvláště	123
C) O větách stražených	125
<i>Hl. XV. O souvěti podřadném</i>	126
A) O podřadování vět vůbec	126
B) O způsobech vedlojících vět zvláště	127
I. O větách vyjadřovacích	128
II. O nopríslušných větách tázacích	130
III. O větách příčinných	130
IV. O větách žádacích (účelných, rozkazovacích a zabraňovacích, snahových a obavných)	131
V. O větách výsledních	133
VI. O větách podmínečných	135
VII. O větách připouštěcích	136
VIII. O větách časových	137
IX. O větách vztažných (podmítných a předmětných, přívlastkových, příslovečných)	139
<i>Hl. XVI. O řeči nepřímé</i>	145
<i>Hl. XVII. O pořádku slov ve větách</i>	146
<i>Hl. XVIII. O pořádku vět souvěti prostých i složených</i>	149
<i>Hl. XIX. O periodě neboť obvěti</i>	151
Příloha I. O dělidloch	154
Příloha II. Ukázka české frasologie	163
Rejstřík	184

Část první.

O větě jednoduché.

Rozdíl první. O částech věty a jejich shodě.

Hlava I. O částech věty vůbec.

1. Věta jest myšlenka řeči projevená.

Ze slov „stařec — churavěti“ vznikla věta „stařec churaví“ tím, že jsme obě slova podle pravidel grammatických v celek spojili; mimo toto spojení čili mimo větu slova ta nevyjadřují žádné myšlenky. Proto také pravíme: Věta jest grammatické spojení slov, jímž se něco o něčem propovídá.

2. Ve větě „stařec churaví“ rozeznáváme *dva členy* a) osobu, o které se něco propovídá (stařec), b) to, co se o starci propovídá (churaví).

To, o čem se něco propovídá, slovo podmětem věty (*subjectum*).

To, co se o podmětě propovídá, slovo výrokem věty (*predicatum*).

3. Ve větě „stařec churaví“ podmět vyjádřen jest podstatným jménem (stařec), výrok slovesem (churaví), tedy jeden i druhý člen věty jedním slovem.

Táž věta prosloviti se může i takto: Stařec jest churav. Podmět vyjádřen i v této větě jedním slovem, ale výrok *dvěma slovy*, „jest churav“, t. j. třetí osobou jednotného čísla slovesa „být“ a *nominativem* přídavného jména churav“.

Položíme-li za přídavné jméno „churav“ podstatné jméno „churavec“, — stařec jest churavec —, máme opět výrok složený ze dvou slov, ze slovesa „být“ a *nominativu* podstatného jména (churavec).

Ve větě „stařec býval mladým (mladíkem),“ máme též výrok složený ze dvou slov, a to ze slovesa „býti“ a instrumentalu jména přídavného (nebo podstatného).

Ve větách „stařec jest churav (churavec),“ „stařec býval mladým (mladíkem)“ podstatnou částí výroku jest jméno přídavné a jméno podstatné v nominativě nebo v instrumentale.

Jaký je stařec? — Churav. Kdo je stařec? — Churavec. Jakým býval stařec? — Mladým. Kým nebo čím býval stařec? — Mladíkem.

Jméno přídavné, kterým se propovídá, jaký něho jakým jest (byl, bude) podmět, a jméno podstatné, kterým se propovídá, kdo nebo co, kým nebo čím jest (byl, bude) podmět, slovo jménem výrokovým; sloveso „býti“, jež jméno výrokové s podmětem spojuje, slovo sponou (copula).

Spona a jméno výrokové jsou jedním a jednotným členem věty, výrokem.

4. Ve větě „stařec leží churav“ máme tolikéž jenom dva členy větné, podmět a výrok. O kom se propovídá, že leží churav? — O starci. Kdo leží churav? — Stařec (podmět). Co se propovídá o starci? — Leží churav (výrok).

Výrok této věty skládá se ze dvou částí, ze slovesa „leží“ a přídavného jména „churav“. Podstatnou částí výroku i tu jest jméno výrokové (churav); sloveso „leží“ není než obměnou spony „jest“ (stařec jest churav), je tedy tolikéž slovesem sponovým. Poněvadž pak výrokovým jménem (churav) sloveso (leží) se doplňuje, jméno výrokové v této přičině slove též doplňkem výrokovým.

5. Ve větách „stařec miluje pokoj“ a „stařec nemiluje hluku“ výrok věty tolikéž ze dvou částí se skládá: Co se propovídá o starci? Co činí stařec? — Miluje pokoj, nemiluje hluku.

První část výroku jest sloveso „miluje,“ „nemiluje,“ druhá část výroku jest věc, kterou zasahuje (na kterou přechází) děj slovesa výrokového: Koho nebo co miluje stařec? — Pokoj (akkusativ). Koho nebo čeho nemiluje stařec? — Hluku (genitiv).

Ta část výroku, kterou zasahuje (na kterou přechází) děj slovesní slove předmětem věty (obiectum).

Ve větě „lidé prokazují starci čest“ výrok skládá se ze tří částí: Co se propovídá o podmětě? Co činí lidé? — Prokazují starci čest. Výrokové sloveso zasahuje nejprve přímo (více) věc vyjádřenou akkusativem (čest), potom nepřímo (méně) osobu vyjádřenou dativem (starci).

Ve větách: Zlému člověku ukrátf Bůh věku. Žebrák žebráku mošny závidí, přímý předmět vyjádřen genitivem (věku, mošny), nepřímý dativem (člověku, žebráku).

Výrokové sloveso pojí se druhdy se dvěma předměty, z nichž jeden jest předmětem přímým, druhý předmětem nepřímým.

6. Věta „občané zvolili starce starostou (= za starostu)“ znamená tolik co věta „občané zvolili starce, aby byl starostou“. Volbou občanů starce byl starostou (za starostu). Instrumental „starostou“ v této větě jest doplňkem výrokovým a vztahuje se k akkusativu předmětnému (starce).

Věta „starci nelze být veselu“ znamená tolik co věta „stařec nemůže být vesel.“ Jakým nemůže být stařec? Jakým nelze být starci? Dativ předavného jména neurčitého zakončení „veselu“ v této větě je tolikéž doplňkem výrokovým a vztahuje se k dativu (starci).

Věta „bratr nechal dveří nedovřených“ znamená asi tolik co věta „bratr nechal dveři tak, že byly nedovřeny“. Genitiv předavného jména „nedovřených“ v této větě taktéž jest doplňkem výrokovým a vztahuje se ke genitivu předmětnému (dveří).

Doplňek výrokový vztahuje se ve větě nejen k nominativu, nýbrž i k akkusativu, dativu a genitivu.

7. Ve větě „stařec sedává na slunci“ dotazujeme se výroku otázkou: Co se propovídá o starci? Co činísta starce? — Sedává na slunci. Výrok této věty skládá se ze dvou částí, z výrokového slovesa (sedává) a předložkového pádu (na slunci). Tímto pádem předložkovým odpovídáme k otázce: Kdo sedává starce? t. j. určujeme jím místo na otázku *kde?*

Ve větě „stařec chodívá lesem ze vsi do města“ dotazujeme se výroku otázkou: Co se propovídá o starci? Co dělává starec? — Chodívá lesom ze vsi do města (výrok). Výrok této věty skládá se ze čtyř částí, z výrokového slovesa (chodívá), z instrumentalu (lesem) a zo dvou pádů předložkových (ze vsi, do města).

Instrumentalem „lesem“ odpovídáme k otázce: Kudy chodívá starce ze vsi do města? t. j. určujeme jím místo na otázku *kudy?*

Předložkovým pádem „ze vsi“ odpovídáme k otázce: Odkud chodívá starce lesem do města? t. j. určujeme jím místo na otázku *odkud?*

Předložkovým pádem „do města“ odpovídáme k otázce: Kam chodívá starce ze vsi lesom? t. j. určujeme jím místo na otázku *kam?*

Určení slovesa na otázky kde? kam? odkud? kudy? nazývá se přísluvečným určením místa.

8. Ve větě „v zimě stařec dlouhou dobu churavívá“ předložkovým pádem „v zimě“ odpovídáme k otázce *kdy?* (churavívá stařec), t. j. určujeme jím čas na otázku *kdy?* Akkusativem „dlouhou dobu“ odpovídáme k otázce *jak dlouho?* (churavívá stařec), t. j. určujeme jím čas na otázku *jak dlouho?*

Ve větě „stařec modlivá se od rána do večera“ pádem předložkovým „od rána“ odpovídáme k otázce *od které doby?* (modlivá se stařec), t. j. určujeme jím čas na otázku *od které doby?* Předložkovým pádem „do večera“ odpovídáme k otázce *dokud?* (modlivá se stařec), t. j. určujeme jím čas na otázku *dokud?*

Určení slovesa na otázky *kdy?* *jak dlouho?* *dokud?* *od které doby?* nazývá se přísluvečným určením času.

9. Ve větě „stařec o berle pomalu se vleče“ odpovídáme předložkovými pády „o berle“ a „pomalu“ k otázce *jak?* (se vleče stařec), t. j. určujeme jimi *způsob* (jakost) výrokového slovesa na otázku *jak?*

Určení slovesa na otázku *jak?* slove přísluvečným určením *způsobu*.

10. Ve větě „stařec z leku ochuravěl“ předložkovým pádem „z leku“ odpovídáme k otázce *proč?* (ochuravěl stařec), t. j. určujeme jím *přičinu* na otázku *proč?*

Určení slovesa na otázku *proč?* slove přísluvečným určením *přičiny*.

11. Věta „vetchý stařec z nedaleké vsi chodívá tímto lesem každou neděli do farního kostela v sousedním městečku na ranní mši“ skládá se ysecka taktéž ze dvou toliko členů. *Podmět* její ješt „vetchý stařec z nedaleké vsi,“ *výrok* „chodívá tímto lesem každou neděli do farního kostela v sousedním městečku na ranní mši.“

Výrok skládá se z těchto částí a) z výrokového slovesa „chodívá“ (Co činivá stařec?), b) z přísluvečného určení místa na otázku *kam?* (chodívá stařec... — Do farního kostela v sousedním městečku), c) z přísluvečného určení přičiny na otázku *proč?* *za kterým účelem?* (chodívá stařec... — Na ranní mši), d) z přísluvečného určení času na otázku *kdy?* (chodívá stařec... — Každou neděli), e) z přísluvečného určení místa na otázku *kudy?* (chodívá stařec... — Tímto lesem).

Části b) c) d) e) skládají se opět ze dvou i více částí:
b) do kostela — farního — v městečku (sousedním), na mši —
ranní d) neděli — každou, e) lesem — tímto.

Podružných těchto částí větných dotazujeme se otázkou *jaký?* *který?* Do kterého kostela? — Farního, v sousedním městečku. Na kterou mši? — Ranní. Kterou neděli? — Každou. Kterým lesem? — Tímto. Ve kterém městě? — Sousedním.

Tytéž části větné má při sobě prostý podmět „stařec“. Jaký stařec — Vetchý, ze vsi (— nedaleké). Ze které vsi? — Nedaleké.

Všemi těmito částmi věty vyjadřujeme vlastnost podstatných jmen na otázkou *jaký?* *který?*

Ta část věty, kterou kterékoliv podstatné jméno ve větě zevrubněji určujeme, slově přivlastkem (attributum).

12. Jsou-li oba členové věty (podmět a výrok) prosti, věta slove *holou*; pakli jeden nebo druhý člen věty neb oba složeny jsou z částí, věta slove *rozšířenou*.

Příklady věty holé: Tělo stárne. Duše jest nesmrtelna. Růže jest květina.

Příklady věty rozšířené: Práce kvapná není platna. Široka jest brána do pekla. Moudrost bez ctnosti jest květina bez věně.

Věta holá i věta rozšířená jsou věty jednoduché, poněvadž obsahují jen po jedné propovědi.

Věty obsahující po dvou nebo více podmětech, výrocích nebo kterýchkoli částech větných jsou též věty jednoduché, na př.: Já a otec jedno jsme. Člověk stárne a chladne. Drž se nové cesty a starého přítele.

Hlava II. O částech věty zvláště.

I. O podmětě.

a) Kterými slovy (částmi řeči) podmět se vyjadřuje.

Podmět se vyjadřuje:

1. nejčastěji jmény podstatnými, na př.: Pes štěká. Vítr věje. Strom po ovoci poznán bývá.

2. zpodstatnělými jmény přídavnými, náměstkami, přehodníky a číslovkami, na př.: Nepotřebují zdraví lékaře. Dobré se daleko slyší. Tito jsou přátelé naši. Nikdo nemůže dvěma pánum sloužiti. Každý sobě nejbližší. Tonoucí i slámy se chytá. Dva se shlukli na jednoho.

3. infinitivy sloves, na př.: Slíbiti a dáti jest dvojí.

4. každým slovem jakéhokoli tvaru ano i jednotlivými hláskami, na př.: Lepší počkej než bych. Kněh-li správno či knih? K jest předložka. O jest samohláska.

5. celou větou, na př.: Umřel dávno, co dával darmo. Co datel kluje, na prsy mu padá.

C v i č e n í.

Kterými slovy (částmi řeči) vyjádřen jest podmět následujících vět:

Hřich miluje tmu. Bůh jest duch. Zdravý i po suché kůrce tyje. Nic není před Bohem skrytého. Již jedonáctá odbila. Dobré se daleko slyší. Dvě a dvě jsou čtyři. Dvakrát pět je deset. Slíbiti není dáti. Darmodej umřel, kupsobě nastal. Kdo se povyšuje, bude ponížen.

b) Kdy se podmět nevyjadřuje zvláštním slovem.

Podmět se nevyjadřuje zvláštním slovem:

1. Je-li podmětem náměstka osobní (já, ty, on), leč když toho žádá důraz, na př.: Jsem tvým přítelem. Chodíme do školy. — Ne já, ty's to učinil.

2. Je-li podmětem neurčitá osoba množného čísla (*lidi*), na př.: Na ostrově Cypru sejí bavlnu. Ve vsi právě obědvali.

3. Je-li podmětem neurčitá osoba jednotného čísla (*každý, nikdo, někdo* — něm. *man*), na př.: S pocitostí nejdál dojde (každý). Do toho kopce nevyjede (nikdo). Bolest přestala, jak by utfal (někdo).

O větách takových říkáme, že podmět jejich obsažen jest ve slovese.

C v i č e n í.

Které podměty obsaženy jsou ve slovesech následujících vět:

Proč se bojíte? Kam se poděl? Zvykej práci. Ptáka oklamávají zobem a člověka slovem. Do toho rybníka vedou vodu po trubách. Za peníze všecko dostane. Starého vrabce plovami neosidí. Co by pět napočítal, byl jsem na místě. Toho se nenají.

c) Kterým pádem vyjadřuje se podmět.

Podmět se vyjadřuje z pravidla nominativem, málokdy (výpustkou) též genitivem vlastnosti neb i pádem předložkovým, na př.:

Nahodí se opilec, mrhač aneb (člověk) jiných zlých obyčejův. Blažení jsou (lidé) čistého srdce. Napřed jeli (mužové) stavu rytířského. Pravili, že by (někteří) z rytířstva ty věci něsti měli.

II. O výroku.

a) Kterými slovy vyjadřuje se výrok.

Výrok věty se vyjadřuje:

1. slovesem výrokovým, na př.: Slunce svítí. Voda lučí.

2. slovesem sponovým *být* a jménem výrokovým, na př.: Oči jsou podvodnice. Štěstí jest nestálé. Kniha jest tvá. Jsme čtyři. Vše na světě jest pomíjející.

3. sponovým slovesem *být* a infinitivem, na př.: Loupiti není koupiti.

4. sponovým slovesem *být* a přímorem uvedeným spojkou „jako“: Jsem už jako pára nad hrncem.

5. celou větou: Nejsi, jak se děláš.

Pozn. Sloveso výrokové druhdy se vypouštívá, což slovo výpustkou (ellipsis), na př.: Komu Pán Bůh, tomu všoci svatí (t. j. pomáhá — pomáhaj!).

C v i č e n í.

Kterými slovy vyjádřen jest výrok vět následujících:

Pokora všude projde. V nebi nijeden chud není, ani slep, ani bolhav, ani kterým neduhem nezdrav. Známo a zjevno buď všem. To jsem *jd*. Plátno je stečlé. Slíbiti a dáti jest dvojí. Nemysli, že jsi kdo ví co. Bůh jest, jenž stvořil tento svět. Oč, že to dokáži? A tak z řeči do řeči, až se servali.

Některá jména přídavná mají pro všecky tři rody zvláštní tvary přívlastkové a výrokové, na př.: pilný žák, bedlivá služka, veselé dítě (přívlastek) — žák jest pilen, služka jest bedlivá, dítě jest veselo (výrok).

Jiná jména přídavná zvláštního tvaru výrokového pro rod mužský jednotného čísla pozbyla, ale pro rod ženský a střední a pro všecky rody množného čísla jej zachovala: Bratr jest dobrý, ale: sestra jest dobra. Mouření jest černý, vrána jest černa.

Při některých i význam zvláštní spojuje se s tím neb oním tvarem, na př.: Žák jest hodný — žák jest hoden pochvaly. Řeka zamrzla — řeka jest zamrzlá. Všichni údové toho spolku jsou činní — jsou činni. Ty mi nejsi roven — příkop jest rovný.

b) Kterým pádem vyjadřuje se jméno výrokové.

Jméno výrokové vyjadřuje se:

1. *nominativem*, když vypovídáme, *kdo* nebo *jaký* podmět jest svou podstatou, svými neměnivými vlastnostmi, na př.: *Myš* jest malé zvíře. Duše lidská jest nesmrtelna.

2. *instrumentalem* a) když vypovídáme, čím anebo jakým podmětem dle své měnivé způsoby, dle svých měnivých vlastností býti se jeví, na př.: *Kůň* jest jednou hřívětem, člověk dvakrátě dítětem. V cizím domě nejlépe býti poloněmým, polohluchým, poloslepým.

b) když vypovídáme, čím podmět jest vzhledem k jiným osobám nebo věcem, na př.: *Kdokoli* přišel, byl bratrem a sestrou. Tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. — Násoused jest dobrý muž (= člověk), dobrým mužem (= manželem). Můj bratr jest dobrý hospodář — hospodářem v panském dvoře.

3. *genitivem vlastnosti*, na př.: Proč se bojíte, snad malé víry jste? Milý kníže, buď dobré myslí!

4. *pádem předložkovým*, na př.: Byl ve mlýně za práška. Buď bez počátku jest a vždy bez konce bude.

C v i č e n í.

Kterými pády vyjádřeno jest jméno výrokové následujících vět a proč v těch oněch větách nominativem neb instrumentalem:

Já jsem anděl Boží. Jordan jest řeka neveliká. Pokora jest dobrovolné myсли ponížení. Kdo nikdy nebyl poddaným, zřídka bývá dobrým pánum. Byť sova do nebe létala, sokolem nebude. Buď za mladou starcem, abys byl ve starosti mládencem. Ach, kýž jsem slavíček, tím malým ptáčíčkem. Spytihněv byl knížetem v Čechách. Běda ovcím, kde vlk soudcem. Učenstvnadou a libostí jest lidské myсли. Hektor byl veliké síly, křepkosti a udatnosti. Bratislav byl vzrostu štíhlého. Žena omdlela i byla bez sebe. Jsi na omyle. To mi netolikо s podivením, ale i s lítostí jest. Chlapec byl ve dvanácti letech. Jest od slova. Není od řeči. Takové dílo se vším dobrým a užitečným země této bude. Stavení hradu o trojím ponebí bylo. Ty jsi z učedníkův člověka tohoto.

III. O s p o n ě.

1. Sponové sloveso *být* zhusta se vypouštívá, na př.: Bez ochoty zlé roboty. Jaký pán, taký krám. Znáti víno po octě. Třeba opatrnu býti každému. Po práci milo odpočinouti. Utonul a již potom nenalezen.

2. Někdy sloveso *být* obsahuje výrok plný i přestává býti pouhou sponou, na př.: Bůh jest, byl a bude. Byla svornost, už jí není.

O shodě výroku s podmětem.

a) O shodě při jednom podmětě.

Výrokové sloveso shoduje se s podmětem v čísle, a když se příčestním opisuje, tehdy i v pádě a rodě, na př.: Lampa hasne. Páry vystupují. Větrové přestali, moře se utišilo. Spustly stodoly, zhořeny jsou obilnice.

Od tohoto pravidla jsou některé úchylky, a to:

1. Při jednotném podmětě výrok vynášívá se někdy množným číslem, je-li podmětem jméno hromadné, na př.: Jeho lid čtyři veliké koráby pobrali. Dotazovali se o mé čeledi, kde jsou?

2. Při jednotném podmětě výrok vynášívá se množným číslem, jsou-li podmětem náměstky každý, žádný, někdo, který, kdo, na př.: Každý, kamž mohl, utekli. Nikdo nejsme bez chyby. Ztratil jsem nůž, který jste ho našli? Víte-li který o těch holubicích? Kdo jsou kolivček na mne to pravili, v hrádku lhali. Chceš-li zlo činiti těm, kdož tobě dobré činili jsou?

3. Při jednotném podmětě výrok vynášívá se množným číslem, je-li podmětem osoba, k níž s úctou mluvíme. O ženských osobách užívá se ve příčině té jména výrokového v rodě mužském, na př.: Přistoli můj milý, přál bych Vám, byste se dobré měli a zdrávi byli. Pane mistře Václave! Vy jste nebyli zde při tom, co se jest mluvilo. Matičko milu, také-li jste zdrávi?

Pozn. Řeč lidu též o třetí, nepřítomné osobě, o níž s úctou mluví, množného čísla užívá: Tatíček jsou nemojeni. Matička zdrávi byli.

4. Při titulatuře rodu ženského výrok shoduje se s podmětem z pravidla podle pohlaví přirozeného, na př.: Tomu se Jeho Milosť podivil. Jeho knížecí Jasnost ten soud podstoupiti jest povinen. Vaše Milost, Pane milostivý, netoliko pošli jste z rodu knížecího, ale také předků svých ve všech eti a šlechetnosti následovati ráděte.

5. Sponové sloveso spravuje se někdy ne podmětem, nýbrž jménem výrokovým, na př.: Rei, ať kamení toto chlebové jsou. Chytrost nejsou žádné čáry.

b) O shodě při dvou nebo více podmětech.

1. O osobách platnost má *pravidlo přednosti*, dle něhož první osoba přednější jest nežli druhá a třetí, druhá přednější nežli třetí, na př.: Otec tvůj a já hledali jsme tebe. Ty a bratr tvůj mluvte ku skále této. Toho vy a váš rod budete užívat.

2. O čísle a rodě pamatovati jest: Výrok buď a) spravuje se v čísle i rodě podmětem nejbližším, na př.: Trest a bázeň ukládá se lidem nezbedným. Dúše i tělo zdrávo bylo. — (Tak jmenovitě při neživotných).

buď b) vyjadřuje se množným číslem; v rodě pak spravuje se při sourodých rodem společným, při různorodých rodem přednějším na př.: Země Česká i Morava válkami obtíženy byly. Pán i paní zdrávi byli. On a jeho čeleď pobrali mi zboží.

Pozn. I když podmět druhý připojen jest předložkou s, výrok vyjadřuje se z pravidla množným číslem, někdy totéž jednotným, na př.: Josue s lidem israelským suchýma nohama přešli přes Jordan (= Josue a lid). Vývoda Jan s velikými zástupy leželi u Budějovic. Smrkický s mnohými jinými panošemi jat jest.

O způsobě čili formě výroku.

Způsoba výroku jest patera, dle ní rozoznáváme věty:

1. Věty úsudkové, na př.: Čistota půl zdraví. Na pěkný kvítek i věela letí.

Pozn. Skromný úsudok pronáší se kondicionalem: Nemyslil bych. Neřekl bych.

2. Věty přáci. Přání se vyjadřuje:

a) kondicionalem, buď prostým, nebo se slovečním, kež, bodejž, na př.: Bych se byl nikdy nenarodil. O kdybychom i my byli zemřeli, když zemřeli bratři naši. Kéž byste svorní byli! Bodejž bych já jen tuto zaveden nebyl!

b) indikativem s částicí kdž, na př. Ach kéž se Bůh smiluje! Kýž to celý svět slyšel! Kéž jsem se nikdy nenarodil!

c) činným příčestím minulým (jen v některých ú slovíčkách), na př.: Zdrávi byli! Vzala to voda! Ten člověk bezbožný, skála ho zabil!

d) minulým časem nebo kondicionalem slovesa mocí s infinitivem, na př.: Mohl's mi toho nedělat! Na ty hody do hospody mohl jsem nechoditi (Suš, 688). Mohl bys tam dojít za mne.

3. Věty rozkazovací, na př.: Uč se. Nepokradeš.

4. Věty tázací, ježto jsou buď slovně nebo větné.

a) Dotazuje-li se mluvící jednotlivého slova u větě, slove otázka slovnou a uvozuje se vždy náměstkami nebo příslovci tázacími, na př.: *Kdo* to pravil? *Odkud* plovejte a *kam* cheete?

b) Dotazuje-li se mluvící platnosti celé věty, t. j. žádá-li na otázku svou odpovědi *ano* nebo *ne*, slove otázka větnou.

Otázka větná označuje se:

a) toliko přízvukem bez tázacího slovce, což místo má, když s podivem a pohnutím se táže me, kladouce přízvuk na jistá slova, na př.: *Tak* nemoudří jste? Ještě i *vy* bez rozumu jste?

b) Tázacími slovci: *-li*, *-liž*, *zda**), *zdaž*, *zdali*, *či*, *což*, na př.: *Tito*-li jsou bratři tvoji? *Není*-liž tento syn Davidův? *Zda* my to napravíme? *Zdaž* jsem tebe neviděl s ním v zahradě? *Zdali*, *čím* větší stěpnice, ne tím zdárnější štěpové? Co je ti, můj konfšku? *Či* bys jedl, *či* bys pil? Oož pokoje sobě dátí nemůžes a lidem také?

c) částicí že, chce-li mluvící právě opak toho, čeho se na oko dotazuje, označití za míňení své, na př.: *Ty že o tom nic nevíš?* *Vy že* níčím prospěti nemůžete vlasti své?

Pozn. Od otázek skutečných, k nimž se odpověď očekává, rozeznávat jest otázky řečnické, k nimž odpověď nečekáme, t. j. věty úsudkové v rousce otázky: Ale pro Bůh, což pak to v Babyloně jsme? Může-li větší směsice být?

Odpovědi.

K otáze slovné odpovídá se slovem, jehož se mluvící dotazuje: *Kdo* tě posvětil? *Bůh* *Duch* *svatý*. *Kde*? Na křtu svatém. *Čím*? Svou božskou milostí.

K otáze větné se odpovídá:

a) slovesem otázky:

Není-li to tvůj bratr? Jest. Jsi ty to? Jsem. Šejnoch zeptal se toho bratra říka: Máš-li jakoujinou odpověď od bratra Augusty? A on odpověděl: Nemám. Milá paní, dělá-liž ona to? Ona řekla: Ale dělá.

*) Ve staré češtině též *za*, *azdu*: Za tě liuta rozvlájáše buria? (R. Z.) Azda mnieš, bych tebe ostal? Azda's ty také křesťan? (Pass. 223, 828).

b) zvláštními větami přisvědčovacími nebo zapůračími: *tak jest, toť se vѣ, toť se rozumѣ, toť jest jak živo, ani řeči, pravda.*

c) příslovci a částicemi přisvědčovacími nebo zapůračími: *ano, arcí, arcí že, ovšem, zajisté, ba; ne, nikoli, nikterak, to — to!*

Otzážka rozlučovací čili disjunktivná obsahuje dva členy na vzájem sebe vymezující, z nichž jeden potakává je, druhý nezbytně popíráti musí otázaný.

Prvý člen otázky rozlučovací uvádí se částicí *-li*, druhý částicemi *či, čili, čili nic, či ne*, na př.: *Ty-li jsi ten, který přijíti má, čili jiénho čekati máme? Jsi-li nás či z nepřátel našich? Jsi-li ty opravdový král čili nic? Půjdeš-li pak či ne?*

5. Věty zvolací, jimiž mluvíci své vniterní pohnutí projadřuje:

Co to děláš! Co si počnete, ubožátko! Jak jste se mohli tak zapomenout! Tak jsem se lekl! To jsme s tím měli práce! To se nahrmelo! Ten si dal! Že se nestydíš! Že's mi to neřekl!

Každá z těchto způsob větných jest buď *kladna* (tvrdící), buď záporná, na př.: *Píšeme — nepíšeme. Kéž jsem tam šel — kéž jsem tam nechodil. Jdi — nechod.*

O větách bezpodmětných.

Ve větě „jim o hrdlo běželo“ propovídá se toliko, co se stalo? (běželo jim o hrdlo); podmětu v té větě není žádného. Podmětu se nedotážeme (kdo běžel?); není znám, proto nevyjádřen.

Ve větě „včera byl svátek sv. Mikuláše“ podmětem jest „svátek sv. Mikuláše,“ ale věta „včera bylo sv. Mikuláše“ jest opět bezpodmětna.

Ve větě „bylo pozdě,“ příslovec „pozdě“ není podmětem, nýbrž způsobovým určením slovesa výrokového na otázku *jak?* A tak i ve větě „bylo zima“ podstatné jméno „zima,“ májíc význam příslovec „zimno, studeno“, není podmětem věty, nýbrž tolikéž příslovečným určením způsobu. Avšak ve větě „byla zima“ podstatné jméno „zima,“ znamenajíc část roku, jest podmětem věty. Srovн.: „Byla tuhá zima“ a „bylo tuze zima“.

Ve větě „mnoho vody uplynulo,“ „mnoho“ není podmětem věty, nýbrž příslovečným určením výrokovým, vyjádřeným akkusativem na otázku *kolik?* praví se též „trochu, hromádu vody“ uplynulo.

Výrokové tvary adjektivně vět bezpodmětných vyjadřují se vždy rodem středním.

Neosobní podmět se nevyjadřuje, t. j. věta ještě bezpodmětna:

1. při slovesech zjevů, zvláště přírodních, na př.: Zahřmělo a zblesklo se. Loni nám potlouklo. Házelo jím po kostele od oltáře až ke stěně. Na jednou zafukalo na okno.

2. při slovesech zvratných a trpných, na př.: Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Jak se vám jelo (sedělo, kopalo, žalo atd.)? Za moje žito ještě mě bito.

3. při záporném slovese *být*, při slovesech *přibývat* a *ubývat* a při podmětných slovesech složených s předložkou *na*, na př.: V tu hodinu hospodáře doma nebylo. Peněz přibylo, etnosti ubylo. Napadlo sněhu. Do sklepa nateklo vody.

4. při neosobních slovesech s dativem, na př.: Tanulo na myslí jednomu měšťánku. Selhalo mu. Rozleželo se mu. Dobře mi sedlo.

5. při slovese *jest* s příslovci a se jmény podstatnými, jež mají též platnost příslovic, na př.: Dobře vám bylo. Prálo, bylo tma. Počalo zima být. Nebylo vám toho třeba. Nebylo-li tě hanba? Již čas obědu bylo. Radost bylo patřiti na tu krásnou úrodu. Bylo by hřich ublížiti mu. Již veta po mně bylo. A od té chvíle bylo tomu strašidlu konec (Kulda Poh. II. 251).

6. při akkusativě počtu určitého od pěti počínající i neurčitého a při pádech předložkových počtu přibližného a podílného, na př.: Čtyři sta jich zbylo. Sotva čtvrtý díl živých zbylo, ostatek pobito. Těhož léta vypáleno jest Roudnice větší díl. Stojím, jako by mne umřelo půl. Soudcův větší počet se sjelo. Masa bylo hojnost. Bylo nás hromadu. Polovici nás nespalo. Za trubači jelo do tří set husarův. Po pěti vězních na jedné lavici sedělo.

Pozn. 1. Sloveso *prášit*, jsouc bezpodmětným, doplňuje se někdy instrumentalem: „Prášilo kamením, krví,“ někdy akkusativem: „Prášilo, prášilo drobné krušky“ (Erb. Pís. 217); jindy bývá podmětným: Práší, práší dešt.

Pozn. 2. Genitiv při záporném sloveso *být* a některých jiných slovesech podmětných jest pravidlem za podmět věty kladný, na př.: Není koňkum ovsa, není sena. Ujal přič, když mne doma nebylo. Až mno nestane (= nebude), jak s tebou bude? Takových věcí ať se neděje. Nikde neroste tak dobré bavlny jako na tomto ostrově. A nožátko vo zdi žádné mezery.

Jo-li však sloveso *být* sponou, vyjadřuje se podmět i ve větě záporné nominativem: Noní učenák nad mistra, ani sluha nade pána svého. Ten člověk není od nás.

Pozn. 3. Při slovesech *přibývat* a *ubývat* místo má vazba bezpodmětná, méněno-li přibývání nebo ubývání celku o nějakou neurčitou část: vody přibylo, ubylo (něco, trochu); pakli méněně celek všeck, nastupuje vazba podmětná: Dva dělníci přibyli, jeden ubyl.

Pozn. 4. Při slovesech sice bezpodmětných vyskytuje se druhdy oboecný podmět *to*, ukazuje-li se k něčemu dílce označenému, anebo mluví-li se s důrazem u výkřiku, na př.: Viděl jsem ho kdysi; bylo *to* (t. že jsem ho viděl) o vánocích. *To* pršelo! — Mimo tyto případy chybno jest přičítovati náměstku *to*.

Pozn. 5. Některá substantiva kolikosti pojí se též v *nominativě* se slovesem neosobním, na př.: Hromada jich tu bylo. Na stromě sedělo kopa ptáků. Veliká sila lidu se sešlo. V okamžení bylo zajetů plná louka.

Pozn. 6. Starší řeč užívá někdy nominativu o počtu určitém i neurčitém, pojše jej se slovesem osobním, na př.: Těch sedm svatých, na zemi se poklonivše, duše pustili. Král rozkázal, aby devět měšťanů postavili se na hradě. Mniché páničky českých smrtelně jsou raněni. Pět tisíc lidu na vlnu křesťanskou se obrátili.

C v i ě n í.

Následující *nesprávné* věty podmětné zaměňte správnými bezpodmětnými a naopak *nesprávné* věty bezpodmětné správnými větami podmětnými:

Najednou *to* zašumělo listím. Pomalu se *to* v zámku tišilo. Radovidovi se *to* v zámku líbilo. Sedělo se mu *to* jak na pořině. Není *to* úkazem bohužel řídkým, že děti nevděčny jsou svým rodičům. Trvalo *to* šest neděl, než se navrátil. Konečně šlo *to* přece (== vč se přece podala). S povahou duševní jest *to* ještě hůře (== má se vše). Netopili, byla tam zima. Dobrý chléb, když koláče nejsou. Kdyby nebyl oráč, nebyl by boháč. Měsíc ubývá a přibývá. Těšíme se, že jednoho nedbalce škola ubudo.

IV. O přívlastku.

Přívlastek se vyjadřuje:

1. přídavným jménem určitým i přisvojovacím, určitým přechodníkem a příčestím, na př.: Pěkné slovo železná vrata otvírá. Sousedova kráva více mléka dává. Dnové naši jsou jako stín běžící po zemi bez zástavy. Viděl jsem národy vešlé do svatyně mé. Lakomec statku nashromážděného neužívá.

2. číslovkou a náměstkou adjektivní, na př.: Dva obědy se nervou. Karel Čtvrtý vystavěl most pražský. Naši dnové jsou sčítání.

3. jménem podstatným souřadným. Ve spojení tomto vyskytá se:

a) jméno rodové a druhové, na př.: Ptáka výra nad sebou uzřel. Vylovil rybu štíku. Žála trávu metlici. Turci mnoho křesťanů kupečů do vězení vzali. Sletěl pták bezperák na náš strom bezlisták.

b) jméno obecné a vlastní, na př.: Bilina město od Pražan dobyto jest. Táboří hradu Žlebův dobyli. Odtud jsme jeli k Jordanu řece.

Pozn. Druhdy užívá se za jméno vlastní příslušného adjektiva: Táborští město Pražské chtěli jsou ztěci. Žižka z města Plzeňského měl mnoho vůlek. Ratolest upadla mi jest uprostřed Jordanské řeky. — Je-li výběr známo, co jméno vlastní označuje, přívlastkové jméno obecné může se vypustit: Bilina dobyta jest. Přijeli jsme k Jordanu.

4. pády prostými:

a) nejčastěji genitivem, na př.: Sláva národů, měst a osad toliko na lidech moudrých a rozumných záleží. Toho času bylo zatmění slunce. Priamus byl řečí spravedlivých milovník. Míti přátel zásobu není na škodu. Stojí lipka, stojí dřeva vysokého, listu širokého.

b) dativem, na př.: V Buděj veliké učení literáři latinským bylo. Lakomstvo je služba modlám. Starý vlk psům zábava. Hannibal byl nepřítel Rímanům.

c) instrumentalem, na př.: Cesta životem uení procházka polem. Vydán zákon k nové světem pouti. Víno má chuť sudem.

5. pády předložkovými, na př.: Cestu do svaté země vykonali mnozí Čechové (*jakou cestu?*). Já jsem anděl s nebe. Ústí nad Orlicí, Týn nad Vltavou. A to bylo tu středu po sv. Václavě (*kterou středu?*) Dvěře od té kaplice jsou zazděny. Klíč ode vrat pan písář odevzdal. Máme od piva bečky. Potom poslal do Prahy k Šimonovi od bílého lva. Pepřku od koní, kam jsi dal podkovy? Nejedni z řemesel i od knih přistupovali. To je pán od stavu. Nástroje od železa (= železné). Kapky od kolery, prášek od kaše. Sv. Florian, patron od ohně. Michal dal otci svému toho ovoce ze zahrady v kopci (*jakého ovoce?* Ze které zahrady?) Měl jsem já píšťalku o devíti dírkách. Osířelo dítě o půldruhému létě. Na stole stál džbán s vínem. Trh na dobytek (= dobytí). Šaty na všední den (= všední). Příbuzní po meče a po přeslici.

6. infinitivem, na př.: Udělá mi se chuť podívat se do světa (*jaká chuť?*). Moc a právo měl je trostatí.

7. přislovecem, na př.: Umění v čas mláeti není leda umění (= ledajaké). Žádného sem a tam toulání nebylo. Kašpar Šlik byl tří pořad císařů kancléřem (= po sobě panujících).

8. příměrem uvedeným spojkou „jako,“ na př.: Hrušky jako z vosku. Chlap jako hora. Vyrazila rosička jako makovou zrníčka.

9. celou větou, na př.: Mladeneč, jak by jej ulil (jaký mladeneč?) Úrodna jest země, kterou hospodář tluče (která země jest úrodna?) Běda tomu domu, kde tele rozkazuje volu (kterému domu běda?)

Shoduje-li se přívlastek se svým jménem v pádě, slove souřadným, sice podřadným.

C v i ě n í.

Která slova následujících vět jsou přívlastkem?

Lepší smrt než hanebný život. Blázničná řeč nemá moudré odpovědi. Nikdo svých chyb nevidí. Okázala se kométa hvězda. U městečka Blanska jest světoznámá propast Macocha. Chudobného chudobno je štěstí. Východ slunce na moři jest krásný zjev přírodní. Martinek má botky na šupavu. Nalezli jsou zámek od truhly otevřený. Šelma od kosti. Důvěra v Boha silí. Není květu bez odkvětu. Bratra vedla do světa touha něco zkoušit. Pro ledas při píhony činili. Prádlo jako padlý sníh. Každá ruka pěkna, která dává. Špatný vozka, který neumí obrátiti. Dojde chvíle poslední, kde věčnost nám se rozední.

O přístavku.

Přístavek (apposice) jest přívlastek substantivní opatřený svým přívlastkem, kterýž následuje za jménem určeným. V písme odděluje se od slova určeného i od slov následujících čárkou, na př.: Svatopluk, král Moravský, od sv. Cyrilla víře křesťanské byl naučen. Doubravka, dcera Boleslavova, vdala se za Měčislava, kníže Polské. Do Selebrie, městečka u moře, jsme přijeli.

O shodě přívlastku se jménem určeným.

1. Přívlastek adjektivní se shoduje se jménem určeným v pádě, čísle i rodě. — Avšak při jménech půl a čtvrt přívlastek nepojí se se jmény těmito, nýbrž se závislým na nich genitivem, na př.: Dobré půl hodiny, dobré čtvrt míle. Celého čtvrt léta jsme čekali.

2. Přívlastek substantivní souřadný shoduje se se jménem určeným v pádě, ale ne vždy v čísle a rodě:

V časopise „Světozoru“ od spolku „Besedy“ v městě Litoměřicích, do vsi Biskupic. Je tu šelma člověk. Sirotek dcera dří mítí měla.

3. Když se ku jménu obecnému přikládá jméno vlastní, může se to učiniti přičiněním výrazu řečený, jménem, ve kteréžto pak přičinění jméno vlastní v nomi-

nativě jest, anebo činí se to větou vztažnou, na př.: Člověk ten měl své obydlí ve vsi, řečené Vřesova. Na tom místě stojí ves, jménem Vlastislav, blízko hradu, který slove Skalka. Potom přijel k veliké řece, již jméno Ráb.

4. Když se ku jménu podstatnému pojí dva nebo více přívlastků, z nichž se každým *jiná* osoba nebo věc vyrozumívá, jméno podstatné vyjadřuje se číslem množným, na př.: Tehdy počínala se bitva mezi králi Franským a Anglickým. Hora Gibon strměla od Jerusaléma na západ slunce mezi branami Rybnou a Starou. Avšak: Ludvík, král Český a Uherský, zahynul u Moháče.

Naopak také přívlastek substantivní (i přístavek), táhne-li se k více jménům, vyjadřuje se číslem množným, na př.: Na den svatých Simona a Judy apoštolů sešly se obec Pražské Dobroslav mezi Labem a Orlicí, řekami prudkými a velmi rybnými, se usadil. Kneus a Publius Scipionové.

5. Přívlastek genitivní spodobuje se druhdy *k pádu jména řídícího*, na př.: Vstavše k svatému Pankráci hrobu šli (= k hrobu svatého Pankráce). Nech sjí ve středu při slunečku východu, nech sjí v sobotu při slunečku západu. Před sluncem východem. Slíbil mi to rukou dáním (= dáním ruky).

6. Sloveso určité shoduje se druhdy s nominativem přístavkovým, na př.: Mládež, stromkové ráje Božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti.

7. Udává-li substantivum přístavkové vlastnost nahodilou, pomíjející, přičinuje se ku svému jménu přechodníkem *jsa*, *jsouc*, *jsouce*. Přístavek takový slove příslovečným, a lze jej rozvésti větou příslovečnou (časovou, příčinnou, podmínečnou), na př.: Sv. Jeroným, malým pacholtem *jsa*, do Říma běžel. Kristus, *jsa* Bohem věčným, chtěl býti člověkem časným. Sv. Martin, ještě nekřestan *jsa*, mě v toto roucho oděl (= když ještě byl). *Jsouce* synové jedné matky, milujte se vespolek (= poněvadž jste). *Jsa* tvým přítelem, něco jiného, bych ti poradil (= kdybych byl).

Pozn. Nečeské jsou vazby, jakých nyní množí užívají: co malé pachole, co nekřestan, co synové jedné matky, co tvůj přstol.

V. O předmětě.

Kterými slovy vyjadřuje se předmět.

Předmět se vyjadřuje:

1. pády prostými, a to: akkusativem, genitivem, dativem a instrumentalem, na př.: Ctnost umění převyšuje. Každý čekej dne soudného. Mráz kopřivy nespálí. Cikánovy děti nebojí se jisker. Naučí nouze práci. Srdcem skroušeným Bůh nezhrdá.

2. pády předložkovými, na př.: Čas na nikoho nečeká. Nestoj o cizí statek.

3. infinitivem, na př.: Kdo nezná mláeti, nezná i mluviti.

4. celou větu, na př.: V nouzi poznáváme, co zbytečných potřeb máme. Zvěstuj lidu svému, že jím dám království toto.

Cvičení.

Kterými pády vyjádřen jest předmět následujících vět:

Starý hřich činí novou hanbu. Tiché vody břehy podmírají. Všecky věci čas mění. Orel much nelapá. Holé sliby kapsy neplní. Chleba se nedospíš. V každé věci hled konce. Podemlenému břehu nevěř. Hrdý se pyšnému rovná. Bůh štěstím vládno. Marná chvála i peciválkem pohně. Nestřídmy člověk zdravím plýtvá. Mysli často na přítele, ale častěji na nepřítele. Dáš-li mu drozda, za bažanta tebe požádá.

Pozn. Něktorá slovesa přechodná, nabývajíce významu *přeneseného*, pojí se s akkusativem, jehož nelze od slovesa oddělit a za zvláštní předmět větný pokládat. Ve větě „soused mi dával knihu,“ akkusativ „knihu“ jest předmětem věty (koho nobo co mi dával soused?), sloveso dávat mů tu svůj vlastní, původní význam. Řeknu-li věk „soused mi dával vinu,“ akkusativu „vinu“ nelze od slovesa odloučit, splývá s ním v jeden pojem, znamenající totík co „soused mě vinil.“ Itozebírajíce takovou větu, položímo akkusativ se slovesem za jednotný a nerozlučný výrok. Takové spojeniny jsou na př.: vřu dávat něčemu (== věřiti), rozum bráti (== dospívati), počátek bráti (== začínati se), konec vzítí (== skončiti se), vztušt bráti (== vztuštati), porážku vzítí (== poraženu být), radu bráti s někým (== raditi se) a j.

VI. O doplňku výrokovém.

Kterými pády vyjadřuje se doplněk výrokový.

1. Vztahuje-li se doplněk výrokový k nominativu (k podmětu věty) vynáší se doplněk adjektivní nominativem, doplněk substantivní a) instrumentalem, b) akkusativem s předložkou *za*, na př.: Co tak smutna sedíš? Kristus se narodil člověkem. Sloužil za pacholka.

2. Vztahuje-li se doplněk věty ke genitivu, vynáší se též genitivem, na př.: Kroupy málo kterého skla celého nechaly.

3. Vztahuje-li se doplněk výrokový k dativu, vynáší se a) dativem přídavného jména zakončení neurčitého, b) instrumentalem přídavného jména určitého zakončení a jména podstatného, na př.: Sluší každému skromnu býti. Nelze vždy člověku býti veselým. Nedej jiskře ohněm býti (= nedej, aby *jiskra* ohněm byla).

4. Vztahuje-li se doplněk výrokový k akkusativu, vyjadřuje se doplněk adjektivní akkusativem neurčitého zakončení, doplněk sубstantivní a) instrumentalem, b) akkusativem s předložkou *za*, na př.: Odplaty účastna mě učinil spasitel. Kazimír korunován za krále polského. Mám tě za přítele.

C v i č e n í.

Ko kterým pádům vztahuje se v následujících větách doplněk výrokový a kterým pádem jest vyjádřen:

Můj dvůr ležel pust. Kůň doma velmi teskliv stojí. Dítě z nemoci zdrávo vstalo. Dědiny pusty zůstaly. Polo ladem leží. Leželo mu to kamenem na srdeč. Chudobnému nikdo nechtěl jítí na kmotra. Málo lidí jsem tam našli úplně zdravých. Třeba opatrnu býti každému. Během dej zdrávu býti. Načož jeskyni se všech stran ohrazenu. Sv. Štěpán viděl nad sebou nebožna otevřena. Pozval mne hostem. Bratří Vítá opatem zvolili. Staří Egypťané řeku Nil za boha ctili. Turci pátek za neděli světli.

VII. O určení příslovečném.

a) O příslovečném určení místa.

Příslovečné určení místa na otázky *kde?* *kam?* *odkud?* *kudy?* vyjadřujeme:

1. příslovci, na př.: zde, tu, tam, oňde, všude, nikde.
2. instrumentalem, na př.: vrchem, krajem, místom, lesem.
3. pádom předložkovým, na př.: na koni, v lese, do města, s nebe, přes řeku.
4. celou větou, na př.: Kde není kázně, není bázně. Kudy voda jednou tekla, poteče opět.

C v i č e n í.

Kterými slovy a na které otázky vyjadřuje se v následujících větách příslovečné určení místa:

Všude dobře, doma nejlépe. Slavíček u oběda, vrabec krom oběda. Šťastní na koni, neštastní pod koněm. Snadno za krovím stříleti. Krajem byla řeka mělka. Místy bylo veliké drahó. Ranní ptáče dál doskádce. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Slunce nad horu vyšlo. Ze skály vyprýštila se voda. Červivá jablka se stromu letí. Poutníci svou cestou šli. Lesem šel a stromů neviděl. Po pěšinkách blíže. Vše se hnalo přes bouřící řeku. Král mimo Žitavu jel. Kde není, ani smrť neběre. Kudy vojsko chodí, tráva se nerodí.

Pozn. Příslovec *zde*, *sem* a přídavné *zdejší* sluší jediné místo, na kterém mluvíci právě jest. Mluvě o místě vzdáleném užívají příslovec *tu*, *tam* a přídavného *tamější*. Tam (na Jamaice) daří se výborná kráva (šp. *zdejší!*). *Tamější kráva* jest výborna (šp. *zdejší!*). Voda se tam (do rybníka) vede po trubách (šp. *sem!*)

b) O příslovečném určení času.

Příslovečné určení času na otázky *kdy?* *jak dlouho?* *dokud?* *od které doby?* *na jak dlouho?* vyjadřujeme:

1. přísloveci, na př.: nyní, tu, tehdy, dnes, včera, vždy.
2. genitivem, akkusativem a instrumentalem, na př.: Času jarního řeky se rozvodňuje (kdy?). Čtyři dny tři noci město hořelo (jak dlouho?). Přemyšlovatí budeš dnem i nocí (kdy?).
3. pádem předložkovým, na př.: Za zdravého života dobře činiti, po smrti nebude kdy (kdy?). Za dlouhou chvíli ve mdlobě byla (jak dlouho?). Seděla do noci (dokud?). Od toho času mnoho se změnilo (od které doby?). Vypravil se na město (na jak dlouho?).
4. přechodném nebo celou větou, na př.: Vstávaje lehaje na to myslím. Dobrou chvíli poklečev, vstal. Když kočour přichází, myši v kouty lezou. Zas dobré bude, až zlé pomine.

C v l ē n i .

Kterými slovy a na které otázky vyjadřuje se v následujících větách příslovečné určení času:

Dnes mně, zítra tobě. Opatrnosti nikdy nezbývá. Měsíc osvěcuje svět nočního času. Sedláči každý den tu bývají s obilím. Za mladou učiti se jest. Na lože o deváté, s lože o páté. Postál malou chvíli tiše. Po ten všechnen čas pracemi zanesen byl. Ptáček přes celou noc zpíval. Člověk časem se mění. Každým okamžíkem vody přibývalo. Můj otec dosud žije. Toho jest neukázal po dnešní den. Jedeš-li kam na den, ber chleba na týden. Jda lesem zabloudil. Povídceřev odešel. I měsíc svítí, když slunce není. Až se najím, půjčím ti lžico. Neprodávej kůžo, nežli's medvěda zabil. Přijde co nevidět.

Pozn. Noužejov příslovec *nyní*, mluvě o minulosti, užbrž příslovec *tu, pak, potom, na př.*: Oba hufani dali se nyní (tu) na útěk. Jak se nyní ukázalo... (pak, potom). Vlídce, nalezší svůj brloh prázdn, dorážela nyní na lovec (Tu vlídce — dorážela).

Rozeznávej příslovec *dlonho a dävno*: „Nobyl jsem tam dávno, za to si tam dlonho pobudu.“ V první větě mluví se čas od pobytu uplynulý, ve druhé délka pobytu.

e) O příslovečném určení způsobu.

Příslovečným určením způsobu vyjadřuje se:

1. jakost činnosti na otázku *jak?*: Draho nekupuj a darmo neber. Bezpečněji krokem než skokem. Musíte preč s hanbou jít. Nikdo bez práce nejí koláče.

2. rovnosť a nerovnosť (přirovnání) na otázku *jak?*: Prátská láska lepší kamenných hradeb (gen. srovnávací = než kamenné hradby). Hrozné tělo jeho osykovou se třese (instr. srovnávací = jak osyka). Černý chléb nám nad marcipán ohutnal. Zdraví je vzácnější než bohatství. Zbledl jako stěna.

3. přiměřenosť a nepřiměřenosť: Vérni ne vedle vůle lidské, ale vedle vůle Boží padají. Z roboty to dělati musejí. Člověk stvořen jest k obrazu Božímu. Ani kůň nad sluhu noskočí.

4. kolikost (počet a míra) na otázku *kolik? kolikrát? zád? po čem?*: Málo ten na světě správ, kdo vše na svou hlavu staví. Chlouby a pytel a lží se dva. Najedli jsme se do vůle. Studjen jednou ztratíš. O živý svět bych toho noučinil. Ani za mák si neublížil. Ptají se, po čem vlna: ta bílá po tolaru, a ta černá po krejcaru. Roh divokých oslův také pídlí zdýlí jest.

5. vztaznost vzhledem k čemu? hledí k čemu?: Josef byl tělem v Egyptě, ale myslí v zemi svaté. Různí rodom, různí hovorem národnové pod orlím so pojí proporem. Žižka byl slep na obě oči. Vím, že jsi po letech mlad. Kvapný v řeči, kvapný ve všem. Dával jsem jemu o to výstrahu.

6. společnost a odloženosť: Kdo s námi pracoval, bude s námi jít. Bez tebe se obejdeme.

7. jakost (modalitu) výpovědi, kterouž vyjadřujeme přísloveci: zajisté, snad, sotva, na všeck způsob, nikterak.

8. obmoženosť výpovědi: Kromě (mimo) mne není pána. Všichni se dostavili, vyjmouc dva tři.

Příslovečné určení způsobu vyjadřujeme:

1. přísloveci jakostními a kolikostními: draho, darmo, pěkně, dobrě; jednou, dvakrát, málo, velmi, méně a j.

2. akkusativem (zeď dva metry vysoká), genitivem míry (pídi zdýlí) a genitivem srovnávacím (lepší kamenných hradeb), instrumentalem způsobovým (krokem, skokem), srovnávacím (osy-kou se třese) a vztahovým (národotvorné různí hovorem).

3. pádem předložkovým: s hanbou, bez práce, z roboty, s pytel, po krejcaru.

4. příměrem uvedeným spojkami *než, jako, až*: ty's mladší než já. Stál jako přimražen. Křičeli až hrůza. V poli jest až milo.

5. přechodnškem nebo celou včetou, na př.: Křívdu chudým činili neprávě soudce. Vždycky se neděje, jak se kdo naděje.

C v i č e n í.

Kterými slovy vyjádřeno jest v následujících větách příslovečné určení způsobu, a kum kterémuz druhů s vrchu vytčených náleží:

Nelze než s lidmi lidsky býti a s vlky vlky výti. Velikó věci po málu rostou. Letům ani evalem neutčeš. Nopouštěj so bez vesla na moře. Spírali se do duše. Není služebník včetší pána svého. Krev potokem tekla. Mlčí jako hrob. Mračí se až tma. Slyšel až dosť. Mluví, jak by zlata ukrajoval. Všecko jen tak na licho dělá. Jez do polosyta, pij do polopita; vyjdou ti na plno léta. Přednější časem, bližší právem. Půjdeme s vámi nebo bez vás. Snad se nemýlím. Dábel řeva jako lev obchází. Nedali mu dokonati, reptajíce a hlučíce. Lže, až se mu od huby práší. Prší, jen se lije.

d) O příslovečném určení příčiny.

Příčina neboli to, čím nějaký účin podmíněn jest, může býti:

1. *skutečná* (důvod): Pro pravdu se lidé hněvají, — 2. *zmýšlená*, t. j. taková, kterou uskutečniti jest (účel): Pro zdraví lidé všecko váží (t. j. aby zdraví nabyla), — 3. *bezúčinková*, odpovací, adversativní (příspustka): Přes naši zápovery do města se vrátil (naše zápovery neměla účinku, stalo se naopak), — 4. *pouze pomyslená* (podmínka): Při svorné vůli jde vše do hudy (je-li vůle svorna).

Příčina skutečná jest a) *věcná* (realní), kterou se něco způsobuje: Od přílišného horka země se popukala, — b) *důvod poznathku*: Ptáka poznáš po peří. Z palce obra poznáme, — c) *pohnutka* (motiv): Kain ze závisti bratra svého usmrtil. K jeho prosbě to učinil.

Příčina věcná zase jest: a) *samozinná*, a to a) *původce u původu*: Věc Bohem souzená nemíjí. Vlasy se mu hrůzou ježily, — β) *překážka* (ve větách záporných): Nebe pro prach nebylo

viděti. Nemohu mluviti od lítosti, — b) *trpná*, a to a) *prostředek* a *nástroj*: Věčně vlkem orati nebudeš. Koho Bůh chrání svým štítem, nezahyne v boji lítem; β) *látku* výrobní a obsahová: Bůh člověka z hliny stvořil. Naplnil džbán víinem. Oči sobě kouřem napustil.

Pozn. 1. Je-li osoba prostředkem činnosti osoby jiné, slovo *prostředníkem*. Oznameno jest to po osobách dvou stavu našeho. Starý zákon dán skrz sluhu, nový skrze syna.

Pozn. 2. Látka obsahová od nástroje tím se rozděluje, že nástroj, činnost dokonavšo, odkládámо, látka však po činnosti dokonané s jinou věcí spojena, v ní obsažena zůstává: Vykopal jámu motýkou (nástroj). Zaházel jámu kamením (látka obsahová).

Přislovečné určení příčiny vyjadřujeme:

1. instrumentalem (věc Bohem souzená, orati volem, naplniti džbán víinem).

2. pádem předložkovým (hněvati se pro pravdu, poznati něco po něčem, dle něčeho).

3. přechodníkem nebo celou větou, na př.: Nemohouce déle čekati, odešli. Protože (poněvadž) déle čekati nemohli, odešli.

Cvičení.

Kterými slovy a kteraká příčina vyjádřena jest v následujících větách:

Udatný Alexandr od špatného chlapa zhynul. Od radosti dal se do zpěvu. Boha chval z darův jeho. Hladoví se i o mouchu svadí. Na zlatou udici snadno ryby chytati. V karty nehraj. Vím já zahrádečku trnům pletenou. Prázdnou chválou kapsy nezaplníš. Boháč dává pro pověst, chudý pro čest. Kůň k tahu, pták k letu a člověk ku práci. Pozná se po spolku, kdo se nepoznáva po sobě. Jsouce sami nezkušeni, poradte se s jinými. Poněvadž jste sami nezkušeni, poradte se jinými. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Máš-li chléb, zuby se najdou.

Hlava III. O větném přízvuku.

1. Základním pravidlem větného přízvuku jest, že část věty gramaticky podřízená silnějším přízvukem se pronáší, nežli ta, které jest podřízena, poněvadž vzhledem k obsahu myšlenkovému větší jest důležitostí.

2. V holé větě úsudkové výrok (sloveso nebo jméno výrokové) jest podmětu grammaticky podřízen, má tedy silnější přízvuk nežli podmět, na př.: Lékař lečí. Bůh uzdravuje. Bůh jest duch. Bratr jest nemocen. — Skládá-li se výrokové sloveso ze slovesa pomoc-

ného a příčestí neb infinitivu, přízvuk má příčestí neb infinitiv, na př.: *Rodiče umřeli* jsou. Žáci budou psát. Mnohý neumí psát.

Pozn. V pochybných případech dle přízvuku větného snadno se pozná, které slovo jest podmětem, které výrokem, na př.: *To jsme my. My jsme to.*

3. Ve větě rozšířené předmět jakožto část rozšířená má silnější přízvuk nežli výrok (vyjmouc bezpřízvučné náměstky) na př.: *Nouze železo láme* (ale: *Viděli jsme tě*). — Jsou-li ve větě dva předměty, věcný předmět má silnější přízvuk nežli osobní, na př.: *Přítel příteli hrad staví*. Žebrák žobráku mošny závidí. Prosili od nás pomoc. Prosili nás za pomoc.

4. I příslovečné určení má silnější přízvuk nežli výrok, na př.: *Na černém poli* pšenička se rodí. Oděv, stravu podle stavu. Poctivost trvá na věčnost. — Je-li u větě několikero příslovečných určení, mívá obyčejně poslední z nich silnější přízvuk, na př.: *Tak velcí kmenové* nikdy odjinud nepřicházejí.

5. Jsou-li ve větě i předměty i příslovečná určení, mívá poslední z nich silnější přízvuk, na př.: *Osla na most těžko hezděk hnáti*. Tesař kdysi nad jemčinou tesal dříví širočinou.

6. Přívlátek, položen-li před svým substantivem, má slabší přízvuk příslušného k sobě substantiva: *Hříšná radost plodí žalost*. *Mladí ležáci staří žebráci*. Strach má veliké oči. Král Salomon. Řeka Jordan; — pakli položen za svým substantivem, má přízvuk silnější, na př.: *Hory, hory, hory černé*. Zahradu sousedova. Sklenice vody. Milovník ptáků. Smrť za vlast. Láhev od vlna.

7. Ve větách tázačích slovo, jehož se dotazujeme, pronáší se silnějším přízvukem, na př.: *Ty-li jsi ten, který přijiti má, či-li jiného čekati máme?*

Rozdíl druhý. O významě slov u věty.

I. O slovech ohebných.

Části věty vyjadřují se slovy a jejich tvary. Ve větě „*hřešil miluje tmu*“ podmět vyjádřen nominativem jedn. čísla substantivou „*hřešil*,“ jež jest rodu mužského. Výrok vyjádřen 3. osobou jedn. č. způsobu označovacího, času přítomného, rodu činného slovesa „*milovati*“. Předmět vyjádřen akkusativem jedn. č. substantivou „*tma*,“ jež jest rodu ženského.

Skladbě tedy též jednatí jest o slovních třídách a slovních tvarech.

Slovní třídy jsou: jméno podstatné (*nomen substantivum*), jméno přídavné (*nomen adiectivum*), číslovka (*numerale*), náměstka (*pronomen*), sloveso (*verbum*), předložka (*praepositio*), příslovec (*adverbium*), spojka (*coniunctio*).

Mezislovce (*interiectio*) nepočítá se za zvláštní třídu slovní.

Ohebné slovní třídy (jména podstatná a přídavná, číslovky a náměstky) slovou společným názvem *jména* (*nomena*).

Slovní tvary jsou buď jmenné (*nominalní*), buď slovesní (*verbální*).

Jmenné tvary slovou *pády* (*casus*).

Slovesní tvary jsou buď *určité*, buď *neurčité*. Určité tvary slovesní (určité sloveso, *verbum finitum*) jsou ty tvary slovesa, k nimž přičiniti lze osobní náměstky *já*, *ty*, *on*, *my*, *vy*, *oni*, na př.: *čtu*, *píšete*, *přišli*, *čti*. — Neurčité tvary slovesní jsou: *infinitiv* (hledati), *supinum* (hledat), *přechodník* čili *transgressivum* (hledaje, hledav), *přičestní* čili *participium* (hledal, hledán). Neurčité tvary slovesní jsou *tvary jmenné*.

A) O jménech.

I. O jméně podstatném.

a) Rozdělení jmen podstatných.

Jména podstatná dělí se ve dvě hlavní třídy, ve *jména srostitá* a *odtažitá*.

Jména srostitá (*nomina concreta*) znamenají samostatné osoby a věci buď skutečné nebo smyšlené, smyslné nebo nad-smyslné, na př.: otec, dub, voda, anděl, vodník.

Jména srostitá rozestupují se zase ve jména:

1. *vlastní* (*nomina propria*), jimiž jednotlivé osoby nebo věci ode všech ostatních rozeznáváme. Sem hledá jména jednotlivých osob, míst, krajin, národův, řek, vrchův, na př.: Jaromír, Novotný, Praha, Morava, Turek, Vltava, Radhošť. — Odtud rozeznáváme vlastní jméno *osobní*: Jaroslav, Ludmila — *rodová* (patronimica): Kublájevic, Palacký — *plemenní* (gentilia); Lučané, Doudlebi — *pomístní* (topica): Olomouc, Jaroslavice, Topolany.

2. *obecná* (*appellativa*), jimiž se znamená i celý rod stejných jednotlivečů i jeden každý jednotlivec téhož rodu, na př.: člověk, švec, strom, dub, jablko.

3. *hromadná* (*collectiva*), jimiž se znamená souborný celek samostatných jednotlivečů, kteřížto jednotlivci o sobě jiným jménem se označují, na př.: lid (člověk), vojsko (voják), dříví (dřevo), listí (list).

4. *látková* (*materialia*), jimiž se znamenají látky čili takové věci, jichž každá část totéž jméno má jako celek, na př.: voda, víno, med, hliná, železo.

Jména odtažitá (*nomina abstracta*) znamenají vlastnosti, stavy a činnosti za samostatné věci toliko představované, od osob a věcí, s nimiž ve skutečnosti sloučeny jsou, oddlučené (odtažené), na př.: krása, pilnosť, chudoba, mdloba, strach, zdraví, křik, let, běhání, vytrubování.

b) O rodě a čísle jmen podstatných. O výpustce jmenné.

1. Ku jménům osob mužských v — a vyzvukujících ve starší řeči přívlastek pojívá se dle rodu *grammatického* (t. ženského), jméno výrokové však z pravidla dle pohlaví *přirozeného* (t. mužského), na př.: Urozené vládyky (Arch. I. 111.) Starosty židovské (Pass. 598). Byl čistá hrdina (Žor. Listy I. 67.). Některá rada královská řekl svým spolutovaryšům (Blah. Gram. 186). Tehdy se židovské starosty sebravše, radu o Ježíšově smrti vzali. (Anth. I. 49.)

2. Jména osobní *kníže*, *hrabě*, *markrabě* i přívlastek i výrok buď dle rodu gramatického, buď dle pohlaví *přirozeného* k sobě přibírají, na př.: Alexander, kníže Římský. Kníže milél Kníže Kouřimský. Markrabě Braniborský. Ten dům koupilo kdysi kníže Burgundské. To když se stalo, nedlouho meškali knížata Slovanská.

3 Množné číslo jmen národův a obyvatelův označuje zemi nebo bydliško, na př.: Toho času byl jeden starý král v Řečích. Syna Jana dal do Němec. Do Turců jat jest a byl v Turcích uvězněn. Čechové jeli jsou do Míšně a do Srb. V židech zhořeli tři domové.

4. Některá appellativa mívají platnost jmen hromadných, označujíce číslem jednotným mnohosť věci, na př.: Na poli máme pěkný strom (= pěkné stromoví). Žito má drobný klas, ale pěkné zrno. To je drobný kámen.

5. Jména odtažitá pronášejí se množným číslem:

a) má-li mluvící jednotlivé případy nebo způsoby na mysli, kterými abstraktum se jeví (množné číslo rozdružné), na př.: Člověk rozličnými smrtmi hyne. Od deštů, sněhů, slot, metelic, zim, horák rozličná nepohodlí snášeli.

b) když se množným číslem pojem jména odtažitého vzmocňuje (množné číslo vzmocňující), na př.: Strachy se třásl. Lidé hynuli hlavy. Smíchy se válely. Rozpáli se hněvy.

c) když se naznačuje, že věci po jedné několika osobám náležejí (množné číslo podílné), na př.: Chceme přerádi dnes své životy dáti. Syny své k tomu vedeni, aby tak činili do smrti svých. Ženy v náramných žalostech i pláčích zůstaly.

Pozn. Hlavy a nohy známoná při posteli místo, kdo člověk hlavou a nohami lehává: Stojí satan v nohách, stojí anděl v hlavách.

6. Jména látková pronášejí se druhdy množným číslem, aby buď jednotlivé druhy nebo i jednotlivé kusy látky se označily, na př.: Uherská vína. Zastavená stříbra. Kupovali obilí rozličná. Tu ryžovníci drobná zlata z pískův prali.

7. Substantivum s adjektivy, číslovkami a náměstkami stále spojované se vypouštívá, odkudž vzniká výpustka (ellipsa) jmenná, na př.: Tal do živého. Byli jsme v úzkých. To je jiná. Jakou budu pískati, takovou musíš tanecovati. Takovou zpívá zde každý (= tak si naříká). Nevěděl jsem, že na takovou přijdu. S takovou málo pořídíste. Myslil, že nějak s chytrou vyvázne. S dobrou se potázal. S jakou přicházíš? S dobrou. Kmoteř šel s veselou domů. Všechně jest ve psí (kůži) býti. Vyplatil jej hotovými. Odjel 3^{ho} (dne) června. Hled' svého (dila). Jednej podle svého (rozumu). Každý svou hude. Pořád vede svou. Jdi na své. Stál na svém. Jdi po svých. Nebude ani po mé ani po tvé (vůli). Umeš nejprve přede svými. Seděli jsme až do čtyř. Na lože o deváté, s lože o páté. Budeš se mítí po pěti. Nemá všech doma. Dlélá tesařskou, kovářskou, zámečnickou (práci).

II. O jméně přídavném.

a) O zpodstatňování jmen přídavných.

1. Jména přídavná nabývají druhdy platnosti substantivní čili zpodstatňují se, na př.: Mladý může, a starý musí (t. umřít). Moudrému napověz, hluopého trkní. Slepí vidí, kulhaví chodí, hluší slyší, mrtví z mrtvých vstávají.

Jmenovitě zpodstatňují se jména přídavná:

a) o rodě mužském na označenou úřadu, živnosti a povolání, na př.: pojezdny, polesný, vrátný, hajný, obročný, ponocný.

b) o rodě ženském užívá se substantivně tvarův odvozených od příčestí trpného, na př.: To je podívaná! Jaká je to přivítaná! To je pěkná nadělená! Přehlednutá — prohnaná. Přijďte na posezenou. Šel do světa na zkušenou. Dal jím na srozuměnou. Měli na vyvolenou, na vybranou. Půjdeme spolu na potýkanou. To je na pováženou. Byl na čekané. Je na dovolené. Dostal za vyučenou. Tu máš za vyřízenou. Žádal za propuštěnou. Odešli s nepořízenou. Měl jsem toho s pomyšlenou. S mlčenou nejdál dojde.

c) o rodě středním:

α) zakončení určitého na označenou mýta, poplatku, daru a p., na př.: cestné, melné, měřičné, mostné, příjemné, skalné, vázané, vitané.

β) zakončení neurčitého, na př.: dobro, zlo, draho, lacino, mokro, sucho, teplo, horko, parno, dušno, chladno, studeno, pilno. Hory, hory, hory černé, však nad vámi *teskno* stojí (t. j. cosi teskného). *Sychravo* si lehá u potoků. Jako mračno tajemné s hůry pod závratnou klenbou *temno* visí.

2. Za výrokové adjektivum rodu středního bývá často substantivum věc s příslušným adjektivem, na př.: Nebyla by věc chvalitebná, přísaze své dosti neučiniti. Mluvit člověku a jináč mysliti, škaredá věc jest. Tesklivá jest věc i žalostná, o tom připomínati. Divná věc, že o to stojíte.

3. Některá přídavná mají význam činný i trpný na př.: Člověk sytý (= nasycený), jídlo syté (= které sytí). Člověk náhlý (= který náhlí), věc, potřeba náhlá (při které náhliti jest). Potřebný člověk (chudý), potřebná věc. Útratný člověk, útratná cesta. — Tak: pilná potřeba, snažná prosba, štědrá rosa (= hojná), hrdé roucho.

Pozn. Stará léta jsou léta staroby; doškal se starých let (šp. vysokého stáří), na stará léta tře nouzi. Starý krám, ve kterém se staré věci prodávají, staré krámy, něm. Tandolmarkt. Umíti hladou smrtí = hladky. Zlaté vážky, na kterých se zlato váží. Chudé vysvědčení, kterým se chudoba vysvědčuje. Živá i mrtvá voda v pohádkách jest voda, která ožívuje a umíravuje.

b) O stupních srovnávacích.

1. Srovnávají-li se dvě vlastnosti téže věci vespolek, vyjadřují se obě komparativem, na př.: Jest veliké stavení, širší něco než delší u prostřed. Rada horlivější než potřebnější držána byla.

2. Komparativ bývá druhdy za superlativ jmenovitě při genitivě srovnávacím, opatřeném příylastkem „všecek“, na př.: Královna jest všech krás nejsvětlejší a všech žen dobrotivější. Dstě rodičům jest všeho světa dražší.

3. Komparativ se vzmocňuje příslovecem „kde“: Naše žito jest kde pěknější než vaše (= daleko pěknější). Kdež ten jest ode mne starší!

4. Při číselných příslovečích (— krát) užívá se chybně positivu „tak veliký“ za komparativ „větší“, na př.: Povrch Tichého oceanu jest třikrát tak veliký jako starý svět (m. třikrát větší než). Zlato má 15 krát tak velikou cenu jako stříbro (m. 15 krát větší, nežli stříbro).

5. Zdrobnělé tvary adjektiv mírají do sebe význam superlativu, na př.: Má matička starčká posud zdráva. Měl na sobě roucho chudičké. Což bych já sám jedničký dělal nyní. Tu celičkou noc pokoje nebylo. Psů bylo plničká ves. K samičké naší lodi se přiblížili.

6. Menší stupeň vlastnosti označují předpony *na*, *ob*, *po*, *při*, *za*: náhluchý, nákyslý, náčerný, obstarožný, obřídný, přihlouplý, příkyslý, pomodralý, počervenalý, pomenší (trochu menší), záhnedlý, záhojký. — Vysoký stupeň vlastnosti znamená předpona *pra*: prastarý, pradavný.

III. O číslovkách.

1. Číslovka *jeden* přičinuje se chybně ku jménu podstatnému, když není na číslovec té důrazu, na př.: Jedna měřice žila stojí pět zlatých (m. měřice žila). Za jeden den té práce nevykonáme (m. za den).

2. Číslovkou *jeden* označuje se chybně osoba neurčitá, kterou lopě vyjadřujeme podstatným členkem nebo neurčitou náměstkovou *kdo*, aneb užíváme vazby bezpodmětné. Ani jísti ani spátí se jednomu

nechec (m. člověku). Nač jeden myslívá, o tom se mu snívá (m. nač kdo myslívá) Ani za peníze tam jeden nic nedostane (m. ani za peníze tam nic nedostane).

Pozn. Za číslovku *jeden* noužívej zbytečný tvaru *jediny!*

3. Číslovek druhových užíváme za číslovky základní ve spojení se substantivy pomnožnými a odtažitými a se substantivy středního rodu v ť, na př.: dvoje varhany, troje hodiny, patery boty, čtvery suché dny, sedmera svátost, čtvera věc, devatera zrada, dvojí zármutek, desatero přikázání, osměro blahoslavenství, patero oddělení, troje psaní.

4. Substantivné tvary neurčitých číslovek *mnoho*, *mdlo*, *kolik*, *tolik*, něco střídají se s adjektivními, na př.: Před mnohými léty — před mnoha léty. Pan Krajíř přítáhl s mnoha Němeji — Švamberk s Němeji mnohými (Let. 47.). Po malých dnech umřel (Pass. 26.) = po málu dnech. Kolikých zločinů ten se dopustil = kolika zločinů. Při tolíkých vědách pamět se cvičiti musí (Jg.) = při tolíka vědách. Táboři některé sto lidí vypravili = několik sot lidí.

5. *Kolik* znamená druhdy *tolik* co *mnoho*, na př.: Ještě kolik roků potom se hněval. Již u nás kolik dní nebyl. Však se jich na místě jednoho kolik zase narodí.

Pozn. Podobným způsobem užívá se též neurčitých přísloveč *kdy* a *kde*, na př.: Neviděl jsem ho již kdy (= dávno). Ten už je kde! (= daleko).

6. *Více* místo má *toliko* při srovnání, na př.: Sešlo se více občanů, nežli předešle. Kdo žádného srovnání není, nýbrž *toliko* neurčitý počet vyjádřiti jest, tam správna jest *toliko* číslovka *několik*: Sešlo se několik občanů (šp. více). Setkal se s několika známými (šp. s více známými).

IV. O náměstkách.

a) O náměstkách osobních, zvratných a přisvojuvacích.

1. Mluvíce s šetrnou úctou, za náměstku druhé osoby užíváme výrazů *Vaše Láska*, *Vaše Milosť*, *Vašnosť* a p., kteréžto výrazy i tohdy ke slovesu se přičinují, když bý náměstka osobní, jsouc bezdúrazná, se nevyjadřila, na př.: Ví Vaše Láska. Také nám Vaše Láska píše. Oznamuje se Láskám Vašim. Kdybyste si přáli, důstojný pane, půjčil bych Vašnosti té knihy.

2. Náměstka zvratná označuje zvratný vztah činnosti k osobě už jmenované. Vztah tento jest buď

a) přímý, když se náměstka táhne k podmětu téhož slovesa, na němž závisí, na př.: Povedu vás k sobě domů. Udělejme sobě město. Litovali předků svých, sebo pak blahoslavili.

nebo b) nepřímý, když se náměstka táhne k podmětu slovesa řidicího, sama visí na slovese jiném, kteréž ještě buď v infinitivě, nebo v přechodnuku, nebo participii, na př.: Kázali sobě všechno vypravovati, jak se událo (= kázali, aby *jim* vypravovali). Cisar jiným všem sebe tu v městě čekati rozkázel. Uzřel anděly k sobě jdoucí (= ani k *němu* jdou). Milostivý Bůh v sebe doufajících nikdy neopustí. Výry v něm mítí nebudu bez zvláštní příčiny sobě dané (nebude-li mít dána). I vtrhl jest s lidem sobě poručeným Bojslav do Moravy.

3. Náměstka zvratná táhne se druhý k podmětu nevyjádřenému, na př.: Líto přítele, ale ne jako sebe.

Chybně užívá se často „s sebou“ beze vztahu k podmětně věty ve smyslu něm. „mit“: Pojd s sebou, m. pojď se mnou nebo s námi. Když se všichni smáli, smál jsem se s sebou, m. smál jsem též (s nimi).

4. Jdou-li po sobě dvě slovesa zvratná, při jednom náměstka může se vypustiti, na př.: Radujte se a veselte, nebo: radujte a veselte se. — Tak děje se z pravidla, když druhé sloveso jest infinitiv závislý na prvém: Styděl se přiznat. Odhodlal se brániti nepřátelům. Marně se namáhal vymotati z léčky sobě nastrojené.

5. Náměstka zvratná vypouští se při činném přěčestí, při přechodných a substantivních slovesních od sloves zvratných odvozených; kde by však dvojsmysl vzniknouti mohl, nevypouští se, na př.: Vše v pravdě zběhlé (= které se zběhly.) Zapřísahly nepřítel. S jedním radujícím všichni se radují, rmoutícím rmouti. Učastna mě učí všech bojíscích tebe (Illus. I. 27). Rojení včel. Vysoké zdutí vody. — Avšak: zjevení sv. Jana, a zjevení se Krista Pána.

6. Náměstka zvratná má též platnost náměstky vespoleň na označenou, že činnosť od množství podmětů vycházející zvrací se k témuž množství, ale jiný vždy podmět zasahá, než od něhož vyšla, na př.: Milovali se jako bratři. Šeptali si něco.

Sice vespoleňství témito způsoby se vyjadřuje:

a) výrazy mezi sebou, vospolek: Oni pak rozjímalí mezi sebou. Pokoj mějte mezi sebou. Milujte se vospolek.

b) výrazy druh, druhá, jeden druhého (bez substantivu): Druh druhu nenáviděl. Druh o druhu nevěděl. Ta bouře nás v noči jednou od druhých rozmetala. Neviňte jedni druhých a nichryzto se vospolek.

c) opětováním téhož jména v různých pádech: Bratr bratru nevěří. Vrána k vránně sedě, rovný rovného si hledá. Ohlídá se s boku na bok. Přesedlil s místu na místo (sp. s jednoho místa na druhé). Žádný žádného nepostouchal. Který kterého přemůže?

7. *Svůj* jest náměstka přisvojovací všech osob, čísel a rodův a užívá se jí, kdykoli se co též osobě přivlastňuje, která jest podmětem věty.

Avšak i vztahem k podmětu nevyjadřenému užívá se jí, má-li do sebe význam jeho (*jejich*) vlastní, na př.: Svá vlastní jeskyňka lepší než Sinajská hora. Lepší jedno oko své, nežli cizí dvě. Svá vlast každému nejmilejší a množ má. Datlovi svůj nos neprekáží. Těžko svému beze svého. Mezi své přišel, a svoji ho nepřijali. Čas práci, a zábavám svá doba.

b) O náměstkách ukazovacích a vztažných.

1. Odnášeji-li se náměstky *tento* — *onen* ku dvěma rozličným, dříve jmenovaným osobám nebo věcem, označuje se obyčejně náměstkou *onen* osoba nebo věc dříve jmenovaná (tedy vzdálenější), náměstkou *tento* osoba nebo věc později jmenovaná (tedy bližší): Štítný a Komenský jsou z nejpřednějších spisovatelů našich; *onen* nazývá se otcem české filosofie, tohoto slaví všeck vzdělaný svět jakožto předního opravce školního vyučování.

Pozn. Špatně se v té příčině psává „prvnější — poslednější.“

2. Připojením ukazovacího *to* k tázačím náměstkám a příslovčím ukazujeme k ději jakožto skutečnému. Kdo to pluje po řece? Čí to dům hoří? Kam to jde?

3. Na počátku vět úsudkových náměstka *to* ukazuje s důrazem k ději slovesnímu zvláště k jeho síle a mocnosti: To prší! (= hle, jak silně prší) To se zablysklo! To sem se udeřil! To jsme se nasmláli! To mě rozborely zuby!

4. Příklonným *to* vytýkáme též zhusta přistavek: Tomu mne naučila zkušenosť, výtečná to učitelka.

5. Má-li přivlastek, výrok nebo příslovečné určení důrazně se vytknouti, připojuje se slovy *a to*: Sluhu, a to věrného z něho máš. Caesar zavražděn jest, a to od těch, které nejvíce miloval. Vylál mu, a to na veřejné ulici.

6. *Ten* mírá druhdy význam etnický (sdílný), když mluvíme o něčem milém, nemilém, známém a p., na př.: Tuto všecko všechném společno, i ta duše. Naděje člověka ani v tu smrť neopouští. I ty děti po patnácti penězích dáti musily. I ti nectnostní ctnostní se diví.

Často užívá se náměstky *tento*, *tato*, *toto* chybno:

a) kdo žádno náměstky třeba není: Přemluvit mladšku, že *tento* slíbil. Hodil chlób havranu, aby *tento* hladky nezahynul. Vydej se na cestu a na *telo* potkáš muže.

b) kde stačí náměstka *on, ona, ono*: Nakrájel řemenův a učinil z těchto dlouhý provaz (= z nich). Vzala kus papíru a napsala na tento několik slov (= naří). Cár obrátil se ku svým radám, tázal se těchto (= jich).

Právě tak chybělo užívání se náměstky *týž, tentýž*: Mladý muž hledá služby. Týž zná dobré jazyk český a německý.

Chybělo se užívání náměstky *ten* při superlativě, nejděli o důrazné vytěsnění vůci známé: Tém nejhorším lidem často nejlépe se vede. Vybral si tu nejpoklonější květinu. Sedl si za *ten* nejdělsší stůl.

7. Samý, samá, samé stotožňuje výrok s podmětem, znamenajíc tolik co *plný* čeho, na př.: Stromy jsou samý květ, růže jsou samá poupatá, kabát samá díra, prádlo samá špína. Ten člověk je samý smích, samá rozpustilosť, samé klevety. Pozn. Neužívej zbytečně za prostou náměstku *sám, sama, samo* tvárnou *samotný!*

8. Spojeniny *kde kdo, kde který, kde jaký, co, to* znamenají tolik co: každý, všecek, na př.: Ví o tom kde kdo. Kde který žebrák přišel. Již jsem pozobehodil kde který chodníček. Poddaní bývali sužování robotami a kde čím. Kočka vychytá kde jakou myš. Co Čech, to hudebník. Co chleba, to v něm, co šatů, to na něm.

9. *Kdo ten, co ten* znamená druhdy tolik co: přece někdo, přece něco, na př.: Pomůže ti kdo *ten* (= přece někdo se najde, kdo ti pomůže). Vyděláš si co to (= byť no mnoho, přece něco). Co dáš, to dáš (= dej co dej).

10. *Jaký taký, jak tak* znamená tolik co „přece nějaký,“ přece nějak,“ na př.: Jaké také potěšení jsme měli. Jak tak se porovnali.

11. Spojeniny *jak kdo, jak který, jak kdy, jak kde* v odpovědech znamenají, že se k otázce z části kladně, z části záporně odpovídá, na př.: Uměj-li žáci své úlohy? — Jak který (t. j. jedni umějí, druzí neumějí). Pěstuje-li se u vás ovoce? — Jak kde (t. j. někde pěstuje, jinde nepěstuje).

12. *Kdo, co, který* pozbývajíce přízvuku nabývají významu náměstky neurčité, ve kteréžto přičinění nikdy nemohou být u větě na místě první, na př.: Zbloudil-li *kdo* v čem, jiní ho upamatovali. Bůh ví, kdy komu čeho třeba. Když komu co lidé učiní. Brali na potkání, když který co vynesl. Ach pomoz, jak kdo může. Nevěděli, kdo by s kým byl. Neberete, což jest komu obec dala.

13. K substantivní náměstce *jiný* leckdy přistupuje substantivum přístavkem, na př.: Žižka země bránil proti všem nepřátelům domácím a jiným cizozemcům. V sobotu mučili žida a několik jiných křesťanů. Životový jich jsou jako jiných psův. Budou jako jiná němá tvář bez rozumu.

IIlava IV. O pádech.

I. O nominativě.

Nominativ jest pádem podmětu a v jistých případech i pádem jména výrokového.

II. O vokativě.

Vokativ jest pádem volání nebo oslovování, jenž jako mezislovec u větě jest bez spojení, na př.: Svatý Prokope, pomez mi! Ó bratře milý! proč tak činíš? Ó lidská mrzká závist! Jak se máš, můj milý pane? Když liška dříme, hleď se kohoutek! Svět, měsíčku, pěkně s večera!

III. O akkusativě.

Akkusativ buď jest závislý na slovese jakožto a) akkusativ předmětný na otázku *koho?* *co?* Bůh stvořil svět, b) jakožto akkusativ výrokový: Šlechetnosti ctna člověka činí, — buď vyjadřuje se jím určení příslovečné, a to a) rozsah prostorový a časový: Asi dva kroky od toho místa jest jakýs oltářík (*jak daleko?*). V tom městě jsme dva dni zůstali (*jak dlouho?*), b) místo: Konec, dědiny stojí Boží muka (*kde?*), c) čas: Tu noc tříkráte hřmělo (*kdy?*), d) količost: Bylo nás hromadu (*kolik?*), e) příčinu (toliko akkusativy *co* a *to*): Co se lekáš? Plače oči, máte co plakati. To on se tak zapálil! — anebo jest ve větě nezávislý (absolutní) — akkusativ vzvolací na označenou podivu: Kýho výra! Ďasa! Ba věru!

1. O akkusativě předmětném.

1. vnější, kterýž, jsa již hotov, činností slovesní jest zasažen (akk. předmětu vnějšího n. zasaženého), j. krájím kůži, rozblíjím nádobu, slibuji dar; buď

2. vniterní, kterýž teprve činností slovesní vzniká nebo v ní obsažen jest (akk. předmětu vniterního n. obsaženého), j. krájím řemeny, rozblíjím stany, slibuji slib.

a) O akkusativě předmětu vnějšího.

1. Akkusativem předmětu vnějšího se doplňují slovesa přechodná:

Povolnost přátely činí. Hlava vše tělo vede. Ctnost člověka šlechtí. Neprátele město spálili.

Pozn. 1. Ve větách záporných akkusativ ten se zaměňuje genitivem.

Pozn. 2. U vazeb trpné mění se akkusativ v nominativ (podmětu), a podmět v instrumental nebo v genitiv s předložkou od: Bůh dal vítězství — vítězství jest Bohem (od Boha) dáno. Král nobeský je odtud vyvedl — králem nebeským (od krále nebeského) odtad vyvedeni jsou. Nesmrně vedro řeku vysušilo — nosmerným vedrem (od nosmerného vedra) řeka vysušena jest.

2. Jako slovesa přechodná zhusta bývají bez předmětu (včera jsme žali, dnes vážeme, zítra budeme mlátiti, t. obilí); tak zase některá, obyčejně nepřechodná přibírají k sobě předmět v akkusativě, a to:

a) slovesa *propadnouti* a *mřiti*, na př.: Žádný Arab nesmí do Kaira kupectví vozit, leč chce svá hovada propadnouti. — Často: propadnouti hrdlo své, statek, pokutu, sto hřiven. — Sám druhdy hlad mra jiným jistí dával (vedle: hladem, hladý mřtí).

b) slovesa *boleti*, *svrběti*, *svěděti*, *mrzeti*, na př.: Koho oči bolí, nechodí do mlýna. Svrší mě levé oko. Uši mě svědily. Mrzí mě ten život.

c) některá substantiva i adjektiva spojena se slovosem *být*, na př.: Co tétoho tak píše. Není-li té leň slyšet, budu ti vyprávěti. Nebudu tebo po tom touha. Učinil skutek, o němž mě hanba mluvit. Strach mě jo velmi. Strach mě odjeti. Tesknou mě doma. Nepochybuj, že vás rovně tak veselo jako mne.

Pozn. Tesknou a veselo pojí se též s dativem.

d) slovesa nepřechodná, jež složením přechodnými se stala, na př.: V tom jej smrt nadejde. Oklekli hrob do kola. Letěl sokol, letěl, třikrát Krakov obletěl. Čechové Poláky bojem podejdou. Manželka přebyla muže svého. Zimu v Italií přebyl. Tu jsme noc přeleželi. Přeplakal celý den. Ten již bratra svého přerostl. Jazyk rozum předskočil. Noc nás v lesu zašla. Víno svou horkostí člověka rozejde. Všecka místa svatá jsme schodili. Táboři zlezli město Boleslav v noci.

b) O akkusativě předmětu vniterního.

Akkusativ předmětu vniterního se vyskytá zhusta při slovesech přechodných, zvl. činění, tvorění a působení, na př.: Kolo rozstoupiti, tábor, stany rozbití, kotrmelci metati, pře-

vracetí, kořeny pouštěti, pupence hnáti, oheň pálići, mši sloužiti, zradu složiti, mř, pokoj, přímčři uložiti, rok, snčm položiti, vítězství, pole, boj, vrch, obdržeti, nouzi a bídú třsti.

Avšak někdy i ke slovesům nepřechodným přistupuje akkus. předmětu vniterního, ale to z pravidla jen s přívlastkem (akk. vniterní v užším smysle).

Dle obsahu akkusativu naskytá se tu případ dvojí:

1. Akkusativ bývá se slovesem soukmenný, na př.: Boj jsem bojoval, běh jsem dokonal. Já jsem to, otec duchovní, který slouží služby Boží. Pán poslední a hrozný soud souditi bude.

2. Akkusativ bývá se slovesem souznačný, na př.: Kolik vlásků přeložila, tolik slzí uželila. Ty útoky v té jeho nemoci přece hnali.

Pozn. 1. Častojší bývá v obou těchto příčinách instrumental.

Pozn. 2. Sem též sluší akkusativy rodu středního při těch slovesech, kteréž se obvykle pojí s pády jinými: Cheoš nic nebojuje zvítěziti, cheoš nie nepracuje své protivníky přemoći. Nedbám nie, aniž se co bojím. Nie pravého doptati so nemohou. Dá mi, což poprosím kolí. Povězto mi, co vás budu tázati. Otázal jich trojí vče. Kdo nie nemá, přeje si něco, kdo něco má, pěje si všecko. Co matka Boží na synu svém prosí, to vše abdrží.

2. O akkusativě dvojím.

a) O akkusativě předmětném a výrokovém.

Jméno přídavné tvaru neurčitého, kteréž jest doplňkem výrokovým k akkusativu předmětnému, pronáší se za příčinou shody též akkusativem.

Přídavné jméno tvaru určitého a jméno podstatné vyjadřuje se v té příčině z pravidla instrumentalem výrokovým.

Odtud jej združava domů přivedl. Mohl mě chuda učiniti. Když tak přisahal, jeho prosta pustili. Biskup ji skroušemu a pokornu uzřel. Starí Čechové své zboží obecnou měli. Viděš nás živý při sobě. Své nepřátely, ač je sobě protivny mají, milují. Ani prosta ani svázána mne věsti mocí budete.

Pozn. Zvratná slovesa: činiti se, viděti se, ukázati se mají výrokový doplněk adjektivní z pravidla v nominativě a jen málokdy v akkusativě: Chtěl so jím mil učiniti. Činil se něm, Svat so čin. Zvěř pitoma so učinila. Vida se tak oblouzon, velmi se zarmoutil. Ďábel so uzřel přemožen. Ukázal so křiv. Tak ihned Syzimus ohlechl a oslnul. Protož vida se tak slepa i hlucha, vece (Pass. 1070).

b) O akkusativě předmětném a kolikostném.

Slovesa *státi* a *ceniti* pojí se se dvěma akkusatyvy, z nichž jeden jest předmětný, druhý označuje kolikost (cenu), na př.: To mě stojí tři sta hřiven. To toliko stane. Cenil nám toho koně čtyři kopy.

3. O akkusativě příslovečném.

Akkusativem příslovečným vyjadřuje se:

1. rozsah neboli míra prostorová nebo časová na otázku *jak daleko?* To jezero jest široké tři míle. Ta jostýně jest asi tři kročje. To místo mili vlaskou od Betlému leží. Lodě stává druhdy mili českou od kraje. Ten vršek od Betanie může být asi čtvery hony.

Pozn. Míra prostorová vyjadřuje se častěji genitivem.

2. rozsah časový na otázku *jak dlouho?*: Sv. Jeronym v Betlému drahný čas bydlel. Lidé všechnu noc bděli. Žito dvě neděle se metá, dvě neděle odkvétá, dvě neděle se zamlečuje, dvě neděle usychá.

Pozn. Ve většině záporných akkusativ rozsahový zaměňuje se často genitivem: Jeden bez druhého nemohl být dne celičkovo. Ani dvou celých let ne-kraloval. Nemohli jste jednou hodiny bdít se mnou? Kázali jim, aby šli z města a tři mil blíz města by nebyvali.

3. místo na otázky *kde?* *kam?* *kudy?* Slovutný byl až kraj světa. Konec té vsi u stodoly jsme se zastavili. Šli jsme pak lesa. Češi střed hradu stáli. Král kázel dělati chrámy prostřed města. Již přišli vrch hory vysoké. Západ slunce jest krajina jedna. Tam tvá matka leží druhý hrob od dveří.

4. čas na otázku *kdy?*

Užívá pak se v té příčině:

a) akkusativu pouhého, nejčastěji jmen: *den*, *hodina*, a *názvů denních*:

V pátek den sv. Diviše sjízděla se karavana. Ráno asi hodinu přede dnem vyšli jsme z Beiléma. Slyšán byl hlas jakýsi dvě hodiny přede dnem. Stalo se čtvrtek před sv. Šimonem.

Pozn. Za prostý akkusativ užívá se též pádů předložkových: o dvou hodinách, ve tří hodiny, ve čtvrtek.

b) akkusativu určeného přívlastkem, buď ukazovací náměstkou nebo číslovkou:

Stalo se tu neděli po sv. Alžbětě. Císař kázal dívku před se přivésti tu chvíli. Kochan zbyl smrti tu hodinu. Ty svátky král do Prahy přišel. Kde jsi ty časy býval? Host první den zlato, druhý den stříbro a třetí den měd: honem domní jed. Kristus třetí den vstal z mrtvých. Druhou noc přišli jsme k nějaké řece. Není každý den posvícení. Jeden čas zjevil se sv. Martinu čábel.

Pozn. 1. Akkusativ tento střídá se s genitivem časovým bez patrného rozdílu, jmenovitě je-li určen číslovkou, nebo přičinuje se k němu předložka v.

Pozn. 2. Druhdy užívá se též nominativu na označenou času s výpustkou slovesa být: Co den dějí se vše nové. Včera týden pohreb měla. Bývá u nás co chvílka. Tak týden. Dnes rok.

5. podílnost místní (*kde?* *kam?* *kudy?*) časová (*kdy?*) a způsobová (*jak?*) — Jest to akkusativ prostý spojený s pádem předložkovým téhož slova, na označenou celé řady předmětů zasažených činností slovesní:

Stravu sobě, dům od domu zpívajíco, vyzebrávají. Běhali dům od domu, kvas od kvasu. Běhali místo od místa. Krám od krámu chodí a klevety dělá. Den ode dne přibývalo nepřátel. Bouřky den po dni se množily. Chvíli od chvíle toho odkládali. Všemu slovo od slova z paměti se naučil. Z činů svých počet kus od kusu učiniti musíš. Slovo od slova všecko mu pověděl. Skok na skok vše se bralo přes bouřící řeku. Pokryli se přední štít na štít. Sekl mě jest ránu na ránu.

6; kolikost na otázkou *kolik?*

Kapku je to lepší. Nouze bylo plné kouty. Trochu poodstoupil. Drobet váhavě sobě počínal. Sešli jsme se něco pozdě. (Jiné příklady tohoto akkusativu viz na str. 13).

IV. O genitivě.

Genitiv závislý jest buď a) na jméně podstatném jakožto genitiv přívlastkový: Kůň dvou pánsků hubenec; — buď b) na slovese nebo na jméně přidavném jakožto genitiv předmětný: Děj, Bože, deštíčka, tichého větríčka. Holubice jest čistoty milovna; — buď jest c) přislovečný, a to a) g. časový: Toho roku tuhá zima byla; β) srovnávací: Laskavé slovo jest kyje silnější; γ) měrový: Socha dvou loket zvýšl; nebo jest d) ve větě nezávislý, genitiv vyzvolací: Ach nastojte, mého hořel!

1. O genitivě přívlastkovém (attributivním).

Genitiv přívlastkový jest pádem doplňku substantiva jiným substantivem a označuje vůbec, že dva pojmy vyjádřené substantivy k sobě náležejí, v nový celkový pojem splývají.

Zvláště pak vyjadřuje se genitivem přívlastkovým:

1. vlastník, t. j. osoba nebo věc, kteréž co přísluší, na otázku čl.; genitiv přisvojovací (genitivus possessivus), na př.: Málých ptáků malá hnizda (čl. hnizda?) Kůň dvou pánů hubenec (čl. kůň?).

Pozn. 1. I substantiva věcná (jimiž se věci označují) mohou vyjadřovati vlastníka: Na temeni hory stojí kříž (hora má své téměř, téměř jest její). Konec prstu. Roh stolu.

Pozn. 2. Při slovesech *být* a *stouti* bývá genitiv tento výrokem: Vždyť jsi ty, jako já, chudobných rodičův. Kostel slove sv. Jakuba.

Za genitiv tento nastupuje z pravidla přídušné jméno přisvojovací, je-li jméno vlastníka označující bez přívlastků: Libuša byla nejmladší dcera Krokova. Peršané přišli v moc Alexandra, syna Filipova. Zdali budou maso volové jisti nebo pští krev kozlovo? Divil se chrámové okrase. Z toho přišla zemská včelná nehoda. Po výmolech horských hledali jsme cesty. Mnoho psů zaječí smrt. Psí hlas do nebe nejde. Obyvatelé té krajiny krmí se masem jelením a jiných zvířat. Abraham seděl ve dvorcích stánkových.

Je-li jméno vlastní opatřeno přívlastkem substantivním, vynáší se a) jméno *první* genitivem a *druhé* adjektivem přisvojovacím, b) obě jména adjektivem, c) obě jména genitivem, (a) a (b) téměř jen v řeči starší): Tělo krále Václavovo na Vyšehrad jest přineseno. To byla Helena s dcerami krále Priamovými. Řeč Isaiaše prorokova. Bořivoj do Moravy ke dvoru královu Svatoplukovu přijel. Syn krále Václava.

Je-li jméno vlastníka označující určeno větou vztažnou, užívá se buď genitivu neb adjektiva přisvojovacího: Anděl Boha, jemuž já sloužím. Milosrdensví Boží budíž pochváleno, kterýž mně oči otevřel.

2. podmět činný — genitiv podmětný (g. subjectivus) a předmět trpný — genitiv předmětný (g. objectivus) při substantivach slovesných, t. j. takových, která jsou od sloves odvozena nebo význam slovesní do sebe mají, jako dárce, příchod, strach, láska.

a) Genitivem činným označujeme osobu nebo věc, která, proměníme-li substantivum, k němuž genitiv se druží, ve sloveso rodu činného, *podmětem* věty bude: Znamenejte příchod Krista pána (Kristus přijde). Uvidíte západ slunce. Úroda byla žita, ječmene i ovsy (žito se urodilo). Tu slyšetí zvuk trub a třeskot bubnů (trouby zvučí, bubny třesí).

b) Genitivem trpným označujeme osobu nebo věc, která, proměníme-li substantivum, k němuž genitiv se druží, ve sloveso rodu činného, *předmětem* věty bude, obvykle v akkusativě, ale i v jiných pádech prostých i předložkových: Ctěte Boha, dáree všechno dobrá, světa tvůrce, leč i soudce skutku nepravého (Bůh daruje dobro, stvořil svět, soudí skutek nepravý). Není pamětníka takové zimy (nikdo nepamatuje takové zimy). Pověr všelikých byl nepřítelem (nepřál pověram). Známost cizích věcí užitek přináší. Oni jsou vítězitelé světa (vítězí nad světem). Strachem smrti zmámeni byli. Ani bázeň ztráty ani naděje zisku má soudcem hnouti. Panoše lítost měl svého přirozeného jazyka českého.

Pozn. 1. Pro větší určitost bývá často za genitiv pád předložkový: lánska k vlasti, vzpomínka na rodiče a p. Za genitiv při podstatných *struch* a *bdzeč* bývá též jméno přídavné: Pro strach židovský vycházetí nezměli. Bázec Boží počátek moudrosti.

Pozn. 2. Za genitiv náměstek osobních bývá náměstka přisvojovací: Vysvoboditel nás jest Pán. Čiňte to ku paměti mé. — Genitivu se užívá ve spojení *uds všech, vás všech*.

Pozn. 3. Zvláštního povýšinutí zaslhuje trpný genitiv náměstky *toho*, jehož starší jazyk spisovný z pravidla užívá za nynější pády předložkové. *Toho* nám mají na nové léto odpověď dátí. Tureci nám toho zprávu dávali (= o tom). Bože, dej toho odpлатu velikou (= za to). Jistotu toho mítí chtěl. Křesťané mají toho svobodu od starodávna. — Také substantiva *zisk, užitek* starší řeč poji s genitivem (původovým): Novím, jaký zisk toho mítí budete (Zor. L. I. 150). Který toho užitek má člověk (Prass. 511). Nyní ku genitivům takovým předložku z přičinujeme.

3. zevrubnější určení substantiva, k němuž genitiv se druží. Genitivem tímto přičinuje se k pojmu oboecněmu pojem zvláštní — genitiv určovací (g. explicativus): V Tatrách stříbra kov se ukryvá (kov, a to stříbro). V tom přišla slavnosť dne Božího těla (slavnosť t. den B. těla). Mučedníci pokutu smrti udalně podnikali. Hospodin sv. Petru dal moc klíšen.

4. vlastnost na otázku *jaký?* genitiv vlastnosti (g. qualitatis). Genitiv tento žádá k sobě z pravidla přívlastku: V tom ihned neví kdo se vezme člověk jakýsi křeplkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité. Jenom člověk slabých zraků libuje si v temnu mraků. Vrat se do svého domu, naleznou syna sedmi dnův.

Pozn. 1. Ku jménu vlastnímu přímo genitiv vlastnosti pojít se nemůže, nýbrž přistavkem jména obecného: Ulysses, král převýborné výmluvnosti, přivedl paděsát lodí. Tu Zdislava zemře, svatého života žena.

Pozn. 2. Při slovese *býti* genitiv tento bývá výrokem: Sv. Vincenc byl rodu znamenitého. Milý kníže, bud dobré myslí.

Pozn. 3. Vedle genitivu starší jazyk instrumentalu vlastnosti užíval: Sv. Prokop byl jest člověk urozeném vysokým, v plecích i v těle stavem širokým. Sv. Bartoloměj vždy jasné tváři a myslí veselou býval.

5. celek, z něhož se část vynímá, — genitiv celkový (g. partitivus).

Genitiv celkový závislý jest:

a) na substantivech znamenajících určitou nebo neurčitou míru, váhu, počet: Toho léta Pán Bůh dal hojně obilí, ovoce a vína. Lepší doma krajče chleba, než v cizině kráva celá. Lepší hrst jistoty, nežli pytel naděje. Roboty do soboty a peněz do neděle.

b) na číslovkách základních od pěti počínajíc, druhových v rodě středním i neurčitých: Co prošlo devět zubův, projde také devět vrchův. Sedmero jídel a samé houby. Mnoho řečí, málo skutků. Co (= kolik) chleba, to v něm, co roucha, to na něm.

Pozn. 1. Se slovy vytěženými i přídavná jména výroková v genitivě se pojí: Já rád ke všemu svolím, což jest slušného. U Boha nio ninožného.

Pozn. 2. Není-li neurčitý, všeobecný podmót (= lidé) vyjádřen, přičiňuje se ko slovům dotčeným genitiv „jich“: Kdo jich mnoho věří, tam se myslí dělá. Kolik se jich tebe bojí, tolik jich o život stojí.

c) na příslovečích měrových: Hladu, bídy a psoty hojně jest u nich. Dá Hospodinu všeho dobrého dosti. Pokud víry, potud člověka.

d) výpustkové na větách srovnávacích, výsledných a u vyzvolání: Přátel u boháčů jako plev okolo zrní. Je tam fialy, až leží. Tam je pokladů!

Pozn. Ve starší řeči genitiv celkový pojívá se také se superlativem a ná-městkami tázacími a neurčitými: Zvěděl, že jest všech nejsilnější. Thales první všech mudrců poznal jest, že duše jsou nosmrtelný. Zdali kdo vás pochybuje? Každý nás umra vstane z mrtvých.

C v i č e n i .

Určete platnost genitivů v následujících větách: Kdež jest syn pána tvého? Padnou od meče nepřátel svých. Stál na břehu potoka. Plamen ohně sežrá strniště. Ta roucha byla sv. Alžběty. Chtěl trojího knížectví býti pánum. Byla tam schůze rolníkův. Hospodin požehná všelikému dílu ruky tvé. Uslyšte zvuk

houslí. Zastraší je chřest listu padajíceho. Východ slunce na moři jest překrásná podívaná. Hospodin jest ustanovitel práv našich. Zdvihni se, ó soudce vší země. Jmenuj ho zrádecem zákona. Duch můj strom olivy vidí vzrůstající. V čas pršky lidé se schovávají. Křesťané znamení sv. kříže nosili na svých oděvcích. Slavimil byl muž vzrostu velikého, středmých let. Všichni byli oblečeni v roucho bílé barvy. Sv. Václav byl rodu knížecího. Chmel jest vůně ostré. Větší díl města Benátek u vodě a na kolích stojí. I bylo tu kamenných štoudví šest. Zlehčujete mne u lidu pro hrst ječmene a kus chleba. Vezmi tři desetiny mouky bělné a oleje mírku. Kolik chlebů máte? Raněných a zbitých dráhně bylo s obou stran. Vojска tam bylo až modro.

2. O genitivě předmětném.

a) O genitivě předmětném závislém *na slovesech*.

Genitivem předmětným na slovesech závislým vyjadřuje se:

1. předmět při záporných slovesech přechodných za akkusativ předmětný věty kladné — genitiv záporný: Illadovitý žaludek uší němá. Jak za humna vyjeli, nikde cesty neměli. Chudoba lichvy nezná.

Pozn. 1. Genitiv při záporných slovesech přechodných jest pravidlem i ve starším jazyce spisovném i v neporušené řeči lidu i v ostatních jazycích slovanských!

Pozn. 2. K záporným slovosům přísluší též: *nechatati*, *nenevideti*, *zanechatati*, jež tolikéž pojiti jest s genitivem: Nechojme všech nových náložáv. Zanechal po sobě dvou dcer osírolych. Zanechal dla svého. I podnes pes nenávidí kočky. Priamus pochlebušský nemáviděl. Zanedbali vhodně příležitosti.

Pozn. 3. S myšlení druží se k větám záporným noskutočně věty podmínečně a řečnické otázky, v nichž se druhdy genitivu užívá: Kdyby bylo mouky, napokli bychom koláčů (= nemí mouky). Mužo-li býtí bědnějšího tvora nade mně? (= nemůžo být).

Pozn. 4. Výrokové adjektivum draží se ku genitivu zápornému vymášt so tolikéž genitivem: Ani jednoho hradu nelaložili svobodněho. Muž nochal dveří nedovřených.

Pozn. 5. Druží-li se ku genitivu zápornému jeho protiva, uvedená částice *než*, *jenom*, *toliko*, *ale*, pak se protiva tato, jsoue kladna, vyjadřuje akkusativem: Horeč na statku nemá než výhonou zástavu. Nemám peněz jenom trojnáček. Za stravu nám než jináho nedávali, toliko chléb. Nezov k sobě nozabohův, ale dobrá a šlehotná.

Žádá-li však sloveso i bez záporu genitivu, pak ovšem i ve druhé části genitivu se užívá: Nie jináho nepros než klavu sv. Jana (Pass. 758).

2. předmět, k němuž se činnost nějaká vztahuje, tak že naň přechází — genitiv vztahový (g. relativus).

V obyčejí jest při slovesech:

a) pomněti, zapomněti, vzpomínati, pamatovati, dbáti, napomínati, všimati si, vážiti si:

Pomněte všechni slova mého. Zapomněla jsem věnečka zeleného na stole. Loňského sněhu nevzpomínej. Já vida jámu, počal jsem některých pamatovati. Darius nedbal vojen. Napomenul jsem stavu panského. Nikdo si dýmu novším. Své přátely množ, a otcových si váž.

Pozn. Pomněti, zapomněti, vzpomínati, pamatovati též na koho, na č, zapomenouti se nad čím, dbáti o č, o čem; napomínati též s akk. — Vážiti, jehož se užívá vedle vážiti si, pojí se s akk.: Předkové staré užitky cizí vážili více, nežli své vlastní.

b) krýti, chovati, hleděti, stříci, šetřiti, opatrovati, brániti, chrániti, hájiti, zastávati:

Němei hlav kryli po kroví. Zbožný čistě chová srdece svého. V každé věci hledě konce. Oči hospodářovy střehou domu. Času šetřiti za největší prozřetelnost se pokládá. Velbloudův a mezkův opatrovati musejí. To jsem učiniti musil, bráně svého života. V pranici bohatý chrání úška, a chudobný rouška. Bůh zaslíbil vyvolených hájiti jako zřetelnice oka. Neviny své zastával.

c) ptáti se, tázati se, raditi se, poslouchati, následovati, zasluhovati, potřebovati:

Nemocných se ptávají, zdravým dávají. Bylo se ti raditi dobrých lidí. Počal se mistrův tázati. Poslouchejte těch novin, jež vám povím. Mé rady poslouchej. Břetislav následoval svého otce skutkův. Tvé skutky chvály zasluhuješ. Ne vše doma máš, také lidí potřebuješ.

Pozn. Platí se a tázati se mají joště tyto vazby: Na dívce všeho vytúzal. Tázate mno o stvoření Božím. Na to se moudrých lidí ptej. O tom nejsou tázán. — Jak požadujete tak i třeba a potřebí (šp. zapotřebí) s genitivem se pojí: Vtipu časem třeba, ale rozumu výděsky.

d) tajiti, zapírat, svěřiti, ubezpečiti, zpraviti:

Toho všeho před ním tajili. Učiněn zrádcem, své jsi zapřel vlasti. Popíral toho všeho, co prve vyznal. Král nás ubezpečil své milosti. Pak tě všech věcí a jiných zpravíme (též: o všech těch věcech).

3. předmět, jehož se činnost nějaká dotýká, a to tak, že s ním ve spojení přijíti se snaží neb už přichází — genitiv dotykový. V obyčejí jest:

a) při slovesech pohybu složených s předložkou *do*: dojiti, dostoupiti, dojeti, dobyti, dorůsti a p.:

Došli tmavých lesů. Kdy žalost vrchu dostupuje, už se radost ohlašuje. Živá hlava klobouku dobude. Toho sv. Augustin dovodí a dolicuje.

Pozn. Vedle genitivu bývá též pád předložkový: Dojiti k lesům. Dosednouti na koně a p. — Slovesa *dověsti, dochovat* pojí se s akk. osoby a gen. včetí: Dovedl mě toho svatého otce. Ta cesta dovevo nás blaženosti. Deera otce svého smrti dochovala. *Pomoci a dopomoci* s dat. osoby a gen. včetí: Dopravil mi zraku mého. Kdo nám pomůže toho plotu plést.

b) při zvratných slovesech složených s předložkou *do*, jež znamenají *dostci* čeho činností slovesem prostým označenou:

Dodělával se chalupy. Cizím volem chleba se nedoořeš. Nyní se všudy domnívají války. Chleba se nedospíš. Dozpíval se chrapotu. To se doneslo Křesomysla.

c) při prostých slovesech zvratných, jichž povšechný význam jest *chopiti se, zmocniti se čeho*:

Nechopiv se sekery, chaloupky nesroubíš. Jazykem nemlat, chceš-li, ujmí se cepův. Brzo se hřich přijme člověka, jako rez železa. Turci se Budína a Pešti zmocnili. Kdo se dvou břichů drží, snadno se s ním utrhnu.

d) při slovesech *žádati, čáky a snahy*: žádati, prositi, ptáti, žebrati, volati, lákatи, hledati, píleti, čekati, nadisti se, chce m i se, lačněti, žízniti, sahati, snažiti se:

Já jsem těchto krmí dál žádal. Prosím vaší rady. Noclehу ptala. Slepý almužny žebře. Deera volala pomoci. Zlý duch láká křesťanských duší. Hledejte království Božího. Čekáme sluníčka z oblakův. Učiniv přsteli dobro, naděj se téhož. Když se ti hry nejvíce choč, tehdy přestaň. Blažení, kteří lačnějí a žízní spravedlnosti. Hled, aby sahaje vlna, nerozlil piva. Vždy se dobrého snaž.

Pozn. Slovesa *prositi* a *žádati* mají tyto vazby: 1. čeho od koho: Pros od Boha milosti. 2. čeho na kom: Sv. Václav ruky sv. Vítá na císařovi prosil. Libuša Přemyslu dobrého a stáleho zdraví na bozích žádala. 3. čeho u koho: Jde před krále a prosí u něho daru. 4. koho (gen.), zač, oč: Všechn mimo jdoucích za pomoc prosil.

4. předmět dělitelný, z něhož se nějaká neurčitá část odnímá, nebo který se po částech způsobuje nebo přimnožuje — genitiv celkový. V obyčeji jest při slovesech, jež nějakou dělivost označují:

a) při slovesech *přidati* a *ubratи* a tém podobných: Přidej Bože, trpělivosti. Křesomysl kázal zdi městské přistavotě. V kalné

oči písku nepřisypuj. Mladí soubě let přičítají, a staří ujímají. Ukropil vody do másla. Uskrovni smutku svého.

b) při slovesech s předložkou *na* složených, označuje-li se genitivem celek způsobený po částech: Kázal nám otec a máti zelené trávy nažati. Nasela jsem majoránky. Nazvali si hostí. Nabývám nové síly. Voda solné chuti nabyla.

Pozn. Sem připočítstí sluší genitiv při slovesech *nadívati* a *spílati*: Sova sýkoře hlavatých nadívá. Vlastní svádomí jim hubenců spílalo.

c) při slovesech zvratných s předložkou *na* složených, znamenajících, že se podmět něčeho nasytil, nabazil: Nikdy se člověk po poslech nenají koláčův. Ti sedláci ubozí, což se oni navozí kameně. Dosť jsem se nachodil, tmavých nocí nabloudil.

d) při slovesech *okusiti*, *zakusiti*, *zkusiti*, *užiti*, *požiti*, *pocítiti*: Boháč vína okusil. Kdo chce užiti sladkého, musí okusiti kyselého. Oheň zkušuje zlata. Zkusil světa. Kdož obeoné krmě požívá, spíše dojde plného věku. Též toho neštěstí pocítil.

e) při slovesech *dáti*, *půjčiti*, *přinésti*, *poslati*, *koupiti*, *vzítí*: Bůh dal zuby, Bůh dá i chleba. Páni se budou rváti, sedláci půjčte vlasův. Arab přinesl v koší fískův. Chtěl jsem chleba koupiti. Vezmi si jablek.

f) některá slovesa s předložkami *po*, *na*, *při*, *od*, složená, částečnost děje znamenající, přibírají k sobě předmět v genitivě:

Postoupil jim pokoj svého. Povýšim sluhy spravedlivého nad krále nepravého. Hlavy naklonil. Číhali, kde co písklo, ucha nastavujíce. Boha vzývej, sám ruky přikládej. Odloženo jest té věci do pondělka.

Pozn. Některá z vytěžených sloves povahou svou *vždy* se pojí s genitivem, jako *nabyti*, *okusiti*, *užiti*. Jiná přibírají k sobě tu genitiv, tu akkusativ, dle toho, mřížena-li nějaká *neurčitá část celku*, neboť celek všecek: Přines mi vodu (jistou vodu, kterou jsem si poručil, nachystal, na př.: mineralní vodu v láhví) — vody (výběc). — Při slovese *půjčiti* určitá *míra*, *váha*, *počet* vyjadřuje se akkusativem, sice *užívá* se z pravidla genitivu: Půjčete nám mírku mouky, tří kilo cukru, dva zlaté — vozu, mísy, pytlá. — Pojísti *něčeho* (větší nebo menší, neurčitou měrou), *něco* (všecko snísti): Odpočívali jsme a pojedli chleba. Chleba, sýra posvádimo. Již jsme pojedli koláče (= snědli).

Slovesa s předložkou *na* složená, má-li se označení celek způsobený po částech, pojí se z pravidla s genitivem. Tedy: nakopati hříny, navožití štorku, nanositi vody, nabratí peněz atd. Akkusativ vzhledem genitivu vyskytuje se také při slovesu *naložiti*, s tímto rozdílem: „Naložil na vůz seno“

(všecko, co tam bylo, nebo které odvésti měl). „Naložil na vůz sena“ (jakoukoliv neurčitou část z nějaké zásoby). Při jiných slovesech bývá jen tehdy akkusativ, když celek označený ukazovací náměšťkou o sobě se vytýká, např.: Tu vodu jsem já nanosil. Kdo ten štěrk navozil?

5. předmět, který jest původem a podnětem činnosti slovesem označené — genitiv přičinný (g. causae). V obyčejí jest:

a) při slovesech *ltosti* a *nevole*:

Knížete Čecha všickni jak otce svého plakali. Boháč želí korábu, a žebrák mošny. I přijížděli mnozí ku králi, žalujíce jemu svých nehod. Toužím toho, že ne svou vinou zahynu. Kajto se hřichův. Ó Bože, slituj se tobě toho. Až mi té nedbalosti hněvno bylo.

Pozn. Plakati, kyflati, lkati též o něco, nad něčím, stěžovati si do něčeho, na něco, káti se z čeho a čím.

b) při slovesech *závisti*, *pomsty* a *odplaty*:

Žebrák žebráku mošny závidí. Bůh ne ihned mstí každé viny. Toho se vám přátelsky odměníme. Já se tobě vším dobrým toho odsoužím.

Pozn. Sloveso *mstiti*, *pomstitti* (se) má tyto vazby:

1. mstiti bezbožné = trestati, pokutovati. 2. mstiti křivdy, křivdě, nad křivdou, z křivdy. 3. mstiti křivdy nad nepřítelem, na nepříteli. 4. mstiti svých přátel nad nepřátely = zjednat mstou náhradu. 5. pomstitti se komu zač. — Slovesa *odměnit* so, *odsloužiti* so též: komu zač.

6. předmět, od něhož kdo nebo co se odlučuje, vzdaluje — genitiv *odluky* (g. separativus). V obyčejí jest:

a) pouhý genitiv *odluky* při slovesech, jež znamenají *vzdalovati se*, *vzdáti se*, *zbavit se*, *styděti se*, *báti se* čeho a p.:

Přítele s tákavou klavou ubíhej. Musil jsem pluhu na poli odběhnouti. Otocké země odumří, ale neodcházej. Chybil jsem cesty. Všeliké řeči nepotřebné a daremné přestaňme. Kdo zlé činí, ten se kryje světa. Zlého se straň a jako hada chraň. Dítě má se starých ostýchati. Bez Boží pomoci člověk hřichu zbýti nemůže. Kdož se které viny očištová, ten ruce myl. Zhojil se nemoci. Lidé se všech těch škod dobrě otavili. Užitečno jest zpovídati se i všechných hřichův. Nikdo ať se nestraší práce těžké a nesnadné. Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. Strašným mnohým, strachuj se mnohých.*)

*) Ve starší řeči také slovesa sniti (= sejti) a běhati s genitivem *odluky* se pojí: Vratislav tohoto světu snide = zemře), a Kosmus na stolec vznide (Dal. 94). Této chvály neběhajmy (Štět. Erh. 100.) Člověk vozdy dobrého spicše poběhne, ve zlém jsa pak sů ulehne (Výb. I. 1106).

Pozn. 1. Za příčinou větší určitosti většina těchto genitivů přibírává k sobě předložku *od* nebo *z*, tuto jmenovitě slovesa: *zhodit*, *zlepšit*, *vyznat* se, *zpovídат* se.

Slovesa: *ujistit*, *utéci*, *odběhnouti*, *odvyknouti*, *brániti* se pojí se též s dativem. — *Zblouditi* též od čeho, ve smysle přeneseném (zmýlit se) v čom. *Zpěkovati* se též čemu, proti čemu. *Olovipiti* z čeho.

Pozn. 2. Slovesa *styděti* se, *hanbiti* se pojíme s genitivem, znamenají-li tolik co *ostýchat* se, *straniti* se. Můžli se naznačit příčina studu náleho, pojí se slovesa ta s instrumentalem aneb s akkusativem s předložkou *za*.

Pozn. 3. že genitiv při slovese báti se odluku znamená, to ozřejmuje předložka *od*, která se druhdy ku genitivu tomu přičítá: Učinil to Tristrani, boje se od zlých zrad (Star. Skl. 4, 39.). — Zečla špatna jest vazba sloves *styděti* se, *báti* se a p. s předložkou *před*; i při slovesech *brániti*, *chrániti* za příčinou větší určitosti lépe jest přičítat předložku *od*, nežli jo pojiti s předložkou *před*.

b) genitiv odluky a předmětný akkusativ osoby nebo věci, kterou od něčeho odlučujeme, vzdalujeme při slovesech, jež znamenají *zbavit*, *zachovati* koho čeho:

Odsoudili jej cti, statku i hrdla. Sv. Vojtěch chtěl lid polanských obyčejuv odučiti. Křest omyje duši všech hříchův. Bůh nás zachoval smrti nenadálé. Chtěl jej vystíci škody.

c) genitiv odluky a dativ osoby při slovesech *brániti*, *hájiti*, *odřici*, *odepřiti* komu čeho:

Každý hospodař má brániti vši necti i všeho zlého své čeledi. Libo mi jest tak živu býti, aniž rozumím, co by mi toho hájilo. Slepým žádný Turek almužny neodpoví. Odepřel nám své pomoci.

C v i č e n i .

Určote, ku kterému ze šesti druhů genitivu předmětného náleží který genitiv následujících vět:

Já jsem svátků nesvětila ani pátků nepostila. Pleva zrna nepotlačí. Nevědomost hřachu nečini. Pán Bůh psího hlasu neslyší. Zda nepomníš slibu svého? Stojmír v Němcích vši řeči české zapomenul. Bůh střežo všech stezk mych. Ostřhati budu dobytka tvého. Každý svého hleď. Došel veliké cti. Krále došla novina. S velikou nesnází konč dosedne. Dojeli jsme Jericha. Dorostl již svých let. Ještě jsme cíle nedoběhli. Liška nemohla klobás doskočiti. Kdo mluví, co ví, svých vad se doví. Kliment sv. Petra se doptal. Dotlačil se pohodlného místa. Tu se spravedlnosti dovolal. Nchledám vůle své, ale vůle otcovy. Chleba jsme lačněli. Bůh přidával jim dárů svých. Navijme si věnců. Dobrého semene násil na poli svém. Na větvích nadčlalo sobě hnizd ptactvo. Až sám lídy zakusí, potom jiným uvěří. Koňům sena dali. Poskytlí

mu žluči místo pokrmu. Polehlé břemene mého. Užil dobrého rozumu. Neplačte, matičko, neplačte vy toho. Kassandra kvílí smrti všech svých. Jeremiáš žalostil záhuby rodného města. Buď toho Bohu žel. Okolo močidla chodě neujdeš nádchy. Rodiče mne odumřeli malého. Mnozí výhod a prospěchů se vzdávají pro Krista. Sotva jsme se smíchu zdrželi. Kdo se zlého odírká, ničeho se neleká. Neřestmi a hříchů se Boha cizíme a vzdalujeme. Hledí se lstitivých pochlebníkův. Nešlechetných věcí utíkaj. Pustil se dobrého obyčeje. Boj se Boha, styd se lidí. Boleslav sám se svého skutku zděsil.

b) O genitivě předmětném závislém na jménech přídavných.

Genitiv závislý na jménech přídavných má týž význam, jako genitiv závislý na souznačných slovesech.

Genitiv předmětný přibírájí k sobě:

1. adjektiva pamětliv, svědom, povědom, dbalý, milovný, poslušen, zpraven, zkušen — genitiv vztahový.

Pamětliv budu slibu svého. Svědom jsem obyčejův a zvyklosti starodávných. Svých věcí nedbanliv byl. Buďte dbali svých povinností. Poslušen byl zákona Páně. Takový úklad tajen nebyl krále Václava. Skrze něho byl zpraven všech běhův. Toho všeho jsme my dobře zkušeni.

2. adjektiva: mocen, žádostiv, chtivý, lačen, potřeben, žízniv, bedliv, snažen, hoden, důstojen, účasten, přítomen, jist, bezpečen — genitiv dotykový:

Bůh mocen jest všech věcí. Hektor žádostiv byl boje. Mnoho hluchých jest a zimomřívých, málo synů blaha vlasti chtivých. Lačni a žíznivi jsou spravedlnosti. Jsme potřební peněz. Pravdomluvností napřed pilen buď. Čím kdo pluhu bedlivější, tím zisk hotovější. Toho úřadu snažen byl. Heden jest dělník své mzdy. Almužna důstojna jest veliké odplaty. Modlete se, abyste účastní byli včeřného života. Sněmu toho nebyl jsem přítomen. Priamus byl jist síly i hrdinství Hektorova. Bezpečni byli svých životův i statkův.

Pozn. Jist a bezpečen pojí se též s instrumentalem vztahovým a s předložkou od. Chybno: jist a bezpečen před něčím.

8. adjektiva pln a syt — genitiv celkový: Škola má být místo veselé, plné pastvy očím. Syt jsem dnů, vozmi odo mne ducha mého.

4. adjektiva: radosten, zarmoucen, vděčen — genitiv přičinný: Toho byli velmi radostni. Jsme toho nemálo zarmouceni. Vděčni budeme té milostivé lásky. Toho Bohu vděční budete.

5. adjektiva: dalek, blízek, prost, svoboden, prázden, pust, čist — genitiv odluky:

Člověk všeliké poskvrny má býtí dalek. Již byl blízek svého skončení. I byla prosta Haná Tatar vrahův. Svoboden jest viny. S takovou podmínkou ho propustil, aby do třetího dne města prázden byl. Uděl, ať jsem svých hříchů prost. Pozdě dánou chleba zhusta, když už huba zubův pusta. Roucho jest čisto všechn poskvrn.

Pozn. Ku genitivům těmto přičinují se druhdy předložka *od*.

3. O genitivě příslovečném.

Genitiv příslovečný jest

1. časový, jímž se označuje doba, do jejíž některé části děj nějaký padá, na otázku *kdy?*

Za genitiv časový užívá se obecných názvů: čas, doba, chvíle, a názvů, jimiž se určité míry časové označují: hodina, den, noc, měsíc, léto, rok a p., a genitiv z pravidla opatřen jest přívlastkem:

Času jarního potok velmi se rozvodnil. Té chvíle bylo v Praze všecko lacino. Host a ryba třetího dne smrdí. Těch dní císař se vrátil. Studená rosenka té noci padala. Měsíce máje půjdem do háje.

Pozn. 1. Vedlo genitivu výskytů se akk. buď pouhý buď s předložkou *v*.

Pozn. 2. Letopočty takto se vyjadřují: Léta od narodení Božího tisícího čtyřstého čtyřicátého druhého. Léta tisíc tři sta padosátého šestého. — Ve starší řeči též: Léta od n. B. po tisíci třech stech desátého.

2. srovnávací (g. comparativus) označuje osobu nebo věc, již jiná osoba nebo věc převyšuje vlastnosti označenou komparativem jména přídavného nebo příslovece. V obyčeji jest:

a) s komparativy jmen přídavných: Každá moe dvojitá silnější jest jednozjně. Vrána jest indlojší sokola. Dnes člověk pevnější kamene, a zítra vody slabší. Deštivé léto horsí podzimku. Zlý duch pojma s sebou sedm horsích sebe vejde v ten dům. Den byť sebe delší byl, přece přijde po něm noc. Bůh jest bytosť svrchovaná, jehož nic lepšího, nic velebnějšího nemůž býtí po-myšleno.

Pozn. Za komparativ se srovnávacím genitivem *sebe* užívá se ve větách podmínečných též positivu s příslovecem *jak*, na př.: Kdyby byl jak učený (= sebe učenější)... Kdyby jak pilně pracoval (= sebe pilněji).

b) s komparativy přísloveč: dříve, déle, výše, níže, více, méně: Já jsem dříve vás byl. Turci k jízdě dříve čtyř let koní neberou. Dříve času stařec ze mne bude. Poutníci povinni budou žádného světla na lodi nepáliti déle hodiny na noc. Výše lbu uši nerostou. Už je žito zralé níže Bělehradu. Žádný méně koruny nedal.

Pozn. Za genitiv nastupuje též pád předložkový od, nad, anebo nominativ s částicí než: Uzře chudšího a snad urozenějšího od svých předků (Štít. Nauč. 92). Kdež ten jest ode mne starší! Jeho slova dražší jsou nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč. Lepší jest moudrost než všecky nejdražší věci, než zlato a kámen drahý.

3. měrový, jímž vyjadřujeme míru prostorovou na otázky jak dlouhý? jak široký? jak vysoký? atd. V obyčejí jest:

a) při substantivech: zdél, zšíř, zvýš, zvleč, ztloušť, ztlž, zhroub, zhlob, zddál:

Ryba delfin bývá sáhu zdýlí. Král Ptolomaeus udělal strouhu sto střeviců zšíří. Tu stojí sloup člověka zvýší. Viděli jsme ptáka zvlečí kosa. Udělal koláčky dvou prstů ztlouští. Rusové slévali ze stříbra kousky ztlží ruble. Děla nesla koule kamenné dvou pěsti zhroub. Díra jest zhlobí čtyř lokte. Betania od města Jeruzaléma vzdálí můž být malé míle české.

b) při adjektivech *dlouhý, široký, vysoký, hluboký, tlustý*.

Přišli jsme do jedné jeskyně dlouhé čtyř krokův a tři široké. Bylo blízko dveří množství křísků sotva lokte vysokých. To koryto může být hluboké dlani nebo víc.

c) pouhý genitiv míry beze jména podstatného nebo přídavného, na otázku *jak daleko?*:

Od toho kamene skoro kročeje jest obezděné místo. Od té díry asi kroku stojí výpustek v zemi asi lokte. Než ujdu čtyř kroků, div se mi srdečí nerozpučí. Koráb od nás asi trojích honů byl. Tři píď pod vodou dno se nalezlo.

4. O genitivě nezávisléém.

Genitivu nezávislého užívá se při mezislových i bez nich u výčíku a vzvolání — genitiv vzvolací: O té nehody! Aj té lahody toho světa! Ach muže hanebného! Vizte světa obludného! Škoda krásy, kde rozumu není! O žel radosti! O milý Bože, blázna takového!

Cvičení.

V následujících větách nahraďte *nepřátný* akkusativ správným genitivem a určete, ku kterému druhu který z těch genitivů náleží:

Dověděl jsem se to od bratra. Kupec nashromáždil veliké statky. Nikomu křivdy nečin. Syn prosil rodiče, aby jej dali na učení. Měšťané statečně město bránili. Nedal mu tu truhlici vzít. Dívka nasázela do zahrádky květiny. Žádný z lidí nemohl konati dílo své. Nepřátelé dobyli město. Mnohý žák zanedbává své povinnosti. Nač ještě potřebujeme svědky? Tím sobě zasloužil věčnou slávu. Zapomněl dobrodiní sobě prokázaná. Pták skulinu hledá. Deera matku prosila. Zanechal dílo své. Nezpomínej nám dřevní nepravosti naše. Chtěl zkusiti svět. Do zahrady nasázeli jsme brambory. Okus to víno.

V. O dativě.

Dativ závislý jest na slovese nebo na jméně přídavném jakožto dativ předmětný. Dle své těsnější nebo volnější závislosti na slově řídicím dělí se dativ tento a) v dativu předmětu nepřímého a b) v dativu předmětu dotčeného.

Mimo to jsou některé zbytky dativu přislovečného a) směrového na otázku *kam?* a b) účelného na otázku *čemu?*

1. O dativě předmětném.

a) O dativě předmětu nepřímého.

Dativ předmětu nepřímého čili prostě předmětný označuje předmět, jehož činnost nějaká nezasahuje přímo (jako při akkusativě), nýbrž jen nepřímo se týká, ale tak, že už závislým se jeví na svém slově řídicím.

Dativ ten velmi zhusta se vyskytá na otázku *komu?* při rozličných slovesech i příslušných k nim adjektivech, zvláště:

1. při slovesech přechodných (obyčejně vedle akkusativu předmětného) jako: slíbiti, dáti, poslati, ukázati, chystati, učiniti, vypravovati a mnohých jiných podobných:

Vodu rybám dal Bůh. Všickni čest mu prokázali. Přítel příteli hrad staví, a nepříteli nepříteli raket teše.

Pozn. Jiného poněkud významu jest dativ předmětu věcného při slovesu učiniti: Žádný nemohl tomu nic učiniti. Nevěděl, co tomu učiniti (= nevěděl tomu rady).

2. při slovesech nepřechodných:

a) dívatī se, diviti se, klaněti se, modliti se:

Králová tékratohvíli se dívala s pannami svými. Sv. Helena dělníkům se dívávala. Nechtěl se dívatí tomu. Podivoval*) jsem se tomu dílu. Pořáne modlám se klaněli. Bohu živému, nebo i země pánu, modliti se budeme.

Pozn. Dívatí se též na něco, modliti se k Bohu.

b) učiti, učiti se, zvykatí, rozuměti, stačiti:

Naučí nouze práci. Kristus učil své učedníky modlitbě. Učili se cizím jazykům. Zvykej dobrému. Přivykej hospodárnosti za mládu. Nic na tom světě těžšího není než navyklostem odvynakati. Mojžíš vší moudrosti egyptské vycvičen byl. Sytý lačnému nerozumí. Já sám všemu nestačím.

Pozn. Špatna jest vazba zvykatí na něco!

c) těšiti se, radovati se, rád býti:

Těšto se nebeské rose, ježto padne u vaše srdece. Lidé se radují létu, a větvy květu. Kdo ně nového nevidal, ten i starému rád.

Pozn. Těším se přehodu otcova = že otec přijde; těším se z přehodu otcova = že otec přišel. — Raduji se něčemu, z něčeho a čím, šp. nad něčím.

d) doufati, nadíti se, chtítí:

Doufejme Bohu a králi svému. Neměl na sobě mnoho železa, doufaje své síle. Nadál jsem se hojnějšímu jídlu. Bůh odvás chce pokoj, hotov se k boji.

Pozn. Doufati též: v někoho, v něco, nadíti se čeho, chtítí čeho; tak nyní jest pravidelný genitiv jmen látkových a hromadných: chci vody, vína, chleba, jablek.

e) obcovati, žehnati, mluviti:

Ko kněžstvu pod jednou nebo pod obojí se obrátili a jich službám občovali. Požehná tobě duše má. Mluvil Pán Bůh Adamovi.

Pozn. Požehnatí pojí se též s genitivem i s akkusativem: Požehnal Bůh dne sobotního. Matouš královnu řípigenu požehnal. Obeovati s někým.

f) souditi, panovati, vévoditi:

Jednomu každému souditi chtějí spravedlivě. Peníze jedném panují, druhým slouží. Muž trpělivý panuje myslí své. Každý otec své čeledi vévodí.

*) Pamatuj: podivovati se, nikoliv obdivovati se!

g) říkati, převzdívat, s nominativem jména nebo převzdívky:

Perla mi říkají. Jak tobě říkají? Alexander vzděli jemu. Soběslav dva syny měl, jednomu Boleslav bylo, druhému Přemysl děli; těm Němcům přezdívali: prvnímu Bedřich říkali, Přemysla Kunratem zvali.

h) ujíti, utéci, uhnouti, schovati se, brániť, brániť se, překážeti:

Ujít ruce jeho nemožno. Letům ani evalem neutečeš. Hospodáři, uhněte mi! Každý utíkal, aby se ukrutné bouři schoval. Bránil tomu poručník. Čechové s Boleslavem v radu vešli, mají-li se císaři brániť čili se jemu pokročit. Obeecnému dobrému překážel. Žádná rada a opatrnost lidská nemůže překazit osudu a uložení Božímu.

Pozn. Slovesa ujíti, utéci, brániť se pojí se též s genitivem odluky. Dativem označujou se osoba činná, jež má účast v ději, již na odpor se co děje; genitivem odluky označuje se předmět trpny, od něhož se podmět vzdaluje; pročež předmět věcný obyčejně vyjadřuje se genitivem.

Jindy zase dativ mívá význam ethický: „Odběhl nám“, a rádi bychom, aby šel s námi; „odběhl nás“, je před námi, šel dřív nás.

Sloveso brániť pojí se též s genitivem. Brániť komu, čemu nedat, nepovolit; brániť koho, čeho = šotřiti, opatrovati.

3. při slovesech neosobných: udá se, přihází se, dostává se, sní se, stýská se a poda:

Rozkácon hnul jako lev, když mu teplou krev se udá zříti. Potom událo se jemujeti rovnou cestou. Snilo mi se ve sně. V ty mi se lesy jistí žádá. Stojmírovi knížeti stýskalo se ve vlasti. Dobře mi sedlo. Rozleželo mu se.

4. při adjektivech označujících prospěch a potřebu, snadnosť a libost, známost, smýšlení přátelské a nepřátelské, podobnosť a rovnosť, poddanost a pod.:

Voda jest dobra hlavě. Sv. Prokop byl štědrý hostem. Nezdárny syn rodičům laje, že mu hned nejsou hotovi. Dlužna oběť bohům. Sv. Martin všem lidem byl milostiv. Buď chudým milostiv. Buď chudým milosrdn. Zlým byl hrozný, chudým ochotný.

5. Dativem předmětným řeší se též býti dativ vyzvolání:

Běda nám i tobě! Blazo jinochu dobrému! Hoře mně, matěko milá! Buď toho Bohu žel a dobrým lidem!

b) O dativě předmětu dotčeného.

Dativ předmětu dotčeného označuje předmět, jehož se děj nebo stav nějaký dotýká, ale tak, že ještě není závislý na slovese příslušném, čímž jediné se liší od dativu předešlého:

Podejdeme pod tuto horu, dětem, skotu odpočinemo. Pohovto zemleným údům. V noci kámen hlavě založív, na zemi léhal. Žala kravám travíčku. Nezdá mi se, by zlé bylo psát Čechům české knihy. Novým strojům jména shledávali.

Pozn. 1. Zhubsta dativ tento s živostí poetickou nastupuje za genitiv příslušovací; dativ tu náloží k celé větě, genitiv ku jménu: Jarota mu z žhayých zraků plála. Stojí hraška v poli, vrch se jí zelená. Štít daleko mu zalötěl. Ještě vlka nezabilí a již mu na kůži pili. Do koutů se tiskli jiným s očí,

Pozn. 2. Týž dativ naskytá se při slovesoch: věděti, věděti, slyšeti, po-mučti: Chtěl tomu jistotu věděti. A tu jest zbito Čechův, sám Bůh vějim počet. V tom údolí jest jezero veliké, že mu konce neviděti. Nikdy jsem jemu jiného jména neslyhal nož Vejhálek. Druhý syn byl mladší, tomu jména nepomním.

Zvláštní druhy tohoto dativu jsou:

1. Dativ prospěchový (*commodi et incommodi*), jímž se pronáší osoba, jejíhož prospěchu děj nebo stav nějaký se týká, na otázku *komu? pro koho?* (*komu na prospěch, na škodu, ke cti, vhod?...*):

Všemt se jest narodil Kristus. Bohu živ jsem byl, Bohu i umru. Ne sami sobě, ale všem vůbec pracovali. Musejí těžce robiti světu. Sobě vlk ostronos, sobě ježek kadeřav.

2. Dativ příslušovací (*possessivus*), kterýž se vyskytá obyčejně se třetí osobou slovesa *být* na označenou osobu, kteráž co u sebe (ku své službě) má.

Tent jest jedinky syn své matce. Toho zvěděti nemohu, kdo jemu otec. Radosť jest andělkům i všem, když se hříšný člověk pokajo. Již nám nedaleko hory. Co mi nemělo býti, není mi. Ni mi bratra, ni mi sestry. Tuť bude hrdým nemalá žalost. Podle srsti psu jméno. Však není ještě všem dním večer. Čemu jest ti to?

Pozn. Též platnosti jest dativ, když za nominativ jména podstatného nastoupí infinitiv. Již nám v té propasti zahynouti.

3. Dativ sdílnosti (ethicus), jímž se vyjadřuje osoba, jejíž sdílnosti se týká výrok činěný:

Není mi to máma, a je to macecha. Kdybys ty mi onemocněl a umřel, kam bych se ubohý poděl. Měl jsem sýkorčku, zlámala mi nožku. Pracuj mi o to. Jak jsem ti cestu ukázal, tak mi kráčeji. Nejsem já vám dřevo, jsem já krev a tělo. V čas ti miléti neškodí.

Pozn. 1. Původně dativ ti seslabuje se v pouhé f příklonné, jež také ve spece ať téhož jest původu; ti sesiluje se v tě: Všemě jsou divní skutkové Boži. Tvá tě prosba uslyšána. Bůh tě s tobou.

Pozn. 2. Častý jest v té příslině dativ sobě, si, jímž se označuje, že podmět sobě k libosti co koná, že stav nějaký tolíko k podmětu se vztahuje: Neteskní sobě, milá dívko. Vedl sobě pánsky. Spatřím, ani sobě skáčeji. Krkavec sobě lítají, holubi v létáku výzvou. Stáli sobě nebo chodili. Když naši milátili, já jsem si ležel. Jel jsem lesom, zpíval jsem sobě. V té vsi bydlel starý kmot, ten sobě měl mnoho let.

2. O dativě příslovečném:

a) **Dativ směrový** označuje cíl, k němuž činnost nějaká směruje nebo lne. Dativu toho v nynější řeči jen skrovné stopy zbyly, v řeči starší v obyčejí jest při slovesech pohybu i některých klidu:

Totě ten apoštol sv. Petr, jenžto jest Jesu Kristovi po moři stoupaje šel. Počal spáti dřevu se kloně. Britanii se blížil. Potom se Bohu dostali. Přistoupiv tomu knížeti, poprosil na něm listův. Ti trůnu královskému vždycky přistojí. List provolač dává se do toho města, kterému nejbližo příleží to zboží. Klášteru připojen neveliký kostelík. Přivedli Pánu hluchoněmeho. Přisahám na tom svému Bohu. — Pojd domů, dolů (stě. domov, dolov = domovi, dolovi).

b) **Dativ účelný** označuje, k jakému konci děj nějaký se koná. Dativu toho jen skrovné zbytky se nalézají:

Rozkázel svému rovu důl vykopati. Ach ty růže, čemu jsi raně rozkvetla? Čemuž mi jsou hrde roucha? Ustanovili den rozmluvě.

3. O dvou dativech.

Někdy naskytují se dva dativy závislé na jednom a témž slovese, a to:

1. Dva dativy předmětné, ~~so den obolení~~, druhý vězený:

Aleš jím té smlouvě odpíral. Tomu jí povolil. Snažně se svým bratřím modlitbě poroučel. Věř mi tomu zajistó. Nechť i vrah té škodč. Napomínil jsem jeho, aby mi slibům svým dosti učinil. Co je ti tomu prstu?

Pozn. Za dativ věcný vyskýtá se druhý genitiv: Račte mi toho věřiti. Povolil jím té smlouvy.

2. Jeden dativ jest othický, druhý pak přímo závislý na slovese:

Když jsem já jel okolo Prostějova, klapala mi klisence podkova. Tu mi mým chudým lidem pobrali konč.

VI. O lokale.

Lokal nyní až na nepatrné zbytky jest pádem předložkovým. Ve starší řeči užívá se ho častěji bez předložky na označenou.

1. místa na otázku *kde?*: Pavol dal jest Ploskovicích zemi. Vlach dal jest Dolias zemi. Na mostě Praze. Jakžto lés dřevoum sokyrami vyséklí sú vrata. Jakžto Jan řecký čtvrtých knihách píše (Pass. 918). Zlo porobenstvě žití (leg. Kat. 139).

2. času na otázku *kdy?*: Léto oráčová se směří (Pass. 1018). Zimě leží na kamnách (Výb. I. 951). Snažně prosím vás, abysto noči se mnú měli kvas (Star. Skl. IV. 328). Vidím, že boj jutře ztratím (Výb. I. 1083). Synové zákonnici duchovní budoucích časů býtí měli (Pass. 721).

3. způsobu na otázku *jak?*: Jsú mnozí obyčeji, s nimiž nolze čistotě býtí (Šest. Erb. 75). Říkal žalm latinsk (Pref. 87).

Nyní lokalů bezpředložkového velmi po skrovnu užívámo a to příslovečně: Hluboko dole jest studánka čisté vody (Hlav. I. 206). Hrob Boží byl za městem vně (Pref. 299). Kolo Dunaje chodila (Suš. Pís. 156). Stojí tyčka prostřed dvorce (Suš. Pís. 749). Slunce vše dělá jedním a týmž pořádkem, jak loni, tak lotos, tak přes sto let (Kom. Did. 113).

Významu způsobového jsou příslovce vyzvukující v ē (dobře, zlo), jež jsou tvarem lokaly.

VII. O instrumentale.

Instrumental jest závislý na slovesech a jménech přidavných a označuje se jím:

1. určení příslovečné, a to a) místa: Potok byl krajem hluboký (*kde?*). Šli jsme lesem (*kudy?*), — b) času: Večerem dochodili vrchu (*kdy?*), — c) způsobu: Pojď honem (*jak?*) Bratr jest ode mne starší pěti lety (*o kolik?*). Blažení chudí duchem (*vztah*), — d) příčiny: Hektor zabit jest Achilem. Hněvem zbledl (*původce a původ*). Lidé stráchy z města utíkali (*pohnutka*). Žalostí na mne dívat se nemohli (*překážka*). Slíbil za ně hrdelem i statkem. Dorážel naň mečem (*prostředek a nástroj*). Naplnil džbán víinem (*látkou obsahová*).

2. předmět: Házel kamením.

3. doplněk výrokový: Nikdo se nenarodil mudreem.

Pozn. Přivlastkový instrumental závislý na jméně podstatném zřídka se vyskytá; nejčastěji při substantivě *cesta* a jiných s ním souznačených: Cesta polem. Procházka lesom. Stezka horami. Chodník zahradou.

1. O instrumentale příslovečném.

a) *O příslovečném instrumentale místním.*

Instrumentalem místním vyjadřuje se

1. místo, kde co jest nebo se děje, na otázku *kde?*

Toho způsobu jest jen několik instrumentalů též příslovečných:

Vrchem jest půda suchá, spodem mokrá. Strom byl prostředkem práchnivý. Potok byl krajem hluboký. Tu polem leželi, čekajíce jiných vojsk. Trhem volejte, ať všechni vzhůru jsou. Svým místem bude o tom povídno.

Pozn. Instrumentaly místem a místy mají význam podstatný (distributivní), znamenajíce tolik co „zde“ onde“: Místem studánky byla. Místy dráha bylo veliké.

2. prostor místní, kterým pohyb se děje buď směrem přímým buď různými směry na otázku *kudy?*

Jdou kravičky, jdou z pastvy dödinou. Letí, sokolo vrchem, a já půjdú dolů. Klidně řeka krajem plyne. Když jde nouze dveřmi do domu, přůtolé skněti okny ven. Naříká si cestíčkou (t. jda). Starší bratr chodil sem tam hustými horami. Ilas kropicín rozléval se osoním.

b) O příslovečném instrumentale časovém.

Instrumentalem časovým vyjadřuje se

1. doba časová na otázku *kdy?*

Člověk časem se mění. To sám Bůh souditi bude časem svým. Vše časy svými. Nočním časem v lese čekali. V neděli přijeli jsme ranním jitrem k městu. Ustanovil, kterou dobou se sejítí mají. Druhým noclehem byli ve Březnici.

2. prostor časový, kterým pohyb jistým směrem se nese:

Nocí pod lunou za nimi lito, dnem pod sluncem za nimi lito, i opět temnou nocí a po noci šedým jitrem. Táhli jsme čirou tmou. Výhoň chvátal temnem nočním.

3. jednotlivé doby podílné (distributivné), kterými děj slovesní se buď vzmáhá nebo umenšuje. Distributivnost označuje se z pravidla číslovkou *každý*:

Aj tam sličná zahrada každým jarem omladá. Nesčitelné zástupy každým okamžikem se množily. Vody každou hodinou ubývalo.

c) O příslovečném instrumentale způsobovém.

Instrumentalem způsobovým vyjadřuje se

1. způsob, jakým se co děje, na otázku *jak?* — Instrumental způsobový:

Hupkem běžím. Velké řeky tokem plynou, malé šuměm běží. Omatem jako slepí všecko dělají. Nešetrností prach se zapálil. Král pevnost zradou dostal. Potkali se bojem silně. Dlouhým tahom Němci táhnou. Kterým soudem soudíte, souzeni budete, a kterou měrou měříte, odměřeno bude vám. I zastenal pláčem holubiným. Uhří velmi silnou mocí vtrhl do Moravy. Přívykl jsem otevřenýma očima spáti. Bosýma nohama chodil. Seděl rukama založenýma. Král veselou tváří je přivítal.

2. míra rozdílu neboli to, oč která věc kterou předčí, při slovech smyslu srovnávacího na otázku *oč o kolik?* — Instrumental rozdílový:

Pohnaný má list šesti lety starší nežli původ. Král nebeský sv. Martě rokem napřed skončení zjevil. Počet apoštolský se jedním apoštolem umenšil. Málem smysla nezbyla. Jich jest mnohem více nežli nás. Dobrý, čím povýšenější, tím lidu milejší.

Pozn. Míra rozdílová vyjadřuje se též předložkou *o* s akkusativem.

3. vztah výroku a příslušku — instrumental vztahový.

Pravíme-li „syn jest podoben otcí“, ménime tím obyčejně podobu tělesnou. Avšak podobnost synova vztahovati se může i k jiným vlastnostem otcovým; syn může otec podoben být v **lohami**, učenosti, silou atd. V evandělii neblahoslaví se chudí v obyčejném toho slova smysle (chudí majetkem), nýbrž chudí duchem. — Vota „žák byl ve škole“ v obyčejném smysle jest vůbec srozumitelná, ale výrok její může se též obmeziti: „Žák byl tělem ve škole, ale duchem doma.“ Poněvadž tedy instrumentalem vztahovým obyčejná platnost výroku se obmezuje, nazývá se též **omezovacím** (limitativním).

Instrumental vztahový v obyčeji jest

a) při slovesech:

Ve světě bud tělem, v Bohu srdecem. Jsem v tomto království bytem svým. Tehdáž král Václav dvorem byl na Vyšehradě. Zloděj u lháře rád hospodou stává. Cain nyl srdecem, závidě bratu. Ten smyslem se pominul. Císař jej hrdlem i zdravím ubezpečil. Žádají vás, abyste tou věci nekvapili. Nebudu prodlévatí příjezdem svým. Zůstali na tom, aby do jitra bitvu prodlili. Spasitel náš prospívaje věkem a postavou, prospíval také moudrostí a milostí u Boha i u lidí. K penězům všecek svět tváří obrácen. Kníže nachýlil se k vám láskou a milostí svou. Bohatec srdecem přiléhají ku statkům. Na zemi jsme se uchem položili a poslouchali. Lípa temenem svým strmí do výsotí.

b) při jménech přídavných:

Vidím některé věkem, stavem a jinak sobě podobné. Kdož snažen jest toho, co sluší ke světu, jest rozdvojen srdecem. Kterýž jest lety nejstarší, ten se napřed posadí. Osobou svou příštemen nebyl. Zlodějstvem jest vinen. Hrabinka těmi škodami ani pokutou povinna není. Jsem jist od Pána Boha odplatou. Lidé příliš nejistí bývali svými hrdly i statky. Kterak my máme svými statky bezpeční býti? Svým statkem svoboden nebyl.

Pozn. 1. Jist a bezpečen pojí se též s genitivem vztahovým a s předložkou od na označenou osobu nebo věci, od které nehraci žádného nebezpečí: Hosť od hospodáře není bezpečen.

Pozn. 2. Vztahové instrumentaly jménem a rodem mývají u větě platnost příslušku: Měl Machomet otce Araba, jménem Abdela. Sv. Matouš byl rodem žid.

Pozn. 3. Instrumentalem vztahovým obmezujeme druhdy obsah ecolé věty přičinující: mým vědomím, mým soudem a p. (= pokud vím, pokud tomu rozumím).

d) O příslovečném instrumentale příčinném.

Instrumentalem příčinným vyjadřuje se

1. osobní původce a věcný původ děje nebo stavu trpného:

a) při slovesech tvarem nebo významem trpných:

Králem nebeským odtąd vyvedení. Tebou nám všem ráj otevřen. Mnou to není*) Rádem všecky včci stoj(**). Jednou ranou dub nepadne. Horkem lidé mřeli. Vojnou jeden zbohatno; a sto jiných schudne. Mnozí velikým hořem omldévali. Srdce žalosti rozpuknouti se mohlo. Naše srdce strachem ustávalo. Popukal bych se smíchy.

Pozn. Za instrumental tento nastoupiti může genitiv s předložkou od.

b) při jménech příslavných významu trpného:

Město Alexandria pevno bylo svým bezpečným a místním položením. Kdo není málem spokojen, více není hodon. Dobrou rukou dobra zbraň. Krásný páv peřím, a člověk učením.

2. vnější původ pocitů při slovesech radovati se, rmutiti se, starati se, chlubiti se, styděti se a přibuzných s nimi adjektivech:

Dotud může se člověk radovati odpuštěním hříchův, dokud želí hřachu. Milujte své rodiče a vděčni budte, že se vámi starají. Nechlub se pradedy, sám jsa škaredý. Smrt nebojí se bohatého ani stydí se chudým. Kdo se mnou styděti bude před lidmi, budu se jím styděti před anděly Božími. I byl tím král radosten. Že Tristram přišel, tím byl vesel. Jeho smrti byli všickni Řekové zarmoucení. Mnesteus žalostiv byl záhubou svých převyšenou. Duch můj tím bývá často teskliv.

3 pohnutka činnosti:

Koně hladem řehotaji. Všickni obyvatelé hrůzou i strachem velikým se rozběhli. Král hněvy vzhůru vskočil. Ponuknutím Přemyslovým muži z lesa vystoupili. Císařová Helena příkladem syna svého místa svatá navštívila.

Pozn. Za instrumental pohnutky bývá též genitiv s předložkou od při slovesech napříkladných a s předložkou z při slovesech přechodných: Koně od hladu řehotají. Zdeněk bil mou čeloč z pychu a hrůsti; — anoho přičinuje se k instrumentalu vhodné příčnosti: strachem, hrůzou, hněvem, rozpálen, roznícen, rozlícen jsa (byv), lítostí hnut jsa (byv), žádostí vedon, puzen, podjet jsa (byv) a p.: Strachem zděšení jsouc utiskali. Strachem sebe nestíce do příbytku jsme chvátali. Boleslav přílišnou prehlívostí se rozlítiv, vytáhl svůj moč. Dábel pýhou se popjav, chtěl býti Bohu roven.

*) t. způsobeno, já tím vinen nejsom.

**) = upovněny jsou.

4. vniterní překážka ve větách záporných:

Mdlobou Bohu sloužiti nemohli. Hořem sám sebe nečiji. Jedni radostně plesali, radostí kam se dítí nevědouče. Hladom sotva očima blyštěli.

Pozn. Za instrumental tento nastoupiti může genitiv s předložkou od.

5. důvod poznatku:

Přítele poznáš tím pravého, miluje-ji tebe více než co tvého. V Asii dvoje léto a dvojí zimu mají, kteréžto se ne zimou nebo teplem rozcznávají, ale samými prškami a jasným časem.

Pozn. Za instrumental tento bývají pády předložkové podle, po, z.

6. prostředek a nástroj.

Instrumentalem prostředkovým vyjadřuje se:

a) prostředek, jímž činnost podmětová podmíněna jest, se uskutečňuje. V obyčejí jest při slovesech nepřechodných: zaměstnávat se, spravovati se, vymlouвати se, přtsahati a p.

Mysl několika věcmi zaměstnaná roztržita bývá. Vyššími věcmi se obírají. Čím kdo zachází, tím také schází. Zlý neví, čím se dobrý obchodi. Tureci ve dne sluncem, v noci měsícem se spravují. Právem se řídí a po něm jdi. Blaze tomu, kdo se cizím neštěstím kajo. Kaž se lidmi, ať se nebuduš tobou kázati. Vymlouval se zlou cestou Bohem i slávou jeho se osvědčovali. Ale já právě vám, abyste nikterak nepřtsahali, ani nebem, anot trůnem Božím jest, ani zemí, ana podnožím jest nohou jeho; ani hlavou svou nebudeš přtsahati. Bohem tě zaklínám.

Pozn. Vymlouвати se z čeho (vinu so sábo svalovati), na koho (vinu na jiného sváděti), čím (na omluvu své vinu něco uváděti). — Přtsahati těž na č, při čem, skrze eo, šp. u čeho; strč, tóž na čem: Přtsahají lidé na krížl, na čtenf, na slunci a jiných věcech (Hus I. 103).

b) prostředek, jímž podmět na zevnější předměty působí, jenž jest nástrojem jeho činnosti. V obyčejí jest při četných slovesech přechodných:

Starého vrabce plovami neošidš. Ohně ohněm neuhasíš ani olejem. Hedbávnou rukou přítele vybírej, a železnou třímej. Čelem řeď proraziti chtěl.

Pozn. Instrumental prostředkový označuje druhy věci, t. j. věc, kterou dáváme výměnu za věc jinou:

Laciný přstel, jejž dobrým slovem a kloboukem koupili mužec. Vykoupil nás syn Boží ne zlatom ani stříbrnom, ale svou svatou kryš. Dvěma sty dukátů mohli jsme svobody dojistí.

7. Látnka obsahová.

Instrumentalem látkovým vyjadřuje se:

1. látnka obsahová, která činem vnějším k něčemu se přičinuje, zaujmajíc je tou měrou a tím způsobem, jak děj slovesní k tomu ukazuje.

V obyčejí jest

a) při slovesech, ježto znamenají *naplnit* něco nebo *naplnit* se něčím:

Vínem džbán naplniti. Těšínskými jablky měšec naepává. Kupec třicet lodí naložil rozličným zbožím. Oči sobě koučem napustil. Cesta je zaváta sněhem. Houba nabubřela bahmem. Láhev načichla olejem. Šaty nadchly koučem. Čím hrneč za nová navrč, tím zapáchá, až se rozbije. Žaběhly mu oči slzami. Kov zachází rzí. Sena vodou podešla. Povětří počernalo dýmem. Zarostl mi chodník ořeším. Země Česká zlatem a stříbrem nad mřsu bohatla. Proč, kalino, malinami nezasedáš? Hadi ránu jedem napustí a nakazí. Neušpiní se saze uhlím.

Pozn. 1. Často látnka obsahová novyjadřuje se jménem hmotným, nýbrž abstraktem; než i tu instrumental ve smyslu přenoseném pokládati jest za látkový, na př.: Hříchem poklálena byla prvorodá pouhost duše lidské. Jak se zhyzdí jednou vadou, nezmýješ se žádnou vodou. Tím bludem všelkní Turei jsou nakvašení. — Týž instrumental látkový ve smysle přenoseném vyskytá se též při slovesech *nařískati* a *viniti* koho čím, na př.: Nařískali ho zlodějstvem. Nikoho bez příčiny krívdu neobviňujte. Adam viniil Eve svým hříchem, a Eva hada. — Vina pokládá se prvotně za něco hmotného, co se na někoho „uváluje,“ na někom „lpi“ (= přilepeno jest), s někoho nse svaluje, snímá, zmývá.

Pozn. 2. Sloveso *naplniti* a p.: starší řeč pojí též s genitivem cestkovým: Svět lodi všeho nakládali (Star. Skl. 4, 55). Nabyla byla tato kola vásady železných hrobův (Leg. Kat. 2774). Voškon příkop umrlých nametán (Pass. 365). Svět lstimy a vši zlosti naplněn (Pass. 700).

Pozn. 3. Viniti má též vazbu „koho s čeho,“ nařískati koho z čeho“ a „koho v čem,“ na př.: Prve nás z něčeho nevinili a nonařískali. V nověře a v něti narčeni byli.

b) při jménech přídavných: hojný, pln, bohat, nadšen a p.:

Duben hojný vodou, říjen pivem. Košík stříbrný šefránem plný. Ten peň byl plničký plný včelami. Bůh bohat milostí. Kromě apostolův také jimi byli duchem svatým nadšeni.

Pozn. Plný pojí se s instrumentalem jen ve smysle hmotném, když znamená tolik co naplněn, naepán; pakli znamená tolik co „něco hojně obsahuje,“ pojí se s genitivem. Tímto pádem vyjadřuje se z pravidla jména odtažit. Bohat též „od čeho“ a „na něco:“ Zeně jest bohatá od kamení, stříbra i zlata (Star. Skl. 4, 864). Domašov byl zeman na dobytce bohatý. — Hojný též od něčeho: Cyprus jest hojný od chleba, masa, víná i rozličného ovoce i od dobytka.

2. látká obsahová, která s něčím spojena jsouc dějem slovesním od něho se odlučuje, při slovesech značících: hojnost a oplývání, zápach a chut, lesk a hlahol:

Čím srdece jest přeplněno, tím ústa přetékají. Kdo štěstím oplývá, na mnohé nepamatuje. Pršelo kamením, krví. Vynalezena střelba ohněm, kamením, železem prskající. Na poušti pískem chumelivá. Kristus krvavým potem se potil. Hospodář má páchnouti větrem, a hospodyň dýmem. Ne všecko pižmem a kadidlem voní. Smrdí čertem, kozlem, dudkem (čertovinou, kozlovinou). Tu mouku cítiti stuchlinou. Jazyk náš český nebeskou dýše svobodou.*). Víno chut má sudem. Jezero ohněm a sirou hoří a vře. Srdece naše láskou plápolá. Zrak temným ohněm sálá. Lilije na východě rozličnými barvami se stkvějí. Sněhem se bělí krajina. Hory zlatnou jitrem řeřavým. Tvář má, tvář má, kvitní mi růžičkou. Konstancie počala se hemžiti hostmi všelikého stavu. Jak by ty kraje naše plesáním nezněly? Ozvěte se nářkem, hory doly. Město všecko rozléhalo se jásocem nevýslovným. Zahučela hukem zlatá hora. Severní hřměly kraje radostným hlaholem.

Pozn. 1. Od instrumentalu předinného tento instrumental tím se liší, že v této větě látká obsahová i podmětem býtí může, aniž se smysl pozmění: V Praze pršela síra (= pršelo sírou). Fuj ženo, člověčina tu páchní (= páchní tu člověčinou). Jarota mu z žhavých zraků plála (= žhavé zraky plály jarotou). A ta tvoje falešnost blyští se ti z očí (= oči blyští se ti falešnosti). Úpění jich po lesích se rozléhalo (= lesy se rozléhaly jich úpěním). S instrumentalem předinným takové změny předsevzítí nelze: Les zahučel náhlým pádem obrovského dubu.

Pozn. 2. Vedle instrumentalu látkového bývá též srovnávací *jako* s nominativem, avšak rozdíl obou vazeb jest patrný. Řekneme-li: „Tu páchní kadidlem“, pravíme, že tu cítíme skutečně kadidlo; pakli řekneme: „Tu páchní jako kadidlo“, pravíme toliko, že vůně, kterou tu cítíme, podobá se kadidlové.

Také předložka *od* bývá druhdy vedle instrumentalu a to s rozdílem nepatrným. Avšak hrubého barbarismu se dopouštějí, kdož po slovesech zápachu, chuti a p. užívají předložky *po*.

2. O instrumentale předmětném.

Instrumental předmětný se pojí se slovesy: *hýbat*, *točit*, *vládnouti*, *pohrdati*, *pýchat* a p.:

Hýbali jsou hlavami svými. Rukama na ně kývali. Mrazná bázeň tělem chvěje. Posad blázna vysoko, bude nohama klátiti. Na koníčka vyskočím, bělým šátkem zatočím. Krouží očima a vztekle sebou zmístá. Do řídkého bláta neházej kamenem. Pravou

*) Téhož významu jest instrumental při slovesech kaditi, smraditi, kouřiti, dýmati čím.

rukou nic nevládne a nohou málo. Kníže několikými vlastmi vládl. Mnichý chlebem pohrdal a suchou kůrkou za vděk vzal. Kdož pýchá přikázáním, pýchá tím, jenž přikazuje. (Hus I. 75). *)

Pozn. Vlastní význam tohoto instrumentalu jest prostředkový; neboli to činiti, hýbati, kývati něčím znomená tolik co: tečení, hýbání, kývání působiti něčím, pomocí něčeho.

3. O instrumentale výrokovém.

Instrumental výrokový označuje doplněk výrokový. V obyčeju jest při slovesech:

a) zdáti se, jeviti se, ukázati se, prokázati se, učiti se:

Sově soumrak svítáním a tma noční polednem se zdá. Kristus zjevil se člověkem i Bohem pravým. Lhářem se ukáže. Za nevděčný Bůh se prokazuje vděčným: Bratr učí se ševcem, kupcem, kovářem.

b) zůstati, potrvati, naroditi se, umřiti:

Kdo pravdu zastává, vítězem ostává. Kdo se narodil vlkem, tomu liškou nebyti. V zárodě ptačím, co se začalo zakládati hlavou, nohou, křídlem, to se již nemění. Narodil se boháčem, umřel žebráčkem.

Pozn. Při slovese umřiti přičítáno je se druhdy k instrumentalu přeslosti *jsa*: umřel *jsa* kmot osmdesátiletý, *jsa* farářem ve svém rodišti. — Nečešské řeči jest: narodil se *co* boháč, umřel *co* žebrák!

c) jmenovati, nazývati, křestiti, slouti, jmenovati se, psáti se:

Němeč Vojtěcha Adalbertem jmenují. Kristus učedlnísky své nazval světlem světa. Bůh kázal nám, abychom jej vzývali otcem. Zlodějem ho naříkali. Dorotou's křtěna. Zrno tone, pleva pluje, proto přece plevou sluje. Zahálka matkou a chůvou všeho zlého jmenuje se. Matyáš králem Českým i Uherským se psal.

Pozn. Skutečné, stálé jméno vyjadřuje se při slovesech slouti, jmenovati se, nominativem: V tom městě, jožto Velichrad slovo, Bořivoj a Ludmila sv. křost přijali.

d) učiniti, stvořiti, vychovati, vyvoliti, ustanoviti, provolati, korunovati, posvětitati:

*) Starší řeč dle obdoby sloves vytěsněných pojí s instrumentalem také slovesa klamati, lháti, loutiti, posmívati se: Muž nepravý klamá svým přítelem. Aby Vašimi milostmi nelhal, jak mnou lze. Dáblové lidmi obluzovali. Netolikо sami sebou, ale i cizími křesťanská čeledí nemá se posmívati.

Učinili cikána králem, a on nejprve svého otce oběsil. Ruka Páně stvořila člověka mužem a ženou. Mládenec, že křesťanem vychován jest, odpověděl. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Čech Kroka po sobě soudcem a správcem ustanovil. Císař Vratislava králem českým a polským korunoval a provolal. Sv. Prokopa hospodářem potvrdili a k tomu opatem světili.

e) mímíti, pokládati, pamatovati, zastati, vítati:

Ohněm míní prorok světlo pravdy. Bláto zlatem, mláto kladěš chlebem. Pamatuji ho malým chlapcem. Syn zastal otce svého již vetchým starcem. Vítal mě kmotrem.

f) žádati, dátì, poslati, přijati, vzíti:

Libuša tě mužem, česká země knížetem žádá. Zdravý buď, dobrý muži, kteréhož nám bohové dali knížetem. Ulyxes poslan do Troje řečníkem. Králem ho příjmou mile. Vzal od něho ctí a darem koně.

g) při některých slovesech podmětných na označenou způsoby, ve které podmět se objevuje. Poněvadž instrumental tento často nahrazován bývá srovnávací částicí *jako* s nominativem, slove též **instrumentalem srovnávacim**:

Oči mu sloupem stály. Nade stříbrem po levici lunou oheň vzhůru plné, nade zlatem po pravici sluncem pláti neustane. Pouštou leží niva naší duše. Rakem zpátky jdeš. Všecky vody tam plynou krátkým, každá krátkýka spadá perličkou.

Jiný druh tohoto instrumentalu označuje se jmény hromadnými:

Šli jsme do ulice, kamž po ohvíli valil se lid zástupem. Hejnem se ptáci sletovali. Na máku rojem usedli motýli.

Jindy opět instrumentalem tímto vyjadřuje se způsoba, které nabývá podmět následkem děje slovesního:

Město Jeruzalém po několikráté rumem a popelem lehlo (t. j. město bylo vypáleno tak, že nezbylo z něho než rum a popel, rumem a popelem jevilo se bývalé město). Rozstoupili se kolem.

Pozn. 1. Jako instrumental srovnávací, tak i výrokový znamená původně způsobu, ve které podmět dle svých ménivých vlastností se objevuje, na př.: učinil se dábol hadem = proměnil se v hada, vzal na se podobu, způsobu hada. — Člověk se časem mění, jest dle tem; jinochem, mužem, starcem; vše to jsou různé způsoby, ve kterých sô jeho bytosť objevuje.

Pozn. 2. Instrumental výrokový nahrazuje se často předložkou za s akkusativem; klášti zaň co jest hrubý barbarismus: do spolku přijati jsou, přihlásili se co údové (= za údy); co praemil dostanou odběratelský krásný obraz (= za praeimi), co farář ustanoven, zvolen (farářem, za faráře) atd.

Pozn. 3. Za instrumental srovnávací nastupuje druhdy částice jako s nominativem anob i jiné opisy, jako: ve způsobě, v postavě, v podobě, na způsob a p.: Ajta Jaroslav jak orel letí, I vyrazí Záboj v před jako krupobití. Duch sv. se ukazuje v holubí tváři (= podobě). Vyletěl z toho člověka čert v černého ptáka postavě.

2. O dvou instrumentalech závislých na jednom slověse.

Jsou-li dva instrumentaly závislé na jednom slověse, mají se k sobě pomorem podřadnosti. Sloveso napřed pojí se s jedním instrumentalem, přirozeným vztahem sobě bližším v jeden celek, ku kterémuž pak druhý instrumental se drží:

Nedejte sebou točiti vlnami tohoto světa. Osobami svými tím povinni nebyli. Hrobovým stínem hlubokého lesa dvé poutníků se cestou ubírá. A sám potom zlou smrtí hořem umřel.

Cvičení.

Jakého způsobu jsou instrumentaly v následujících větách:

Zlaté jablko jim cestou svítilo. Dávali jsme se údolím. Šírým polem leť můj hlas. Večerom dochodili vrchu. Přemyšlovati budem dnem i nocí. Nebezpečí rostlo každou minutou. Jak to uviděla, hlasem zavolala. Vlezl kradmem do dvora. Výskokem běžel domů. Voda vše klokotem. Nech vše jít svým chodem. Dohoniti ho nemohli, neboť před nimi třemi noclehý napřed byl. Paní Jitka umřela jest prve několika lety nežli bratr její. Chceme podle vás hrdly i statky státi. Lépe jest potknouti se nohou nežli jazykem. Hořo mně, že jsem tak dlouho dřil svým polepšením a tak dlouho váhal svým spasením. Šest set zlatých dobrých, zlatom i výhou spravedlivých. Spanilý a krásný tělem bez umění co jest, než papoušek peřím okrášlený? Na hoře stojí dřevo krásné sv. Arnulfa vsazené. Válkami měst ubývalo. Tráva vyschla horkem a velikým suchem. Krev nás hanbou pálla. Roucho vtehem s něho spadlo. Hořem smyslu pozbyl. Král hněvem zbledl. Tou vojnou počal se král styděti. Bujností řehel a skáčí. Zdeněk bil mou čeleď pýchou a hrđostí. Vdova nevěděla, kam se radostí podíti. Žalostí na množivati se nemohli. Stavitel, když stěny pořádá, střechou se nezanáší. Mnohými zbytečnými věcmi se zanepraždoval. Budeme se vámí spravovati. Slíbil za ně hrdlem i statkem. Klín klínem vyrážeti

sluší. Dar darem se vynucuje. Šest set lodí obilím nasutých odsud se plaví. Tou vodou zapouštěj pole a zahrady. Nešťastník ten, kterého tím zločinem vinili, potom za živa čtverečen. Ten chodniček kamením zaháží a trnům zanosím. Dobře cesta povědoma, rozmarýnem opletena. Nebeská obloha černými mraky se povlačovala. Duše hřichy se poskvrnila. Strom se mizou země napájí a krmí. Již se jabloň květem přiděla. Zaběhlý mu oči slzami. Kámen často hýbaný neobrostech mechem. Všecky cesty, chodničky sněhem zpadaly. Moře vodou nepřeplyne. Saň počala jedem střískati. Strom pučí ratolestkami kolkolem. Matka si přála, by syn méně světem páchnul. Víno sudem razí. Dedeček kožemi zapáchá. Hoří vroucí láskou k národu. Louka rozličným kvítečkem prokvítala. Tvář jeho růží se ruměncem. Zlatem jen se svítí stěny. Prokop počal se ctnostmi třpytit. Zelená travíčka modrým kvítkem kvete. Město hudbou zvučelo. Háj rozléhal se zpěvem ptactva. Král hlavou kynul. Co činiti máš, tím neodkládej. Kačičky třepetaly křídelkoma. Červeným jablíčkem koulela. Mrkal očima. Neznamenitým se narodil a neznamenitým umřel. Pozval mne hostem. Moudrým ten se darmozove, kdo neumí radit sobě. Bratří Vítá opatem volili. Sv. Petr jednoho měšťánina Akvilejského biskupem posvětil. Mikuláš nikda nebyl bloudným člověkem shledán. Hrozné tělo jeho osykou se třese. Leželo mu to kamenem na srdeči.

Hlava V. O pádech předložkových.

1. Pádem předložkovým rozumíme předložku s příslušným k ní pádem jmenným, na př.: Na stromě. Do města. Od lítosti. Při tobě.

2. Původní význam předložek byl *místní*; odtud pak vyvinul se význam jejich *časový*, *způsobový* a *příčinný*. Vývoj tento i nyní ještě při některých pádech předložkových stopovatí můžeme. „Co jsem se nachodil *po tmavé noci*“ značí původně týž prostor místní jako ve větě: „Co jsem se nachodil *po tmavém lese*,“ nyní však „*po tmavé noći*“ jest nám určením času. Právě tak vyvinul se z původního významu místního význam příčinný ve větě: „Všechn most se otřásal pod jich davem,“ a způsobový ve větě: „Právo toto svaté zlehčuje pod barvou služby.“ Původní místní význam patrný jest jmenovitě při předložkovém instrumentale *nad*, jímž příčinu vyjadřujeme, na př.: Děti nařískaly nad mrtvolou oteovou (nad smrtí otcovou). Žena se nad svými dětmi starala.

3. Mimo to původní smyslný význam místní časem přešel u význam přenesený, pomyslný. Na př. u větách: „Sestra šla na louku, sestra byla na louce“ dotazujeme se předložkového pádu

„na louku, na louce“ ofázkami *kam?* (šla sestra), *kde?* (byla sestra); význam jeho jest čistě místní. Ve větách: „Sestra šla na trávu, sestra byla na trávě“ tázeme se tolikéž: *Kam* šla sestra, *kde* byla sestra?“ I v těchto větách původní význam předložkového pádu jest místní, z něho však vyvinul se časem význam přičinný (účelný), neboť znamenají ty věty tolik co „sestra šla trávy nažat, sestra byla trávy nažat,“ jakož zřejmo jest na př. z věty: „Sestra šla na pole na trávu.“ *Kam* šla sestra? — Na pole. Co tam dělat? Za jakým účelem, proč šla na pole? — Na trávu (trávy nažat, aby trávy nažala).

Kdežto ve větách: „Sestra šla ua trávu, sestra byla na trávě“, pád předložkový jest jako přechodem z konkrétního významu místního v abstraktní význam přičinný, v jiných větách význam jeho jest úplně abstraktní, na př. ve větách: Budu ti na pomoci (= pomocen). Jste na omyle (= mylité se).

4. Z této proměny významu vyplývá, že druhdy nesnadno na jistotu postavit, kterou částí větnou který pád předložkový jest.

Pravidlem tu budíž, pokud se výroku týče: Převládá-li původní význam konkrétní (místní), pád předložkový pokládati jest za určení příslovečné; pakli převládá přenesený význam abstraktní, pád předložkový pokládati jest za nerozlučnou část výrokovou (jméno výrokové nebo doplněk výrokový), kteréžto, větu rozberajíce, od slovesa výrokového neodloučíme, nýbrž s ním v nerozlučný celek spojíme.

a) Při slovese *býti* šetřiti jest, je-li sloveso to slovesem výrokovým (verbum existentiae) čili pouhou sponou.

V onom případě pád předložkový bude určením příslovečným, v tomto doplňkem výrokovým, splývajícím se sponou v celek nerozlučný, jejž snadno vyjadřit lze i jinými slovy, aniž se význam věty změní. Tak ve větách: „Sestra byla na poli, sestra byla na trávě,“ sloveso „*byla*“ jest slovesem výrokovým (= moškala, zdržovala se), pád předložkový tedy příslovečným určením místním (na poli) a přičinným (na trávě). Ve větě: „Budu ti na pomoci“ sloveso *býti* je sponou, pád předložkový tedy nerozlučnou částí výroku (= budu ti pomocen, budu ti pomáhati). Takovým doplňkem výrokovým jest pád předložkový na př. v těchto větách: Jsem s někým na sporu, na potýkách, na kordech, na štíru (= hašteřím, potýkám, hádám, hněvám se s někým). Jsem v potřebě, v nouzi, v nesnázi, (= potřeben, nuzen, bezraden). Jsem někomu na závadě, na překážku (= vadím, překážím). To jest na snadě, na bře dni (= snadno, zřejmo). Jsem u někoho v lásce, v nenávisti (= od někoho milován, nenáviděn) a p.

b) Taktéž věc se má při jiných slovesech podmětných. Ve větě: „Lazar ležel v hrobě“ máme příslovečné určení místa (*kde* ležel Lazar?), ale ve větě: „Lazar ležel v nemoci“ (Suš. 19.) pád předložkový jest nerozlučným doplňkem výrokovým (= nemocen). Tak i ve větách: Ostal na živě (= živ). Přišel na mizinu, na žebrotu, na nic (= stal se nuzákem, žebráckem).

c) Ve větách, v nichž pád předložkový znamená způsobu, jíž podmět nebo předmět následkem děje slovesního nabyl, pád předložkový pokládati jest tolikéž za nerozlučný doplněk výrokový, na př.: Prach jsi a v prach se obrátiš (= prachem budeš). Lesy na prach zhořely (t. j. zhořely tak, že z nich nezbylo než prach, zhořevše lesy byly prachem). I skují meče své v motyky a oštěpy své v srpy (skutím budou meče motykami).

d) Při slovesech přechodných pád předložkový bývá tu předmětem věty, tu nerozlučnou částí výroku. Předmětem jest jmennitě při slovesech *chytiti*, *ujati*, *škubati* a p. Je-li mimo pád předložkový i prostý akkusativ u větě, znamená akkusativ *předmět celý*, pád předložkový tu část předmětu, která vlastně dějem slovesním zasažena jest, na př.: Mladence za ruku ujav do kostela vedl. Vola za rohy, člověka za jazyk lapají. Zdechlého lva snadno za bradu škubati.

Nerozlučnou částí výroku pád předložkový bývá ve mnohých úslovích (ve spojení se slovesy frastickými), na př.: Míti někoho v lásce, v nenávisti (= milovati, nenáviděti někoho). Divil se tomu velmi, proč by jeho tak ve cti neměli, jakož jsou jej dříve ctili. Míti na někoho s kopce, s vrchu (zlobiti se). Míti něco za lubem (= tajiti něco). Vzít si něco v ošklivost (= zoškliviti si něco). Bráti něco v lehkost (= nevážiti, nevšimati si něčeho) atd.

5. Mimo to šetřiti jest toho, je-li pád předložkový určením slovesa výrokového čili jména podstatného. V onom případě jest určením příslovečným, v tomto příslastkem, na př.: U lesa jest (= stojí) kaplička. *Kde* jest kaplička? (příslovečné určení místa). Kaplička u lesa jest opuštěna. *Která* kaplička jest opuštěna? (příslastek). Avšak i jsa příslastkem pád předložkový původněho svého významu nepozbývá. Něco jiného znamená zajisté: kaplička u lesa, kaplička v lese, kaplička za lesom atd.

6. Předložky dělíme v *pravé* a *nepravé*. Pravé jsou buď původu náměstkového buď neznámého (*do*, *po*, *za* a j.); nepravé jsou původem svým pády substantiv (nejčastěji akk. a lok.): *kolo*, *místo*, *kromě*, *dle* a j.

7. Dle užívání svého s pády jsou předložky:

A) s jedním pádem:

- a) s genitivem: *bez, do, od, u, z; dle (vedle, podle), kolo, místo, kromě, vně, obapol, s strany.*
- b) s dativem: *k, proti.*
- c) s akkusativem: *mimo, pro, přes, skrze, vz.*
- d) s lokalem: *při.*

B) se dvěma pády:

- a) s akkusativem a lokalem: *na, o, v.*
- b) s akkusativem a instrumentalem: *mezi, nad, pod, před.*

C) se třemi pády:

- a) s akkusativem, dativem a lokalem: *po.*
- b) s akkusativem, genitivem a instrumentalem: *s, za.*

8. Některých předložek užívá se též bez pádu jmenného adverbiale: Šel mimo. Bydlí vedle. Někteří vešli do chrámu, jiní stáli vně.

9. Části věty, jež se vyjadřují pády předložkovými, jsou:

a) podmět (výpustkou): Pravili, že by z rytířstva ty věci néstí měli. Povídali z Pily, že mne už zabili (Koll. II. 94.).

b) předmět: Má poslati pro list do města. Pamatuj na zadní kola. Každý o to myslil, aby se jemu zafibil. Král o pokoj a rád pracoval. Pane, smiluj se nad námi. Věřím v Boha.

c) přívlastek: Je chlívček bez dvíreček. Nyní jsem osaměl jako kůl u cesty. Co ten ptáček s chocholičkem nad námi líta? Žádný neví jako já, jak je cesta v noči dlouhá! Pase ovčák ovce v pěkném zeleném klobouce. Král udělal Jana králem po sobě. Ukazoval smlouvu o statky.

d) výrok: Umřel jest Thales, když byl v osmdesáti letech a y osmi. Zdrávu ji a při smysle nalezli. Zpověď má býti se studem. Co k libosti bylo, to mě opustilo. Jedném bude k úpadu jich mnohé umění, ale druhým k jich dobrému. Sluhy jeho zazřeli, an tak černý a od ran. Pan kmotr není ze štědrých. Byl ve mlýně za práška.

e) příslovečné určení: a) místa, b) času, c) způsobu,
d) příčiny.

I. O předložkových pádech místních.

1. Místo na otázku *kde?* vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*u, dle, okolo, obapoł, kromě, vně*),
- b) předložkovým akkusativem (*ob*),
- c) předložkovým lokalem (*v, na, při, o, po*),
- d) předložkovým instrumentalem (*nad, pod, před, za, mezi*):

Pleje děva konopě u panského sadu. Srbové dle moře se osadili. Krušina učinil veliký zájem okolo Hradce. Oběsili dva lotry obapoł jeho. Poustevník samotný kromě lidí bydlí. Vně vlasti jsou zemřeli. Štěstí s neštěstím ob jeden dvůr žije (= jedním dvorem odděleno). Ob dům (= o dům dále). Liška v lesích, myš v doupečti a ryba u*) vodě ráda bývá. Šťastný na koni, a nešťastný pod koněm. Turci při domech zahrady mají. Ani pán ani paní o domě nebyli. Byl o blízce. Ihned se o něm nebesa zavřela. Někteří šli po předu, jiní po zadu. Po boku mu visel meč. Král kázel po kostelech zvoniti. Pozdě po lidech slova chytati. Nad Hostýnskou horou vychází slunečko. Pod nízkým stropem vysoko neskácej. Tataři před Olomoucem se zastavili. Za Prahou se promodrují vrchy. Město Jeruzalém leží mezi horami.

Pozn. Na otázku *kde?* určuje předložka *v nitro*, — *na povrch*, *nad místo*, *výše* něhož co tkví nebo se děje, — *pod místo*, *nže* něhož co tkví nebo se děje, — *před místo* položené s této strany předmětu označeného předložkou *před*, — *za místo* položené s oné strany předmětu označeného předložkou *za*, — *mezi* prostor obstoupený so dvou nebo vše stran předměty jinými, — *dle rovnoběžné polohy*. — *Po* s lok. plur. znamená podstatnost (distributivnost) místní: chodí po domech, po sousedech = dům od domu, od souseda k sousedu. — Bratří po poušti přehývali (po různu).

2. Místo na otázku *kam?* vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*do*),
- b) předložkovým dativem (*k, proti*),
- c) předložkovým akkusativem (*v, na, po, nad, pod, před, za, mezi*):

Dojeli jsme do vsi. K nebi ruce spínali. Připrav se, abys vyšel proti Hosподinu. Čeledín v dům vböhl. V nemoc upadli. Na skálu vystoupí silný Záboj. Odsekni tu ruku po loket, která sobě dobra nepřeje. Slunce nad horu vyšlo. Dostal se z deště pod okap. Tajně se před Prahu brali. Jedu orat za vodičku. Vstoupil mezi dvéře chrámové.

*) Před retnicemi v přechádzivá v *u*; u vodě == ve vodě.

Pozn. Předložky *v*, *na*, *nad*, *pod*, *před*, *za*, *mezi* označují tytéž poměry prostorové na otázku *kam?* jako na otázku *kde?* — Předložky *v* a *do* jsou souznačny: pamatovali však jest, že ve starší řeči předložka *v* mnohem jest častější. Posud užívá se předložky *v* z pravidla se slovesy, jimiž se nějaký nepríjemný cit, nějaké poranění označuje: Uderil se v nohu. Přehl se v prst. Pes jej ukousl v patu. Zebo mě v ruce. — *Po* znamená *mezi prostorou*, až po kterou co sáhá: Pole všechno nám po humnu berou. — Předložka *k* označuje těsnější blízkost ku předmětu, předložka *proti* pouhý směr: Postavil se ke zdi (= blízko zdi, k samé zdi), postavil se proti zdi (= předem ke zdi, u vzdálenosti jakékoli).

3. Místo na otázku *odkud?* vyjadřuje se předložkovým genitivem (*z*, *s*, *od*):

Vyletěla křepelenka z prosa. Čtyřmecíma osobami vzácných s mostu do Labe vmetáno. Červivá jablka se stromu letí. Od lesa k lesu stála jeho síla.

Pozn. Z určuje místo, z jehož nitra, s od jehož povrchu pryč pohyb se děje.

4. Místo na otázku *kudy* vyjadřuje se:

- a) předložkovým akkusativem (*skrze*, *přes*, *mimo*),
- b) předložkovým lokalem (*po*):

Šli jsme skrze husté lesy přes veliké hory. Císař skrze Lombardy do Říma jel. Voje přes řeku se přebraly. Král mimo Žitavu jel. Vstoupivše do člunků pustili jsme se po řece. Běhal jelen po horách.

Pozn. Předložka *po* označuje prostor místní, po kterém pohyb bud' směrem přímým se nese, nebo různými směry se šíří, — skrz znamená prostor jehož středem ven pohyb se děje, — přes prostor, jímž pohyb s té strany na onu před se jde — mimo město, jež činnost pomíjí.

II. O předložkových pádech časových.

1. Čas na otázku *kdy?* vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*z*, *s*, *za*),
- b) předložkovým dativem (*k*),
- c) předložkovým akkusativem (*v*, *na*, *ob*, *pod*, *za*),
- d) předložkovým lokalem (*v*, *o*, *po*),
- e) předložkovým instrumentalem (*s*, *před*):

Trn se z mladu ostře pučí. S neděle některý den vás navštívíme. Za zdravého života dobře činiti, po smrti nebude kdy.

Kohout k ránku budívá. Strom ovoce své dá v čas svůj. Všichni z mrtvých vstanou v den soudný. Na sv. Rehoře plovo led do moře. Což vody pozůstalo, to jeden po druhém ob den bral. Chodívá k nám pod večer. Více spozoruje hostě v cizím domě za hodinu, než hospodář za rok. Kdo ve dne bude choditi, nepotkne se; kdo v noci bude choditi, potkne se. O vánocích bývá tuhá zima. Potmě chodíte. Po hostině hosté se rozešli. S východem slunce hnuli jsme se. Bodej byl ten rozum před soudem, který byvá po soudě.

Pozn. Předložky *v* s lok. užívá se zvláště ve řečích: ve dne, v noči, v léti, v zimě, v postě, v masopustě a so substantivy, jež sama sebou neoznačují určité doby časové: v mladosti, ve štěstí, v neštěstí, v nouzi a p. — S akk. pojí se předložka *v* názvů dní týdenních: v neděli..., v sobotu. Říká se též: ve dvé..., hodiny místo obyčejnějších: o dvou hodinách, o druhé hodině. Mimo to: ve svátek, v horšku, v suchu, v dešti, ve žně a p. — Předložkou *na* určujeme slavnosti výroční a svátky: na vánocu, na nový rok, na tři krále, na velikou noc, na sv. Václava, na sv. Martina, vo ktoréžto příčině užívá se též střídné předložky *o* s lok. (nikoli s akk.!) o vánocích, o letnicích, o sv. Václava atd. (čp. o nový rok a p.) Mimo to předložkou *o* určujeme hodiny: o jedné, o pěti, o šesti, na lože o deváté, s ložem o páté; pak: o poledni, o půl noči. — Předložka *za* s gen. určuje dobu, se ktorou eo současně se děje: Chrám sv. Žofie za křesťanů daleko větší byl (= dokud křesťané v Čáslavě byli). Za Zubří se chleba najistí (= dokud zuby jsou). Přišel za dne (= dokud ještě den byl, t. j. pod večer); přišel vo dne (= ktoror koli dobu denní). Za paměti, za rozumu (= dokud paměť, rozum ještě). — Předložky *za* s akk. a *po* s lok. znamenají dobu, po jejíž uplynutí eo následuje; *za* označuje obyčejně lhůtu časem určenou: za měsíc (t. j. jeden), za tři dny, za pět let..., po válce, po svatbě, po noděli, po půlnoci. Předložky *k* a *pod* znamenají čas, k němuž se co chýlí: Té noči ke dni umrel. K večeru prý se brali. Ilýřil za mladu, a pod starostí umří z hladu. — *Ob* znamená dobu jednotkou časovou přerušovanou: Polo, kteréž se vždycky ob rok osívá (t. j. 1. 8. 5. ... roku). Zimnice tříduňsk ob den se vrať.

2. Čas na otázku *jak dlouho?* vyjadřuje se předložkovým akkusativem (*po*, *za*, *přes*, *na*):

Po ten celý čas pracemi zanesen byl. Za dva měsíce v žaláři držáni. Priamus za tři dny v té trval jest žalosti. Král pobyl ve Vratislavě přes masopust. Modlila se přes celou měsí svatou. Neplní mi listu již na jedenácté léto.

Pozn. Vedle akkusativu s předložkami *po* a *za* užívá se častěji akkusativu prostého.

3. Čas na otázku *dokud?* vyjadřuje se:

- předložkovým genitivem (*do*),
- předložkovým akkusativem (*po*):

Svíčky netřeba než do dne. Štípají komáři do času. Do hodiny musila z hradu pryč. Toho jest mi neučinil po dnešní den (= do dnešního dne).

4. Čas na otázku *od které doby?* určuje se předložkovým genitivem (*do*):

Od jitra do večera mění se čas.

III. O předložkových pádech způsobových.

1. Jakost činnosti vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*do, z, bez*),
- b) předložkovým akkusativem (*na, za*),
- c) předložkovým lokalem (*o, po*),
- c) předložkovým instrumentalem (*s, pod*):

Sedlák musil haluze porubati, do otépek svázati a drva do sáhů složiti. Jaroměř vyhořela z kořen. Z hrda si vyšlapuje. Hodiny z temna bijí. Na smrt se roznemohl. Vše na odbyt leda bylo dělat. Na bílo (= na oko) se to děje. A nad námi hory na spadnutí visely. Štěstí o berle se vleče, a neštěstí lítá na křídlech. Chromý o holi chodí. O hladě nedojde domů. Učinil to o své ujmě. Dělali to po své hlavě. Po své vůli jednal. Po niti klubka se dovineš. Přede všemi námi pod zpověď vyznal. Pode tlou a pod věrou slíbil. Svým dvěma učednískům pod tajemstvím to povíděl jest. Mnohé pevnosti Turek lstitvě a pod přátelstvím opanoval. Mniší zeleniny za obyčej jedli. Kmotrové za dítě odpovídají. Dávej s rozumem a beř s pamětí. Člověk leckdy pije netoliko bez potřeby, ale i se svou škodou.

2. Přiměřenosť vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*dle, z*),
- b) předložkovým dativem (*k*),
- nepřiměřenosť předložkovým akkusativem (*nad, přes*):

Odv, stravu podle stavu. Žádám a přikazuji z úřadu svého. Vše dělá lidem k oku a schlubu. Nad právo měj smilování. Uloženou práci ještě nad úkol vykonal. Nemudruj švec přes kopyto.

3. Kolikost, počet a míra vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*do*),
- b) předložkovým akkusativem (*o, přes, s, za*),
- c) předložkovým lokalem (*na, po*):

Nahleděli jsme se do vůle. Najedli se do rozpuku. Mnoho jich netoliko do chromoty, ale i do smrti potlučeno. Jez do syta,

a dělej do potu. Bylo nás o stůl, o tři vozy. Lépe o den prodlíti, než dlouhou hanbu mít. O živý svět bych toho neučinil. Bylo nás přes dvě stě osob. Chleba bylo s potřebu. I měli Pražané toho s pomyšlenou. Bylo nás se sto (počet přibližný = asi sto). Za mák (za vlas) tomu nerozumím. Za nehet neodstoupil od pravdy. Masopustu bylo na krátce. Slepíčka po zrnečku klove. Prška po kapkách začíná.

3. Společnost vyjadřuje se předložkovým instrumentalem (*s*) a genitivem (*vedle*), odloučenost předložkovým genitivem (*bez*):

Sejde se voda s vodou a člověk s člověkem. Těžko berana s vlkem smířiti. On město vedle jiných řídí. Potom ty vše u veliké poetivosti vedle jiných klenotů chovány byly. Nepouštěj se bez vesla na moře. To mi učinil bez Boha a bez práva.

5. Vztah vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*od, s strany*),
- b) předložkovým akkusativem (*na, o, v*),
- c) předložkovým lokalem (*na, po, v*):

Od stravy se máme dobře. Od medoviny žízně nebylo. Mladý na léta, starý na rozum. Byl na letech starší. Na zraku i na sluchu velice schází. Vím, že jsi po letech mladý. Příbuzní po meči a po přeslici. V nohy byl velmi silen. Mnozí ctí sv. Štěpána, by v koně šťastni byli. V almužny byl štědrý. Nemocných v nohách mnoho bylo. Prosím, ať je o to konec. Tuké o Ismaele uslyšel jsem tebe. Dával jsem o to výstrahu. Neměli jsme nedostatku s strany vody (= od vody).

Obmezenosť výpovědi vyjadřuje se předložkovým genitivem (*kromě*), akkusativem (*mimo*) a lokalem (*po*):

Všickni jsme se na jednom snesli kromě dvou nebo tří. Mimo tě není pána. Po Labi neJVětší řeka v Čechách Vltava jest.

IV. O předložkových pádech příčinných,

1. Původce a původ vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*od, z*),
- b) předložkovým akkusativem (*pro, o, zu*),
- c) předložkovým lokalem (*po*),
- d) předložkovým instrumentalem (*nad, pod, za*):

Udatný Alexander, a od špatného chlapa zahynul. Od nemoci studené ležela. Více bolí od jazyka nežli od meče. Ze mdloby veliké padal. Neradujte se příliš ze štěstí aniž se zarmucujte z neštěstí. Velikou radosť z té práce měla. Z malého pána malý strach. Tu naří ze dvojí věci žalovali. Bude odpovídati z toho, z čeho jej vinili. Kárali mě z chyb. Chval Boha z darů jeho. Císař jim z toho poděkoval. Nebyl jemu vdčen z toho. Sodoma pro nešlechetnost obyvatelů se propadla. Kristus pro nás ukřižován jest. Dvojili se o některé věci. Nehorli a neškorpi se o to. Domluoval jsem jim o to. Jižtě trpěl za to dosti. Za chudé přátely se hanbil. Všecky za to bylo hanba. Po těch zelinách bolesť přestala. Popeluška se nad tím starala. Pod takovými těžkostmi života někteří nestatečněli. Králi umřel syn, a on za ním velmi tesknil. Neplačte, matičko, za tím synem.

2. Pohnutka vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*z, od*),
- b) předložkovým dativem (*k*),
- c) předložkovým akkusativem (*na*),
- d) předložkovým instrumentalem (*za*):

Vlk loupí z přirození a člověk ze závisti. Zlý pláče od závisti a dobrý od radosti. Teď jsme již přijeli k žádosti vaši. K rozkazu Božímu obětovati chtěl Abraham syna svého. Vstali na kniszeči slova. Potom na všeliké zprávy jinak se rozmyslil. Za důležitými potřebami zemskými posly k Jeho Milosti císařské vypravili.

3. Účel vyjadřuje se:

- a) předložkovým akkusativem (*pro, na*),
- b) předložkovým lokalem (*na, po*):

Boháč dává pro pověst, chudý pro čest. Služebník na pomoc volal. Na česť sv. Marka krásný kostel jsou učinili. Šel do lesa na jahody. Byli u studně na vodě. Byla jsem v hájíčku na žaludě. Budu choditi po koledě. Toho času byl u mne po svých pilných potřebách.

4. Překážka vyjadřuje se:

- a) předložkovým akkusativem (*pro — překážka vnější*),
- b) předložkovým genitivem (*od — překážka vniterní*):

Lidé pro sníh nemohli do města. Nebo pro prach nebylo viděti. Od žalosti mluviti nemohl.

5. Důvod poznatku vyjadřuje se:

- a) předložkovým genitivem (*z*),
- b) předložkovým lokalem (*po*):

Z palce obra poznáme. Sud z podstaty a ne z pohledu.
Znáti všno po octě.

6. Prostředek a nástroj vyjadřuje se předložkovým akkusativem (*na, v, za*), prostředník a) předložkovým akkusativem (*skrze*), b) předložkovým lokalem (*po*):

Lidé mdlého zraku čtou na bryle. Učí se na housle (t. hráti), na flétnu (t. pískati). Hráti v karty, v kostky, v kuželky, v šachy. Dvě lodičky jsou k lodi přivázány za provazy. Mnohý uvisnul za ostruhu. Již se naplnilo, co nebeský otec skrze své proroky světu slíbil. Všecky listy poslal po svém pacholku do Prahy.

7. Látka výrobní vyjadřuje se předložkovým genitivem (*z, od*); Bůh člověka z hlíny stvořil. Chrám stavěn jest od kamene.

8. Podmínka vyjadřuje se

- a) předložkovým lokalem (*při*),
- b) předložkovým genitivem (*bez*):

Při svorné vůli jde vše do hry. Bez práce není koláče.

9. Přípustka vyjadřuje se:

- a) předložkovým akkusativem (*přes, mimo*),
- b) předložkovým dativem (*proti*):

Přes markrabino přikázání jezdil do lesův. Učinil to mimo právo. Přece ho potom mimo přísluhu zabil (t. j. ač přísluhal, že ho nezabije). Voják proti zákazu vzdálil se z tábora.

V. O některých zvláštnostech pádů předložkových.

A) Pády předložkové střídají se někdy s pády prostými, a to

a) bez patrného rozdílu:

1. Genitiv odluky přibírá k sobě pro větší určitost předložky *od* a *z*: Sníh chrání osení od zimy (= zimy). Tím se od úrazu hájí. Zachraň nás, Bože, od náhlé smrti. Spasitel ji ode všech

ran uzdravil (= všech ran). Dalek od ohně, dalek od popálení. Od toho potoka blízko jest ves Stadice (= blízko toho potoka). Hospodin chce vás z neduhu vyhojiti (= neduhu). Poutníci zpoíváli se z hřichů svých.

2. Genitiv celkový přibírá k sobě předložku *od*: Mnoho pobráno od šatstva a od peněz. Nic více od stravy, toliko chléb a vodu nám dávali.

3. Genitiv přirovnávací (nebo nominativ se spojkou *než*) střídá se s předložkovým akkusativem *nad a mimo*: Kristus byl mocnější nade vše krále (= všech králův). Velicí páni tito nad sedláky býděnější jsou (= sedláčkův). Čest nad bohatství (vzácnější než bohatství). Sýr nám nad marcipán chutnal (= lépe než marcipán). Alcibiades mimo jiné zběhlý byl ve věcech válečných (= zběhlejší jiných). Mouřenínové od velikého horka nejčernější mimo jiné lidí na světě jsou (= černější jiných lidí).

4. Instrumental látky obsahové střídá se s předložkovým genitivem *od*: Hermelínové od stříbra a drahého kamene se stkvěli (= stříbrem a drahým kamením). Hora Olympus od sněhu se bělá. Od chutných jídel všecky zámek voněl. Lesina se rozléhá od zpěvu křepelčího. — Taktéž instrumental vztahový: Novinen jsem od krve spravedlivého tohoto (= krví).

b) s rozdílem:

1. Podoben *komu* (= similis). Zdá se jim *k té službě* podoben (= aptus). Není to podobno *k smíchu* (= nesluší se tomu smáti).

2. To *mi* nesluší (= nesvědčí, není slušno). To *ke mně* nesluší (= netýká se mne). Učinil jsem, co *na mne* slušelo (= co bylo mým úkolem, mou povinností).

3. Smál se *mu*. Všeci se z Jana smáli (= měli z něho blázna).

Pozn. Zbytočně a chybě užívá se předložkových pádů, kdo stačí pád prostý: Šla pro krávy na trávu (m. kravám). Otec koupil pro děti na šaty (m. dětem). V roce 1880 (m. roku tisícího osmidesátého).

Jmenovitě prostý instrumental jakostní zaměňuje se často chyběně předložkovým lokalem *v*: V té míře, v jaké míře (= tou měrou, jakou měrou). Koně pádili v divokém evalu (= divokým evalom) a p.

B) Předložkové pády střídají se ve spolek, a to

a) bez patrného rozdílu:

1. Počet přibližný vyjadřuje se předložkovým genitivem *do*, *okolo*, předložkovým dativem *k* a předložkovým akkusativem *na, s*: Množí do některého sta psů loveckých měli. Peněz bylo do devíti zlatých. Bylo nás okolo paděsáti. A tomu jest ke třiceti letům, až

úplně není. Ta hra trvala skoro na hodinu. Město Jeruzalém stálo pusto na padesát let. S mōstě se dva měli jej u veliké vážnosti. Pobud u nás ještě se dva se tři dny.

2. Věrujíce užíváme předložkového akkusativu *na*, *pro*, *skrze* a předložkového lokalu *při*:

To na duši a víru svou připovídáme. Ach, na můj hloupý rozum! Ale, pro všecky svaté, co se stalo? A my přísaháme skrze pána Ježu Krista. Zaklínám tě skrze Ducha svatého. Přisahal při živém Bohu.

3. Lidé do pláče a kvílení se dali = v pláč a kvílení. — Co jsem do vás chtěl, doložil jsem = od vás, po vás. — Co je komu do toho = po tom. — Len do kolencou, konopě po uši. — Postí se dvakrát do téhodne = za týden. — Jsem před ním tak malý, jako před sluncem vosková svíčka nebo před mořem mělká říčka. Šlechetnosti jsou proti hřichům jako černé proti bílému. Stínem jest všeliká světa radost proti radosti nebeské. — Tři králové po hvězdě přijeli = za hvězdou. Trestati někoho za něco, z něčeho, pro něco, o něco.

b) s rozdílem:

1. Při slovesech *platiti*, *dávati*, *žádati*, *bráti* a p. užíváme předložkového akkusativu *za* a předložkového genitivu *od*, *z*:

„Dal jsem za koně 100 zl.“ znamená, že jsem dal někomu 100 zl. (cenu), a on mně dal koně. „Dal jsem od koně 2 zl.“ znamená, že jsem dal dva zlaté (mrzdy) za vykonanou při mém koni práci nebo službu (od léčení, od okutí a p.). „Platil jsem z koně 2 zl.“ znamená, že jsem dal 2 zl. (náhrady) za užívání cizího koně. Kdo má najatý krám, platí „z krámu“ 100 zl. Platíme myto z dobytka, na zábavách z osoby, platíme z krávy (cizí, již užíváme, nebo své, již na cizím paseme). Srovnej: Zaplatili jsme, co jsme dlužni byli za stravu a z bytu. Kovej, kovej, kováříčku, okovej mi mou nožičku, dám ti od ní groš. Dává se jim od míle groš. Z chatrného pokoje pět zlatých na týden dávali. — Podílnou cenu označujeme předložkou *po*. Tázeme se tedy: Po čem je to sukn (t. metr). Po čem víno naléváte? Prodali žito po pěti zlatých (t. jistou obyčejnou míru). — Nechce-li prodavač slevití, praví: „Od pěti zlatých toho nedám“ (šp. pod pět zlatých!) — Prodává ovocé na krejcarey (na drobno).

2. Mezi souznačnými předložkami *u* a *při* nelze po každé stanoviti patrného rozdělu. „Stál u domu“ znamená blízko domu na jednom určitém místě. „Zůstaň při domě“ je tolik co „o blízce“

domu, na kterém koli místě. Zůstanu *u* vás = ve vaší společnosti, ve vašem domě; zůstanu *při* vás = vám ku pomocí, na ochranu. Ve smysle přeneseném užívá se výhradně předložky *při*: Při živobytí zůstal. Byl při paměti, při penězích. Milá paní, to jest při vás, můžete udělati neb neudělati.

3. Byl jsem *u* bratra, t. j. v jeho (stálém) bytě; půjdou *k* bratrovi. Byl jsem *za* bratrem, půjdou *za* bratrem, který jest na čas v cizině (v práci, na vojně) nebo mimo dům (na poli).

4. Říkáme: Mám *u* něho 10 zl. a mám *za* ním 10 zl. s tím rozdilem, že „*u* něho“ znamená, že mám tam peníze schovány, „*za* ním“, že mi peníze jest dlužen. Všecku službu nechal si *za* ním.

5. Chodíme a posyláme na něco a pro něco. V onom případě označujeme neurčitý celek (zásobu), z něhož část běžíme, v tomto určitý celek, který běžíme všecek: Pacholek šel na seno, t. j. nabrat sena z větší zásoby, pro seno, aby sebral seno určité všecko. Jdi mi na vodu = přines mi vody, pro vodu = přines mi vodu (kterou jsem si nachystal, nebo jistou nějakou vodu, na př.: mineralní v láhvì). Šel na pivo (do hospody, nebo do sklepa natočit piva), pro pivo (by si je přinesl domů).

6. Dívka chodí do učení, když se již učí; chlapec půjde na učení = hledat si mistra. Někdo jde do služby, do práce sjednané, umluvené, na službu, na práci, když mu služby, práce teprve hledati jest. Sohaj jde na vojnu, když se stává vojákem, do vojny, když právě válka jest.

7. Hospodář má pole pod 30 měřic, nasadil řepy pod měřici; hospodyně napékla koláčů po měřici = z měřice mouky.

8. Klidné tkvění ku předložce s označuje předložka *na*, ku předložce *z* předložka *v*. Sedl-li tedy kdo na zemi, vstává se země. Dívka, byla-li na trávě, jde s trávy, pakli byla ve trávě, jde *z* trávy. Co je *v* nebi, přichází z nebe, co na nebi, s nebe. Chodíce na ryby, na raky, na jahody, vracíme se s ryb, s raků, s jahod.

9. Na označenou vlastnosti užíváme předložky *s* a *o*; předložky *o* užíváme, když jest jméno podstatné určeno jménem číselným: Král dal novému městu za erb orla o dvou hlavách. Stavení hradu o trojím ponebí bylo. Šli jsme po malém mostku o jednom oblouku. Koráb o šesti veslích. Děti o roce i málem starší byly. Byl to člověk starý s hlavou šedivou. V zahradě bylo mnoho stromů s ovocem překrásným. Beran se zlatýma rohami.

10. O nádobách, ve kterých něco míti hodláme, pravíme, že jsou na něco; když v nich něco bylo a nyní jsou prázdný, ale

znáti ještě, co v nich bylo, pravíme, že jsou od něčeho. Tedy hospodář kupuje si bečku na zelí a má v komoře bečku od zelí; hospodyně kupuje hrnce na med a má hrnec od medu.

11. Praví-li dívka v pohádce, že má jenom dva groše a o těch že chce dojít domů, míní tím, že se na ně cestou stravovati bude tak po skrovnu, by až domů vystačily. Kdyby řekla, že s těmi chce dojít domů, mínila by, že je celé donéstí hodlá domů.

12. Syn nosí šaty po otci, když otec umřel, s otce, když otec žijící dal synovi šaty dodrati.

13. Mluviti o mír = jednatí o to, by mír sjednán byl (předmět zamýšlený), mluviti o míru = již ujednaném (předmět skutečný). Král o pokoj a říd pracoval (= jednal). Pracuji o tom už pět neděl (šp. na tom!). — U zlatníka se zastav o svízeny = jsou-li hotovy; pro svízeny, abys je sebral.

14. Mnichy pije víno přes moc = více než zmůže; vypil ten lék na moc = nutě se, s nechutí.

15. Otec není od toho = svoluje. Vojsko jest od toho, by bránilo vlasti = úlohou vojska jest.

16. Nežertuj s ním (nerozumí žertu). Přítele vždy ušetřuj a z něho nikdy nežertuj (nebudíž ti přítel předmětem žertu).

C) Pády předložkové často chybně a nesprávně využívané spolek se zaměňují:

1. Chodíme na svatbu, na hostinu, na mši, na zábavu, máme něco na prodej, dáváme a běřeme na vědomost, nemocný na smířit stánně. (Vo všech těchto a podobných případech chybně se užívá předložky *k*). Správně mluvíme: Byl jsem na svatbě, na mši, na hostině a p., nesprávně: Byl jsem u svatby, u mše, při hostině. — Nádoby, schránky a p. jsou na něco nikoli pro něco: sud na pivo, tobolka na peníze.

2. Předložky mezi nyní často chybně se užívají: Stál mezi dveřmi, mezi oknem (m. ve dveřích, v okně). Pěstuje květiny mezi oknem (m. za oknem). Mezi řečí, mezi jízdou se vzmíní (m. za řečí, za jízdy). Umřel mezi cestou (m. cestou).

3. Nesprávně se mluví: proti náhradě, proti dobrce, proti odměně, proti čtyřletní výpovědi m. za náhradu, za odměnu, na dobranou, na čtyřletní výpověď. — Nesprávně se mluví: věřiti na něco m. v něco.

4. Správně mluvíme: hráti v karty, v šachy, v kuželky, na housle, na klavír, na kulečnku; zcela chybně však s těmito slovesy spojujeme prostý akkusativ bez předložky. Taktéž mluvit jest: učí se na citeru (t. hráti), na flétnu (t. pískati), na troubu (t. troubiti), nikoliv: učí se citeru, flétnu, troubu, nebo citerě, flétně, troubě.

5. Bylo by se mnou zle, kdybych to udělal (šp. *byl* bych na tom, nebo v tom zle). Je s ním zle (šp. *je* na tom nebo v tom zle).

6. Šel mimo nás, mimo náš dům, nikoliv kolem nás, což by znamenalo, že nás obcházel do kola. Taktéž mimojdoucí, šp. *kolemjdoucí*.

7. Majíce vyjádřiti podílnost (distributivnost) zapomínáme na předložku *po*, užívajíce náměstky „každý“ a jiných nesprávných opisů: Sv. Jiří jede k nám, po věnečku veze nám. Dej nám po penízku. Dal nám chleba po krajci.

D) Za pády předložkové užívá se často chybně všelijakých opisů:

Certý vrch *v poměru* k Řípu jest nepatrný (= proti Řípu). To jest veliký pokrok *u srovnání* s dřívějškem (= proti dřívějšku). Zvolili posla *ze svého středu* (= ze sebe). Vezměte nás *do svého středu* (= mezi sebe). Pobudu několik dní *ve vašem kruhu* (= mezi vámi, u vás). Dával jsem jim výstrahu *strany* toho (= o to). Hospodář nechával pasáka *hlad trpěti* (= o hladě). Král měšťanům dopustil, aby *v ohvodu jedné mile* žádné hospody nebylo (= o mšli). Mám kabát od bláta, hubu od střešení, ruce od hlíny (rozumí se samo sebou: zamazány, znočištěny). Chlupy zaječí hodí se dobře *na dělání klobouků* (= na klobouky).

E) Někdy se může změnit celá vazba pádu předložkových, aniž se smysl věty pozmění: Vyprášil šat z prachu (= prach ze šatu). Pleje pšenici z koukole (= koukol ze pšenice). V Alexandrii z peněz jsem se vydal (= vydal jsem peníze). Kde pak ta směř těch šípů tolik běře, že so z nich nikdy nevystřílí (= že jich nikdy nevystřílí).

Pozn. 1. Při slovesech: *posaditi*, *postaviti*, *položiti*, *padnouti* a p. starší řeč předložky *na* a *v* pojí s lokalem, předložku *přo* s instrumentalem na otázku *kde?*, kdež my je nyní množ správně vžímo s akkusativem na otázku *kam?*: Ciosar na svém stolec jej posadí (Pass. 20, 15). Tento na pravé cestě jest postaven (Pass. 645). Na jeho svatém těle padší počtu mluvit (Pass. 505). Král kázal Kristofora na té lavici přivázati (Pass. 578). — V pomoci Pána Boha všecku naději jsme položili (Pass. 768). Pan Jindřich u Praze veliký dvůr svolal (Anth. I. 892). Voděr zavrásla drůbež ve chlévku (K. Poh. 364). Pohaně Julitu před Alexandrem starostu postavichu (Pass. 406). Malehus ohléb před nimi položil (Pass. 581).

Pozn. 2. Při slovesech *být* a *mít* předložka v pojí se druhdy s akkusativem vodlo lokalu: Všichni mámo v jednotu býti (Arch. I. 52). Vše, což je dobré, má v potupu (Štět. Nauč. 159). Jmějte otce a matku v čest (Výb. I., 287).

F) Za přičinou důrazu předložky se opětuje: A když na tu louku přijeli, na tu louku na širokou, pod tu lípu pod vysokou. Já za horou za vysokou, ty za vodou za hlubokou. Přes to přes všechno.

Pozn. Na označenou všechnosobného poměru místního užívá se druhdy, zvláště v národních moravských, složení dvou i tří předložek. Je-li kdo na př. pod stolem a cheome-li označiti, že odtud vystoupil, pravíme: vylezl z pod stola. Je-li kdo za horou a přichází odtud; přichází z poza hory.

Nejčastější složeniny takové jsou: z pod, (odkud?) ponad, popod, poza (kam? a kdo?) z poza, z popod, z popřed (odkud?).

Co se týče pádu, který se složeninami témoto se pojí, platnost má toto pravidlo: Je-li první části složeniny předložka *po*, bývá ten pád, kterého žádá druhá předložka; pakli jest první části předložka *z*, bývá genitiv:

Utkal pryč z pod toho stromu. Kdybych to měl z pod kůže vzít, dám ti to. Práce mu jde z pod ruky jako voda. Hrdlička poletí ponad všecky kopce. Letěla popod trny, popod stromy, poza hory. Vyehodi slunečko z poza lesů. Mračno vystoupilo z poza hory. Had vylezl z popod země. Zmizel mu z popřed očí svět.

C v i č e n í.

Určete platnost pádů předložkových ve větách následujících:

Oheň bez podnětu nehoří. Umřel bez dědice. Žena omdlela a byla bez sebe. Žádné viny do něho neví. Už je malá chvílka do dne. Do smrti odtud nepůjdú. Najedla se do chuti. Do pusta všecko zhobil. Byl jsem u něho do jeho vůle a do své. Petronila od nemoci studené ležela. Žebrák stonal od mnohých roků. Vím něco od té bolesti. Nemohl mluvit od lítosti. Od radosti dal se do zpěvu. Našel děti napolo mrtvy od hladu. Všecko od zlata se blyštělo. Od stravy se máme dobře. Všeliká moudrost od Pána jest. Co bylo lepšho od knih a jiného nádobí, to prodáno bylo. Petr u ohně se hrál. Poddaní z roboty pracovali. Velikou radost měla z té práce. Matka kárala syna z chyb. Vyjel z Vyšehradu a jel do dvora svého. Láska z Boha jest. Boha chval z darů jeho. Ze mláhy veliké padal. Z chatrného pokojo pět zlatých na měsíc dávali. Vně vlasti živ byl. Táhli přímo k Hrádeci Králové. Živ byl k osmdesáti letům. Tu proti poledni stojí zdí staré. Obchodníci mimo slušnost a spravedlnost lidí šidili. Pro Boží lásku, pomožte. Pro vodu k nám nemohli. Pobudějstě přes noc. Mnohý pije přes moc. Skrze tlumače mluvil jím. Léta téhož při sv. Martině sněm byl v městě Kolíně. Pojď na jablká! Bude na přísloví a na pověst všem lidem. Otáží se vás na jednu věc. Rozešli se na svá

obydlí. Dána jím byla potrava na cestu. Na smrť se rozstonal. Cožkoli svážete na zemi, bude svázáno i na nebi. Dědicem na všem zboží ostal. Na licho mluvil. Budeme ti na dobré pomoci. Pískal na lupínek. Na ty peníze budu živ. Poslal na víno. Myslivec chodíval do hor na jeleny. Přivázal konč na dlouho. Nemáme na maso. Na mši svatou zvonili. O ty věci s nimi rozmluvíme. Domluoval jim o to přesně. Král o pokoj a rád pracoval. O živý svět bych toho neučinil. Vězeň, který na právě seděl o hrdlo, utekl. Nechal pacholka o hladě. O suchém listí dobytek chová. Bylo to Ioni o letnicích. Cidlina v Labe vplývá. Slad se mele ve mlýně v hrubší mouku. Oba byli jednaci v obličeji i v osobě. Sv. Tomáš v žíni ohodil. Když budeme v nemoci, přispěj nám k pomoci. Svažte koukol v snopky. Řeky mezi břehy svými běží. Slova jeho hořká jsou nad pelyněk. Do města žádný pod velikou pokutou nesmí. Tot tobě příkazují pod milostí. Nechť jich není pod nebem. Očím před ušima víra. Sv. Jiří jede k nám, po věnečku veze nám. Když bylo po roce, vrátili se k matece. Sedlák odešel po své práci. Chodil po sedláčech a prosil. Na místo bylo po věrteli vdolků. Už je kráva po teleti. Po ovoci jejich poznáte jo. Někteří rozkryli se po hustých lesích. Poslal listy po poslech do Jeruzaléma. Šíhal prsten s ruky své. Tu jedl beránka s učedníky svými. Na stole je džbán s vínem. Obírala hrušky ještě za zelená. Za knoflík jej vitali. Vyšel časně za chladu. Toho za mne nebylo. Toho času u něho za tovaryše dělal. Budu vám za vůdce. Král za dvě léta v jiném kraji bydlil. Ze všech živočichův po dvém uvedeš do korábu. I rozhněval se na vladaře nad pekaři.

B) O slovese.

Hlava VI. O jakosti děje slovesního.

Dle jakosti děje dělíme slovesa ve dvě hlavní třídy: **slovesa dokonavá** (verba perfectiva) a **slovesa nedokonavá** (verba imperfectiva). Onano znamenají děj dokonaný: **bodnu**, **dojdu**, **vynosím**, tato děj nedokonaný: **nesu**, **nosím**, **nosívám**.

a) Slovesa dokonavá rozestupují se zase ve slovesa

1. okamžitá (verba singularia), jež znamenají děj v témž okamžiku vznikající a zanikající (počátek a konec děje v jedno spadají): **bodnu**, **chýtnu**, **kročím**, **skočím**.

Děj okamžitý znázorniti lze tečkou (,)

Nejvíce sloves okamžitých jest ve třídě III. a IV.; z ostatních tříd jsou: **jmu**, **tnu**, **nechám**, **dám**.

2. končící (verba finitiva), jež vznikají buď a) ze sloves trvacích, když je složíme s předponami: vedu — dovedu, odvedu, vyvedu, zavedu; vadnu — uvadnu, bud b) ze sloves opětovacích: bodám — probodám, nosím — vynosím.

Končící slovesa z trvacích vzniklá nazýváme trvavě skonalými (durativo - perfectiva) a znázorňujeme je přímkou v závorce (-).

Končící slovesa z opětovacích vzniklá nazýváme opětavě skonalými (iterativo - perfectiva) a znázorňujeme je několika přímkami v závorce (— — —).

Přímky tu znamenají jakost děje prvočního, závorky jeho skončení.

b) Slovesa nedokonavá dělí se ve slovesa

1. trvací (verba durativa), jež znamenají děj po jistou dobu nepřetržitě trvající, nehledíc k jeho začátku a konci: lezu, nesu, vanu, vládnu, běžím, klečím, mluvím, chválím, píši, pracuji.

Děj trvací znázorniti lze přímkou neomezenou (— — — — —).

Slovesa trvací nalézáme ve všech třídách; nejvíce jest jich ve třídě I. a IV. Ze sloves třídy V. trvací jsou prvočná a denominativa*) (beru, dělám), ze sloves třídy VI. takéž denominativa (bojuji, panuji).

Zvláštním způsobem sloves trvacích jsou slovesa počínavá (verba inchoativa), jimiž se označuje nenábělé vznikání nějakého stavu: blednu, bohatnu, vadnu, šedivím, plesnívím.

Děj počínavý znázorniti lze přímkou od bodu A znenáhla se sesilující (A — — —).

Slovesa počínavá nalézáme ve třídě II. a III.

2. opětovací (verba iterativa), jimiž se označuje děj opětovaný buď v pravidelných přestávkách jedním směrem (Žák chodí do školy), buď bez přestávek různými směry (Otec chodí po poli).

Slovesa opětovací znázorniti lze dle jakosti děje opětovaného buď několika tečkami (... = opětování děje okamžitého: bodám,

*) Slovesa prvočná jsou odvozená od kořenů: pléstí (plet), vésti (ved), denominativa (odejmenná) ode jmén: dědití (děd), kralovati (král), oněmětí (něm), doverbativa (odslovesná) odvozena od sloves: bývati (býti), dávatí (dáti).

střílím), nebo několika přímkami (— — — — = opětování děje trvajícího: nosím, vodím, psávám), nebo přímkami omezenými (—|—|—|—| = opětování děje končícího: vyhazují).

Slovesa opětovací jsou vesměs deverbativa; nejvíce jest jich ve třídě V. a VI.; ve třídě IV. jest jich sedm: choditi, voziti, voditi, nositi, honiti, jezditi, vláčiti (dial. též: loziti).

3. opakovací (verba frequentativa), jimiž se označuje opakování děje opětovaného v delších přestávkách, pročež slouží též iterativa druhého stupně: chodívám, nosívám, čítavám.

Slovesa opakovací znázorniti lze takto:

(....)(....)(....)=opakování děje okamžitého: střílivám, bodávám, (— — —) (— — —) (— — —) = opakování děje trvajícího: běhavám, vodívám. (—|—|—|) (—|—|—|) (—|—|—|) opakování děje končícího: vynášívám, docházívám.

Slovesa opakovací nalézáme ve třídě V. s koneckou *avati* neb *tvati*.

Pozn. Na označenou delších přestávek slabika *va* se zdvojuje: chodívavám, vodívavám. Minulý čas těchto sloves označuje dávno uplynulou minulost: Tam jsem já mýval dobrou vůli.

Některá slovesa znamenající pohyb, lesk a hlahol mají zvláštní druhotvary v *otati*, jimiž se označuje jednak děj sesílený jednak urychlenost jednotlivých kmitů. Slovesa taková slouží sesilovací (verba intensiva): drkatí — drkotati, foukati — fukotati, mrkatí — mrkotati, mihatí — mihotati, blýskati — blyskotati, práskati — praskotati, dupati — dupotati, hrkati — hrkotati, krákatí — krákotati, vrkati — vrkotati, šeptati — šepotati, řehlati — řehotati. — Intensiva jsou též: žádoniti (žádati), žebroniti (žebriati), blekotiti (blekati).

Jiné zase druhotvary v *kati* znamenají děj zdrobnělý; slovesa taková slovou *zdrobnělá* (verba diminutiva): cupati — cupkati, klapati — klapkati, dupati — dupkati, hopati — hopkati, hladiti, — hládkati, dřímati — dřímkati.

Většina sloves nesložených (vyjmouc počínavá) má tři, čtyři i více tvarů, jakost děje znamenajících: býti, bývati, bývávati; — pásti, pásatí, pásovati; — kleknouti, klekati, klekávati, klečeti, klečivati; — blysknouti, blýskati, blyštěti se, blyskotati; — cvrknotuti, cvrkati, cvrčeti, cvrlikati; — fouknouti, foukati, fučeti, fukotati; — vrknouti, vrkati, vrkávati, vrčeti, vrkotati.

Hlava VII. O slovesech předponových.

Slovesa skládají se s předložkami, kteréž v této příčině slovou předponami, pročež slovesa složená i předponovými nazýváme. Předpon, s nimiž slovesa se skládají, jest devatenáct: *do, od, u, z, pro, pře, vz, při, na, o, v, nad, pod, před, po, s, ze, vy, roz.*

Předpony dodávají slovesům, s nimiž se skládají, významu rozmanitého: 1. Mění se jimi jakost děje, ze sloves nedokonavých stávají se často slovesa dokonavá: *jdu — dojdu*. 2. Vytýká se jimi směr děje: *střelím — dostřelím*. 3. Vyjadřuje se jimi začátek, konec, větší nebo menší míra děje: *Pivo zakyslo, dokyslo, překyslo, nakyslo*. 4. Dodává se jimi slovesům zvláštnho významu vzhledem k podmětu konajícímu a předmětu dějem zasaženému: *Sám to unesu (možnost podmětu děj vykonati)*. Vypsal všecko černidlo (spotřebování předmětu).

I. O významě předpon vzhledem k jakosti děje.

Předponová slovesa I. a II. třídy jsou dokonavá: *donesu, upeku, vypiji, zahynu, zbohatnu*.

Předponová slovesa III. třídy jsou dokonavá: *posedím, sešedivím; trvací jen ta, jímž se význam mění: závidím, nenávidím, závisím, záležím, náležím, přísluším*. Avšak: *Hrušky se zaleží. Málo tu naležíme*.

Předponová slovesa IV. třídy jsou dokonavá: *pochválím, zadusím. Trvací jsou: nápodobím a zápasím. Opětavě skonala: odnosím, vyjezdím atd. (sedm)*.

Předponová slovesa V. třídy jsou

a) dokonavá, vznikla-li z trvacích: *zavolám, udělám, vyberu,*

b) trvací, vznikla-li z opětovacích: *rozdávám, poznávám, umírám, zajídám, překážím, odrážím. — Vyhledám, (perf. = vyptáram, exquiram), vyhlédám, (imperf. = očekávám, exspecto).*

Předponová slovesa VI. třídy jsou a) dokonavá, vznikla-li z trvacích (= denominativních): *situji se, vypracuji, vzzraduji se, b) trvací, vznikla-li z opětovacích (= deverbativních): vykupuji, vytrubuji, odstrašuji.*

Pozn. Přibude-li ke slovesu předponovému druhá předpona, stává se jí sloveso nedokonavé dokonavým: *utírám — zutírám, převracím — spřevracím.*

II. O významě předpon vzhledem ku směru děje.

1. Děj vyvíjející se u něčeho, při něčem, pod něčím vyjadřuje se předponami *u*, *při*, *pod*: Utkvělo mi to v paměti. Uvázli v blátě. Uvisnul za ostruhu ve třemenci. Uvázel koně o sloup. Veliké škody z povodně se staly, zvláště těm, kteří blíže vody přiseděli. Přistihli zloděje na komoře. Mužík podtrhl žebřík, a Bobeš spadl dolů. Podlomil haluz. Podpálila v peci. Podsazovali zelí (t. vyhynulou přírodu).

2. Směr děje v nitro něčeho vyjadřuje se předponou *v*: Lidé vcházeli a vycházeli. Vstoupil do pokoje. Vojsko vtráhlo do země.

3. Směr děje z něčeho ven vyjadřuje se předponou *vy*: Vybral se z domu na cesty. Vojsko vysedlo z lodí. Vychytil mu jablko z hrsti.

4. Směr děje k něčemu vyjadřuje se předponami *při* a *do*: Ptáci přiletěli. Přilil vody do hrnce. Zlatý orel všude doletí. Dvéře nedoléhají. Ještě nedosedl na koně, a již kope nohami.

5. Směr děje od něčeho pryč vyjadřuje se předponami *u* a *od*: Ptáci uletěli. Zloděj utekl. Odběhl pluhu na poli. Zlatý páš odpásal. Odsedni.

Pozn. Slovesa s předponou *u* vyrázejí silněji odloučení částky od celku. Ráskáme „odlití neb odečediti vodu od něčeho,“ ménice všecku vodu, ale „uliti neb ucediti vody, t. j. trochu, větší nebo menší částku.“ „Uběhl nám, ušel, ujel, uletěl“ t. j. tajně, nonadále, proti vůli naší neb i lstim, „odběhl, odejel, odletěl“ (prostě pryč).

6. Směr děje k sobě, vespolek označuje se předponou *s*: Hosté se sesli. Sestoupili se v kolo. Sesedněte se. Spřátelili, sbratřili, skmotřili se.

7. Směr děje na různo vyjadřuje se předponou *roz*: Rozběhli se kam který. Král rozeslal listy po všem křesťanstvu. Nočním časem pryč se rozkradli. Rozprátelili, rozbratřili, rozkmotřili se.

8. Směr děje na vrch něčeho vyjadřuje se předponou *na*: Nabodl maso na nůž. Naložil séno na vůz.

9. Směr děje přes povrch vyjadřuje se předponou *po*: Počernití, posoliti, pokryti, pohnojiti.

10. Směr děje výše něčeho vyjadřuje se předponou *nad*: Rybář lovil ryby, a syn mu nadháněl. Ručnice nadnáší. Půjdete-li pěšinkou, mnoho si nadejdete.

11. Směr děje níže něčeho vyjadřuje se předponou *pod*: Kde nemůžes přeskočit, podlez. Věnec posekala, vraným koňům podestlála.

12. Směr děje před něčem vyjadřuje se předponou *před*: Hospodář hostům jídla předkládal. Předjízděli se.

13. Směr děje za něčem označuje se předponou *za*: Slunce zašlo za horu. Zasedli za stůl. Zašlo mi za nehty.

Pozn. Druhdy předpona *za* označuje vhloubení se v-něco, odchýlení od pravé cesty: Zašel někam do světa, Kuroptve do pole zapadly. Zatoulal se někam.

14. Směr děje vzhůru vyjadřuje se předponami *vy* a *vz*: Kohout vylezl na střechu. Vylezl na stroni. Slunce nad horu vzešlo. Dřevo na vodu vzplynulo.

Pozn. Hláška *v* z předložky *vz* často se odsouvá: Moře se zdýmá. Oheň se zíral.

15. Směr děje s hora dolů, s něčeho pryč stranou vyjadřuje se předponou *s*: Vítr svál listí se stromu. Sníš sešel. Dal se svěstí s pravé cesty.

Pozn. Význam předpony *s* hora dolů přechází v ponětí „mizení objemu“: Sníš se slehli. Sukno se sběhlo. Otok naběhne a splaskne.

16. Směr děje před se vyjadřuje se předponou *po*: Krávy se domů popásaly. Vojsko postoupilo. Obilí polehlo.

17. Směr děje vůkol čeho vyjadřuje se předponou *o, ob*: Kolo třikrát oběhlo. Ovoce opadalo.

18. Směr děje středem něčeho vyjadřuje se předponou *pro*: Prosoukal se oknem. Prošel branou. Za Prahou se promodrují vrchy. Tmou noční ohňové strážní probleškovali.

19. Směr děje na příč, přes povrch něčeho vyjadřuje se předponou *pře*: Vojsko přešlo přes řeku. Přeběhl ním zajíc přes cestu. I nejlustští dřevo přehorl. Bouřka se přenesla.

III. O významě předpon vzhledem k trvání děje.

1. Nastoupení děje vyjadřuje se předponou *za*:

Zaječelo moře. Zahučely hory. Již kohout zakokral. Zavoněla růže. Zavrtěl hlavou. Něco se tam zabělalo. Stromy se zazelenaly. Nezabolí jazyk od dobrého slova. Zalamuje se led na řece. Zavěj, větríčku, s Dunaje.

2. Menší míra děje vyjadřuje se předponami *při* a *po*:

Velikou prací rukou svých, i hladem přimíraje, živiti se musil. Zůstáň s námi, Pane, neb se připozdívá. Přitmělo se. Přichromuje. Pospíme trochu. Ani chvílký neposedí. Připomeňte, kdybych pozapomněl. Vítř poutichl. Hlava mě pobolívá. Podřimuje. Pokulhává. Vítř povívá.

Pozn. Mnohá složeniny s předponou *po* zvláště sloves pohybu a hlaholu vyjadřují děj vždy znovu — zhusta přerušovaně, s přestávkami — se obnovují, nejvíc s vodlajším ponětím menší míry děje: poběhávat, poblyskovat, pobublávat, políčkat, pohánět, poklečávat, poskakovat, potrásat, popjeti.

3. Větší neb i přílišná míra děje vyjadřuje se předponami *nad*, *pře*, *roz*, *u*:

Nadbylo nám něco peněz. Nadměřil toho sukna dva metry. Tak brus, abys nepřebrousil. Hrušky přehniličely. Těsto překyslo. By se člověk rozkrčel, nikoho se nedokříčí. Kýchá, div se nerozkýchá. Kdybych se rozhledal, najítí toho nemohu. Div se ten kohout nerozkokráhá. Uběhal se. Upracoval se.

4. Násobení děje vyjadřuje se předponou *na*:

Kdo plevy seje, málo nažne. Naběhló sem zimy. Voda na louky písku nanesla.

5. Dokončení děje a úplnost jeho vyjadřuje se předponami *do*, *od*, *o*, *po*, *pře*, *s*, *z*, *u*, *vy*:

Již dohospodařil. Kapala voda, až dokapala. Matka šaty prala a již dopřárala, sestra trávu žala a již dožínala, bratr oral pole a již doorával. Oheň dohořívá. Hodiny odbily. Již mu odzpívali. Onemočněl. Jetelinko drobná, co's tak odrobněla. Tančili, a když potančili, rozjeli se. Kdo setrvá, zlé přetravá. I báň se přeberou. Svečeřilo se. Slitovalo i zzelelo mi se toho množství lidu. Ulekli se takové řeči. Lhůta vypršela. Vybyl si svůj trest.

6. Nedokončenosť děje vyjadřuje se předponami *roz* a *na*:

Rozetkal plátau a nedotkal. Rozešil kabát. Rozepsal úlohu. Co's ty nalomil, to on dolomil.

7. Trvání děje po jistou dobu, strávení té doby vyjadřuje se předponami *vy*, *pro*, *pře*:

Vyklečel půl dne. Celý den vychodil. Vybal tam tři léta. Dvě hodiny prodímal. Celý den proseděl, provzdychal, proštěbetal, prolezél, prozahálel. Přebyl, přebydlil zimu v Itálii. Celou hodinu přezíval.

Pozn. Rozdíl mezi předponou *pro* a *pře* jest ten, že slovesa s předponou *pro* složená vyjadřují trvání děje jistou dobu s vedlejším ponětím zmaření této doby, složená s předponou *pře* pouhé trvání.

IV. O významě předpon vzhledem k podmětu konajícímu a předmětu dějem zasaženému.

1. Možnost nebo způsobilost vykonati děj prostým slovesem označený vyjadřuje se předponou *u*. Složenin takových užívá se nejčastěji ve větách záporných: Těch krav sám neupaseš. Bezzubý kůrky neubryze. Tak velikého kamene sám neuvalím. To všechno unesu. Ryba bez vody neubudo (kann nicht existieren). To ubude (das geht an).

2. Vstoupení podmětu nebo uvedení předmětu v plný proud děje prostým slovesem označeného vyjadřuje se předponou *roz*: Když se rozblázni, nikdy neví, kdy přestati. Až se rozejdu, rychleji půjdou. Rozmlsal se. Dříví se nechce rozhořeti. Všecky nás rozesmál, rozveselil, rozplakal.

Pozn. Rozespalý jest více než ospalý: ospalému se dříme, rozespaly již na polo spí.

3. Konání děje se zvláštní zálibou, do vůle, do syta, do únavy vyjadřuje se předponami *po*, *pro*, *vy*, *na*: Pojídali a popíjeli. Tu si pochrapuje a večeře nechá vystydnoti. Hodně se tam proskákali. Provaluje se ve trávě. Již jste vydováděli, nyní posedte. Hezký jsme se vychodili. Nemůžeme se dosti vyděkovat. Ta kráva so všechna vybečí. Už jsme se nažali. Když se ho dosť nabil, pustil ho. Ještě jsem se málo na světě nabyl. Dosť jsem se nachodil i světa nabloudil. Už se napršelo, nahřmělo, nabyla sucho.

4. Dosazení, získání něčeho vyjadřuje se předponami *do*, *na*, *v*, *vy*: Než se chleba dokopali, do syta se naplakali. Žala jsem já, žala, až jsem se dožala chládku studeného. Doprala se hezkého statečku. Ani pohané sami jsou s to byli, aby svých bohův se dopočítali. Děti nemohouce samy sobě pomoci, chův se svých doplakávají. U studánky spočívali, večera se dováhalo. Což se my vám naprotivíme! Co se už navadíme, už je to málo platno! Málo tu nastojíme! Vlichotil se v jeho přízeň. Vypekařil si pěkné peníze. Vyklamal, vymánil to na něm. Já na tobě vyznání vymučím. Vysedím já co doma?

5. Náhrada dějem způsobená vyjadřuje se předponou *od*: Odmlátil, odjezdil, odoral mu svůj dluh. Qdseděl to ve vězení.

6. Vybavení se z něčeho, odstranění něčeho vyjadřuje se předponami *vy* a *za*: Vyplatil se ze zajetí. Vychodil se z té nemoci. Z pekla by se vylhal. Vytrávila mouchy. Vykouřil nás z pokoje. Darmo se za uchem drbeš, té starosti nezadiběš. Myslí na něco jiného a tak to zamysli. Zaspali jsme hlad.

7. Spotřebování, zmar, ztrátu něčeho dějem prostým slovesem označeným vyjadřuje se předponami *vy* a *pro*: Vybarviti barvu. Vykaditi kadidlo. Vymazati mast. Vypečetiti všechen vosk. Vyšiti všechny niti. Vypléstti bavlnu. Vytkatí přízi. Vysoliti sůl. Rozmarýn jsem vyvila na věneček. Dolinu jsem vypásl, halenu jsem propásl. A ta mladá léta tak jen protouláš. Všechen svůj majetek prokupčil, prohospodařil, proholubařil, prosekal (řezník), projedzil atd.

8. Úplné něčeho zmizení, zničení vyjadřuje se předponou *vy*: Zvadla růže, vyhynul i kořen. Obilí vymoklo. Všecky rod vymřel. Dobytka vyzdychal. Mouchy vykopalny. Všecky zuby se mu vykazily. Kočka myši vychytala.

9. Distributivnost (podílnost) děje, t. j. děj vykonaný po sobě od několika podmětů nebo na několika předmětech vyjadřuje se předponami *po*, *s*, *z*: Hrušky, když dozrají, na zem popadají. Posedali za stůl. Už jsme žito požali. Strhali zámky se dveří. Schytali zloděje. Zodmykal truhly. Všecko zobrazel. Kdyby koza delší ocas měla, všem by oči zvyrážela.

Velmi zhusta skládá se *po* v tomto smysle se slovesy již s jinými předložkami složenými: Ptáci po obletali, po odlétali, po oblétni (něco), popodlétni, poprelétni, popřilétni, prolétni, porozlétni se, poslétni se, poulétni, povlétni, povylétni, pozvlétni, pozalétni. Ovce se porozbíhaly. Stařec si všecko pozapisoval. Mnoho jsem pozapomínal. Poschodili se rádcové z celého království. Pozvyplácel dluhy. Pozotvíral okna.

Mnohá slovesa se skládají se dvěma, třemi neb i více předponami, z nichž každá podržuje svůj význam: Všecko obilí podovážel. Nepřítel všecky pevnosti zdobýval. Všecky stromy v zahradě pozvýtíval. Mnoho zrna ponarozsýpal. Poznavypůjčoval si poněž. Pozvyupomínal dluhy.

Pozn. Proti slovesům předponovým chybujeme: a) užívajíc za ně sloves bez předponových: Střítil zajice (m. zastřítil). Zdraví tě tvůj přítel (m. pozdravuje). Prodával koně kradeného (m. ukradeného). — b) zaměňujíc předpony: Seznati něco (m. poznati). Naznati svou chybu (m. uznati). Nakázati (m. přikázati).

V. O změně vazby a významu sloves předponových.

Někdy vyskytuje se při slovesech předponových záměna vazby, kterouž slovesa tvaru činného nabývají významu trpného. Ve včetě „bude ti chodníček rozmarýnem vzcházeti“ sloveso *vzcházeti* přísluší vlastně „rozmarýnu“, jakož se ho vůbec užívá o kličení semene rostlinného; měla by tedy včta vlastně takto znít: „Bude ti rozmarýn na chodníčku vzcházeti.“ Změnou vazby ve včetě hořejší sloveso *vzcházeti* nabývá významu trpného, a instrumental vyjadřuje látku obsahovou.

Ve včetě „Herodes rozlezl se červy“ sloveso *rozlezti* se přísluší vlastně podmětu „červi“ (= Červi se rozlezli tělem Herodesovým). V oné včetě tedy sloveso to má tolikéž význam trpný, znamenajíc asi tolik co „Herodes rozezrán jest červy jeho tělem rozlezlymi“, a instrumental jest příčinný (původ stavu trpného).

Jiné příklady takové záměny jsou: Oči mi zaběhly slzami. Uši mi zaléhají kříkem. Proč, kalino, neprovětň, malinami nezasedáš. Bílým kvítkem prokvítej a jablíčkem zasedej. Louka vodou podešla. Pusťte nás do síně, připadáme sněhem. Zamrkli, zatměli jsme v lese.

Hlava VIII. O rodech slovesních.

I. O rodě činném.

1. **Rodem činným** (aktivem) označuje se činnost od podmětu přímo vycházející.

2. Mnohá slovesa činná mají vedle (obyčejného) významu přechodného zhusta význam **nepřechodný**:

Kněže, hrob tvůj nedospěl jest, kaž jej dospěti (Pass. 180). I tálili jsou Moravané za svým králem. Uhří vtrhlí do Moravy. Hnal na nepřitele. Vyrazil na nepřitele. Přitrlkl k městu. Již skončil. Zima udeřila. Strach udeřil u vše u Polany.

3. Slovesa nepřechodná složena byvše s předložkami stávají se **přechodnými**:

Zaskočili celé vojsko. Obcházeli město. Celou zimu přeležel.

II. O rodě středním.

1. **Rodem středním** (mediem), jenž se vyjadřuje rodem činným s náměstkami zvratnými *se*, *sobě*, *si*, značí se činnost od podmětu přímo vycházející, ale jeho zároveň se týkající.

2. Některá slovesa nevyskytují se v řeči jinak nežli jakožto střední (zvratná), jako: báti se, styděti se, dívali se, modliti se, blyštěti se, všimati si, vypůjčiti si (šp. *se*), naříkati si a m. j.

3. Jiná slovesa jsou činná i střední: bráním — bráním se, obracuji — obracuji se, beru — beru se (do dalekých zemí), nosím — nosím se (pěkně se nosí — šatí), chystám — chystám se a p.

4. Mnohá slovesa složena byvše s předložkami *na*, *do*, *u*, rozstředními se stávají: naposlouchati se, napatřiti se, navoněti se, dokříci se, dováleti se, uběhati se, rozběhnouti se, a j.

Pozn. Slovesa *otázati* a *vyhýbatí* užívá se se zvratnou náměstkou i bez ní, *spoléhati* z pravidla bez náměstky zvratné.

5. Často sloveso střední znamená, že se podmět se zvláštním úsilím zabývá s předmětem (vyjádřeným instrumentalem s předložkou *s*) — *medium dynamické*:

Od břemene, se kterým se namáhal, umřel. Někteří se s kaméním sem tam valcí. Uhlídal jsem některé, ani se nosí se zrcadly. Nemohu se nadiviti, proč se s vámi žalařuji. Slyším, ani se s píšťalkami jakýmis pěstuji. Co se s tím přenáší? Kdo se s tím bude přešívati! S některými věcmi se lidé ustavičně přeměrují, převažují, přesýpají.

III. O rodě trpném.

Rod trpný (passivum) značí činnost, kterou podmět na sobě trpí; v našem jazyce vyjadřuje se způsobem rozličným, a to:

1. příčestím trpným spojeným s pomocným slovesem *být* a *bývat*:

Každý strom po ovoci svém poznán bývá. I vlasové hlavy vaši všickni sečteni jsou. I přistupovali a byli uzdravováni. Města ohrazena byla zdmi vysokými. K tobě volávali otecové naši a nebyvali zahanbeni. Vzděláno bude místo pánu.

Pozn. V minulém čase pomocné sloveso třetí osoby (jest, byl) často se využívá: Skrzo Mojžíšo písmo dáno. Ta myška už lapena, se kterou kočka polhrává, Stud prodán, život zmrhán. Zle dobyto, zle odbyto.

2. zhusta rodem středním, zvláště ve 3. osobě o podmětě neurčitém:

Kdo se po sobě nepoznává, poznává se po spolku. Líbezněji se chvála z cizích úst slýchá, než z vlastních. Dobré se pamní dlouho, a zlé ještě déle. Kde se dobře vodí, tam se rádo chodí. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Napřed se mláti, potom se plati. Jinak se pluje po moři, a jinak po řekách. O tom se mnoho píše.

3. pomocí sloves dátí se, lze, jest:

Dosti jsme se mámiti dali. Nebylo lze poznati, kudy utíkali. Viděti (jest), že jest člověk dobrý.

4. pomocí substantiv pojmem slovesní obsahujících se slovesy *být* (v lásce, v nenávisti, v potupě), *mít* (škodu, soud), *bráti* (odplatu, ujmu, škodu, porážku), *přicházeti* (k úrazu, pádu), *trpěti* (křivdu, nenávist).

5. slovesy činnými nepřechodnými (s myslu trpného):

Tělo sv. Klimenta hřbí v Římě (pohřbeno jest). Tělo na kříži pnělo (pověšeno bylo). Rána zacelela. Na orlím hnězdě i sova zorlí. Když se vrána zjestřabí, hledte se ptáci. Jetelinko drobná, co's tak odrobněla. Ihned opitomějí zvířata. Čeho se jen Midas dotekl, to vše ozlatělo*).

Rodu trpného sehopna jsou slovesa přechodná; slovesa nepřechodná mívaly v rodě trpném z pravidla vazbu neosobní, až i vazba osobní není neobyčejna:

Ni semo ni tamо ustoupeno, i váleno zde i váleno tamо (Výb. I. 16). Na tom soudě má dvě neděle ustavičně soděno být (Všhr. 8). Po válkách Táboršských jest toho přestáno (Tov. 121). Lži má se varováno být (Ctib. Hád. 29). Odloženo té pře (Žor. Záp. II. 25). Budět se jemu posmíváno (Štít. Nauč.). Zlá naděje, by ze zlého bylo děkováno (Štít. Nauč. 268). Musí na tom přestáno být (Blah. Gram. 177).

Ta slova nemají být užívána (Blah. Gram. 172). Ptáu jsem byl na rozličné věci (Bart. 26). Oba dva na jednostojně věci byli vyptáváni (Blah. 41). Dočkání nepřátelů (Anth. II. 206). Abych od utrhačů klevetných utrhán nebyl (Ctib. Hád. 2). Nechej polhrdn být (Všhr. XX). Budeš vyvaděn (Suš. Pís. 293).

Taktéž v trpných větách záporných bývá vazba neosobní i osobní: Žádného dila nebude děláno v těch dnech. Utonul, a vše potom nenašen (Pass. 218).

*) Mimo to pamatovati jest, že náš jazyk rodu trpného příliš nomiluje, pročež starší překladaře z latiny mnohé věty trpné rodem činným vyzložili. (Srov. Listy fil. III. 215., a Čelakovského „Čtení“ str. 357).

Hlava IX. O časích slovesních.

Jazyk náš má toliko tři časy: přítomný (praesens), minulý (praeteritum) a budoucí (futurum), ale svými dějovými tvary prostými i složenými dovede jakost a povahu děje tak přesně a tak rozmanitě vypodobiti a odstínití, že se mu v tom žádný jazyk nevyrovnan. Třeba tedy při každém tvaru časovém bedlivě šetřiti, jaký děj označen býti má, (zda okamžity, končící, či trvající, opakovací) a dle tého voliti příslušně vidy slovesní.

I. O čase přítomném.

1. Přítomným nazýváme, co se buď v době, ve které mluvíme před očima našimá právě děje, aneb co se vůbec pravidelně přiházívá nebo konává. Tudiž slovesa dokonavá (okamžitá i končící) přítomného děje z pravidla označovati nemohou, a čas jejich přítomný označuje děj do budoucna posunutý. Užívá se tedy o ději přítomném z pravidla sloves trvacích, opětovacích a opakovacích:

Biatr z lesa domů jede, javorové dřevo veze. Mrvu z cizího oka vytahuješ, a ve svém břevna nevidis. Všudybude, kam s tímto pospícháš? Do světa ho vedu. Každý pták miluje své hnízdo. Dle šatů vltají, dle rozumu provázejí. Peníze jedněm panují, druhým slouží. Co v srdeci vře, v ústech kypí. Kdo neseče, ten nevčeo. Boh nedává všechno jednomu člověku. Pěkné slovo železná vrata otvívá. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Tiché vody břehy podrývají. Kdo s Bohem počínává, ten všechno dokonává. Na úrok Pánu Bohu dává, kdo se nad chudým smilovává. Od mláení hlava nebolívá. Výhra a prohra na jedných saních jezdívají.

2. Praesentem sloves trvacích vytýká se zhusta rozvíjení děje proti jeho ukončení:

Kdo stín lapá, prázdnou hrst mívá. Bos chodívá, komu celá ves boty kupuje. Deerka má skonává. Z těch peněz jsem ho upomínal, i byl mi odložil až do Benátek, a tak mi je podnes oplačeje.

3. Praesentem sloves trvacích i dokonavých značívá se děj minulý, za větší živostí do přítomnosti položený čili zpřítomněný — praesens historické (vypravovací):

A tu přeleževše noc, ihned ráno po mšech k městu útokem ženou ten celý den; tu se zdí střílojí kamením a z pušek tepou s obou stran velmi silně; a když bude večer, odstoupí od útoku. A v sobotu ráno začali mezi sebou rokovati; jedni rokují a druzí do města lezou. A tak vpadnouce v město ztepou lidu na několik set. (Let. 50). — A když přišla noc, Žilžka vytepe se a jede na Kolín (Let. 49). — Pozoruje také a slyším je rozličnými jazyky k sobě mluviti.*)

Pozn. Na označenou děje rychle nastupujícího užívá se druhdy pouhých kmenů slovesních: Tu on chmat kámen a báce do okna, a tabule břink. Tak: fuk ven, lup ho, žduch ho, prask bičem, šmík nožem, žbluňk do vody a p.

II. O čase minulém.

1. Praeteritem sloves trvacích a opětovacích označuje se děj v minulosti se vyvíjející: *kupoval*, *topil se*, *přicházel*; praeteritem sloves dokonavých děj v minulosti dovršený, nehledic k jeho vyvýjení: *koupil*, *utopil se*, *přišel*.

Potom pomalu výtr ulevoval, až do konce utichl. Led se lámal a hned tu noc všecek sešel. Pohanstvo pomalu mizelo, ačkoli dokonce nezmizelo. Někteří tak zděšeni byli, že omdleli. Vítězství sem tam se nachylovalo. Tu jeden ubrus prostíral, druhý talře rozkládal, jiný vodu k umývání rukou připravoval, jiný krmě rozděloval. Když slunce vycházelo, viděli jsme ostrov Rodýz.

2. Praeterita sloves trvacích a opětovacích užíváme, když dle děje nějakého spolu osobu, od kteréž vycházel, posuzujeme. Malého dítěte, novou jeho hračku prohlížejíce, notážeme se, „kdo ti to kupoval?“, nýbrž, „kdo ti to kupil?“ — Ovšem pak se ptáme „kdo to kupoval“, když so nám něco draho neb lacino, vhodně neb nevhodně koupeno býti vidí, a když si tak spolu úsudek o způsobu koupě a o tom, kdo kupoval, činíme. Tak i pravíme: „kdo to stavěl, kdo ti dával sůl (t. odvažoval), kdo psal ten list, kdo mne volal?“

*) Ve starší řeči minulý děj často vyjadřuje se časom budoucim: Jak se zaň Bohu pomodlil, tak ihned sv. Efren řeckým jazykem mluviti bude (Pass. 164). — A když se sběhnou, bude boj náramně litý (Troj. 202). — Tak ti, kdož utéci chtěli z ohně, budou zbiti všichni (Let. 20). — A pán uslyšev to od posla, bude jemu protivno, bude říci: Cot mi je to rozkázel (Štft. Nauč. 308).

Po tom, kdo hodiny natahováním pokazil, neptáme se nikdy slovy: „kdo ty hodiny natáhl?“, nýbrž „natahoval“. Taktéž, jestliže při zamýkání neb otvírání čeho pominuto, říkáme: „kdo zamýkal? kdo otvíral?“

Týchž tvarův užívá se často ve větách záporných a tázacích, když podmět výsledku děje dočekati se nemohl anebo vykonání jeho od sebe odmítá:

Viděl jsem, že ani to již nepomáhalo. Když dlouho neřicházel, odešli jsme. Mnozí vycházejíce nenavracovali se. Já jsem vás nevolal, nepobízel. Čekali, že se snad vrátí, ale on ani druhý ani třetí den se nevracel. Volal, ale nikdo se neozýval. Jaromír nic neodpovídá. Uhlíšť neodpíral. Nespouštěl s nás oči. Ale proč jsi ho nevyhnal? — Nač bych jej vyháněl? Vydji, Marynko, vydji ven! — Proč pak bych já ven chodila? (Suš. 356).

3. Praeteritem sloves trvacích a opětovacích označívá se děj, jež podmět uskutečnil se snažil, proti jeho výsledku (praeteritum snažové, de conatu):

Král zámku dobýval, ale nedobyl. Pražanó poddávali se, ale král neráčil toho přijíti. Nemohli dvoru zapáliti, ač zapalovali onde a onde. Již odcházel, ale zdrželi jsme ho ještě.

4. Praeteritem sloves opakovacích označuje se děj minulý v různých od sebe oddělených dobách, opakováný jmenovitě, když se propovídá, že děj ve přítomnosti mluvícího již přestal:

V tom ponebí jsemé jídávali, obědvávali i večeřivali. Vždycky lidé plakávali, když byla zmínka o tom. Což je ta stezíčka úzka, kterou jsem chodíval. Těmi děrami někdy voda tékávala, ale na ten čas nebylo tu žádné vody. Jindy okolo bot chodíval, a nyní neví, jak si v nich vyšlapovatí.

5. Praeteritum sloves dokonavých i nedokonavých přibírá k sobě druhdy příčestí minulé slovesa být na označenou děje uplynulého dříve jiného děje minulého.

Když se byl zatvrdil Farao a nechtěl nás propustiti, pobil Hospodin všecko prvorozné v zemi Egyptské. I padl Saul na zemi, neb se byl ulokl náramně slov Samuelových. Ještě pak nebyl vyšel do půl síně, když se k němu stalo slovo toto. To všecko tak se stalo, jakž on byl prorokoval. A aj hvězda, kterouž byli viděli ná východě slunce, předcházela je.

III. O čase budoucím.

1. Futurem sloves nedokonavých označujeme děj v budoucnosti trvající, opětovaný neb opakováný; futurem sloves dokonavých (dle tvaru praesentem) děj v budoucnosti nastupující, jednodobý:

Kdo nás bude spravovati a opatrovati? A tam budu přicházeti k tobě a s tebou mluviti všecko, což bych poroučeti chtěl. A hned po soužení těch dnů slunce se zatmí, a měsíc nedá světla svého, a hvězdy budou padati s nebe, a moci nebeské budou se pohybovat.

2. Futurem značívá se děj obeený do kterékoli doby časové, tedy i do přítomnosti padající. Futurum takové vyskýta se nejčastěji v průpovědech o pravdách obeeně platných (futurum gnómické, průpovědné), často vedle praesentu sloves trvajících:

Jednomu slunce svítí, a druhému ani měsíc nezašeří. Kdo sám cti nemá, jinému jí nedá. Kdo se hlátem umývá, zamaže se. Čas raní, čas hojí. Jedna ovce prašivá celé stádo nakazí. Struna příliš natažená praskne. Nešlochetnost, ač bude za chvíli vyzáčna, však bývá brzy zapomenuta. Pýcha bývá, když kdo váží se v čem vysoko a bude jiné proti sobě vážiti lehce nebo tupiti v čem kolivék. Kdež spravedlnosti nebude, tuť pokoj ostatí nechce. Závistivý radovati se bude zlému bližního a želeti dobrého jeho.

3. Futurem sloves dokonavých označujeme, že podmět s to jest anebo není, aby děj nějaký vykonal:

Kdo je širokých pleci, mnoho unese. Moře neunese, co rozum zamyslí. Za hodinu míli ujede. Koně uzdou udržíš. Za pohody i baba lodě uřídí. Kdo zubů nemá, kůrky neuhryze. Kdo noumí jezdit, na koni neobsedí. Starého vrabce plevami neosidíš. Komu Pán Bůh nedal, kovář neukuje.

4. Futurem ve větách tázacích označujeme druhdy způsob rozyažovací (lat. conj. deliberativus):

Mistře dobrý, co učiním, abych života věčného dědičně obdržel? (= co učiniti mám). Což pak učiním s Ježíšem? Sluší-li daný dávati císaři? Dáme-liž čili nedáme?

Hojnosť tvarů časových v češtině.

Abychom poznali, jak přerozmanitě jazyk náš označovati může různé doby časové a jakosť děje, pozorujme slospoň dvě slovesa v jejich rozmanitých videch prostých i predložkových,

Sloveso psáti v técto obměnách vyskytovati se může:

- v čase přítomném: píši, dopisuji, psávám, rozepisuji se.
- v budoucím: budu psáti, dopisovati, psávati; napíši, dopíši, rozpíši se, rozpíši a nedopíši, popíši si trochu, vše zdopisuji.
- v minulém: psal, dopisoval, psával, napsal, dopsal jsem, rozpisoval a rozepsal jsem to, rozepsal a nedopsal jsem to, popsal jsem si, zdopisoval jsem vše.

Od slovesa hřiměti můžeme tvořiti: hřímí, hřímá, hřímivá, hřimavá, pohřimivá, pohřimuje, zahřimivá, rozechřimivá nebo rozechřimuje se, dohřimivá; — bude hřimstí, hřimati, hřimivati, hřimavati, pohřimivati, pohřimovati, zahřimivati, rozechřimivati nebo rozechřimovati se, dohřimivati, — zahřímí, zahřímá, pohřímí, rozechřmí nebo rozechřímá se, dohřímí, dohřímá (nahřímí se, nahřímá se, vyhřímí, vyhřímá se), odchřímí; — tuk i v čase minulém.

Hlava X. O způsobech slovesních.

I. O indikativě.

Indikativ jest způsob skutečnosti kladené (ať pravdivé nebo nepravdivé).

II. O kondicionale.

Kondicional označuje děj neskutečný aneb takový, který by po přání našem nastoupiti měl, který by za jistých podmínek nastoupil.

Kondicionalem vyjadřuje se druhdy chut nebo vůle děj vykonati, na př.: Pila bych, jedla bych, chleba se mi nechce (Suš. 214). Synáčku můj milý, já bych už snídala (Suš. 34). Spal bych (== chec mi se spati).

Pozn. Kterak se indikativu a kondicionalu ve větách hlavních i vodlojších užívá, o tom na svých místech.

III. O imperativě.

Imperativ slovanský původem svým jest vlastně optativ (způsob žádací), odkudž jde, že se ho užívá i o první osobě: Dělej já co dělej, všem se nezachovám. Pravdu sobě lidme, dobrí spolu budme.

I. Imperativ kladný značí příkaz (mírný i přísný, dle povahy tonu) — imperativ přikazovací (iussivus).

Přikazujíce žádáme, buď aby děj ve svém dovršení nastoupil (imperativ sloves dokonavých), buď aby děj trval, se opětoval (imperativ sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Zavedě to dítě k matce. Vědě to dítě, aby neupadlo. Vodě to dítě po světnici, povodě to dítě po zahradě. Vodívej to dítě na čerstvý vzduch.

II. Imperativ záporný značí zakaz — imperativ zakazovací (prohibitivus).

Zakazujíce žádáme tolikéž, buď aby děj ve svém dovršení nenastupoval (prohibitiv sloves dokonavých), buď aby děj, který před očima našima trvá nebo se opětuje, přestal (prohibitiv sloves trvacích, opětovacích a opakovacích): Nezavedě toho dítěte někam daleko! Nevedě toho dítěte, nech jde samo. Již toho dítěte nevodě, unavilo by se. Nevodívej toho dítěte za rosy do zahrady.

Tu však pamatovali slušl, že prohibitivu sloves dokonavých jen tehdy užíváme, když koho vystříháme, varujeme, neboť jen v tom případě žádáme, aby děj ve svém dovršení nenastupoval. Tak říkáme: „Nebodni se, neusekn si prstu, neufěž se“, když kdo neopatrně s něčím ostrým zachází; „nezasedni mi, neshod zrcadla, nerozbij okna, nezapomeň své řeči.“

Sice zakazujíce žádáme, aby děj vůbec nenastupoval (nehledíc k jeho dovršení), pročež volíme slovesa trvací (vzhledem ku slovesům dokonavým opětovacích):

Nepouštěj se bez vesla na moře. Do řídkého bláta kamenný neházej. Kde dva mluví, tam třetí nepřistupuj. Chudý s bohatým nehoduj, moudrý s bláznivým nežertuj.

Při slovesech pohybu šetřiti jest rozdílu mezi prohibitivem sloves trvacích a prohibitivem sloves opětovacích. Prohibitivem sloves trvacích žádáme, aby děj před našima očima se rozvíjející přestal: „Nejed tak rychle“ kážeme tomu, kdo právě rychle jede, „neběž,“ kdo běží, „neved, nevez ho, nech jde,“ když právě kdo koho vede, veze. Žádajíce však, aby děj nenastupoval, užíváme sloves opětovacích: Nejezdi, neběhej, nelítaj, nevod, nehoň, nevoz, nenos, nechod.

Pozn. 1. Dáležitěho rozdílu tohoto šetření jest též ve větách rozkazovacích a zakazovacích a při infinitivě: Přines mu vody, nenes mu vody; kázal mi, abych mu přinesl vody; zapověděl mi, abych mu nenesil vody. Kázal jím přijíti, přinésti, přivésti, ale zakázal (nedal, bránil) jím choditi, nositi, voditi.

Pozn. 2. Rozeznávej platnost imperativů: Pojd, pojed, pones, poved, požoň (sem ke mně nebo se mnou). — Jdi, jed, nes, veď, žeň (ode mne pryč na místo neurčené). — Zajdi, zajed, zavez, zaved, zažeň (ode mne pryč na místo určené).

Pro větší důklivosť příkazu přičinují se částice vybízecí: Nu vstaňte již. Nuže začněme. No vypravuj.

Imperativ se druhdy vypouštívá (výpustka imperativu):

Kdo na tebe kamenem, ty do něho chlebem. Na ptáky lepem, ne cepem. Po vojně kopím v trní. S každým pěkně, s nemnohými důvěrně. Chvála Bohu.

III. Imperativ vyjadřuje se též rozličnými způsoby jinými:

1. Časem budoucím:

Milovati budete nepřáty své. Rovně budeš souditi velikého i malého. Cožkoli já příkazuji vám, ostříhati budeš, činíce to, nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete. Nepromluvš proti bližnímu svému křivého svědectví. Nepokradeš!

2. Indikativem se slovci *at*, *nech*, *nechat*:

At nekraluje hřich ve vašem těle. Kdo zlé strojí, nech se zlého boji. Nechaf nejsom oslyšán. *At* neupadneš.

3. Kondicionalem:

Abychom šli! (= pojďme). Ale ne abys myslil, že můžeš dělat co chceš! (= nemysli).

4. Větou tázací:

Proč mi to děláš? Co se ho bojíš? No nejdete (neposýlát) si pro ty knihy?

5. Infinitivem se slovesy *ráčiti*, *chtiti*:

Ráčte se sestoupiti. Neračte na mne zapomenouti. Nechtěj záviděti těm, kteří páši nepravost.*)

*) Stě, Neroč (= nechtěj) nám toho zlým vzpomínati.

Hlava XI. O jmenných tvarech slovesních.

I. O infinitivě.

Dle toho, jakou platnost infinitiv má u větě, rozeznáváme několikery způsoby infinitivu, a to:

1. infinitiv podmětný:

a) při slovese *být* na označenou možnosti, povinnosti, nutnosti:

Bыло вšecko видѣти и сlyшети. Ty stupně ještě dobře znáti. Almužny jest dávati, ale dčti neochuzovati. Pravdouš jest do nebe přijíti. V prvním jest věku cvičiti paměť. Jest se obávati, aby něco horšího nepovstalo. Bylo by toho zkusiti. Bylo by tam jít. Je vám býti tu nebo tam. Je z mrtvých vstati všem. Nic dobrého noslyšeti, kam mi se jest poděti? Jak mi učiniti tomu?

Pozn. 1. K infinitivu nutnosti nyní velmi často chybňuje sloveso *museti*, k infinitivu možnosti zbytočné sloveso *lze*: Všichni lidé musejí umřít (m. všem lidem jest umřít). Z toho lze poznati (m. z toho poznati).

Pozn. 2. Vazba tato jest neosobna. Špatny jsou tedy věty: Hora jest viděti (m. horu jest viděti), vojáci jsou viděti (m. vojáky jest viděti).

b) při mnohých slovesech a výrazech neosobných:

Po práci milo odpočinouti. Však až teskno mezi nimi se motati. Pěkná věc jest pěknou míti bibliothéku. Netřeba než zapřahnouti ajeti. Nebeské věci spatřovati a svého jazyka neuměti hanba jest. Nevidí mi se všecko vyčítati. Nezdalo se pánům od toho pustiti. V tom mi se pohleděti udá.

2. infinitiv výrokový:

To jest Bohu sloužiti, svůj stav neb úřad vésti ke cti Boží. Tlachati není cepem máchati. Stromy jsou jenom kvéstí (= pokvetou co neviděti).

3. infinitiv předmětný:

a) při slovesech:

Na koních jezdit zvyká. Někdy dvakrát za noc nestěžoval sobě vstati s lože. Uložil jsem mlčeti. Řekové slíbili to učiniti.

Diomedes přísahal pokoj zachovati. Umřiti se nebojím. Nastojitel česky mluviti se hanbí. Pospěš jíti do Jeruzaléma. Nedbali plniti slibu. Do své nejdelší smrti na nic podobného navésti se nedám. Žádnému nebylo bráneno k nim jíti. Žádnému se nehájí poslouchati. Nech vše jíti svou cestou. Jísti jsme dosti nalezli, ale pítí nic.

Pozn. 1. Při slovesech dátí, kázati, museti, strojiti se, chystati se, chtisti vypouštivá se předmětný infinitiv slovés polybu. Češi Uhrám do země nedali. Kázeš-li mně pro kvasnice, hupky běžím pro ně. Potom dál už musil Jiřík pěšky. Sestra chystá se do města. Kdo chce kam, pomozmo mu tam.

Pozn. 2. Dátí s infinitivem znamená způsobiti, aby so něco stalo; nedati, překážeti, odpor činiti: nechatí, nepřekážeti. Špatny jsou tedy vazby: Nechal si usíti boty (m. dal). Nenechal ho k sobě přistoupiti (m. nedál mu). Veliký strom nenechá se ohnouti (m. nedá se). Nedá se mysliti, povíděti (m. nelze).

Pozn. 3. K infinitivu na slovese mítí závislému často z bytočně a chybň přičívá se co vedle jiného akkusativu: Co zde má mezi námi co dělati? Měli mnoho co vypravovati. S tím nemám nic co činiti. Pán se mnou nic neměl co činiti.

Pozn. 4. Chybň a zbytočně užívá so slovesa zástatí s infinitivem za příkladem vazeb německých: Zůstanat státi, seděti (= stál, sed). Vojsko zůstalo státi před městem (= stanulo, zastavilo se). Hodiny zůstaly státi (= zastavily se, došly). Zůstali vězeti v blátě (= uvázli, uvízli). Zůstal viseti na haluzi (= uvísnul). — Taktéž naučil jsem se ho znáti v Praze (= poznal jsem ho).

b) při jménech přídavných hotov, hoden, pilen, nedbanliv, mocen a p.:

Za čest a slávu hotov buď dátí i hlavu. Nejsou hodni na zemi nikdež trpění býti. Kolíne, Kolíne, nejsi hoden státi. Pilni byli tělo Boží přijímati. Byl nedbanliv káti se hřichův. Mocen jest můj Hospodin od tebe mě sprostít.

4. infinitiv přivlastkový při jménech podstatných na otázku jaký:

Zda nevíš, že mám moc ukřižovati tě? (jakou moc?). Žádost má vždy slovo Boží slyšeti. Měl svobodu k nim vcházetí.

5. infinitiv vztahový při jménech přídavných, zvláště snadnosti a libosti:

Oheň dobrý jest se zhříti. V tom sklepě jest voda dobrá pítí. Dobrým mila by byla pravda slyšeti i od oslice. Přesladké

jest jho Pánč, břímě jeho přelehké nésti. Moudrá slova jsou bláznům slyšeti protivna. Což je ta cesta tvrda orati!

Pozn. Za tyto vazby osobní nastoupiti mohou vazby neosobní: Dobrým milo bylo pravdu slyšeti atd.*)

6. infinitiv účelný na označenou účelu nebo cíle činnosti nějaké:

Otec dal syna sloužiti. Dali eizince na půdu ležeti. Zanesl jsem si boty podraziti. Tovaryš do Prahy šel, ale zůstal dělati v Brně. Mnoho ovoce zůstalo sbírat. Král nechtěl jiného ke stolu sloužiti, než jeho. Složili jsme seno v kopky, ale nemáme slámy přikryti je. Nemáte čerstvé vody napiti se? Prádlo jest ještě váleti.

Pozn. Na otázku čemu (nač) jest to? odpovídá se z pravidla infinitivem účelným: jísti, pití, oblécti atd.

7. infinitiv střídný, který nastupuje:

a) za kondicional ve větách vztažných a tázacích při slovesech *být*, *mít* věděti:

Ještě jest vám kdo pomoci. Tu se bylo čemu dívat. Snadno jest si vybírat, když jest v čem. Neměl mu kdo pro voděnku jít. Není se čím bezpečiti. Ty chaty jsou tak těsny, že častokrátě nebylo kde lůžka postavit. My jsme Pánu Bohu z čeho děkovati měli. Ne proto stvořil Bůh svět, aby měl kde býti. Bude mít s kým pracovati. Šla bych si stězovat, nemám komu (si stězovati). Nemáme čím hrdi býti. Neměl zač koupiti. Voda neměla kudy odtékati. Nemám se já tady kdy bavit. Otec řekl synům, aby šli na službu, že jich nemá jak živiti. S kým se o to poraditi, nevěděl jsem. Rozmýšlel jsem, kterého poslechnouti.

Pozn. Chybň tu za příslušná příslušnice bývají substantiva: Nemám času (m. kdy), místa (m. kde) prostředků (m. zač) a p.

b) za kondicional přácí a rozvažovací:

Ó tenkrát já býti blesků pánum! Pravda jest, což tajiti? A co mluvit mnoho?

8. infinitiv absolutní (omezovací a vyzvolací):

Pověděti všecko zprosta, jeden člověk živ neostal. Ale pravdu řeši, ne horšího se nestalo. O šeredné zlé! tajně druhému lstim srdcem utrhati. Ó nemoudrých! proto truchleti.

*) V latinském supinum v u neb ad s gerundiem.

O shodě výrokového jména infinitivního.

Má-li infinitiv při sobě jméno výrokové, platnost mají o shodě jeho pravidla tato:

1. substantivum a adjektivum zakončení určitého vyjadřuje se výrokovým instrumentalem:

Nedej jiskře ohněm býti. Snadná věc býti štědrým z cizího. Bohatým býti praeno, ale sytým netěžko.

2. adjektiva zakončení neurčitého a participia vyjadřují se výrokovým nominativem a dativem:

a) Nominativ výrokového adjektiva i participia pojí se také s infinitivem *předmětným* při slovesech, jež vedle infinitivu nemají dativu osobního:

Lež nikdy nemůže dobra býti. V království ofce měho bezpečně budou moci živi býti. Čeleď má věrnu býti. Mnohým znám býti nehledej. Varuj se komu dlužen býti.

b) Dativ výrokového adjektiva i participia místo má při všech jiných způsobech infinitivu. Výrokový dativ čísla jednotného rodu mužského jest dativem všech rodův a obou čísel (nesluší mi, vám, sestře, bratrům, býti vesel);

Proč mi živu býti? Od nich nám pobitu býti. Všichni, jimžto bude spasenu býti, na pravici stanou. Křesťanům sluší býti pokornu. Libo jest dobrým a statečným vzáenu býti a milu. Zle jest úst svých nebyti mocnu. Není malá věc, od Boha na věky odloučenu býti. Uhlířovi není hanba černu býti. Radím vám opatrnu býti. Hektor kázal všem k boji býti hotovu. Dejmo my jí živu býti. Duchem chudu býti, jest pokornu býti, nehrdu. Snažnost přílišná, chtít býti bohatu, oslepuje srdece lidská. Jestí spravedlnost býti prázdnou každého hřachu. Čtvrtá blaženosť jest, synem Božím nazývanu býti.

O shodě jména předmětového na infinitivě závislého.

Sloveso řídící a infinitiv splývají v jeden celek, pročež předmět závislý na infinitivě nespravuje se co do pádu infinitivem, nýbrž slovesem řídícím:

Není bezpečno souditi takových věcí. Nechceš pravdy pověděti. Nerozpakujte se slova Božího rozsévatí. Dej mi vody pití.

Slova Božího kázati nepřestal. Svých hlav nestrachovali se pod meč podchýliti. Jal se toho spolku trhati. Budou mi příti drobtův sebrati. Pomohl mi toho na horu donésti. Bratr mocen jest svého statku dáti, komuž se jemu zdá. Dávno jsem žádostiv byl té noviny slyšeti. Ta se jest písmu ve své mladosti čísti naučila.

O vazbě akkusativu s infinitivem.

Vyjadřovací věty vedlejší, od částice že počínající vynášeji se druhdy vazbou akkusativu s infinitivem, t. j. děj věty vedlejší stávaje se přímo předmětem výroku věty hlavní, vyjadřuje se infinitivem, a podmět, který k ději infinitivem označenému přísluší, akkusativem. Jméno výrokové při infinitivě *býti* vyjadřuje se instrumentalem.

Vazba akkusativu s infinitivem v obyčejí jest:

1. Při slovesech viděti a slyšeti:

Vidím některé smáti se, výskati, ale vidím také jiné trápit se, nespati, nejistti. Spatřil jsem řemeslníky dětinské hříčky dělati. Slyšel jsem tu některé z nich chlubiti se.

Pozn. Noní-li akkusativ podmětný vyjádřen, infinitiv mívá do sebe význam trpný: Toho dne viděli jsme všelijaké kratochvíle od kojklíšů provozovati. Slyšel jsem od některých ten způsob chváliti.

2. při slovesech myšlení a projevování:

a) při stejných v obou větách podmětech:

Nic nemajíce všecko se míti pravili. Ku statku právo míti se hlásil. Hlásal se býti krevním přítelem. Vinným zná se býti. S tu práci se býti znají. Císařovna křestankou se býti vyznala.

b) při různých podmětech (z pravidla jen infinitiv býti):

Ukazovali nám kmen stromový, jejž pravili palmovým býti. Někteří plesali, pravice tu božského cosi býti. Kým mne praví býti lidé?

II. O přechodnících.

Přechodníky co do tvaru náš jazyk má dva:

1. přechodník času přítomného: *veda, vedouc, vedouce; chodě, chodíc, chodce.*

2. přechodný času minulého: *pustiv, pustivši, pustivše; pad, padši, padše.*

Vedle těchto tvarů neurčitých mají přechodníky též tvar určitý, vyzvukující v i pro všecky tři rody a obě čísla: vedoucí, chodící, *pustivší*.

Co do významu rozehnávatí jest přechodník času přítomného sloves nedokonavých (skákaje) a sloves dokonavých (skoče). Hledc tedy k syntaktické platnosti máme vlastně přechodníky tří: *přítomný, budoucí a minulý*.

Pravidlem jest, že se přechodníku jen tehdy užívá, když podmět jeho a podmět věty hlavní jest jeden a týž.

Podle platnosti, jakou přechodníky mají u větě, rozehnáváme několikery způsoby přechodníkův, a to:

1. **přechodník zpodstatnělý (substantivní)**, t. j. přechodník určitý, jenž jest buď podmětem buď předmětem věty aneb i jiné platnosti, jaké každé jiné substantivum u větě býti může na př.: Jiní okolo chodící prehali. Ohtějíceho snadno nutiti. Plno bylo měřících a vážících. S radujícími se radovati máme. Snázo jest nemíti neměvšímu, než pozbyvšímu.

Pozn. Přechodník tento má do sebe platnost substantivní věty vztazné, v nž se druhdy rozvěsti může: Jiní, kdož okolo chodili, prehali. Kdo chee, snadno jož nutiti. Snáze jest nemíti tomu, kdo neměl, než tomu, kdo pozbyle.

2. **přechodník přívlastkový**, t. j. přechodník určitý, jenž, maje do sebe platnost jména přídavného, obsahuje přívlastkové určení svého jména, na př.: Zatím se rozum zjevuje soud o všezech činící, vůle to neb ono sobě oblibující a po tom dychtíci. Povedme ho na hrad teď u prostřed stojící.

Pozn. Přechodník tento rozvěsti se může v přívlastkovou větu vztaznou: Zatím se rozum zjevuje, jenž soud o všezech čin. Povedme ho na hrad, jenž u prostřed stojí.

3. **přechodník výrokový**. Přechodník tento, ve starší řeči hojný, nyní jen po skrovnu v obyčeju jest:

a) při slovesu *být*: Hoře mně i běda, že jsem to kdysi, věda (= že to vím). Lidé jsou svého užitku hledajíce a ke zlému hotovi. Žádný tehdy nebyl tomu odpíraje (= neodpíral). Poslal ho do toho háje, kdežto Tandariáš byl čekajíc. Nastanou časové nebezpečí, a budou lidé sami se milujíce.

b) při slovesech *přestati, mniti, zdati se, jeviti se, činiti se*: Neustane cestou hraje. Ten zisk, jenžto mníš maje, odložit času čekaje. Kdož mníš všecku svou péči slože, ohovej se tu vlka v ovčí kožo (= mníš, že jsi složil).

Liceměrnost za náboženství mají, aby totiž Boha milující zdáli se. Zjovil se Spasitel na kříži pně králi dánskému. Sv. Jan toho se nevěda učinil. Nečiní se mnoje, ale věda. Činil se nedbaje, Činil se noslyše. Činí se novida, zatím má za ušima.

o) při slovesech: viděti, spatřiti, nalézti: Viděl dva člověky stojící vně chrámu. Alexandr, uzřev biskupa jdoucího proti sobě, rychle s koně skočil. Spatřím některé okolo nich stojící. Nalezl je spíš.

Pozn. Přechodníky tyto nyní obyčejně rozvádějí se u věty *an, ana, ano:* Nalezl je, ani spí.

4. přechodník příslovečný označuje čas, podmínu, pří-
pustku, přičinu, jakost děje. Která z těchto platností mu
právě přísluší, poznává se ze spojitosti; někdy mívá tu i onu
zároveň.

a) přechodník časový:

α) přechodník přítomný označuje děj současný s
jiným dějem, ať přítomným, ať minulým, ať budoucím,
na př.: Kdo máje čas času čeká, trati čas. Vždycky bych plakala
vstávajíc léhajíc. Hled, bys dosahaje vína, nerozlil piva. Pastýřové
pasouce svá stáda po lesích, nalezli pramen horké vody.

Pozn. Přechodníky tyto rozvásti se mohou u věty časové: Pastýřové, když
pásli....

β) přechodník budoucí označuje děj skonaly v bu-
doucnosti dříve jiného děje budoucího. Jiný tento děj
budoucí může vyjádření být:

1. indikativem času budoucího, na př.: Posedte tuto,
a já odejda maličko pomodlím se. Padnouce na kolena modlitby
konati budou. Štěpař rozštípí tělo pláně až po jádro, a to učině
vpustí tam roub hned za vláhy.

2. imperativem, na př.: Anania, vstana jdiž do té ulice,
ježto slove pravá. Dada peníze uvaž se ve své dědictví. Přistoupě
před úředníky předlož, proč půhonu žádáš.

3. kondicionalem, na př.: Nechoceš Bůh, by kdo ukradna
dával. Žádáme od tebe, aby vseda na kůň k nám přijel. Boleslav
povolav svých služebníků, kázal jim, aby tělo bratra jeho vyko-
pajíce a na vůz vložíce do Prahy nočně dovezli.

4. infinitivem, kterýž slovesem, na němž závisí,
pošinut jest do budoucna, na př.: Vyslyše ho a poznaje, že
by vinen byl, mám ho na závazek vzít. Umínil jsem hlubokost
písem opustě knihy tyto sepsati.

Pozn. Přechodník tento rozvěsti se může buď u větu časovou, buď, a to častěji současně spojiti s tím způsobem, jemuž jest podřízen: A já odejdou malíčko a pomodlím se. Padnou na kolena a modlitby konati budou. Vstaň a jdi. Když (ož) dáš peníze, uvaž se. — aby vykopali, na vůz vložili a dovezli.

γ) přechodník minulý označuje děj skonalý v minulosti dříve jiného děje obyčejně též minulého, někdy i přítomného a budoucího, na př.: Král poradiv se se svými věrnými, sebrav vojsko veliké vtrhl do Polsky. Zděsivše se oni tak velikých věcí, požádali sobě tří dnů na rozmyšlenou. Čechové zemi ohledavše, že jest úrodná, znamenali. Stvořiv Bůh svět a zhotoviv v něm všecko, teprve člověka jakožto hospodáře v něj uvedl. Nikdo nemůže pravým svědkem být, než kdo viděv a slyšev svědčí. Záhadno zajisté, by řečnici naši, sešedše se za potřebami tak pilnými, nehádali se o věci malicherné.

Pozn. Přechodník tento rozvěsti se může u větu časovou: Čechové, když zemí ohledali, že jest úrodná, znamenali.

b) přechodník podmínečný, na př.: Nebývej soudcem, neuměje rozeznati pravdu a křivdu. Jest-li pak při kom co dobrého a zdárného, stín a domnění jest, přirovnáno jsouc k tomu, což by v pravdě býti mělo. Dábel svázán jsa, nebude svazovati národů.

Pozn. Přechodník tento rozvěsti se může v předvídání podmínečné: neumíš-li, bude-li svázán.

c) přechodník připouštěcí, na př.: Utéci moha neutekl. Jsa vlastařem, nic sobě nenechal. Vida noviz, slyše neslyš. Vyšli jste jako k lotrovi s meči, s kyji jímat mne, na každý den mě v chrámě měvše.

Pozn. 1. Ku přechodníku tomuto přičínujo se někdy připouštěcí částice ač: Jú toho, ač věda, kdo co stojí, tuto jsem vepatati nechtěl. Kristus ráčil býti chud; ač jsa od věčnosti Bohu Otec roven.

Pozn. 2. Přechodník tento rozvěsti se může u větu připouštěš: ač mohl, bys viděl.

d) přechodník příčinný, na př.: Kvapně sáhnouti nesměl jsem, boje se, abych nepřebral. I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce, zle vedou. Nevěda Titus zbytí, běhal sem tam po chrámě.

Pozn. 1. Na označenou příčiny, kterou projevuje podmět jednající (ať jest prava nebo licha), přičínuje se ku přechodníku druhdy částice jakožto: Hospodinu chválu vzdal, již jako jistou naději maje. Coliberové když se s nepřátely potkali, plesali, jakožto hrdinský umířtí majsee.

Pozn. 2. Přechodník tento rozvěsti se může u větu přičinnou: poněvadž jsem se bál, protože zle jdou.

e) přechodník způsobový značí buď α) jakým způsobem, buď β) v jaké podobě nebo za jaké okolnosti děj hlavní nastupuje, na př.: Žha a tepa Chlumce došel. Sv. Prokop, což svýma rukama vydělával, kopaje, ryje, mlátě, tím chudé krmil. Svatý život jsou vedli, snažně Bohu sloužíce a svou krev pro víru vylévajíce. Pod kostelními dveřmi žebře seděl. V pokoji odpočívám, čekaje dne soudného. Míšenský vtrhl do země i hubil zemi picuje a bera. Kdo modlitbu říká leže, toho Bůh slyší dřímaje.

Pozn. Přechodnuku tohoto z pravidla u větu rozvéstí nelze.

5. přechodník střední ve větách vztazných a tázacích bývá zástupcem kondicionalu a indikativu, na př.: By nebyl kdo poslouchaje, nebyl by kdo pomlouvaje. Již nebyl kdo pomoha (== kdo by pomohl). Téměř by hodno bylo přimlouvati, kdyby to byl kdo učině. Protože lidé vymřeli, nebyl kdo dědin osévaje. Neříkejte: již se Bůh nemstí jako dříve, činme co chtíce. Což mohouce čině pro Bůh. Co chtíce z nich učiníme. Jak moh král se bránil (== jak mohl). Mluví jako nic nedbaje. Tu se jah jich tupiti kdež moha. Kam kdo věda utíkal. Postarej se, aby tu berni zpravil odkud moha. V komž moha porušil víru.

Pozn. Vedle přechodnuku v některých případech užívá se druhdy infinitivu.

6. přechodník nespojitý (absolutní) v obyčejji jest v nominativě nejčastěji rodu středního, kdežto podmět věty hlavní rozdílen jest; i užívá se ho:

a) když podmět přechodníku obsažen jest v logickém podmětě věty hlavní, obyčejně v dativě nebo genitivě náměstkovém; význam jeho bývá z pravidla způsobový, na př.: Třeba nám prositi vstávající lóhajíc. Pak jim kázel po všem světě jítí víru káže. Trvaje zde již dvě neděle stýše mu se déle čekati. Až mi srdeč trnulo na to hledě. To slyšíce Turci, hned se jich na sta sběhlo. Tu se jest mnogo lidí sběhlo, ptajice se, co by tak těžkého vezli.

b) když podmět přechodnuku neurčit jest (něm. *man*),

a) při infinitivě, na př.: Nesnadno jest smoly se dotýkajíce neposkytnuti se. V těle jsou i býti živu kromě těla, totiž nepovolujíce žádosti, není zemský, ale nebeský život. Zde je čas a místo pracovati odplaty věčné zasluhujíce. Jestli nemondré dřiti dobrým, mohouc ihned učiniti. To jo slib nevěrný, ústy slíbiti, nemíniče toho držeti. Není moudré, v žaláři vyzíce veselu býti. Kristus kážo prostě mluviti, nepřísahajíce, nevěrujíce.

Pozn. Přechodník tonto rozwésti so mňo v souřadný infinitiv: Nesnadno jest smoly se dotýkati a neposkytnuti so. — Noužsvej chybuho tvaru očividne za přechodník v ūči hledě!

β) při určování místopisného: Toho také dne fortuna zbořena, jdouc na Spálenou ulici, a druhá, jdouc na Širokou ulici (= když se jde). Učinil sem oltář u sv. Kunhuty na pravé ruce, vcházejíc do kostela. To město leží na pravé straně, jedna od Jeruzaléma do Betléma. Stojíc obličejem proti dveřím, jest věž vysoká.

γ) když přechodníkem výrok hlavní věty omezujeme nebo určujeme: Umění jako říkaje jim v nic přišlo. Říkouc pravdu, v čem koli nedrží smírnosti, není Bohu mil. Sice lidsky mluvíce, nemáme se ho ještě proč báti. Pro některé dary Pána Boha našeho, kterými mne mimo hodnost mou (bez chloubu to pravě) poctiti ráčil, všudy nějakého opatřeníka dostati bych mohl. To pak již minouc, co je nesnadností v hospodářství od nedostatků! Tím obyčejem jeden výtr (duchovně tomu rozumějíc) bojuje ve člověčím srdeci proti druhému. Ač by se přimisilo málo jiného obilí jako nechtě ku pšenici, tot by nevadilo. Zhořelo domů šedesáte, počnouc od staré šatlavy. Véz, že nám zde, Bohu děkuje, dobře se vede. — Tak též říkáme: vyjma (vyjmouc), vůči hledě (šp. očividně!), nepřirovnávaje a p.

Pozn. 1. Mimo tyto přechodníky nespojitě, jichž od nejstarších dob literatury naši pravidelně se užívá v pozdějších památkách literárních vyskytuje se chybne příklady hrubého absolutivu jak přechodníku přístomného, tak jmenovité minulého: Jdouc, smrkati se počalo (m. když jsme šli). Prodlévaje pan komorník příliš dlouho přijíti, vstoupili páni soudcové do lavič (m. když prodléval). Zatím blíz připluvše, malý ostrovec na moři se ukázal (m. když jsme připluli). Tam přísedše, byl obud hotov (m. když jsme přišli).

Pozn. 2. V řeči starší přechodník přístomný pojívá se často k větě hlavní spojkou *a*, přechodník minulý spojkou *i*: Plete se a neuměje. Chtěla by ve všem pravdu znati a jsou slopa. Volá spasitel a řeka. Klekši i pokloni se jím. Učinivše počír i zapálil městočko. Dobrou chybi tu pobývšo i šli jsme z toho sklepa.

Cvičení.

Následující věty dvě a dvě v jednu slučte vazbou přechodníkovou:

Kdo utiská, tomu jedna cesta, a kdo honí, tomu sto. Žaloval to těm, kdož mimo šli. Kdo chec, tomu nje za těžko, a kdo nechee, tomu vše. Který kámen často se hýbá, ten neobrostě. Dal se v počítání prášku, jenž ve slunci létal. Uzřeli jsme hromady lidí, kteří žebříky dělali. Když viděl jámu, v ni se nekot. V sedni na můj kůň a jed do Prahy. Ráno, jak milo proctineš a Bohu za ochranu podčkuješ, hned se na včerejší věci navrať. Počne mysliti, aby svět opustil a přijal stav lidí bohabojných.

Checeme místi, aby své hrady osadil a opatřil a potom k nám chvátil. Sv. Arnulfus chtěl místo sebo jiného biskupem ustanovit a potom na poušť jít. Večer má každý pilný žák vzít knížky své a přeběhnouti, co toho dne slyšel. Turci přistrojí se v roucho nádherné, pižmem a balšámem se natrou a namaží a pak projíždějí se na malých oslích. Patriarcha vstane a jde do jeskyně Božího hrobu. Sepjal ruce a poklečel chvíli na lavici. Dokud si nerozmluvil s hlavou, nechyťte rukama. Dokud jsi mlád, pamatuji, že stár budeš. Přítele hledej bedlivě, a když najdeš, chraň starostlivě. Dokud jsi nezabil medvěda, neslibuj kůže. Až sedereš starý střevec, koupíš si nový. Braň se žalobníku svému, nejsi-li vinen. Nechlub se pradedy, jsi-li sám škaredý. Lakomství a ohně, budeš-li přikládati, neuhasíš. Sám se kazatelem činil, ač nebyl k tomu povolán ani vyslan. Bys viděl, neviz, bys slyšel, neslyš. Poněvadž bez těch peněz být nemohu, píši znova o ně. Křivdu ohudým činili tím, že neprávě soudili. Židé jednou rukou zbraň drželi a druhou dělali a tak Jeruzalém stavěli. Rána tvá nezhojitelná, neníš kdo by ti pomohl. Uhři i Poláci, Němečci i Čechové království Moravské, když nebylo, kdo by ho bránil, sobě sobili. Obešel se jak mohl. Kde mohli, škodu činili. Čest činíme, kudyž můžeme, pánu svému. Kdy chtít budeme, budeme je být. Zlé jest slibiti a nezdržeti. Ctnost jest vše opustiti a chudu být. Když se jde proti půlnoci, jsou čtyři stupně na horu. Vidíš, jak rozkošný jest ten svět, a to když se z daleka naň hledí. Ta brána stojí na západní stranu, když se patří na položení města. ~~Ostatněků~~ jsou archandělé a devátý anděl, když se dolů počítá.

III. O příčestí činném.

Činného příčestí užívá se

1. tvaru neurčitého na opisování času, místu, leho a kondicionalu: chválil jsem, psal bych, byl bych přišel.

Pozn. Ve starší řeči také výrokovým akkusativem bývá tvar neurčitý: Když tam přijde, umrla ho naložno.

2. tvaru určitého

a) substantivně: Z daleka příslým snadno lháti. Opilému i moře po kolena. Zproněvřílému nevěř. Ukvapilého i stůl trkne.

b) adjektivně, a to:

a) výrokem: Jsem osiřelý a osamělý. Ty věci jsou dávno minulé. Ovoce jest zralé. Obilí jest polehlé.

b) přívlastkem, kdež rozvésti se může u vztážno u větu přívlastkovou: Všichni tu byli kromě některých vyběhlých a uteklých (= kromě některých, kteří vyběhli a utekli). Ve květě nehledej ovoce dozralého.

Příčestí činná odvozena jsou:

1. od sloves nepřechodných: Obyčej starobyly. Byli jako vybráni, aby toho pokušení na jednotu příšlého okoušeli. Světlo ducha, do všech vniklé stavů, množ se v oboru národů. Zahrádka je zarostlá trním. Na rovině plno jest malých pahrbků ze země vysedlých.

2. od sloves zvratných, majících do sebe

a) význam činný: Synové Izraelští mezi zdmi rozstoupilých vod z moře vyšli (= které se byly rozstoupily). Nenávist jest rozmohlhý hněv. Rozpomeňte se, co Bůh lidu svému z Babylonu zvrátilému sliboval. Bůh dal i člověku prohřešilému účastnou býti své dobroty.

b) význam trpný: Želejí svých hříchů dopustilých (= kterých se dopustili). Zatvrďilý byl v tom bludě.

3. od sloves předmětných, majících do sebe

a) význam činný: Běhů válečných byl dobré zběhlý. Dnes slavíme rytíře zvítězilého. Na poctivost svou zapomenulý byl.

b) význam trpný: Čas promeškalý nahradili (= který byli promeškali). Hektor byl muž neslychale sily. Člověk v rozkoši chovalý. Statky zdědilé. Služby podniklé. Julian všecky biskupy zahnalé sezvati kázal. Včezení zasloužilé. Úroky zasedlé. Vsi osedlé i pusté. Hřichy zapoménuté.

c) význam trpné možnosti, při záporu nemožnosti: Jest malý, ale znalý (= jest ho rozpoznati od jiných). Život věčný jest neobsáhlý, ale svět jest obsáhlý. Kterak neobsáhlí jsou soudové jeho a nestíhlé cesty jeho.

Pozn. 1. Nyní za příčestí toto často nelepšá so minulého přechodnuku určitého: utekš (m. uteklý), přišodší (m. přišlý), zhynuš (m. zhynulý) a j.

Pozn. 2. Při rěčení: „rád bych“ příčestí činné so vypouštivá: Když rybu vylovi, ráda by do vody. Zabočela kráva, že by ráda na polo;

IV. O příčestí trpném.

Příčestí trpného, které z pravidla jen od sloves předmětných se tvoří, užívá se

1. ve tvaru neurčitém:

a) na opisování rodu trpného všech časův a způsobů: jsem milován, byl jsem milován, budu milován, byl bych milován atd.

b) výrokem v nominativě, akkusativě a dativě: Tak jest opuštěn, že se nemá s kým poraditi. Lidé spravedliví ctěni a váženi jsou. Svázánu řetězy kázel ji v žalář vsaditi. A bude mítí roucho roztrženo a hlavu odkrytu a ústa zastřena. Bůh nám nedá býti opuštěnu.

c) za přechodník trpný ve spojení s přechodníky *jsa, byv, bývaje*: Bias otázán jsa, proč svých věcí ven nenosí, odpověděl: „Já všecky své dobré věci s sebou mám.“ Byv od nich laskavě přivítán, vypravoval všecko (= když ho laskavě přivítali.) Vrátil se, byv od nich hanebně uhaněn. Člověk kárán bývaje, zatvrzuje šíji (= když bývá, bývá-li).

2. ve tvaru určitém:

a) substantivně: Bídnému obžalovanému mluviti nedopustili. Po třikrát může každý pohnaný za nemocna položen býti.

b) adjektivně přívlastkem: Struna příliš natažená praskne (= která natažena jest). Nepálený popel nejlepší od lenosti lék. Pomsta jím nad odporníky vzatá zjitřila znova národ. Hannonovi zzelelo se války zdvižené proti Římanům (= války, kterou byl zdvihl; nebo že válku zdvihl).

Pozn. Záporné příčestí trpné mívá do sobe význam trpné nemožnosti: Tak nenasycena tvá lakovost, že krvo nevinné žízní. Tu novymluvný křík se stal (jehož nelze vymluvit, vypověděti). Už leží Turka okolo Prošpurka nepřemožená moc. Město Dubravník jest nedobyto. Bůh studnici dobroty nepřevážená. Škoda nonabytá (= jíž nelze nabytí, nahraditi).

C v i č e n í.

Následující věty dvě a dvě v jednu slučte vazbou participialnou:

Hledal svých ovcí, jež zabloudily. Země Česká okolní země převyšuje mužností lidí, kteří z ní pošli. Viděli jsme z úvozu sto

padesát hejduků, kteří ze zámků vypadli. Místo těch, kteří zahynuli, jiné vůdce sobě vyvolili. Umyslil jsem všech věcí, jež se daly, rádně dotýkat. Ostane hřichu, jemuž navykl. Plaveci, když od velikého nebezpečenství osvobozeni byli, Bohu díky vzdávali. Který kohout byl opařen, i před deštěm utíká. Koní, jenž jest unaven, i ocas těžek. Nic není sladšího, než paměť času, který jsme dobrě ztrávili. Břehu, který jest podemlen, nevěř. Šípek, který se přesazuje, neroste sporu. Na mléko, které jest přikryto, kočky nechodívají. Kdo na hody nezván, bývá u dveří častován.

V. O supině.

Supinum jest podstatné jméno slovesní, kteréž po slovesech pohybu a směřování udává směřování toho cíl. Jsouc jménem podstatným, při slovesech přechodných ve starší řeči z pravidla ne akkusativem, nýbrž genitivem se doplňuje:

Apoštolé rózešli jsou se po světě kázat. Spat se položím. Jdeme se modlit. Má máti poslala mě žat na pole. Dva chudí lidé almužny žebrat z daleka přišli. Faustinian na korábě přes moře plul hledat své paní a svých dětí. Jde připravovat vám věčného království nebeského. Král šel lovit zvěři. Spasitel apoštoly slova Božího kázat rozeslal. Šel sloužit mše. A přijde den soudný soudit živých i mrtvých.

Po způsobě sloves pohybu připouští vazbu se supinem i sloveso *býti*:

Byli na mne žalovat. Kostelník byl zvonit klekání. Byli jsme žito vázat.

VI. O podstatném jméně slovesním.

1. **Podstatné jméno slovesní** (*substantivum verbale*) tvoří se od příčestí trpného příponou *t* (pův. *ije*) a označuje děj odtažitý, od podmětu konajícího odloučený, jako infinitiv, se kterým i to má společno, že označuje jakost děje: přijetí a přijímání, kývnutí a kývání, zívnutí a zívání. Od infinitivu tím se liší, že vedle významu odtažitého mívá též význam srostitý, majíc v té příčině i množné číslo: snídaní, umění, stavění. Těmi zaměstnáními jen voda se přelévá.

2. Podstatné jméno slovesní skloňuje se všemi pády prostými i předložkovými, čímž se též podstatně liší od infinitivu:

U mladého pýření dobré znamení. Nic trhání a sápaní ne-pomáhalo. Bůh ti dej dlouhé panování. Jest politování hoden. Vidím mnoho natáhání, mnoho stonání slyším. Rozum se cvičením brousí. Co ztraceno, mudrováním se nenavrátí. Mlčením člověk mnoho řečí odbude. Nenasytí se oči viděním, uši slyšením, srdce žádáním. Od mnoha mluvoni hlava bolívá. Do ustání a do přetržení se namáhali. Na Boží narození o komárovo zívnutí (přibývá dne). Vše bylo s třískáním, boucháním, vrzáním, skřípáním, hvízdáním, pískáním, foukáním, houkáním, chřestáním a šoustáním rozmanitým.

3. V nynějším slohu podstatná jména slovesní přiliš se rozmohla na úkor ryzosti a leposti řeči české; správněji za ně užíváme:

a) **infinitivu**: Delší setrvání při té věci bylo se škodou (= déle setrvati). Pozorování takové jest zajímavé (= to pozorovati). Šíření osvěty jest úlohou každého vzdělance (= šířiti osvětu). Zápor využavení obilí byla dlouho v platnosti (= využázení obilí). Vyučovali čtení a psaní (= učili čísti a psátí). Vůdce odhodlal se k přerušení bitvy (= přerušiti bitvu). Záměr byl snadný k provedení (= záměr bylo snadno provésti.) Voják nikde k nalezení nebyl (= vojáka nikde nalézti nebylo). Srovn. Hus. I. 12.: Bohu nemohou přidání býti skutkové viny hodní, jako lháti a zlé chtítí, ani skutkové útrpní, jako báti se a boleti, ani skutkové tělesní, jako jísti, choditi, spáti.

b) **přechodníku**: Při pěstování ducha křesťanského nemáme zapomínati na bystření a vzdělávání rozumu (= pěstujíce ducha křesťanského nezapomínejme bystřiti a vzdělávati rozumu). Jako činívali Turci při dobývání křesťanských měst (= dobývajíce). Sbory postavili se po spojení na pravém břehu (spojuvše se). Po dobytí několika hradeb nepřítel prodral se na náměstí (= dobyv).

c) **přičestí činného i tipného**: Po uplynutí příměří boj začal znova (= po uplynulém příměří). Po ukončení zkoušek žáci dostanou vysvědčení (= po ukončených zkouškách; nebo ještě stručněji: po zkouškách).

d) **supina** při slovesech pohybu: Kníže posal značné vojsko k upokojení krajiny (= upokojit krajiny). Odešli za přečinou vy-měření místa (vyměřit místa).

e) vět: Zabránil zničení starožitné památky (= aby, že zničena nebyla). Vypravoval o šíření se vzdělanosti (= kterak se šíří). Povaha muže závisí na vychování dítěte (= na tom, jak dítě vychováno bude). Nemusil se obávat vydání počtu z peněz (= že mu bude vydati počet). Smlouvou dosaženo dorozumění bez otázání se ostatních spojencův (= aniž otázáno).

f) jiných obratův: Pokračoval ve vyptávání se dále (= vyptával se dále, neustával se vyptávati). Dával přednost výčkání (= volil raději výčkati). Rakušané mohli předejít Prusy v obsazení Drážďan (= mohli dříve Prusův Drážďany obsaditi). Uskutečněno bylo založení spolku (= spolek byl založen).

Pozn. Rozumí se samo sobou, že vytýkajícího přílišné užívání substantiv slovesních za chybno, nezavrhujeme jich vůbec (Srovn. VI. 2.)

C v i č e n i .

V následujících větách nahradte substantiva slovesní vazbami správnějšími:

Předkové učinili v čas moru slib k nošení černých šatů. Neměl práva k trestání. Nepřátelé chystali se k dobývání města. Všecky prostředky k jich smíření byly marny. Slavnost poskytla mu příležitosti k vystoupení. Někteří pokoušeli se o hašení. Vzali na se péče o rozširování dobrých knih. Horlivost o zachování pořádku byla veliká. Dychtili po pokročení svých nepřátel. Pomáhali nám při hledání. Překáželi nám v provedení dobrého úmyslu. Neustal v hledání. Mlýkařka přestala ve vrtění vařečkou. Dobývání v černém zámku zprotivilo mu se. Střezte se odsuzování svých bližních. Upomnání dlužníka bylo by marno. Slaby snaze jest k přemožení. To není k vydržení. Počal s vydáváním svých spisů. K zastavení se přinucen jest. Pravý mops jest v Rusku k nalezení (= nalezá se, naléztí jest, najdeš). Vstoupili s pozdravem. V plném vědomí své převahy vedl si hrド (= vědom jsa sobě). Učinil tak bez vyjmuts kohokoliv. Bručel mezi oblékáním. V pádu svém narazil na prkno. Ve své snaze prospěti jiným nešetřil sebe. Při kopání základů dělnici našli staré peníze. Čekal v domnění, že přijde. Trnuli strachy v očekávání těch věcí, které přijíti měly. Psi při žrani pohlcují kosti. Tyto ohyby namánuły se nám při čtení knihy. Po vyřízení svých věcí nás pán do Budína jel. Po uvážení těch okolností usnesli jsme se. Po ukončení vyučování žáci se rozešli. Hned po vyjítí jich pan hejtman třetí artikul čisti dal. Zacházení s vínem vyučuje právě vyšlá kniha. Cestovatel vypravoval jeden případ vyskytnutí se takových lidí (= že jednou vyskytli se). V pádu onemocnění nepřijdu. Při zavřených dveřích napiš jméno své na tabulku.

II. O slovech neohebných.

Hlava XII. O částicích.

Částice jsou příslovce z působová (modalní), kteráž se jen z působy platnosti (modality) věty týkají a ve příčině té bud smysl její všelijak pozměňují, zbarvují, anebo jednotlivým slovům jsou oporou. Rozeznávají se částice: důrazové, tázačí, žádací a záporné čili záporky.

I. Částice důrazové.

1. *ale, alespoň, aspoň, asi**) omezovací: Nemůžeš-li v sobě přemoci hněvu, ale uskromni jej. Co ale chce? (= asi). Dnes nepřijdu až ale o deváté. Měl při sobě ale dva zlaté (= asi). — Asi označuje též domněnku: Ten jest asi bohat, když tolik utrácoí (šp. ten musí být bohat).
2. *ano* stupňovací: Nechtěli jsme, ano nemohli pominouti.
3. *ba* jisticí a vytýkací: Zdaliž jest toliko Bůh židův? Zdaliž také není i pohanův? Ba jistě i pohanův. Dříve třiceti let bude na stromě na sta, ba na tisíce ratolestí.
4. *jako, omezovací* (= asi): I stalo se po těch řezech jako po osmi dnech, že na horu vstoupil.
5. *nýbrž, anobrž, stupňovací*: Vítr přece trval, nýbrž po polledni se tužil. Dále jsem jich také žádal, anobrž i poručil.
6. *sice, omezovací* (= mimo to): Těmi děrami jde světlo, sice žádného okna není. Po poledni viděli jsme velikou lod, sic nebylo nic viděti než nebe a moře.
7. *tí* (pův. dativ *tí*) jisticí a vytýkací: Proste, a stane se vám. Moonát jest ruka Boží. Toho hledáme, tent jest.
8. *ovšem* pův. = celkem, pak jisticí a stupňovací: O to se zasazovali, aby ten národ ovšem nebo v díle vyplenili. Duch ovšem hotov jest, ale tělo nemocno. Pták na vejoch seděti

*) Str. asa: Smiluj se asa sama nad sobú (Pass. 493). Nemůžeš-li děle, asa tak dlugo prodlí (Pass. 486). — Jiná staročeská částice nyní již z oběhu vyšla jest veď (= věd, eroi, však, vždyť): Král by tebe veď neživil (Star. Skl. V. 71). Tot veď malá věc není (Výb. I. 951).

začna, nedá k nim větru studenému, ovšem dešti nebo krupobití. Však jich zákon nemůže odsouditi, ovšem potupiti.

9. třeba, omezovací: Pojď, jen sobě opatrně počínej, z daleka třeba stoje. Kdyby pták přestal na vejci seděti třeba na půl dne, vystydl by zárod.

II. Částice tázaci a žádaci.

I. Částice tázací jsou tyto:

- a) v otázkách prostých: *-li, zda, zdali.*
- b) v otázkách rozlučovacích: *-li, — či(lí), -li — neboli, -li — čili nic.*

II. Částice žádaci jsou: *kdež, bodejž; vybízecí: no, nu, nuže, medle, herež.*

III. Částice záporné čili záporky.

Jazyk náš má dvě záporky: *ne* a *ni*.

1. Vlastní záporkou větovou jest *ne*. Záporkou touto druhdy pojmem kladný se neruší, nýbrž ve svůj opak obrací: nepohoda, nečas, nechvíle (= zlé počasí), nehospodář (= špatný hospodář), nedobrý (= zlý), úroda byla nezlá (= dobrá), neveselý (= smutný).

Spojením kladu a záporu téhož pojmu vzniká pojém nový, všeobecný:

V jedné hospodě na nocleh pán nepán se sejdeme (= všichni). Šel cestou necestou, lesem nelesem (= kudy jej oči vedly). Bil hlava nehlava (kam uholil). Musil rád nerad výpověď slyšeti.

Často námítka takovou složeninou se odbývá nebo pochybnost vyjadřuje: „Vždyť jest to tvůj přítel!“ „Přítel nepřítel, ať zaplatí.“ — „Ty's asi mnoho nezkusil?“ „Zkusil nezkusil, do toho ti nic.“ — „Zítra nám snad bude pršet.“ „Bude nebude, kdož to ví.“

Druhým *ne* prvé se ruší:

Ty jahůdky nejsou nechutny (= jsou chutny). Není mi to neznámo. Nemohu nezmíiniti se (šp. musím se zmíiniti).

Tak děje se též spojkou než po slovese záporném: Pes neumí než kousati. Netřeba než zapřáhnouti ajeti. Z města není ven do pole než jediná brána. Takovým učením mysl mládeže nemohla než matena býti (šp. musila!)

Úsloví: Není jako (= nejlépe jest) o svaté Anně, když si sedlák žitečka nažne. Není jako vám (= nikomu tak dobré). Neviděl jsem ho jak včera.

II. Záporka ni pojí se s tázacími náměstkami a příslovci: *nikdo, nic, nikterý, nikde, nikdy* atd. Slovce tato sama o sobě nejsou záporná, teprve slovesem záporným významu záporného nabývají: Nikdy nic nikomu nepověděl.

Pozn. Nic, má-li do sebe význam kolikosti, pojí se se slovesem záporným: Nic nevím, Nic jsme neviděli (op. všecko, něco). Znamená-li substantivně *to, co není*, pojí se se slovesem kladným: Bůh z něčeho svět stvořil. Přišel na nic.

Záporka ni (obyč. *ani*) vytýká důrazně pojem záporný, (lat. nequidem):

Ani kuřeti neublíží.

Dvojité *ni* — *ni* (*ani* — *ani*) slučuje dva pojmy záporné a pojí se ve starší řeči z pravidla se slovesem kladným, nyní obyčejně záporným:

Ani oko vidělo, ani ucho slyšelo, co jest připravil Hospodin bojictm sebe (Pass. 790). Zlý člověk ani se Boha bojí ani se lidí stydí (Otib. Hád. 15). Ani na pravo ani na levo mohl se uhnouti (Pass. 871). Hlupec ani mluviti ani mlčeti neumějí.

Záporkou ani (*aniž*) druží se záporná věta ku předcházející větě záporné; je-li prvá věta kladna, užívá se obyčejně *a ne*:

Ptáci nesejí aniž oří, a přece syti žijí. Protož tobě žalmy zpívatí bude jazyk můj, a nebude mlčeti.

Místo: *a nikdo, a žádný, a nic, a nikdy* atd. praví se: *ani* (*aniž*) *kdo, ani jaký, ani co, ani kdy* atd.

Nechtež ho, aniž kdo hýbej kostmi jeho. Nepros, ani se v jakou odpověď dávej.

Pozn. Záporky a *niž* (něm. ohne dass, ohne zu) užívá se nyní chyběně s kondicionalem. Kondicionalu správně se užívá v řeči nepřímé, v závislých větách podmínečných a p.: Myslil, že mu peníze oplatí, aniž by ho upomínal. — Sice místo a *niž* by užívá se těchto vazeb:

1. Je-li hlavní věta kladna, následuje *a ne*, *avšak ne*, *aniž* s indikativem: Běda duši té, která se nábožnou a svatou dělá, a není. Všecky řeky jdou do moře, avšak se nepřepřílouje. Dvakrát jsem puštěn byl, aniž mno doznavali.

2. Je-li hlavní věta záporna, následuje *bych* (*abych*) *ne*: Nezůstane tuto kameno na kamenni, aby zbořen nebyl. Nic nemůže člověk viděti, nic slyšeti, nic makati, aby se hned v mysli neplodilo.

3. Je-li věta vedlejší podmínečna, následuje *leč*: Nikdy ke stolu nesedej, leč se prve pomodlíš; nikdy takó novstávaj, leč Bohu poddkuješ.

4. Je-li věta vedlejší připouštiva, následuje *an*, *ačkoli*, *ježto*: Všechnu nechavše utíkali, ano jich žádný nehonil. Jíž některí činí se učiteli býti, ježto nejsou.

5. Užívá se přechodná záporná: I byl tu tři dni, nevída ani pijo, ani joda. Nebylo člověka tak lístého, by to vida stál nepláče. Půjdeme ne-meskajce. I brali se pryč, neosadivše hradu. Nic nevyřídívše, domu se navrátili.

Zápor se všelijak opisuje a sesiluje:

Nebylo tam živé duše (nikoho). Neublíží ani kuřeti (nikomu). Král hrozil, že psa kočky živiti nebude (nikoho). Ani zbla, ani za mák tomu nerozumím (nic). Nemá obilí ani klásku. Nebyl jsem ani na krok (nikde). Nemá rozumu co by za nehet vlezlo a p.

Pozn. Málo ne (málem ne, o málo ne) znamená tolik co téměř: Udeřil se v hlavu, málo se nezabil. Málem si nohu nezlomil.

Část druhá.

O větě složené.

Hlava XIII. O skládání vět vůbec.

1. Dvě věty jednoduché v jednotu myšlenkovou spojené nazývají se *větou složenou*.

Ve větě složené buď obě věty jsou samostatny, vyjadřujíce myšlenku úplnou, v sobě dovršenou, tak že každá o sobě jest srozumitelna, na př.: Z pilnosti se štěstí rodí, lenosť pouhou bádu plodí; anebo jedna toliko jest samostatna, druhá na ní závislá, neobsahujíc než nějakou část větovou její a tím ji jsouc podřízena, na př.: Kdo chce mnoho znáti, nesmí mnoho spáti (*kdo* nesmí mnoho spáti? — *Kdo* chce mnoho znáti — *podmět*). Snadno strašiti, kdo se bojí (*koho* snadno strašiti? — *Kdo* se bojí — *předmět*).

2. Skládá-li se věta složená ze dvou vět samostatných, slove *souvětlím souřadným*; pakli se skládá z jedné věty samostatné a druhé podřízené, slove *souvětlím podřadným*.

Věta samostaňná souvětí podřadného slovo větou *hlavní*, věta podřízená větou *vedlejší*.

3. Skládá-li se věta složená z více nežli dvou vět jednoduchých buď samostatných, buď hlavních a vedlejších, slove takový celek větný *souvětím složeným*, na př.: Pracuj každý s chutí usilovnou na národu roli dědičné, cesty mohou být rozličné, jenom vůli mějme všichni rovnou (*složené souvěti souřadné*). — Přijde čas, že se optá zima, co's dělal v létě (*složené souvěti podřadné*).

Hlava XIV. O souvěti souřadném.

A) O přiřadování vět vůbec.

Obě věty souvěti souřadného jsou buď a) *formálně* nespojeny, i domyslití jest se jejich myšlenkové souvislosti z jejich obsahu (parataxe nespojitá), na př.: Přijde starost, nastane slabost. Viz za se, před sebou uzříš. Ne horoucnost povalečná zjedná duchu potravu; práce tichá a společná získá vlasti oslavu.

Pozn. Parataxe nespojitá často se naskytá v řeči prostonárodní, ve příslušných, pohádkách, jakož i v básnickém umění.

bud b) druhá věta přiřaduje se k první náměstkami a příslušnou ukazovacími, nebo spojkami souřadnými (parataxe spojitá), na př.: Na větví žvatlá mladé ptáče, kol něho tisíc druhů skáče. Těžkoť i ve zlaté kleci slavíku, zdravěji mu po zeleném lesku. Mám já koníčka vraného, ten mě pěkně nosí po horách, po dolách. Není dudka bez chocholky, a hlupec bez pýchy. Bůh vysoko, ale vidí daleko.

B) O způsobech souvěti souřadných zvláště.

Vzhledem k myšlenkové souvislosti vět přiřaděných souvěti souřadné je čtveré způsoby:

1. Druhá věta srovnává se obsahem myšlenkovým s větou první. Spojení také slove *slučovacím* (kopulativním), na př.: Boj se Boha, styd se lidí. Slipy se slibují, blázni se radují. Hýril za mladu, a pod starost umíral z hladu. Napřed se nebe ptej, potom se v cestu dej.

Spojky slučovací jsou: *a*, *i*, *také*, *též*, *tolikéž*, *nebo*; spojky dvojité: *i* — *i*, *jak* — *tak*, *netak* — *jako*, *nejen* (nejenom, netolikó) — *ale i* (než *i*, nýbrž *i*, alebrž, ale ovšem), *netolikó ne* — *ale ani*, *nerci* (nercili, nežebý) — *ale*, *jednak* — *jednak*, *tu* — *tu*, *brzo* — *brzo*, *dilem* — *dilem*, *nebo* — *nebo*, *bud* — *bud*, *leč* — *leč*, *bud* — *aneb*,

Pozn. Spojkami či, čili, neboli spojují se takto slova souznačná, na př.: Skladba čili syntaxe. Starosta neboli představený. Chybni tedy se píše: ten či onen. Přijde-li otce či matka a p., kdež užívati jest spojky nebo.

2. Věta druhá obsahuje protivu, kterouž obsah věty první buď se ruší aneb obmezuje. Spojení takové slove *odporovacím* (adversativním), na př.: Pravdu sobě huďme, dobrí spolu budíme. Nejsem já vám dřevo, jsem já krev a tělo. Sysel dosti chytré zvíře, prozradí se přece v díře. Neveliký evrček, ale silně zvučí.

Spojky odporovací jsou: *a*, *ale*, *než*, *nýbrž*, *pak*, *však* (avšak), *přece*, *vždyť*, *jinak*, *leč*, *jenom* (jen že), *tolik*.

Pozn. Spojku *ale* klásti jest na místě prvém u větě.

3. Věta druhá obsahuje důvod obsahu věty první. Spojení takové slove *přičinné* (kausalní), na př.: Kajte se hřschův, blíží se k vám nebeské království. Zpívá kohoutek, těší jej živůtek. Časně ráno vyšli jsme si do polí, bylať překrásná pohoda. Já ještě nepujdu, nebo čas můj ještě se nenaplnil.

Spojky přičinné jsou: *nebo* (noboť), *zajisté*, *však*, *sice* (sice jinak).

4. Druhá věta obsahuje výsledek plynoucí z obsahu věty první. Spojení takové slove *výsledným* (konsekutivním), na př. Slunce peče, děšť poteče. Země jest koule, proto jen polovice její sluncem bývá osvětlena.

Spojky výsledné jsou: *proto*, *pročež*, *tedy*, *tudy* (tudíž, tudyž).

Cvičení.

Jakými spojkami spojeny jsou věty následující: Vyzvedače ubíšej a tlachače odbývej. Ne vždycky hody, také někdy vody. Napřed se mlátí, potom se plati. Praví, že se postí, an (= a on) nemá co jísti. Vůl házl prst do nebe, ana (= a ona) na hřbet mu padá. Odstup a stůj tamto; i odstoupil a stál. I starý tkadlec někdy přízi zmate (t. j. nejen mladý). Tvůj jest den, tvá jest také i noc. Vy naprosto nic nejste, a dílo vaše tolíkéž nic není. Netolikó krajiny, ale ovšem lidé proměnu berou. Oni netolikó nepravosti neubíhali, alebrž jich ani za hřichy nepokládali. Nežeby proti nám byli, ale i nápomočni nám budou. Brzo mne chválí, brzo mno haní. Leč bdí, leč spí člověk, neustane srdce ani žily ani plíce. Ústa plná, a oči hladovy. Otep nepřelomíš, a po prutu všecku zláměš. Chval cizinu, ale zůstávěj doma. Štika umřela, ale zuby ostaly. Ráda kočka ryby jí, než do vody nechce. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým činíme. Jméno tvé nebude zahłazeno, nýbrž v paměti zůstane. Povolně mluviti budu, vy pak poslouchejte. Kdyby stud měl,

však by toho nemluvil. Smrti každý čeká, přeco so jí leká. Slunce i kalné mraky prochází, a přece se nepokáli. Bud jak bud, vždyť nějak bude. S rovným nech se každý měří, jinak se mu zpronevěří. Bůh má nohy vlněné, leč ruce železné. Polejek Bože, jenom nezahub. I svatí jsou hřešili, jen že se odhřešili. Bylo nám dobré, jen že tomu dávno. Mohou ještě napraveni být, toliko že k tomu veliké práce a trpělivosti potřebí. Nebylo nám souzeno, proto nás minulo. Zná Hospodin dni upřímných, pročež dědictví jejich na věky zůstane. Nejsme synové noci ani tmy, nespěmež tedy. Ostrovid zraku mocného jest; tudy se říká jak ostrovid viděti.

C) O větách stažených.

Často jedna věta souvětí souřadného jest *formálně* neúplna, majíc některou část větnou společnu s větou druhou, na př.: Kozel dlouhou bradu má, a není mudrcem (oběma větám společen jest *podmět* — kozel). Lidé se radují létu, a věely květu (oběma větám společno jest *sloveso výrokové* — radují se). Mily jsou zlého počátky, leč konec žalosten (oběma větám společen jest *přívlastek* — zlého i *sloveso sponové* — jsou, jest). Ne sami sobě, ale všem vůbec pracovali.

Věty, jež některou část větnou společnu mají, slovou *větami staženými*.

V souvětích odporovacích doplniti bývá někdy ve druhé větě ne touž část věty první, nýbrž její protivu. Je-li na př. část první věty *záporna*, doplní se ve druhé větě *kladná* a p., na př.: Neštěká pes pro ves, nýbrž pro sebe (t. štěká). Nikdo svým osudem spokojen není, nýbrž závidí druhým (t. každý závidí). Člověk nesmí zaháleti, nýbrž pracovati (t. musí pracovati).

Pozn. Od souvětí *stažených* rozoznávati jest *věty jednoduché* o dvou podmětech, výročích nebo jiných částech větných. Věta: *Já a otec jedno jsme nevznikla* ze dvou vět: „*Já jsem jedno*“ a „*otec jest jedno.*“ Jednoduchy jsou též věty: *Štěstí a neštěstí sousedy* sobě jsou. Zídku se seházejí štěstí a rozum a p.

C v i č e n í.

V následujících souvětích *stažených* určete, kterou část větnou má druhá věta s první společnu:

Slovo není šíp, ale horší nežli šíp. Přísloví jde z rozumu, a rozum za příslovím. Sytý vlk se upokojí, lakovce nikdy. Zle žít v nouzi, ale hůře v hoři. Dlužník veselé běrá, ale smutně vrací. Koláč se brzy přejí, ale chléb nikdy. Bůh činí časy, a lidé kalendáře. Neměl jsi odcházet, nýbrž počkat nás. Nevyhledávej společnosti lidí bezbožných, nýbrž dobrých a počestných. Peněz nemám než dva zlaté. Císař nechtěl v zámku bydleti, nýbrž polem ležeti.

Hlava XV. O souvěti podřadném.

A) O podřadování vět výběc.

1. Ačkoli v souvěti podřadném věta vedlejší tak těsně souvisí s větou hlavní, že neobsahuje než některou její část větnou, přece mylno jest mínění, by věta vedlejší historicky se byla vyvinula z věty hlavní tím, že ta neb ona větná část věty hlavní se rozšířila u větu.

2. Skládání vět původně nebylo jiné než *přiřadování* čili *parataxe*, a to z prvu *nespojitá*; věty vedle sebe se řadily a ničím jiným se neskonávalo jich spojování leč myslí: Bůh dal zuby, Bůh dá chleba. Z parataxe nespojité vyvinula se nejprve *parataxe spojitá*; myšlenková souvislost obou vět označovala se i vnějším znakem, spojkami souřadnými: Bůh dal zuby a dá i chleba, Bůh dá chleba, neboť dal zuby.

3. Když pak časem v obsahu vět co do důležitosti počal se pozorovat rozdíl a v řeči tomu označovati, věty počaly se lišit ve hlavní a vedlejší; a tak ze přiřadování vzniklo *podřadování* čili *hypotaxe*, kteráž zároveň výrazu vnějšího docházela zvláštními slovíci, jež z původních nániček ukazovacích přešla v *relativa* a ve *spojky podřadné*: Když Bůh dal zuby, dá i chleba.

Tento rozvoj souvěti souřadných v souvěti podřadná i nyní ještě při leckterých souvěticích pozorovati můžeme. Souvěti: „Vymlová se, an ho nikdo neviní“ jest nám nyní podřadným: druhá věta podřízena jest prvé obsahujíc přípustku — ačkoli ho nikdo neviní. Ale původní spojitosť obou vět jest souřadna: Vymlová se, a on (= an) ho nikdo novini. Předkové naši mluvili a psali: „Již vidím, a ty na smrt jdeš. Kterak jsme my těch peněz tobě měli svěřiti, a my tobě neznali. Pobádaj voluov, a spieš pojedeme“, kdežto my nyní takové věty podřadně spojujeme: Již vidím, že na smrt jdeš.* Kterak jsme my těch peněz tobě měli svěřiti, když jsme tobě neznali. Pobádej voluův, ať (= a ti) spíše pojedeme.

Parataxí nespojítou i spojítou přičinují se často závislé věty kondicionálné k větám hlavním: By šel kraj světa, nenajde mu rovně. Prosil mne, bych mu pověděl všecko (vedlo a-byh). Po-chybují, by to pravda bylo (vedlo a-by).

* Však i souvěti: „Již vidím, že na smrt jdeš“ jest prvočl souřadné: Vidím je (= to), na smrt jdeš. Přičinou k náměstci ukazovač *ja* částice že měla nejprve význam důrazový; časom ukazovač náměstka *jež* nabyla významu náměstky vztazné, až klesla na pouhou spojku *jež*, *jež*, *ež*, *že*: Otec často sv. Vítia tupioše, jež (= že) se nochtěl pochanským modlám modlit (Srvn. l. quod, ř. čtu, n. dass).

4. Vedlejší věta liší se od věty hlavní jednak *vnějším tvarom* jednak *vniterním obsahem*. Dle vnějšího tvaru tím rozeznáváme větu vedlejší od věty hlavní, že onano se obyčejně uvozuje buď vztaznými a tázacími náměstkami a přísloveci, na př.: *který, kdo, jenž, co, kde, kam, kdy* nebo podřadnými spojkami, na př.: *když, poněvadž, ačkoli, že*. Vniterním pak obsahem tím jest nesamostatna, že neobsahuje než některou část věty hlavní.

Avšak i věta hlavní souvětí podřadného, aneš se větou vedlejší jakožto svou částí doplňuje, pozbývá více méně své samostatnosti. V souvěti: „*Když slunce vychází, ptáci zpívají*,“ hlavní věta „*ptáci zpívají*“ jest věta samostatná, smyslem úplná i bez věty vedlejší. Ale v souvěti: „*Co se ti na jiných nelšíbí, na sobě netrp*“ věta hlavní „*na sobě netrp*“ není větou samostatnou, neboť sloveso její potřebuje doplňujícího předmětu, který jest obsažen ve větě vedlejší „*co se ti na jiných nelšíbí*.“

Nejméně samostatny jsou hlavní věty souvětí *souvztažných* (korrelativních), t. j. takových, jejichž věty sebe na vzájom doplňují spojeny jsou náměstkami a přísloveci souvztažnými *kdo (který) — ten, jaký — taký, co — to, kde — tam, jak — tuk* atd., na př.: *Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. Jakým kdo sám jest, s takým obcuje. Co rádi činíme, to rádi mluvíme. Kdo chce kam, pomozmo mu tam. Jak si ustoleš, tak si lehněš.*

Tato nesamostatnost věty hlavní ještě větší se jeví ve *stažených* souvětích souvztažných, v nichž často nejpodstatnější části větné, podmět a výrok, právě ve větě vedlejší obsaženy bývají na př.: *Komu přeje štěstí, pomůže mu na kůn vséstí. Koho Pán Bůh stvořil, toho neuromoří. Co na mysl padne, to i na ústa. Který pes mnoho štěká, nekouše.*

Někdy zase naopak podmět věty *vedlejší se předjímá* (t. j. napřed se pojímá) u větu řídicí a vazbě její se podřizuje (tak řeč. předjímání, anticipatio, prolepsis), na př.: *O pacholech nemohu věděti, který čí jest (= nemohu věděti, který pacholek čí jest). O ručnici se přiznal, že jest mu jí půjčila. Než Martinovského neslyšel jsem, aby slovo promluvil. Již já tvé mysl rozumím, kam tě tábno (= již já rozumím, kam tě tvá mysl tábne).*

B) O způsobách vedlejších vět zvláště.

Vedlejší věty souvětí podřadných jsou dle poměru svého k větě hlavní (řídici): 1. podmětné, 2. výrokové (zřídkal), 3. předmětné, 4. přívlastkové, 5. příslovečné.

Dle obsahu zase dělíme věty vedlejší u věty: 1. vyjadřovací, 2. nepřímé tázací, 3. příčinné, 4. žádací [a) účelné, b) rozkazovací a zabraňovací, c) snahové, d) obavné], 5. výsledné, 6. podmínečné, 7. připouštěcí, 8. časové, 9. vztazné.

Věty vyjadřovací a nepřímé tázací jsou podmětné a předmětné. Věty rozkazovací a zabraňovací, snahové a obavné jsou předmětné. Věty příčinné, účelné, podmínečné, připouštěcí a časové jsou příslovečné. Věty výsledné a vztazné jsou dílem podmětné a předmětné, dílem přívlastkové, dílem příslovečné.

I. O větách vyjadřovacích.

Věty vyjadřovací jsou buď podmětné, buď předmětné; dle obsahu rozeznávají se

A) Věty vyjadřovací při slovesech myšlení a projevování.

Způsoby v nich jsou: a) indikativ na označenou výroku jistého, skutečného, b) kondicional na označenou výroku nejistého, pochybného, neskutečného.

Uvozuji se:

1. spojkami že, jak, kterak:

Nyní uzuávám, že nám zlé věci nastávají. Žena pocitila na těle, že by uzdravena byla. Odpověděli, že by k rozkazu konšelskému to činili. Vidíme, jak Bůh jistě dokázal, co předpověděl. Vy všickni víte, kterak otec jeho Vlastislav chtěl nás ze země vyhladiti. Hádali na ně, jako by oni ten oheň nastrojili.

2. spojkou a: a) s indikativem a to nejčastěji při slovesech *viděti*, *uzříti*, *slyšeti*, *nalezti*. Spojka a pojí se tu z pravidla s náměstkami osobními (přev. parataxe):

Uzříš, a já se Bohu modlím. Již vidím, a ty na smrť jdeš. Chudého člověka, an (= a on) zimou mře, nalezl. Naleznes ji, anať v malém domku bydlí. Viděl, ano (= a ono) slunce zčernalo.

Pozn. Vedlo *an*, *ana*, *ano* bývá *an* anob *ano* pro všecky rody a obě čísla: Viděl jsem, an (= ani) k němu všickni přistupovali. Vidím, ano (= an) mě tento člověk přemáhá,

b) s kondicionalem po hlavních větách záporných anebo takových, jež vyjadřují pochybnost, domněnkou, nejistotu.

Spojka a se často vypouštivá, a místo má pouhý kondicional (přev. parataxe):

Není nikdá slýcháno, aby ovce vlky dávily, a slepice lišky hubily. Nepamatuj, aby led tak tlustý na jednou se hnul. Čechové nevěděli, by Němci za lesem leželi. Všickni, by den byl, mněli.

Pozn. 1. Poměr neskutečnosti, který se kondicionalem takových vět označuje, vytýká se ostřeji slovesem *míti*, zvláště, když-li děj věty závislé k budoucnosti: Toho jsem se do vás nenadál, abyste mi tak podvodně měli učiniti. Kdo se toho nadál, aby let takových dočkatí měl.

Pozn. 2. Při slovesech *zapírat*, *odpírat*, *přiti se* věta vyjadřovač uvozuje se spojkou že a jest záporna; jsou-li onano slovesa záporna, pak věta vyjadřovač uvozuje se spojkou a s kondicionalem a jest tolkéž záporna: Pohnaný zapíral, že otec jeho úředníkem nebyl. Přel se, že toho neučinil. Nezapíral, by zaň neslibil. Nopřím so o to, aby jiné cesty býti nemělo.

Pozn. 3. Ke slovesu *pochybovati* věta vyjadřovač se pojí kondicionalem; záporu ruší se pojem pochybnosti, jímž konditional podmíněn jest, následuje tedy po *nepochybovati* spojka že: Pochybovali jsme, abychom tak snadno propuštěni byli. Nemálo o tom pochybuji, aby je svásti mohl. Nepochybuji, že jste nemálo toužili.

Pozn. 4. Jako při slovesech myšlení a projevování, tak i při obdobných jménech podstatných a přídavných pojí se věta vyjadřovač spojkou že, při záporu spojkou aby: Pravda jest, že Turci na stavens hrubě nonakládají. Nepochybně naděje jsem, že vlast svou opustiti neráčíte. Nepochybně jest, by to pravda bylo. Není naděje, aby živí zůstati měli.

Pozn. 5. Za větu vyjadřovač bývá též akkusativ s infinitivem (Str. 107).

Druhdy bývá hypotaxe obrácena, t. věta vyjadřovač nezávisle pronesena, a věta řídíci spojkou jak podřízena: Nic se toho nestalo, jakož mi bratr psě.

B) Věty vyjadřovačí při slovesech vnitorního hnutí a nebo jeho projevování. Uvozuje se spojkou že; řídíci spojkou jak, a jsou na rozhraní vět vyjadřovacích a přičinných*):

Radoval se s ním spolu z toho, že šťastně bojoval s nepřitelem. Zarmoutil se velmi z toho, že jeho posla hanebně odbyli. Tesklíme a bolestíme, že vás opustiti musíme. Ohválím tě, otče, že jsi ty včetí skyl před moudrymi. Nastojte, že jsem od malého robence přemožen. Velmi Sokrata vychvalovali, že by lepšího muže pod nebem nebylo. Jordan na úřad žaluje, jako by s duchody zemskými neupřímně zacházeli.

C) Věty vyjadřovači uvedené spojkou že, kteréž vyjadřují skutek nějaký, o němž se soud činí, a zhusta předchozou náměstku vysvětlují — věty vysvětlovací**):

Zlo činíme, že pokáním predléváme. Že se s bratrem svým porovnatи chcete, milo mi jest slyšeti. Co tím královna mří, že vás k sobě pozvala? Tím řeka není horší, že z ní psi pijí.

*) V latíně akkusativ s infinitivem nebo věta s *quod*.

**) V lat. věty s *quod*.

II. O nepřímých větách tázacích.

Nepřímé věty tázací jsou věty podmětné nebo předmětné, závislé na slovese věty jiné. Jako přímé věty tázací, tak i nepřímé dělí se v otázky slovné a větné. (Str. 11).

Uvozuji se: slovné náměstkami a příslovci tázacími, větné částicemi tázacími.

Způsoby jsou:

a) indikativ, když jest řeč o skutečnosti:

Poznali, co jest to válka. Nezáleží na tom, jak kdo dlouho nebo málo živ byl. Kdo ví, stane-li tebe do večera. Zeptej se husi, zdali ji zábne v nohy. Počal mysliti, ve sně-li se jemu dějí cíli na jevě.

b) kondicional na označenou nejistoty úsudku (za indikativ otázky přímé) anebo rozpačitosti vůle (ve přímé otázce též kondicional aneb sloveso *míti* s infinitivem, aneb pouhý infinitiv):

Po obědě toho poutníka zaklel, aby jemu pověděl, kdo by byl, a jaké by jemu jméno bylo. Když jsou přišli, otázal jich, co by chtěli. A učil je, jak by měli sloužiti Hospodinu. Nic se nezvěděli, jaký by lid byl, domáceli-li cíli cizí.

Pozn. 1. Při slovesech *míti* a *věděti* bývá dvojí vazba: $\alpha)$ kondicional: Neměli, koho by se báli. I měla, nač by živa byla. Nevěděli, co by jemu odpověděli. $\beta)$ infinitiv: Neměli se koho báti. I měla nač živu být. Nevěděli, co jemu odpověděti (Str. 105.)

Pozn. 2. Otázku slovná může ke dvěma nebo více členům směrovali, což nazýváme v rádování otázkou: Zvěděli, kdo cheo s kým býli. Já všecko, co jak jest, vyložím. Poručení dědicům činí zo všechno počet, co nač nakládali.

Pozn. 3. Někdy bývá, že slovo tázací neobtírá celé otázky, nýbrž jen z části jí podjímá, náložejíc k větě vedlejší, což slove podjímáním: Uvažujto, co myslito, že by činiti bylo.*)

Pozn. 4. Při sloveso čekati splývá výpustková věta časová (s *až*) s nepřímou otázkou: Čekám, až jak to dopadne (t. j. až uvidím, jak...). Počkám, až bude-li pěkná, Počkoj, až eo nám zbudé.

III. O větách přičinných.

Věty přičinné jsou věty příslovečné. Z pravidla v nich bývá indikativ.

Uvozuji se spojkami *že*, *proto že*, *poněvauž*, *když*, *jelikož*, *jež*, *ježto*:

Proto lichotí, že tvých peněz chtí. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým činíme, protože jej nepotřebnými včemí

*) Oboje, i v rádování i podjímání, tóž v otázkách přímých se vyskytuje.

mrháme. To řekl, ne že by měl péči o chudé, ale že zloděj byl. Poněvadž jsi ty pohrdl uměním, pohrdnu i já tebou. Když jinak nemůž býti, již to musím učiniti. Ustanovil jsem nocovati u něho, jelikož mne o to prosil. Jež jest pamět člověčí k zapomněni hotova, uvážal jsem se v to dilo. Bál jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný.

Pozn. 1. Spojky *jelikož* od lepších spisovatelů starých používá se tak často, jako v době novější.

Pozn. 2. Příčina vyjadřuje se též větou případěnou, jmenovitě po hlavní věty tázací: Nevím, proč bych od své výry odstupoval, a já jsem v ní nikdy nici bludného nenašel. Kterak jsme my těch peněz tobě měli svěřiti, a my tebe neznali. Proč bych já proti tobě měl býti, a ty mi nic zlého nouznil. Kam od tobě půjdeme, pane, a ty slova života věčného máš. Kterak můžeš pokusiti, jsi-li trpěliv, an tebe žádný netepo, žádný nehnau.

Věty tyto jsou parataktické; chybno tedy *an*, jde-li věta příčinná před větou hlavní: An žádú nepřichází, půjdeme.

IV. O větách žádacích.

Věty žádací jsou dílem příslovečné: účelné, dílem předmětné: rozkazovací a zabraňovací, snažovací, obavací.

A) Věty účelné jsou příslovečné. Označuje se jimi děj nebo stav pouze pomyslený, pro nějž podmět koná děj označený slovesem příslušné věty hlavní.

Věty účelné uvozuje se:

1. kondicionalem:

Proto vlčka bijí, aby se starý vtípil. Nedal Pán Bůh svini rohův, aby netrkala. Dókud sbla, hleďme díla, by památku po nás zbyla.

Pozn. Vedlo *aby* v řeči prostonárodní bývá též *co by*: Běžel, co by se dostal z lesa.

2. spojkou *at*. Ve větě hlavní bývá z pravidla imperativ:

Kaž se lidmi, ať se nebudeš tebou kázati. Oti otce svého i matku svou, ať se prodlej dnové tvoji na zemi. Vysvobod nás z ruky jeho, ať by poznala všecka království země, že jsi Hospodin sám.

Pozn. *Ať* uvozuje vlastně větu parataktickou (= a ti); ve starší řeči bývá v té příčině tytož pouhá spojka *a*: Otě svatý, náhle utec, a neuhořš (Pass. 966).

3. spojkou led a příčestím minulým:

A) to vše činili, leda lid uspalí (= jen aby). Dělal to, leda se mu chvíle krátila. Hrá se, leda se hrálo. Učí se, leda bylo.

Pozn. Věty tyto mohou se též pokládati za příslovečné věty způsobové.

B) Věty rozkazovací a zabraňovací jsou věty předmětné; vyjadřují předmět rozkazu, prosby a zákazu, zastupujíce imperativ nebo prohibitiv vět nezávislých: Jdi — kázal mi, aby ch šel; nech o d — zapověděl mi (bránil mi), aby ch nechodil. — Uvozuji se kondicionalem řídčeji spojkou *at*:

1. při slovesech: *poroučeti, kázati, prositi, žádati, napomlnati, pobízeti, domlouvati, raditi* a p.:

Kníže všemu lidu rozkázal, aby dědin neopouštěli. Prosíme tvé milosti, aby nás ve smutné sirobě neostavoval. Lotr prosil, aby nař Ježíš vzpomněl. Nouze je pudila, aby bránili svých životů. Napomenul ho, aby již přestal mluviti.

Pozn. Při slovese *prositi* věta závislá uvozuje se též spojkami *at, že, kdy*: Pros Boha, ať tvé cesty způsobí. Za to prosíme, že nás pokojně a přátelsky vyslyšte. Prosil bratra, kdyby mu nějakou pomoc přispěl.

2. při slovesech: *zapovídati, brániti, hájiti, zdržovati, vystríhati* se záporným kondicionalem:

Anděl sv. třem králům zapověděl, aby zase k Herodovi se nevracovali. Hájili jsou, aby v čas trhu lidé nejezdili přes most. Zdržoval ho, aby nechodil tak daleko od vozu. Prorok pobožně lidi, aby kratičké na světě slávy bezbožným nezáviděli, vystříhal.

Pozn. 1. Mezi slovesy dokonavými a nedokonavými téhož rozdělu řetěz jest, jako při imperativu a prohibitivu (Str. 102).

Pozn. 2. O infinitivě při slovesech *kázati, poroučeti, zapovíduti, brániti, hájiti* v. na str. 104.

C) Věty snahové jsou věty předmětné, vyjadřující předmět snahy při slovesech: *snažiti se, pokoušeti se, hledeti, ustanoviti* a p. Uvozuji se kondicionalem:

Snažte se, abyste bez poskytny a bez úhony před Bohem nalezeni byli. Ale on nebyl toho pilen, aby chodil v zákoně Božím. Nejednou pokoušeli so křesťanó o to, aby země svaté dobyli. Nestoj o to, aby byl soudcem. Oni pak na tom se snesli, aby nemluvnátku svatých zahubili. Král ustanovil, aby ten den nebojovali.

Pozn. Při stejných v obou větách podmětech bývá tóz při některých slovesoch infinitiv. Určuje-li však věta snahová námořstku ukazovací, infinitiv místa mít nemůže.

D) Věty obavné jsou věty předmětné, vyjadřující předmět obavy při výrazech obavy, jako: *báti se, strachovati se, lekati se, strach jest* a jiných, pokud se blíží významem k oněm, jako: *chrániti se, chovati se, stříci se, hleděti se* a p.

Uvozuji se:

1. záporným kondicionalem na označenou, že si podmět toho nepřeje, co jest obsahem věty závislé:

Bojím se, abysto se neuchylili od sprostnosti. Lekám se za tě, aby tebe tajně nezahubili. Strach jest, bychom všickni nezahynuli. Chraňte se, abyste neupadli v pokusušení. Hleďte, abyste toho neučinili.

2. spojkou že, očekává-li podmět s jakousi jistotou nastoupení děje, jehož si nepřeje:

Bojím se, že nám ne všecko tak snadno projde. Bojím se, že nic dobrého nebude.

V. O větách výsledných.

Věty výsledné jsou dílem podmětné a předmětné, dílem přivlastkové, dílem příslovečné.

Uvozuji se: a) spojkami že, až s indikativem o výsledku skutečném, b) spojkou ať po imperativě o výsledku zamýšleném, c) kondicionalem prostým nebo se spojkou že o výsledku neskutečném, prostě pomysleném anebo zamýšleném.

1. Větami výslednými vyjadřuje se podmět mnohých sloves a výrazů neosobních, jako: *slati se, přiházetí se, sluši, spravedlivost jest, není možná, nemůže být* a p. a předmět sloves znamenajících *uděliniti, způsobiti, doslati*:

Bývá to, že Bůh i zde mstí nad nešlechetnými. Ach bylo, že i mne nosívala na rukou matka má. Nejednou se přihází, že nejmoudřejší pochybuje. Již bylo na té, že nás nechají bez pomoci. — Sluší vám, abyste se nejvíce na umění moudrosti oddali. Jest nám vysoce potřebno, bychom za dar moudrosti vzývali Boha. Spravedlivost jest, abychom druh druhu pomáhali. Není možná, bychom se všem zachovali. Lze není, aby lež pravdou byla. — Lež činí, že často lidé nevěří pravdě. Dovedli toho, že se jich všichni strachují.

Pozn. Při slovesoch sluši, náležet a p. bývá též infinitiv.

2. Větami výslednými vyjadřuje se zevrubný obsah podmětu nebo předmětu věty hlavní, k němužto obyčejně ukazovací náměstka v této větě obsažená odkazuje:

Toť jest povaha zlého, že se nemůže než zlým za dobré odplatiti. Předkové naši tu pochvalu vždycky měli, že svou vlast milovali. To právo přirozené jest, syn aby svých rodičů poslušen byl. Toť jest láska Boží, abychom přikázání jeho ostříhalí.

Pozn. Sem náleží *jsem (nejsem) s to, abych*: Nebyli s to, aby útokům nepřátelským odolali (šp. nebyli s to odolatil).

3. Větami výslednými vyjadřuje se jakost a míra děje neb i jiného pojmu věty hlavní, k čemuž zhusta se poukazuje slovci: *ten, taký, takový, tak*:

Přijde i ta doba, že nám nepřekazí zloba. Ctnost jest taková věc, že služebníka svého neopustí. Tak jo sobě hrda člověčí mysl, že snáze se dá naraditi, než bezděky přinutiti.

Knih tu bylo, že by jich na tři vozy nenabral. Zbledli, že by se na nich krve nedořezal.*)

Nic není tak zlého, aby se neobrátilo někdy v něco dobrého. Může-li slepý slepého vésti, aby oba do jámy neupadli? Umějmo se k lidem tak chovati, abychom jim mili byli.

Boj byl tak litý, až u břehu moře krvi se zardývalo. Škody staly se veliké, až teskno bylo o tom slyšeti. Tak se země trásla, až kostelové a domové se bořili. Některý padl, až nevstal. Zezulenka kuká, až se skála puká.

Pozn. 1. Zhusta užívá se těchto vět ellipticky vztahem k zaměněné větě hlavní: Však až toskno mezi nimi se motati. Až mi té nedbalosti hněvno bylo. Až mi srdeco traulo na to hledě. Až hanba bylo poslouchati. Až hrůza na to patřiti.

Jindy věta hlavní běže na so formu věty srovnávací: Až se hory zelenají, jak zpívají.

Pozn. 2. Mimo to vyskytuje se joště jiné rozmanité způsoby vět výsledných, jmenovitě v řeči prostonárodní, ve smyslu srovnávacím: Zplivali, tak se rozléhalo (= až se rozléhalo). Prší, tak se leje. Mrzne, tak prášti. Zmokl jsem, tak se mne toklo. Sotva mluviti mohl, co (= tak) plakal litostí. Tak se nad ním prášil, co utská (= utská, až se nad ním prášil). Sám nevěděl, kolik má poněž, co byl takový boháč. — Běží, jen (= až, tak) se za ním práší. Zlatý vlas upadl na zemi, jen to zazvonilo. — Je ticho, ani nemuká (parataxe = že ani nemuká).

*) Sousledně věty příslovečné jsou původem svým věty srovnávací, majíce v řeči starší i formu těchto vět: Baylé (býl) tak veliké moci bylo, jakož mniché nemocné uzdravovalo. Holubice tak se jest vysoko v povětrí vznosila, jakož jí pro výšost nikdo nemohl viděti. To kolo se tak prudce točeše, jakož ně jiného nož ohnivá kule sě vidieše (Pass. 605, 893, 972).

VI. O větách podmínečných.

Věty podmínečné jsou věty příslovečné.

Větami podmínečnými slovou souvětl, jichžto věty vedlejší vyjadřují podmínku, na jejíž platnosti záleží i platnost výroku (výsledek) věty hlavní, podmíněné. Věta vedlejší čili podmiňovací slovo předvětím, věta hlavní čili podmíněná závětím.

I předvěti i závěti jsou vlastně věty zeza nezávislé vedle sebe jdoucí, tedy hlavní; onano totiž buď tázací nebo přáci, tato úsudková: Dýše-li, žije = Dýše-li? (Ano!). — Tot tedy žije. Kdyby měl peníze, dal by mi — kdyby (kéžby) měl peníze! — Dal by mi.

Dle toho, jaké jest spojení podmínky s výsledkem, rozehnávají se tři hlavní formy vět podmínečných:

1. Forma skutečnosti. Podmínka se klade za skutečnou: výsledek jest jistý. V předvětí *-li*, jestliže, ač s indikativem, v závěti indikativ neb imperativ:

Nevyprosíš-li, nevylaješ. Nebude-li hojnější spravedlnost vaše, než zákonníkův a fariseův, nikoli nevejdete do království nebeského. Milujete-li mne, příkázání má zachovávejte. Jestliže kde vody průtoku nemají, dmou se. A již beř se, kam chceš, ač můžeš. Zastydte se, muži, takých řečí, ač se hrdinami zváti chcete.

2. Forma možnosti. Podmínka se klade za možnou: výsledek jest jistý. V předvětí *-li*, jestliže s kondicionalem, v závěti indikativ neb imperativ:

Hřešil-li by proti tobě bratr tvůj, jdi a potresci ho mezi sebou a jím samým: uposlechl-li by tebe, získal jsi bratra tvého. Bylo-li by, že by sestru naši milou kdo utiskovatí chtěl, prosíme, aby podle ní stál (Arch. I, 5). Jestliže byste co prosili ve jménu mé, tot učiním.

3. Forma neskutečnosti. Podmínka se klade za neskutečnou: výsledek je též neskutečný. V předvětí *kdy* s kondicionalem nebo pouhý kondicional, v závěti konditional:

Kdybych měl, co nemám, mohl bych, co nemohu. By lidé řeč kupovali, ne tak mnoho by mluvili. Bys byl sedl, kdy jsi sedlal, byl bys dobré dojel.

Pozn. 1. Podmiňovací věta čelící proti jiné, již uvedené podmínce, spojkou pakli se uvádí: Budete-li živí podle těla, zemřete; pakli duchem umrtvýste tělesné žádosti, živí budete. Budeš-li mít mnoho, dávej hojně; pakli málo, i z toho rád nětaj. Budeš-li se pánum zdát, soudití mohou; pakli nic, kází jim ku prvnímu právu státi.

Užívati odporovací spojky *pakli* za prosté -li v jednoduchém souvětí podmínečném, nesprávno jest.

Pozn. 2. Spojkou *leč* uvádí se věta vymíňovací, označující, že výrok věty hlavní jinak ve skutek uvéstí nelze, jedinó když se uskuteční obsah věty vedlejší: Leč on budo zahuben, nám nelze zvítěziti. Nepustím tebe, leč mi požehnáš. Žádný nemůže přijítí ko mně, leč by jemu dáno bylo od otce mého. Zidé, leč by pilně umyli ruce, nejdří.

Pozn. 3. Předvídí vět podmínečných zhusta vyjádřeno bývá imperativem (parataxe): Pust psa pod stůl, poleze i na stůl (= *pustíš-li*). Čiň čertu dobré, peckou se ti odmění. Oř měkce, sij říde, urodí se metlice.

VII. O větách připouštěcích.

Věty připouštěcí jsou věty příslovečné.

Uvozuji se:

1. spojkami *ač*, *ačkoli*, *jak* (*jakkoli*, *jakkolivěk*), *třebas*, *at*, *nech*, ježto s indikativem:

Ač nikdo nevidí, nečíň, co proti Bohu a rozumu. Ačkoli žebrák syt, ale mošna syta není. Jak jsem poněz potřeben, toho bych si přece na svědomí nevzal. V tu hodinu, jakkoli jasno bylo, veliká hřímotá přišla. Třebas byl chud, ale jo člověk poctivý. At déšť prší, neb sníh vřeje, nech se Boží vůle děje. Necht jest tak, že jsem zabloudil, při mně zůstane blud můj. Nedá pokoji, ježto jsem já mu jak živ nic neudělal.

2. kondicionalem:

Neuhodne, aby hádal. By vedl osla do Paříže, komoň z něho nebude. By slavík jak krásně zpíval, přece vrabec nenaučí. Tento svět nic není, bychom tisíc let žili.

Pozn. Chybno jest kondicional zdvojovatí: *byť by*, *byť bychom*, *byť byste* (m. *byť*, *bychom*, *byste*).

3. imperativem, jmenovitě opětovaným u větě vedlejší:

Měj kdo umění, měj krásu, měj moudrost, vše to zkazí, když pýcha s tím bude. Chtěj já neb nechtěj, musím činiti tvou

váli. Nechtěl jsem tak slepému štěstí, sedni mi co sedni, se poručiti. Dělej ty z toho co dělej, přeceť jest to veliké štěstí. Soudcové, chtějte nechťejte, spravedlivosti vyhledávati musili. Žádáme, aby nepřátelům, což můžeš, překážel, budete číž budte. Nepřátelé, vol nevol, pokoj zachovávati musejí.

Pozn. Přípustka vyjadřuje se druhdy též větou případěnou: Toho dne utonul mladý pacholek, a veleli mu mnozí, aby se tu nekoupal (Let. 459). Rozkazovali statek započítit, a nemocný ještě živ byl (Let. 514). Proč jsi mé řeči nepřijal, a já tě příznivě napomonal (Pass. 488).

VIII. O větách časových.

Věty časové jsou příslovečné (zvláštní druh vztazných.)

Co do způsobů rozumnávati jest věty časové určité, jimiž se pronáší děj určitý, skutečný, a věty, časové neurčité, jimiž se pronáší děj neurčitý, pomyšlený. Časové věty určité pronášejí se indikativem, neurčité kondicionalem.

Hledíce k větě hlavní, věty časové vytýkají 1. děj současný, který s dějem věty hlavní v jednu dobu spadá a vedle něho trvá. 2. děj předčasný, jenž uplynul neb uplyne dříve děje věty hlavní. 3. děj následný, jenž za dějem věty hlavní nastupuje a spolu cílem a koncem jest, až pokud děj hlavní trval.

1. Časové věty děje současného uvozuji se spojkami *kdy*, *když*, *kdykoli*, *dokud*, *pokud*, *jak*, *co**).

Netřeba se třtině báti, větvové kdy dub vyvrátí. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Dokud člověk ústy zývá, nech všeho naději mívá. Tož již třetí léto běží, jak v tom nesnesitelném vězení zůstávají. Co mudrce mudroval, klouzý hrad opanoval. Co kousek uhnala, to struček urvala (Suš. 378). Ti mají moct být zemi všelikou ranou, kolikrát by koli chtěli.

Pozn. Časové věty děje současného vyjadřují se druhdy větou případěnou: Jedva dokonán byl ten zápis, a hned do radušho domu páni komisaři přišli. K potoku přijeli, ano již svítati počalo. K lodi jsme přijeli, an již plachty rozkládali. Na zemi lež, ano ho tepou, volal.

2. Časové věty děje předčasného uvozuji se spojkami *když*, *jak* (jak jen, jakmile, jak brzo, jak náhle), *až*, *dokud ne*, *jen co*, nejčastěji se slovesem dokonavým:

*) V řeči starší též donidž, donivadž: Boha jen dotuť milují, donidž sđ jim dobře vedlo po jich váli.

Nepamatuje kráva zimy, když se léta dočká. Jak upadl v neštěstí, i jeho vlastní nedbali oň. Nepomine pokolení toto, až se tyto všecky věci stanou. Dokud nedokonám práce své, nemohu pomáhati tobě. Povím ti všechno, jen co si vzpomenu. Hned jakž by zasvítalo, odejděte.

Pozn. 1. Větou časovou, uvedenou spojkou *jak* nebo náměstkou *co*, vytýká se druhdy doba, od které děj hlavní trvá: Od té chvíle, jak biskup Vojtěch do Říma vešel, žádný děst na zemi Českou nepršel. Již tři noci, co jsem nespal.

Pozn. 2. V časový větě „*jak živ*“ sloveso *být* z pravidla se vypouští: *Jak živa jsem neviděla na buku žaludň.**)

8. Časové věty děje následného uvozují se spojkami *až*, *než* (dříve než, prve než):

Dotud něco praští, až se přelomí. Dříve pojdeš ve svém dle, nežli dojdeš svého cíle. Horatius vojsko nepřátelské, až by most zřícen byl, zastavil. Čekali u dveří, až by rozešel se poněkud lid. Bůh jich prve, než by běh svůj dokončili, žádnému potlačiti nedopustí.

Pozn. 1. Druhdy poměr mezi větami formálně bývá obrácený; vedlejší okolnost časová vyjadřuje se větou hlavní, a děj hlavní za okolnosti té nastupuje větou časovou. Sloveso tento způsob proslavený v zpětném řádu větvového (conuentiorum inversio): Již té noci záře vycházela, když Jason tukto promluvil (= když záře již vycházela, Jason promluvil). Ještě nebyl vyšel do půl sítu, když se k němu stalo slovo *toto*.

Týž poměr vyjadřuje se též spojkou *a* (parataxe): K Jordanu jsme přijeli, a slunce rovně vycházelo z hor arabských (Pref. 342). Bylo již po první hodině na noc, a dal jsem mu list do rukou (Let. 362). Ještě průvodu nedokonal, a jiný zkříkl (Let. 41).

Pozn. 2. Časové okolnosti vyjadřují se též větami současně spojenými (parataxe): Sotva že vyšel Jakob od Izáka, otce svého, Esau bratr jeho přišel s lovem svým. Květ ledra se rozvinul, a již mál včelok tolík. Jen se ukázal, a již utekl. Včera týden pohreb měln.**)

*) Časové věty uvedené spojkou *jak* původně jsou srovnávací, pročež v řeči starší v závěti často bývá ukažovací *tak*: Jakž se brzo požehná, tak nad ně žádné moči nemám (Pass. 836). Jakž ho náhlo uzřechu, tak jej s milostí přijechu (Anth. I. 39).

Ve starověké řeči časové děje předčasného uvozují se též spojkou *jeliž*. Nepustím vás odtud, jeliž mi rukojmí postavilo (Pass. 656). Sv. Simeonu bylo pověděno, že neumře, jeliž uzří to nebeské dítě (Pass. 200). Nikam nemají odjížděti, jeliž by dobyli hradu (Tov. 27).

**) Ve starověké řeči užívá se slovesa *netdchnouti* s následujícím *až*, spojek *prve než* — až na označenou téhož poměru, kterýž nyní vyjadřujeme částicí *sotva*: Netdchnul sv. Agathin té modlitby dokonati, až ihned duši pustila. Netdchno ho požehnatí, až se zdravio věn vráti. Prve než tento lid do Prahy přitáhl, až Pražané vypadli na Malou stranu (Let. 31). Neminalo tomu málo neděli, až král Ferdinand vtrhl s vojskem do koruny Uherské (Bart. 260).

Pozn. 3. Od skutečných vět časových rozeznávají se smyslem vztažné věty přívlastkové nebo podmětné a předmětné uvedené příslovcem časovým:

Dojde chvíle poslední, kdy věčnost nám se rozední. Zlo jest, když jazyk před rozumem ubšíá. Bůh noslyš, když pes na hvězdy laje.

IX. O větách vztažných.

Věty vztažné jsou dílem podmětné a předmětné, dílem přívlastkové, dílem příslovečné.

Co do způsobů rozeznávati jest vztažné věty přesné, kteréž nezastupují vět jiných, a zástupné, kteréž smyslem zastupují jiné věty vedlejší.

Pozn. Od skutečných vět vztažných rozeznávati jest věty hlavní (opravové vztažné), kteréž jen spojením jsou vztažné: Volali jsme k Hospodinu, kterýž (= a on) uslyšel hlas náš. Žádal mne, abych pro pána došel, což (= a to) jsem také udělil. Přesteli! Neměj za zlé, rád bych také tvé jméno vzděl. Kterýž (= a on) řekl: Já jsem tlumočník královny světa.

A) O vztažných větách podmětných a předmětných.

Vztažné věty podmětné a předmětné jsou ty věty vztažné, jimiž se podmět a předmět věty hlavní opisuje.

Uvozuji se vztažnými námcstkami *kdo*, *co*, *jenž*, *který*, *kolik*.

a) přesné:

Dvakrát hřeší, kdo se hříchem honosí. Koho chrání Bůh svým štítem, nezahyne v boji litém. Ten nežil, po kom pěkná pověst neostala. Co před světem zde ukryto, bude někdy všem očito. Kolik se jich tebe bojí, tolik jich o život stojí.

Kdo se sám chválí, nikdo ho nepochválí. Koho Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. Za čím jdeš, to najdeš. Tolik známe, co v paměti chováme. Komu Pán Bůh nedal, kovář neukuje. I pes pomní, kdo ho krmí. Nezpomínej toho, co již pominulo.

b) zástupné a to

a) výsledné:

A nebude, kdo by potěsil jich. Řídký tu byl, kdož by s někým tahanice neměl. Neostane, kdo by zemi oral a kdo by ji osil.

Nemá, kdo by ho potěsil. Komu by požaloval, neměl. Nemám, čím bych ti odplatil.

Jiné vazby: A nebude, kdo by potěsil jich = aby potěsil jich = kdo jich potěše. Kristus hledá, kdo s ním ponese běžné utrpení. Nemá mi kdo pomoci. Nemáme se koho báti.

β) podmínečné:

Kdožby se sám povyšoval, bude ponízen, (= jestliže by se kdo povyšoval). Kdožkoli chtěl by mezi vámi být velikým, budíž služebník váš. Kdož by činil vůli Boží, tentě jest bratr můj. To kdož by pravil, v hrdlo by lhal.

Kdo tě napomíná, měj ho za přítele (= jestliže tě kdo napomíná). Kdo do tebe kamonem, ty do něho chlebem. Koho nám třeba, víme, jak mu říkají. Kdož by raději pěkný, než dobrý nástroj mít žádal, smáli bychom se mu, jako dítěti, nesoudícímu, co nač jest.

Pozn. Výrok o věty vztažnou, jimiž se opisuje substantivní výrok věty hlavní v jazyce našem po řídku se vyskytuje: Bůh jest zajisté ten, kterýž srdece lidská v rukou svých má (Žal. 26). Já jsem ten, jenž zhlažuji zlosti tvé a na hřešky tvé nevzpomenu (Hus. I. 8).

B) O vztažných větách přívlastkových.

Vztažné věty přívlastkové jsou ty věty vztažné, jimiž se adjektivní přívlastek jména podstatného věty hlavní opisuje.

Vztažné věty přívlastkové uvozuji se vztažnými náimestkami který, jenž, jaký, e. o., a dělí se tím od vztažných vět podmětných a předmětných, že se pojí s náimestky vztažné vždy tálou ku jménům podstatným; ve větách podmětných a předmětných však náimestky vztažné se tálou k náimestkám ukazovacím.

a) přesné:

Škoda, kterouž učinili v horách, jest vše časné a kteráž po některém létě sama se vynahraditi mohla. Všeliký strom, kterýž nenesce ovoce dobrého, vyfat a na oheň uvržen bude. Dobře tomu kováři, jenž na obě ruce kuje. Mnogo té země, z níž hrnce býti mohou, ale málo té, z níž zlato borou. Buďme jasni jak to moče, jež nám zraší nebesa. S kým obecuješ do podne, takým budeš odpoledne. To nobyla oveco, co se s vlkem procházela. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka,

Pozn. Náimestky co užívá se jmenovitě vo slohu prostonárodním, a to v nominativě a v akkusativě neživotném samé, v ostatních pádech spojené s náimestkou *on*, *ona*, *ono*: ton muž, co přišel; ta žena, co přišla; to dítě, co přišlo; ton pes, co se's ho bál; ta kočka, co se's jí bál; ton žebřák, co's mu dal krojeťar; ten pán, co's ho potkal; ton dům, co kupuješ; ta louka, co prodáváš; ta paní, co jste ji viděli; ty paní, co k nim chodívalás.

Týmž způsobem užívá se vo starší řeči náimestky ježto: Něco se připalo, ježto o tom lidé nověděli. Páni všechni, jožto jich početi jsou při tomto listě, mají k tomu hradu příloží. Jsou jistě, jožto jim užitečno ta-kové knihy čísti.

b) zástupné, a to a) účelné:

Dejte nám kníže, který by (= aby) soudil spravedlivě naše hlavy. Čtvrtý den učinil Bůh slunce a měsíc a jiné hvězdy, ježto by zemi osvěcovaly. Všechném lidem potřebí nějakého pravidla, po němž by (= aby po něm) život řídili.

β) výsledné:

Žádný tak veliké síly neměl, ježto by (= aby) neduhem nebyla přemožena. Žádná krajina není, která by tak mnoho a tak velikých řek měla.

Někdy slovce *an* běže na se význam vztažnosti:

Na to posel kvapil ku pánu svému, an (= který) ještě bojoval. Poběhnět kůň nedaleko a potom se před mužem postaví, an na stole železném jí. Nad oltářem namalovaný jest obraz panny Marie, ana drží děťátko. Proč bych těch tak dobrých, ani k Bohu jdou, plakal? Potkali dva konšely, ani jdou z města.

C) O vztažných větách příslovečných.

Vztažné věty příslovečné jsou 1. místní, 2. přirovnávací, 3. poměrné, 4. omezovací a vztahové.

1. **Příslovečné věty místní** vyjadřují příslovečné určení místa věty hlavní na otázky *kde?* *kam?* *odkud?* *kudy?* Uvozuje se vztažnými příslovci místušimi, k nimž ve větě hlavní zhusta ukazuje příslovec ukazovací:

Kde člověk nemáhá, tam Bůh pomáhá. Kde se kdo zrodí, tam se i zhodí. Kde bázeň, tu i Bůh. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Odejdu tam, odkud se zase nevrátím. Teče voda, kudy dříve tekla. Dal mu louky potud, pokud potok teče.

Od příslovečných vět místních rozeznávat jest přívlastkové věty vztažné, uvedené vztažným příslovem. Tyto vztahuje se ku jménu podstatnému věty hlavní určující jeho vlastnost na otázku *který?* *jaký?*:

Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu. Znáš-li kraj ten, kde tma s horkem zajde, bez trní so růže červená? Již se přiblížoval k místu tomu, kudyž scházejí s hory Olivetské.

1. **Příslovečné věty přirovnávací** uvozuje se spojkami *jak*, *jakoz*, *co* (= *kolik*), na označenou, že dvě věci svou povahou stejně nebo podobně se k sobě mají; anebo spojkou *než* po komparativě na označenou, že jedna věc nadě druhou předčí.

a) s indikativem o skutečném přirovnání:

Jak Bůh ráčí, tak ať kráčí. Jazyk náš není tak úzký ani nehladký, jakož se některým zdá. Dobře čiň, co můžeš. Jeden blázen více můž otázek nadělati, než mu deset moudrých stačí odpovídati. — Pak vzal karabáč a vodního muže jak mele tak mele (K. Poh. II. 259).

Pozn. Chybně užívá se spojky *než* místo pouhého kondicionalu, je-li v hlavní větě příslovec příliš: *Jsem příliš zaneprázdněn, než abych ti přispěti mohl* (m. abych ti přispěti mohl).

b) s kondicionalem o přirovnání ne skutečném pouze pomyšleném:

Lid všude stál na vrších tak husto, jako by na les hleděl. Co se u večer paměti svěří, to ona ráno jako by našla. Nemoc přestala, jak by utal. Co by pět napočítal, byl na místě. Učením člověk lepšího zisku dochází, než by stříbra a zlata nabyl.

Pozn. Přirovnávací spojka *jako* druhdy se vypouštívá, a bývá pouhý kondicional: Nečiním toho bez rozumu, bych se snad smyslem pomínil. Vidělo se jomu, by byl na velikém poli.

c) Příslovečné věty poměrné jsou zvláštní způsob vět přirovnávacích, jimiž se označuje míra, ktorou děj nebo vlastnost nějakou se zvětšuje nebo zmenšuje:

Čím kolo je káry horší, tím více vrzá. Čím větší jsi, tím se více ve všem ponázej. Čím kdo více má, tím více žádá.

d) Příslovečné věty omezovací a vztahové jsou takové věty, ve kterých, jimiž se všeobecná platnost výroku věty hlavní omezují a určují určuje. Uvozuji se spojkami *pokud*, *jelikož*, *co, jak, kdež*:

Pokudž já rozuměti jsem mohl, ona jest dobra byla. Strom slove rostlina, jelikož se v haluze rozkládá. Co já vím, on tam byl sám čtvrtý. Nebyl jsem tam, jak jsem poctivý člověk. Jakož píšeš, že toho úmyslu jsi, ke mně se odebrati, já zajisté toho sobě od tebo žádám, aby tam ještě pobyl. Kdež žádáte na svou řeč odpovědi, my takto pravíme. Kdež jste ráčili oznámiti svolení pánu, my tomu chcejme věřiti.

Pozn. Spojkami *jelikož*, *jako*, *jakožto* i platnost jednotlivých pojmu se omezuje nebo určuje: Kristus, jelikož člověk, umřel, jelikož Bůh nesmrtelný jest. Člověk, jelikož člověk, nic více o sobě mysliti nemá, nežli že každému vodlo přirozený roven jest. Ti skutkové Bohu, jelikož Bohu se připisují (Ilus. I. 12.) No jako kníže, ale jakožto soudce od obce volený spravoval Krok zemi. — Nyní se v té příloze chybou užívá náměstek *co, takový*.

Zvláštnosti ve spojování vět vztažných.

1. Přesmykání. Někdy bývá, že jméno vztažové se přesmyká do věty vztažné, vazbě její se podrobuje:

Kterou komu osud živnost uložil, na té maje dosti, tou se obchod, notářmu se výše. — Ve větách smyslu obecného děje se tak z pravidla: Který žák se plně učí, bude pochválen (sp. žák, který). Která slípka mnoha kdáče, málo vajec nese. Vlna, kterou barvu nejprve chytí, tu drží. Budte hotovi, neb kterou hodinu nemniste, syn člověka přijde (Ev. Mat. 24).

2. Podjímání. Jako ve větách tázacích tak i ve větách vztažných relativem leckdy se podjímá věta podřízená:

Přivedou mne k ulici, v níž pravili, že manželé bydlejí. Dělejte, co koli můžete, že by vám nejlépe prospělo. Nedáš-li tomu, komu vidíš, že jest víc třeba, zle učiníš. Vidím zde zdi bělostkovou, kteréž pravili mi, že alabastrové jsou. A tak přišli na místo jedno, kdež uznali, že někdy lidé bydleli.

3. Přecházení vět vztažných u věty samostatné. Je-li k věti vztažné připojena jiná souřadná, za relativum nastupuje demonstrativum, čímž věta nabývá rázu samostatného:

Koho smrt dosáhne, a on nie pamäti hodného nočini toho pamätku hned spolu s tělem zahynouti musí. I četli list králo Polského v letech 1364-1365 psal Jan Žatecký, a dal ton výpis panu Lvovi. Mlásim o jiných věcech, k nimž k nám z dalších krajin přivážejí, a my jo za drahé pení.

Cvičení.

V následujících souvětích určete věty vědci, jaké jsou a) dle svého obsahu, b) dle poměru k rovníkům:

Ucítil na svém těle, že živ nebude. Na to, že mám také umíriti, vzpomínám. A tomu chtí (= to tvrdí) mudrci, že jest od potopy světa takové vody nebylo. A oni slyšeli, že by živ byl. Lid nevěděl, že by odešel Jonata. Vy jste svědkové toho, kterak jsme svaté a pracovitě občovali mezi vámi. Viděl jsem, ano slunce zčervenalo. Simeon uzřel, ano Josef a Maria děťátko nesou. Nevím, aby co pěknějšího pod sluncem být mohlo. Posavad toho neprokázal, aby starožitného rodu byl. Neprovedli, by byli невinni. V tom si nezalibuj, že mnoho statku máš. Litoval Hospodin, že učinil člověka na zemi. Nařekl svědku, že by hoden víry nebyl. Těší hloupélio, že není sám. Jisto jest, že umřeme. Víš Pán Bůh, čí to kozel a čí beran. To dobře uzříme, jsou-li tito praví bohové čili nic. Večer každého dne ptej se, co's dobieho vykonala. Nedostatky ukazují, jak málo lidé potřebují. Mrtví necítí, kde a jak leží. Lenoch se strhal, že nechtěl dvakrát jísti. Nestihli jsme v čas dojeti, pončadž byla zlá cesta. Každý jej miluje, ježto jo

člověk poctivý. Proto Bůh dal jazyk, aby se mluvilo. Nádoby od sebe metalí, aby tím snáze utéci mohli. Posiluj mne, abych zachován byl. Povéz nám, kde jsou, ať je spatříme. Vzdej o bět našim bohům, ať ohavné smrti nevezmeš. Chatrně jej odívá, leda se od zimy a deště ochraňovati mohl. Napomínám vás, abyste mých věcí pilni byli. Hektor prosil Trojanův, aby neutiskali. O to jsem usiloval, aby v zahálce léta má zmařena nebyla. Jeden každý tvor k tomu se nese, aby libé věci sobě liboval a jich žádostiv byl. Čechové strachovali se, aby kníže Vojen neumřel. Chovej se, aby se zlými spolků neměl. Bojím se, že z toho nic dobrého nepojde. V té síni bylo plno polic, příšrad a krabie, že by jich na sto vozích neodvozil. Může-li slepý slepého vésti, aby oba do jámy neupadli? Děvčátko plakalo, až tak omdlevalo. Ubohá stařena se tak náramně ulekla, že by se byl na ní krve nedořezal. Prší, jen se lije. Máš-li chléb, zuby se najdou. Dobře-li činíš, sebe obveseliš. Chceš-li s pole bráti, musíš na ně dátí. Jestliže již umřel, tobě jest naším pánum být. Nastala-ly by různice, porovnejte se sami mezi sebou. Jestliže by's co zvěděl, prosím, abys mno zpravil. Kdyby nebylo kdyby, nebylo by chyb. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. By lidé řeč kupovali, ne tak mnoho by mluvili. Ač jsme my bratři, nejsou přece naše kapsy sestry. Ačkoli mám jen malý hrádek, ale jsem já v něm hradním. Třebas je malý, ale je zralý. Byť sova pod nebesa letěla, sokolem nikdy nebude. Lakomei nikdy dosť není, byť měl všechno světa jméní. Vezmi kde vezmi, musím vydávati. Pánu Bohu se ve všem poručili, přijď na ně co přijd. Nehas, když tě nepálí. Doufej směle, dokud duše v těle. Nechtěj litati, dokud křídla nonarostla. Neklaš hrušok, až dozrají. Spravuj vůz, než se rozböhne. Jak se zhyzdíš jednou vadou, nezmýješ se žádnou vodou. Nechval hodův, až z nich půjdeš. Než slunce vyjde, urazíme kus cesty. Poslední do chrámu bývá, kdo pod zvonici přebývá. Koho oči bolí, nechoď do mlýna. Co chudému dáš, na lžici ti naroste. Koho Pán Bůh stvořil, toho neumří. Co kolébka vyhoupala, to motyka zakopala. Co jeden hlupák zkáží, tisíc moudrých nonapraví. Kdo tlouče, tomu se otevře. Nejsnáze rokovati o tom, co již minulo. Vzpomínatí milo, co dříve trápilo. Zvyk je druhé přirození, které se těžce vykoření. Malo platný ploty, přes které se leze. Bude tehdyž soužení, jakéhož nebylo od počátku světa až dosavad. Jaro, co tě veselilo, na peruti odletělo. Jindy zajíce v tom důlku leží, kde se ho nejméně naděješ. I ten čas nastane, kde i vás nestane. Přijdeš i ta doba, že nám nepřekazí zloba. To ti budíž důkazem, že tě miluji. Není na světě zeleny, aby od něčeho nebyla. Bohatství tu vlastnost má, že z moudrého hluapea udělá. Kde nic není, ani smrť neběre. Kde veliké zvony zvoní, tam malých neslyšeti. Kde dva mluví, tam třetí nepřistupuj. Kam strom ohýbáš, tam roste. Jak dudy

nadmeš, tak hrají. Jakož proti palici žádného šermu není, tak proti bezprávné moci spravedlnost nemá vzniků. Utíkali, co jim nohy stačily. Byla tma, že jí mohl nožem krajeti. Spal, jako by jej do vody hodil. Pavel stál, jako by jej s nebe srazil. Čím výše vystoupíš, tím širší rozhled.

Hlava XVI. O řeči nepřímé.

Pronášíli se řeč něčí týmiž slovy a týmiž způsoby vazby, jakými jmína byla od podmětu, o kterém se vypravuje, slovo řečí přímou (oratio recta):

Já podiviv se: „I kdo jsi ty,“ řekl jsem, „můj milý?“ Odpozděl: „Jméno mé jest Všezvěd, přímým Všudybud, kterýž všecken svět procházím, do všech koutů nahlédám, na každého člověka řeči a činy se vyptávám, co zjevného jest, vše spatřuji, co tajného, vše slídím a stíhám, slovem, beze mne nic se dítí nemá, ke všemu dohlédati má jest povinnost“ (Lab. 9).

Vypravuje-li mluvící řeč něčí, slovo ten způsob sdílení řeči nepřímou (oratio obliqua).

Převádějte řeč přímou v řeč nepřímou, vyjadřujeme věty úsudkové větami vyjadřovacími s že, kterak, imperativ větou žadací s aby, ať; ostatní věty zůstávají buď nezměněny aneb označuje se závislost kondicionalem anebo slovcem prý.

Náměstka první a druhé osoby, je-li tato rozdílna od osoby vypravující, promění se v náměstku osoby třetí: Mistři pak pravili, že není dosti brýle míti, než že se zrak vyčistiti musí; protož aby do jiných auditorií šli a zrak sobě ponapravili (Lab. 48; přímo: jděte, ponapravte sobě).

Náměstka osoby druhé, je-li tato s osobou vypravující jedno stejna, promění se v náměstku osoby prvé: Namluval mě Všudybud, aby ch se mezi duchovníky dal, jistě mi to, že já osudem do toho stavu náležím (Lab. 66; přímo: dej se, ty náležíš).

Příklady řeči nepřímé:

Snesli jsme se na tom, aby odpověď dána byla, poněvadž psaní jeho pilného uvážení potřebuje a čas krátký jest, a některé věci se k tomu vyhledati musejí, že mu nemůžeme odsud odpovědi místnou a dokonalé dátí, než že jsme toho odložili do Brna, odkudž že neopomineme to vykonati a jemu, jakž potřeba ukáže, odpověděti (Žer. Záp. II. 156).

Příšed ke mně na kolena padl a pro Boha prosil, abychom ho s sebou do Jeruzaléma vzít se nezpěchovali, oznamuje, kterak jest otec jeho tu pouť vykonati slíbil, ale že před časem umřel, však na smrtelné posteli jeho zavázal, aby za něj takovou pouť vykonal; pročež že by on pokojně na světě živ býti nemohl, kdyby tomu svému již započatému předsevzetí dosti učiniti neměl, zvláště když jest tou neštastnou příhodou krádeže k nedostatku peněz přišel, ježto se to nejednomu na podobných cestách i při jiných větších opatrnostech lidských přiházi (Har. I. 77).

Po obědě kázal nám náš hejtman oznamiti, abychom se strojili na cestu, a má-li sobě kdo co jednat nebo kupovati, to aby vykonal, že dá-li Bůh, zítra pojedeme z Jeruzaléma (Pref. 811).

Pozn. 1. V řeči starší spojkou že začasto řeč přímá se uvozuje, ve kteréžto příčině spojka tato pouze uvozovač jest jako dvojtečka: Pravil, že v tom vždy trvám a státi budu, dokud mne stává (Lot. 309). Zítra vstav s lavice oznamil, že což Jan Opice mluvil, o tom jù o všem vím (Bart. 59). Pán k legátorovi šli, aby jim kompaktata vrátil; neb nouzinským toho, ať to vši, že se jest obec zbourila, že ty odsud neujodeš (Let. 151).

Některé zbytky vazby té zachovaly se posud: Ptal jsem se, ta-li jest kniha, která hledá. Odpověděl, že ta (že ano, že ne).

Pozn. 2. Nezříška přechází se z řeči přímé v nepřímou a naopak z řeči nepřímé v přímou: Okolo nedle provodní hejtman Litomyšlský shledal se s jedním bratrem z Litomyšle na cestě, i ptal se ho: „Vláli, kdo jo bratr Augusta?“ A on odpověděl jomu, že o něm nic nového, kde jest. A on řekl jemu, aby se na něj pilně ptal, a doptaje se, aby jomu samému odo mne to pověděl, že bych se s ním rád shledat chtěl a premluvit, kde by on koli chtěl, a to, cožbych s ním chtěl mluvit, že by bylo dobré jomu i Janovi bratru i vám všem. To jemu odo mne pověz, a cof dá za odpověď, povíš mi na Litomyšli, když domů přijdu; než neprav o tom žádám, než jemu samému, neb co já chci mluvit, chci, aby o tom žádny nevěděl a při tom žádný nebyl, ani ty, než on a já (Blah. 23).

Pozn. 3. Zhusta slovesa uvozovač jak v řeči přímé tak nepřímé se vypouštějí: Na to já: „Šťastně mi tě Bůh za průvodčího dal, milý přestoli“ (Lab. 11). A on zase: „To jsou lidé v nově se na svět dostávající“ (Lab. 14). Když jsem jej obyčejem naším tituli chtěl, nedal, nazýváme to fraňkami světa: jomu titule a eti dosti že jest, jostliže jej služebníkem Božím nazovu (Lab. 134).

Hlava XVII. O pořádku slov ve větách.

O pořádku, kterým slova u větě za sebou jítí mají, ve přesné prose české rozhoduje povaha samých věcí, o kterých řeč jest. Co přirozeným během věcí dřevnější jest a tudíž dříve mysliti se musí, přednější u větě zaujmá místo. Avšak souvislost vět mezi sebou, snaha mluvícího, aby jednotlivé pojmy, kterým obzvláště přikládá důležitost, rázněji vytáhl, jakož i vzhled k libozvučnosti příčinou toho jsou, že pořádek slov přirozený

mnohých doznává změn. Těch ne všechných postihnouti lze pravidly. Bedlivé čitání dobrých spisovatélů, jmenovitě starších, s větším prospěchem v té příčině bude, než pravidel množství sebe větší.

Důležitější pravidla českého pořádku slov jsou asi tato:

1. Podmět jde před výrokem a to i tehdy, když věta počíná se příslovcem aneb jakýmkoliv určením příslovečným, jakož i tehdy, když předchází celá věta příslovečná (pořádek přirozený):

Neklan káže vstati k vojně. V čas pršky lidé se schovávají. Těch dní císař se vrátil. V tom čase otec Rastislavův, kníže Michael, přijel také do Uher ke dvoru královskému. Potom teprve král Václav blížil se proti němu. V noci císař, měv o to radu, přepravil se přes Dunaj. Když se tyto věci v Praze daly, král Václav nebyl dvorem v Čechách. Když ku hradu přijeli, brána se jim otevřela. Jak mu to hospodský vypověděl, syn přenáramně zaplakal. I poněvadž hlavní účel výpravy byl dosažen, král neváhal chystati se k návratu do vlasti. Hledaje pomoc proti Milaňanům, císař Fridrich vypravil biskupa Daniele do Uher. Dobýv tak jasněho vítězství nad nepřátoly, Soběslav jal se tudíž vítěziti neméně slavně sám nad sebou.

2. Pořádek přesmyklý (*inversio*) mezi podmětem a výrokem nastupuje a) když výrok s důrazem se proslovuje:

Najde kovář uhlíče. Neušpiní se saze uhlím. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka.

Pozn. Obzvláště v obyčejí jest pořádek tento po spojkách *i, protož, tu, tehdy, v tom:* I chopil Záboj svůj mlát, i odskočil Luděk. Protož nemohu já zdržetí úst svých. V tom vstoupí král mezi ně.

b) když podmět buď důrazem aneb objemem nabývá převahy nad výrokem, čímž těsně na místo význačnější — na konec:

Hrnuli se k němu lidé obojího pohlaví. Měšec září šel jest biskup na pouť. Umětím knížete biskupa Jindřicha Břetislava nastal nový obrat v dějinách českých, a to jeden z nejdůležitějších. Na místo nenávisti zastaralé vstoupila přízeň od té doby neporušená. Teprv u Rudavy strhla se krutá i krvavá bitva, kterážto skončila se porážkou i útökem Prusův.

3. Přívlastek adjektivní bývá z pravidla před svým substantivem; vytýká-li se důrazně, jde za ním:

Malá jiskra velikým ohněm bývá. Konšelé dali jsou sobě ruce na paměť míru pravého. Nižší nevydá se na smrt bez naděje užitku velikého. Zvěstuji vám pověst veleslavou.

4. Je-li substantivum opatřeno dvěma přívlastky adjektivními, bývá často jeden před substantivem, druhý za ním:

Pašek byl vzat od Pražanů za nejvyššího písáče radního. Nejstarší básničci řečtí byli Homér a Hesiod. Práci lidské ustupují přírodní překážky i nejmohutnější.

5. Má-li substantivum přívlastkem adjektivním aneb náměstkovým opatřené ještě jiné předměty (pády předložkové, příslovečné), kladou se tyto mezi přívlastek a substantivum, a to tak, že přívlastek bývá na místě prvním:

Zastaralý při všeckách zvyk. Jiné na polích kvítí. Všeliké po horách ptactvo. Spatřil jsem také k novinám a proměnám velikou při nich chut. Hrad ten stkvěl se rozličným krásným všude uvnitř malováním. Žádného sem tam toulání nebylo. Po stěnách uzříš obrázky jakési pěkného někdy díla. To zvláštnko velmi směšno jest svým na horu na štěpy i zase s nich dolů lezením. I těmi pod námi blubinami zmítáno bylo. Od mého z domu výjezdu vždy něco jste psali.

Pozn. Týž pořádek se zachovává, když pád předložkový za přívlastek současný spojkou a ku jménu předavnému se přičinuje:

Vidím neperené a bez křídel ptactvo. Lehká a beze všeho rozumu řeči.

6. Má-li příčestí nebo přechodník určitý k substantivu přívlastkem příslušející při sobě určené příslovečné, bývá pravidlem pořádek ten, že napřed jde substantivum, potom určení příslovečné, na konec pak příčestí nebo přechodník:

Na oltáři stojí tabule ze stříbra a zlata slité, mnohými dráhými kameny a perlami vykládané. Každý vzdělanec povinen jest spravovati so zákony v jazyce spisovném ustálenými. Poustevník živil se kořínky a jahodami po lesu nasbíranými. Splatil jistinu i s úroky za dobu tu připadajícími. Voda z té studnice pohanům kozlem smrdícím od smradu pomáhá.

7. Obecné jméno přívlastkové často bývá za jménem vlastním, jménovitě v řeči starší:

Tiberius císař v Římě kraloval. Za Diokleciána císaře křesťané veliké násilí trpěli. David prorok řekl. O tom praví Lev papež. Sv. Tóma apoštol poslal sv. Judu apoštola k tomu králi.

8. Dativy náměstek *mi* a *mu* ve starší řeči kladou se z pravidla před zvratným *se*:

Zdá mi se ještě za potřebné býti. Zvláště mi se lsbil klášter bosácký. Zdála mi se toho nemalá býti potřeba. Aniž mi se hrubě chtělo. Jednoho mu se ještě nedostávalo. V tom událo mu se viděti.

9. Má-li sloveso při sobě dativ i akkusativ předmětný, bývá dativ před akkusativem:

Královna ze Sáby králi Šalomounovi bylinu balsamu darem přivezla. Patron poutníků každého dne dvakrátě jistí dával.

Hlava XVIII. O pořádku vět souvěti prostých i složených.

Věty mnohonásobně v jedno složiti lze, a jest při tom veliká rozmanitost a rozličnost netoliko v počtu vět, které se v jedno pojí, ale i v pořádku vět po sobě jdoucích.

1. Když se věta hlavní s větou vedlejší v jedno spojí, tehdy může se položiti

a) věta vedlejší před hlavní větou nebo za ní, aneb může se vložiti do věty hlavní. Naznačíme-li větu hlavní písmenem A, větu pak vedlejší písmenem a, máme v té příčině tyto obrazce a : A; A, a; A (a) A. V první příčině slove věta vedlejší předvětím, ve druhé závětím, ve třetí mezivětím:

Což jsou předkové vaši slavného a chvalitebného činili, to vy rádi slyšeti máte. Každý má toho býti pilen, aby svého srdeč choval čistě. Kníže Václav soudcům, aby soudy spravedlivé činili, přísně přikazoval.

Pozn. Je-li podmět větě hlavní i větě vedlejší společný, věta vedlejší vkládá se z pravidla ve větu hlavní, následujíc za společným podmětem:

Zlý člověk, když sám hyno, rád by celý svět zahubil. Švec, dokud jedná boty noušijs, druhé nezačíná. Mše svatá, poněvadž nic jiného není, než hodně těla a kryje Krista pána přijímání, důstojeň sloužena býti má. Kavka, by se na sněhu válala, nozběl. Dobrý, čím povýšenější, tím lidu milejší. Pos, jaký do chrámu, taký z chrámu. — A tak i jiné členy oběma větám společně se vyjímají: Lží ač svět projdeš, ale nazpět se nevrátis.

b) Věta hlavní vkládá se do věty vedlejší, a (A) a:

Z nepřátel, praví, že ani jeden raněn nebyl. Křesťanův Cyperských v tom boji počítají, že okolo půl druhá sta zahynulo. Srdece a jazyk hledí, ať se vždycky srovnávají k vydávání svědecové pravdy.

Pozn. 1. Od vložené věty hlavní oddělit jest tak řečenou vložku (parenthesi), t. j. větu, která se v jinou větu vkládá bez všeho spojení vnoříšho:

Neradím, věř mně zkušenому, samotně se tam pouštěti. Álo práce ty (a tohož bych se byl nikdy nenadál) nio nebyly nož hřívky. Náš otec — Bůh mu daj radosť věčnou — často tebe zpomínal.

Pozn. 2. Když se sloveso vkládá, blíží se k platnosti přeslovese jako: prý, myslím, mím, tuším, trvám, zdá se: Dnes nepřijdu až myslím o deváté. Nyní tuším býou spokojeni.

2. Když se pod větu hlavní podřadují dvě vedlejší věty souřadné, jež jsou však jedna ode druhé odděleny, nejsouce v jedno sloučeny spojkou slučovací, toto složení býti může:

a) První z vět podřaděných, již znamenáme písmenem a, jest předvětím věty hlavní A, druhá pak vedlejší věta, již znamenáme písmenem b, jest závětím nebo mezivětím věty hlavní, t. j. v obrazci a : A, b anebo a : A (b) A. Anebo první jest mezivětím věty hlavní a druhá závětím, t. j. A (a) A, b, aneb obě jsou mezivětím věty hlavní, t. j. A (a) A, b, A aneb A (a) (b) A:

Pokud svých mravův a povah zlých nezměníme, marnou nadějí se těšíme, aby se nám lépe véstí mělo. Co máme, nevíme, až když ztratíme. Kdo chce komu něco dát, nemá se ho, chce-li, ptati. A y tu hodinu, jakžkoli jasno bylo, taková hřimota přišla, že se chrám na tři části rozsedl. A těmi dvěma groši každému, jak kdo čeho zaslouží, hned pojednou, žádnému mzdy jeho nezadružujíce, platí. Hadači, když se do výše nabili, jak obyčejně bývá, zase se udobřili.

b) Obě věty vedlejší mohou jít i před větou hlavní; první z nich jest předvětím celku, jenž záleží z věty hlavní a druhé věty vedlejší, kterážto zase jest předvětím věty hlavní, s níž celek činí, t. j. a : (b : A). Aneb mohou obě věty vedlejší za hlavní větou jít: A, a, b:

Zamiluje-li kdo statek, čím ho více má, tím více žádá. Agesilaus se radovával, kdyžkoli přítele zbohatil, ačkoli sám bohatství nebyl žádostiv.

3. Když se pod větu hlavní podřadují dvě věty vedlejší, z nichž jedna na větě hlavní přímo zavěšena jest a, na té pak druhá a², může býti a², t. j. vedlejší věta druhého stupně:

a) mezivětím nebo závětím vedlejší věty prvního stupně a, obě pak spolu zase buď předvětím věty hlavní anebo závětím aneb mezivětím: a (a²) a : A, a, a² : A, A, a, (a²) a, A, a, a², A (a [a²] a) A, A (a, a²) A:

Poněvadž jste nám dříve, nežli jste vše podnikli, nic věděti nedali, nyní nreste škodu sami. Ač oni mluví, že je někdo osvoboď, ale sami novědět, kdo a kdy. K velikolepým vzorům řeckým a latinským vždy úsilovněji prohlédati nám bude, má-li prostota a jasnost, jakož zdobívaly jindy, jazyk náš zdobiti opět. Litoval velmi, že neposlechl, když jsem ho přátelsky napomenul. Kníže Kouřimské, ač byl častokrát, aby se proti nám postavil, napomínan, nechť totiž učiniti. Neprátelé vidouec, že není v tom vůle Boží, aby města dobyli, odtáhli odtud a navrátili se domů.

b) Věta vedlejší druhého stupně a² jde před větu prvního stupně a, po té pak věta hlavní, což jest v obrazci a²: a : A, anebo věta vedlejší druhého stupně jde za větou hlavní, a zaní vedlejší věta prvního stupně, t. j. A, a² : a, aneb i vedlejší věta prvního stupně vloží se do vedlejší věty druhého stupně, a to vše klade se před větou hlavní nobo za ní, tedy a² (a) a² : A, aneb A, a² (a) a²:

To vše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo však svaté moceně tvrdí. Což eo by bylo, když jsem se ptal, odpověděl mi tlumočník. To bývá, kdož cheo býti přítel tohoto světa, že bude nepřítel Boží. I stalo se těch dnů v jeden den, když on učil lid ve chrámě a kázal evandělium, že přišli k tomu biskupové a zákonnici. I stalo se, když jeden ze služebníků podtlinal dřevo, že sekora spadla mu do vody. Poručila paní žádati, jestliže jí co dobrého přeješ, abys ihned k ní přišel. S kterouž řečí, poněvadž jsem viděl, že co mé oči a uši vidí a slyší, se srovnává, ochotně jsem na tom přestal. Domnívají se, co všemu lidu jest obecného a co všichni spolu z obyčeje činí, byť pak i zlé činili, že to hříchem není.

Hlava XIX. O periodě neboli obvěti.

Periodou neboli obvětím nazýváme souvěti souměrně rozšířené, kteréžto se skládá ze dvou hlavních částí v jednotu myšlenky spojených poměrem podřadnosti.

První část hlavní obsahující větu podřaděnou, slove předvětím; druhá, jež obsahuje větu hlavní, nazývá se závětím **periody**. Obě části hlavní obsahují po několika členech souřadny e h.

Vzdělávaje obvětí širších rozměrů na paměti měj tyto věci:

a) větám vedlejším nebo přechodnškům a příčestím, jež jich místa drží, vykaž místa taková, aby myšlenka, kterou vyjadřuj eš, co nejzřetelněji proslovena byla.

b) mezi hlavními částmi periody, pokudkoli možná, budíž souměrnost; zvláště k tomu hled, aby závětí proti předvětí nebylo příliš krátké.

c) nerozváděj periody větami jednotvárnými, nýbrž kladá střídavě věty vedlejší a přechodnšky k rozmanitosti prohlédnej a k blahožvučnosti.

Příklady period:

Jako Kristus nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl vyřídě, tam se, kde jemu sláva neskonala připravena, odebral: tak rovně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom, pobudouce a vyřídce, proč poslání jsme, ubírali se tam, kde nám připraveni jsou přibytkové věčnosti. (*Komenský*.)

Co za mnohé věky duch lidský velikého a ušlechtilého dokázal; co spojená milionů syla dovedla; co na věčnosti založeno býti se zdálo: vše hyne, mizí a v černé ssutiny se káčí; veliký, svobodný a slavný svět starý umírá a v mrtvole lvově líhne se havěť vosí. (*Smetana*.)

Jakož kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně; by kdo nad propasti stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se: tak kdo neřádů pokolení lidské sžírajících neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápit. (*Komenský*.)

Jako snáze jest oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří; a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí, když růstí počíná: tak i snáze jest pobožnost štípiti v srdeci lidské dřive, než se ono marostmi nějakými zanese a zaplaví. (*Komenský*).

Kdokoli pochopuje a poznává vzdálenou od nás dávnými věky minulosť klassickou, kdo pojal dobře tak jarou, mladistvou a bujně rozkvetlou jich osvětu, kdo se seznámil s živobytím Hellenů a Římanů, těchto dvou duchojasných, politicky vzdělaných a protož nade všecko vlasti milovných a silných národův, kdo svého ducha nakrmil záživným tukem vědy hellenské a latinské: tento zajisté vzdělal a obohatil hlavu a srdece své takovým způsobem, jakého žádná nová literatura a žádný, i sebe lepší převod spisův klassických nikterak poskytnouti nemůže. (Koubek.)

Ale jeden mládence, rytíř trojanský, jakž uzřel krále svého opěšlého, an v takém nebezpečenství statečně bojuje: jakožto pánu svému poddaný a věrný, zastyděv se velice se rozhorlil, a sevřev koně ostrohamu a kopí uchytňu, prudce na vévodu Nestora přihnal a kopím raniv jej na prsích, s koně ho svrhnul před nohy krále svého. (*Letopisové Trojanští.*)

Přidavek I.

O dělidlech.

Na označenou poměrů mluvnických a myšlénkových mluva písemná má zvláštní znaménka, dělidla, kteráž označují a) části vět, b) přízvuk vět.

Části vět označují: čárka čili komma (,), středník čili semikólon (;), dvojtečka čili kólon (:), tečka (.), pomlčka (—). Přízvuk vět označuje otazník (?) a vykřičník (!).

Mimo tato znaménka užíváme ve mluvě písemné ještě znaménka pomocených, kteráž jsou:

znaménka uvozovací („“),	paragraph (§),
závorka čili parenthesa (().[]),	hvězdička (*) nebo křížek (†),
výpustka čili apostrof ('),	též číslice (¹) nebo písmě (a),
znaménko porušení (..), (—),	znamení délky dobové, k vy-
znaménko rovnosti (=),	slovení slabiky potřebné (——),
znaménko mezery (***) ,	

1. Tečka.

1. Tečkou označujeme konec každé věty jednoduché i složené, jež vyjadřuje úplnou myšlenku.

Dobré vychování nejlepší věno. Lososi stěhuje se na jařo každého roku z moře do řek a do potoků horských, kdež jíkry ukládají.

2. Tečku klademe po číslici, kterouž označujeme číslovku řadovou.

Jiří Poděbradský narodil se dne 23. měsice dubnu r. 1420. v Poděbradech. Jan Purkyně narodil se dne 17. měsice prosince r. 1788. na zámku Libochovském. Karel IV., otec vlasti, založil r. 1348. universitu v Praze.

3. Tečku klademe po větě výpustkové, která s větou předcházející nebo následující grammaticky nesouvisí; tedy v nadpisech, odpovědech a p.

Úvod. Předmluva. Oddíl I. Ukol II. Který člověk jest dokonalý? — Žádný.

4. Při skráceních čili abbreviaturách:

atd. = a tak dále,
a j. = a jiné,
a p. = a podobné,
a j. v. = a jiných více,
a n. = a následující,
t. j. = to jest,
t. = totíž,
v. = viz, verš,

na př. = na příklad,
odd. = oddíl,
odděl. = oddělení,
Pozn. = Poznámka,
vyd. = vydání,
p. = pan,
t. r. = tohoto roku,
t. m. = tohoto měsíce, atd.

2. Čárka.

1. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složených vokativ od ostatních členů větných.

Uděl, Bože, požehnání lidu svému! Synu, buď podporou rodičů svých, když se stárnu!

2. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složených přístavek od ostatních členů větných:

Václav III., poslední král Český z rodu Přemyslova, zavražděn jest úkladně dne 4. srpna r. 1306. v Olomouci. Diamant, nejtvrdsí a nejdražší kámen, jest čistý uhlík. Libuša, knězna a paní naše, umřela. Věřím v Boha otce, všemohoucího stvořitele nebe i země.

3. Čárkou oddělujeme stejnorodé členy větné, nejsou-li spojeny spojkou *u* neb *i*.

Zdraví a spokojenosť život blaženým činí. Láska vše sladí, všemu učí, ke všemu ponukne, vše přemáhá. Vzduch jest plenný, průhledný, bez vůně a zápacu. Vlachové pěstují rýži, kukuřici, víno a olivu. Lenoslí, nešetrností a neumělostí lidé nejčastěji na mizinu přicházejí. Nehled' na řeč, ale na vče.

4. V souvětích souřadných dělíme čárkou přiraděné věty.

Mladý nabývej, starý užívej. Kůň jest jednou hřívětem, člověk dvakrát dítětem. Nouze učí práci, z práce umění vykvétá. Vlastní chvála v oči práší, jiných chvála čest přináší.

Pozn. Před spojkou a klademe čárku:

a) spojuje-li věty samostatné různých podmětů:

Orel orla rodí, a sova sovu plodí. Dobrý i po suché kůrce tyje, a zlý ani masa nezažije. Povolnost přátely rodí, a pravda nenávist plodí.

b) ve větách rozkazovacích se spojeneckým podmětem:

Druž se rozumu, a projdeš celý svět. Čti zvolna, a o přečteném dlouho a pilně přemýšlej. Těla nepřesyt, a ducha neumoř!

c) je-li a spojkou odporovací (= ale):

Mohl panovati, a chtěl sloužiti. Hledala jsem ho, a nenašla. Čekal jsem až do večera, a ničeho jsem se nedočkal.

5. Ve větách přechodníkových oddělujeme přechodník několika členy určený od členův ostatních:

Král kázal sobě hrob učiniti, chtě vždy smrť na paměti míti. Vratislav kníže, jsa milovník sv. víry křesťanské, snažil se vše možně, aby ji rozmnožil.

Není-li přechodník několika členy určen, nekladem mezi něj a členy ostatní čárky:

Ďábel řeva jako lev obchází. Křivdu chudým činili neprávě soudice. Ďábel svázán jsa nebudo svazovati národní. Jsa vladařem nic sobě nezanechal. Vlk leže netyje. Třeba jest nám prospiti vstávajíc lóhajíc.

6. V souvětích souřadních dělíme čárkou jednotlivé věty, jsou-li spojeny spojkami slučovacími a přesínnými:

Vystavěl hrad hořejší, též i dolejší. Ani sám se chval, ani sám se hná. Ptáci nescijí, aniž oří, a přece syti žijí. Olyvy se nejprý Oberou, pak se přebírají, potom z pecek odlupují a konečně na lis dávají. Mysl k hřichu nemá být puzona, alebrž od něho zdržována. Anebo tu sedete a já s vámi, anebo v kostel vejďte a já s vámi. Nebaj se, nebo já s tebou jsem. Tovaryštvu níčemnému vyhýbej, porušuje zajisté mravy.

7. V souvětích podřadních oddělujeme čárkou větu hlavní a vedlejší:

Kdo pravdu zastává, vítězem ostává. Co má být kopřivou, záhy páli. Kdož může zapověděti oblakům, aby deště nevydávaly. Kam strom nahýbáš, tam roste. Pozdě závory dělati, když koně vyvedli. Mnozí činí dobře, poněvadž jinak činiti nemohou. Čti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi. Ulekl se,

až oněměl. Ke všem musíš rovnost míti, chceš-li pravým soudcem býti. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Ač jsme my bratři, nejsou přece naše kapsy sestry.

Pozn. Ve dvojitych větách tázačech neklademe před či, čili čárky: Uděláliš to čili nic? Jestli to tvá kniha či není?

8. Čárku klademe po mezislovacích a po takových slovech, která klademe na počátku věty, buď že chceme řeči dodatí důrazu neb i z jiných příčin!

Ach, tomu nelze pomoci! Ano, je tomu tak! Ne, toho déle nesnesu! Zajisté, tomu není tak! Slovem, ty mi křivdíš!

3. Středník (semikón).

Středníkem označujeme delší přestávky řeči. Klademe jej:

1. mezi samostatnými větami souvčtí souřadného. Věty samy sloučeny bývají spojkami: *také, rovněž, též, dále, pak, potom, konečně, posléze; ale, avšak, spíše, přece, zatím, proto, neboť* a pod., nebo jsou bez spojky.

Zpozdilé jest drážditi moeného; snadnoť naleznec, jak tě zahubiti. Slunce osvětluje zemi; také jiné planety dostávají své světlo od něho. Ovce nám dává vlnu; kromě toho jest nám svým masem užitečna. Jaro jest krátké; podobně mizí i mládí naše rychle. Pravda miluje světlo; ale lež ve tmě si libuje. Štěstí slepo jest; neboť málo kdy pravé zásluhy odměňuje.

2. Středníkem oddělujeme předvětí a závěti dvojčlenného obvětí, skládá-li se předvětí z několika vět:

Znalost sebe samého jest zrcadlo, v němž duše naše sebe samu vidí; je to světlo ducha našeho ve tmách života. Roj, který v květnu se zrojí, za plný vůz stojí; v červnu zrozený nestojí za zvonění. Dokud štěstí tobě kyte, tu máš dosti přátel v světě; jak se psota na tě dere, hned se druh od tebe bere.

3. Středníkem oddělujeme jednotlivé členy předvětí i závěti vícečlenné periody; předvětí dělí od závěti dvojčečka.

Komu nikdo na světě není díkem povinen; kdo zemřel, nezanechav stopy blahodárného působení: ten nadarmo žil. Miluješ-li Boha a ctíš-li jej; znáš-li slovo jeho a jím se řídíš; často-li na něj myslíš a k němu se modlíš: požehnání jeho na tobě spočine. Kde slunko Boží po prý se ti zalesklo; kde hvězdy Boží po prý se ti zatřpytily; kde posel Boží po prý všemohoucnost Pána pánu ti zjevil: tam je tvá láska, tam tvoje vlast.

4. Dvojtečku čili kólon.

1. Dvojtečku klademe po větě uvozovací před výkladem nebo výčtem, hlavně po slovech: *jako, totiž, a to, takto, na př.* a pod.

Trojí věc nad člověkem vitézívá: zlato, železo a řeč. V jazyku slovanském jest mluva dvojí: jihovýchodní a západní. Mluva jihovýchodní dělí se ve trojí řeč, totiž: ruskou, bulharskou a illyrskou; mluva západní ve čtveru, a to: polskou, českou, lužicko-srbskou a vymřelou polabskou.

2. Dvojtečky užíváme po větě uvozovací, opakujeme-li přímo řeč cizí. Aristoteles pravil: „Přítel jest jedna duše ve dvou tělech.“ Říkávají: „Kdo má k čemu příhodný čas, nechť na jiný nečecká zas.“ Diogenes, byv od kohosi tázán, jak by se měl pomstít nad člověkem utrhačným, odpověděl: „Nečinět nic zlého, a tak hánce lhářem učiníš.“

Pozn. Uvádíme-li však nejprv slova cizí a pak teprve svá vlastní, neklademe dvojtečky: „Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí,“ čteme v písmě svatém, „Jeden jest Bůh,“ tak volá k nám příroda.

3. Dvojtečku klademe, chceeme-li oddělit v několikačlenném obvětí předvětí od závěti.

5. Pomlčka.

1. Pomlčky užíváme k sesílení tečky, ukončena-li delší řada myšlének, tak že by nový odstavec řeči mohl počti.

2. Pomlčkou připravujeme čtenáře na něco neočekávaného neb obzvláště důležitého.

Šestkrátstotisíc vojnů vytáhlo do Ruska a — sotva deset tisíc se jich vrátilo. Z drobných ptáků nejlepší — hus.

3. Pomlčku klademe, neukončili-li jsme řeči, ponechávajíc čtenáři, aby ji doplnil.

Mnoho ještě mohl bych pověděti, avšak — —. Přítel náš včera se roznemohl, a bojím se — —. Kdyby směl poroučeti, on by — —.

4. Pomlčku klademe před delší větou vloženou, i za ní.

I jaltě král Jan syna svého mladého, Václava — téhož který potom pod jménem Karla IV. císařem se stal — a do vězení jej uvrhl.

Je-li věta vložená kratší a bez obzvláštního důrazu pronesená, užíváme za pomlčku závorek neb i čárku.

To bylo, mírně řečeno, nejapno. Petr připovídal, že mistra svého neopustí; ale brzy potom (o té lidské křehkosti) třikrát ho zapřel.

5. Pomlčky klademe na označenou řeči náruživé.

Kdo mne vyvede! — Vše temno — zmatené bludiště — nikde východu — nikde hvězdy spasné — hynul

6. Ve větách výpustkových za vypuštěný výrok: Mladost — radosť. Staroba — choroba. Panské sliby — časté chyby.

7. Na označenou, že slova nějakého spisovatele nebo básníka jen z části opakujeme: — — — I pojme útrpnost

Adama, a obměkčeno srdeč jest
jeho. — — —

8. Pomlčkou oddělujeme v rozmluvě (dialogu) přímou řeč dvou osob. Odkud přicházíš, kdo jsi? — Co se tážeš? Pověz ty, kdo jsi.

6. Otazník.

1. Otazníku užíváme po každé úplné otázce přímé.

Dnes jsme zde, a zítra kde? Kde počala třicetiletá válka? Kde se skončila? Němáme-li všichni jednoho otce? „Kde jest tvůj bratr Abel?“ tázal se Bůh Kaina. „Věříš-li v syna Božího?“ tázal se Kristus slepého od narození.

2. Otazník klademe po tázacích slovech v průběhu řeči.

Ztratil jsem knihu, ale nevím kde? Slovem proč? dotazujeme se příčiny.

3. Po otázkách nepřímých neklademe otazníku: Nevěděli, kam by se obrátili měli. Nevěděl, co činí. Vypravujte, co jste zkusili.

Je-li však ve větě hlavní sloveso *tázati se*, klade se otazník i po nepřímé otázce:

Zákonník tázal se, co by měl činiti, aby život věčný obdržel?

Pozn. Následuje-li po sobě několik tázacích vět samostatných, klademe za každou větou otazník.

Je-li blízek? Je-li vzdálen? Zná-li cesty naše?

Tážeme-li se souvětím, klademe otazník jen jednou, a to na konci souvětí.

Co může národu více být ku slávě, nežli místa, na kterých se věci slavné udaly, než osoby, ježto jsou slavné činy pro národ podnikly?

Pozn. Někdy klademe otazník za větu, o jejíž platnosti pochybujeme. Otazník bývá pak jakožto znamení pochybnosti v závorece.

4. V otázkách řečnických klademe buď otazník, buď vykřičník, dle toho, je-li věta, o niž jde, výrazem otázky nebo citu.

Tak-liž jste nemohli jedné hodiny bdít se mnou? Proč se tak bojíte? Mohou-liž roditi se na trní hrozny a na bodláčí fíky? Jakou perlou jsem zahodil! Jaké štěstí jsem bláhový zamítnul!

7. Vykřičník.

Vykřičník klademe po všech větách i slovech, kterými cit mocně dojatý vyjadřujeme, a to:

1. když voláme, prosíme, žádáme, poroučíme.

Pane, pomoz nám! Zůstaň s námi, neb se připozdívá! Nelži! Nebud nevděčným!

Pozn. Není-li ve větách rozkazovacích důrazu, klademe za vykřičník tečku. Čin dobré a právě, a neboj se cítit u krále.

2. Po mezislov cíh, jimiž hnútí myslí na jevo dáváme.

Ach! Haha! Neříkej hop! dokud jsi nepřeskočil. Běda! běda! po mně veta!

3. Po oslovení, jež vyšším hlasem pronášíme (též v listech).

Otec! — Bratře! — Příteli! — Otec volal: „Děti! děti!“ — Milovaní rodiče!

Pozn. 1. Složené věty zvolací, žádací, rozkazovací mají vykřičník jen jednou, a to na konci celého souvětí.

Kéž byehom poznali, co jsme! Mnozí lidé, ba celé národnové nevěděj ani o lidské své důstojnosti!

Pozn. 2. Následují-li za mezislovem ještě věta, klademe vykřičník za větu, od níž mezislovce oddělujeme čárkou:

Ó, kóž jsem tebě nikdy nepoznal!

8. Znaménka pomocná.

1. Znaménka uvozovací klademe:

- a) před řečí a za řečí doslově uvedenou nebo před citátem a za citátem z nějakého spisu.

Hříšník bil se v prsa řka: „Panе, odpusť mi!“ Příšedše tázali se: „Jsi-li ty ten, kterýž přijíti má, čili jiného čekati máme?“

Pozn. Přerušíme-li doslovou řeč větou vloženou, klademe znaménka uvozovač dvakrát.

„Kdybych nebyl Alexandrem,“ pravil kdysi Alexander Veliký, rozmlouje s Diogenem, „chtěl bych být Diogenem.“

- b) Před slovem i za slovem nebo větou, na kterou zvláště pozornost čtenářovu chceme obrátiti.

Pozbyl zdraví od častého „na zdraví.“ „Darmodej“ umřel, „Kup sobě“ nastal. „Jeden jest Bůh,“ tak volá k nám příroda.

2. Závorky užíváme:

- a) vsouváme-li do věty jednotlivá slova nebo přístavky, jimiž výraz předcházející vykládáme.

Hlavním článkem islamu (víry mahomedanské) jest: „Jeden Bůh a Mahomed jeho prorok.“

- b) Závorkami opatřujeme věty vložené.

Tři věci jsou potřebny (praví jistý mudřec), abychom se dobrými osvědčili lidmi: dobře činiti, pravdu mluviti a sliby plnitи.

3. Apostrofem označujeme, že v zásloví odsuta souhláska, hlavně při činném přičestí: klad' (= kladl), vlek' (= vlekl) atd.

4. Znaménko přerušení klademe, když myslénku neúplnou zaznamenáváme: Počkej, já ti — — —.

5. Znaménko rovnosti klade se na označenou rovností dvou (nebo více) slov a čte se: rovná se (s dat.), nebo: tolik co (s nom.). Kalligrafie = krasopis.

6. Znaménka mezery užíváme na označenou nečitelných nebo porušených míst u vydání starých spisovatelů, nebo na označenou čísla schválně vynechaných písmen:

V městečku H***** žil atd.

7. Paragrafem, k němuž číslice připojujeme, oddělujeme spisy vědecké pro snadnější přehled látky v oddíly, k nimž po ukázati lze. Na př.: Viz §. 19.

8. Hvězdičkami, křížky, číslicemi a písmeny v text vloženými, odkazujeme k poznámkám a přidavkům, pod čarou nebo na konci knihy (oddílů, hlav a p.) položeným.

9. Znamení délky nebo krátkosti slabiky užíváme v prosodii, v slovnících a j. na označenou časomíry:

Stoj noho! Posvátná místa jsou, kamkoliv kráčíš.

Přidavek II.

Ukázka české fraseologie.

Skladba učí, jakou platnost slova a jejich tvary u větě mají, a jak je dle ustálených zákonů řeči ve přesné vazby spojovati jest. Avšak i kdybychom všech zákonů mluvnických co nejsvědomitěji šetřili, tím bychom ještě správně česky nemluvili. Překládajíce na př. Ciceronovu větu: „Milo calceos et vestimenta mutavit“ do slova: „Milo obuv a šaty změnil,“ mluvnický sice všechna slova spojili bychom správně, a přece mluvili bychom česky takto českými slovy, českým hlaholem, ale duchem latinským nebo německým (Milo wechselte Schuhe und Kleider), dopustili bychom se latinismu neb germanismu. Česká řeč tu žádá zcela jiných slov: Milo se přezul a převlekł: Též chyby bychom se dopustili, překládajíce do slova řecké δόρπον έλσθαι nebo lat. venenum sumere, něm. Gift nehmen, neboť my po česku mluvíme: povečeřti, jedu požiti (otraviti se).

Takové spojení slov jednomu každému jazyku vlastních, v řeči ustálených jmenujeme *frasi* (ř. φράσις, ustálené rěení, úsloví) a sbírku frasi systematicky spořádanou *fraseologii*.

Ve přesné a ryzí fraseologii záleží veliká část toho, co nazýváme *duchem* toho neb onoho jazyka, a který jazyk by se odrazil své samorostlé fraseologii, odcizil by se sobě samému.

Vedle přesnosti frasi prohlédati jest též k jejich rozmanitosti, potřebí tedy znáti slova souznačná (synonyma), a kde náleží, je rozlišovati, aby byl sloh nejen správný, nýbrž i určitý, jadrný a rozmanitý, tu stručný a úsečný, tu zase hojný a sporý, nikoli však rozvláčný.

Jednotlivé fraso u fraseologii můžeme spořádati všelijak, na př. podle *substantiv*, vyčítajíce všecky spojeniny, ve kterých se to neb ono substantivum vyskytá, jako:

Boj: k boji se hotoviti, strojiti, přistoupiti, boj začíti, v boj vejíti, boj znova začíti (erneuern), v boj se dáti, v boj se hnáti, v boj vstoupiti, boj bráti, vésti, bojem koho utkatí, podstoupiti, bojem státi proti sobě, počal se boj lítí, boj tvrdý nastal, rozmohl se boj noční tmou, boj se uklidil.

Pověšť: vyšla ven ta pověšť, p. jde, trouší se, prochází mezi lidí; p. mezi lid vtroušiti, roztrušovati; pověšť se rozhlásila, rozhlášovala; pustiti o sobě pověšť, že ..., pověšť vzešla, roznáší se, jde o někom.

Úřad: vésti, konati, míti, spravovati, zastávati (bekleiden, versehen), uvázati se v úřad, na úřad nastoupiti (antreten), složiti, vzdáti úřad (niederlegen).

Že však základním živlem naší fraseologie jest hlavně *sloveso*, budeme se předkem jím jakožto dělidlem spravovati, hledíce nejen ku přesným frasim českým, nýbrž i k hojným v nynějším slohů našem germanismům.

I. Přesné frases české, jichž základním živlem jest *sloveso*.

1. Slovesa nepřechodná, jež znamenají vznikati, tvořiti se:

Ovoce zasedá. Na zelí hlávky se zakládají: Ženám naskakovala husí kůže. Po horách, po dolách stele se jinovat. Strhla se bouře. Na louce náhlo se jezero provalilo. Co by se nad tebou v Dunaji klokočky točily. Uhodilo (udeřilo) horko, sucho, silný mráz uhodil, zima udeřila, zlé časy udeřily. Uvidíš, co z toho vykvete. Vysedají, vyvrhli se vředové. Boule naběhla, naskočila. Neštovice se vyrázily, vysypaly, neštovice mi se na tváři vylodila. Vzešla z toho škoda, útraty vzešlé, dluh hrou vzešlý. Slunce zašlo a do okola zaledla tma. Pochybnosti se nám namítají.

2. Slovesa nepřechodná, jež znamenají býti, trvatí v nějakém stavě trpném:

Vadnul od strachu. Ty jdeš, a já tady strachy sehnú. Kolona mu se od únavy podlamovala. Mráz mi po zádech šupí. Dala se do pláče, až jí srdeč usedalo. Hlad, zimou mříti. Myslivec má dobré, chodí si po lese, nebo: myslivci je dobré (šp. myslivec je dobré *v tom* nebo *na tom*).

3. Slovesa nepřechodná, jež znamenají přechod ze stavu do stavu:

Dojíti let mužských, šedin. Čekal, až by chlapeči přišli do let. Děti přišly do mládeneckých let. Jelenka panenských let dorůstala. Přiběrou mi se dřímoty. Probral se ze snu, z dřímot. Vzpamatoval se z leku. Matka se nad tím velmi zabírala (šp. brala si to k srdeči). Otec matku z toho rozebíral. Tomáš upřel naň své zkallené oči, zdálo se, že sbírá mysl (že se pamatuje).

Na cestě přišlo nejstaršímu bratru na rozum = připadlo mu (šp. napadlo). Byl čas, trochu pohnouti rozumem. Již byl na tom, že nepůjde nikam, ale přece ho to zase rozešlo. Srdeč mu se v těle rozehrálo. Nemocný umíral, pracoval k smrti, k poslední hodině (šp. ležel v posledních taženích).

4. Slovesa nepřechodná, jež znamenají přestati:

Již jest tvá moc potuchla. Stydne (vadne) láска mezi námi. Víra potuchne. Nepřízně a nelibosti potuchly. Sláva pošla a potuchla. Zima poulevila, povolila.

5. Slovesa nepřechodná, jež znamenají přijiti, objeviti se:

Přisnila mi se matka. Půlnoc se přivalila. Tu se k ní přitaloupi trpaslík. Za chvíliku se čert s klíčem přiráčotil. Přivelebil, přiráčil se. Ani se doma neomží.

6. Slovesa přechodná s akkusativem předmětu osobního:

Mráz jej obchodil. Slabota jej obchodila. Obchází mě dřímota, hrůza (též: hrůza mě pojímá, po mně jde). Bolest ji nadstoupila. Zima jej zdobila, semlela. Dna jej zlámala (dnou svázaný byl). Psota mě bije.

7. Slovesa přechodná s akkusativem předmětu věcného:

Bídu tříti, klepati. Svády pokojiti, rovnati, uklízeti. Bouři stíšiti, spokojiti. Otázku, úlohu řešiti (šp. luštiti). Námitky odkliditi. V bok mu ránu sekne. Pták zakroutil kolo a spustil se na zemi. Rozstoupili kolo. Vinice štípti. Mši sloužiti (šp. čísti). Nikdo pro ně slzy neumořil. Kolik vlásků přeložila, tolik slzí uzelila (uronila). To's ty spískal. Strom puky vyhání. Bouři v lidi stropili. Den položiti, sročiti (diem dicere).

8. Slovesa přechodná s akkusativem a dativem:

Úklady někomu činiti, strojiti, snovati (též: o někom ukládati, úklady skládati). Cestu někomu zastoupiťi, založiti, zavaliti. Těžkosti komu zavaliti. Vyměřovati komu co (předpisovati).

9. Slovesa nepřechodná s pádem předložkovým:

Nepřátelé naň se všech stran důléhají. Na toho pomsty Boží hrozné dôlehnou. Doléhalo na mne ruka tvá. Doléhá na mne o dluh. Stesk padl na srdeč. Za těch časů veliká pohroma na křesťany od pohanů byla spadla. I spadla (připadla) bázeň na všecky. Ulehla naň tesknota. Veliký mor na vše lidi udeřil. Veliké a bolestlivé nemoci naň udeřily. Veliký hlad na lidi udeřil. Přišly

na mne mlhoby, mrákoty. Přišel na mizinu, na žebrotu, dostal se na koráb, ocitl se na korábě*). Ani to snad na spory nepůjde. Vím, nač biješ (wo du hinzielst). Na jiný úmysl vstoupiti (rozmysliti se). Ulakomila (zhledla, zohavila) se nespřejná paní na peníze. Přistaneš-li na to? Tělem se nese na matku, ale tváří na otce. S krále všecka churavost spadla. Oč nám vzešel tento spor? Spor rozhořel se o věc malichernou. Stojí o bezživotí mé. Běží mu o život, o hrádlo, o hlavu. Ne o řemen, ale o celou kůži běží. Kdyby o duši nebylo, raději do moře skočiti jsme volili. Již nám o životy jde (šp. jedná se). Nyní je zle o peníze. Šel o něm hlas daleko. Zjednáš-li řeč skutkem, po tvé radě postoupím. Nač v porok ubíhati nevědomosti? To v oči bije (springt in die Augen).

10. Slovesa přechodná s akkusativem a pádem předložkovým:

Sázíto slova na vítr. Od lásky koho odsaditi. Rozpáčiti koho v jeho úmysle (schwankend machen). Vyvázati se ze slibu svého. Podbiti koho pod svou moc.

11. Slovesa nepřechodná s dativem a pádem předložkovým:

Ukládati komu o život. Do počestnosti komu vstupovati. Činiti komu po právu a spravedlnosti (za právo, za spravedlivé).

II. Chyby (germanismy), jichž se dopouštíme překládajíce do slova slovesa německá, majíce za ně svá domácí česká:

Podíl bráti na něčem (Antheil nehmen) = účastnu býti něčeho, účastenství mítí něčeho, v něčem, při něčem.

Činiti povinnost = konati. Dáti někomu své slovo = zaručiti se, zavázati se někomu svým slovem. Slovo dalo slovo, až se po-prali = z řeči do řeči. Dáti si libiti (sich gefallen lassen) od někoho něco, někomu něco strpěti, snéstí. To si dáti libiti = to mi se líbí to je něco! to je jiná! Nahlídnouti (einsehen), pochopiti, poznati něco, porozuměti něčemu, uznati něco (dobrě ovšem: Nahlízel do kuchyně, už-li oběd hotov a p.). Taktéž chybno jest podstatné náhled (Ansicht) m. rozum, smysl, mínění, zdání, uznání, na př.: Pří Vám svůj rozum, však proto lopšímu rozumu místo dávám Člověk své hlavy a svých rozumů. Bludné rozumy o víře šíří. Podle mého smyslu. Smysl svůj proměnil. Na svém mínění

*) Toté české úsloví za sprosté „přišel na psa“ (er ist auf den Hund gekommen).

státi. Mějte uznání! **Naložen** dobré (aufgelegt) = jsem dobré, veselé myslí, dobré chuti, mám dobrou chvíli, hodinu, jsem v dobré mříře! **zle** = jsem nevrlý, mrzutý, jsem zlé chuti, ve zlé mříře, mám zlou chvíli, zlou hodinu, zlý den. **Nebyl** ku práci naložen = neměl se do práce. **Nejsem** naložen ku smíchu = není mi do smíchu. **Napadá** mi (einfallen) = připadá mi, přichází mi na mysl, smyslit si, zpomenouti si, namanouti si, na př.: Přijde, kdy si smyslí. Nač si zpomene, chce míti. Co se vám nezdá? **Natahovati** (aufziehen) = nabíratí někoho, podebíratí, škádliti, špičkovatí, podávatí si někoho. **Néstí** náklad, vésti, činiti. **Navštěvovati** školu = choditi do školy. Vlasy padají někomu = lezou. Kdo tam poleze, hlava mu obleze. **Odtáhnouti** si dluh (abziehen) = sraziti, strhnouti. **Otevřiti** schůzi, sněm = zahájiti. **Patřiti:** Pomsta jest Hospodinova. Čí je to? To jest dům mého bratra. **Platiti** (gelten), Evropa platí za nejvzdělanější díl světa = pokládá se. N.N. platí za bohatého = pokládá se, má se, jmín jest. Návštěva má platí Vám = týká se Vás, náleží, svědčí Vám. **Počitati** nač: Můžeme na jeho podporu počítati, = spoléhati, bezpečiti se na jeho podporu, naděti se jeho podpory. **Postrádati** (vermissen): Postrádali jsme Vás = pohřešovali. Postrádal dobrého vychovánf = neměl, nedostalo mu se dobrého vychování. Postrádám peněz, pomoci = jsem bez peněz, bez pomoci (postrádati znamená vlastně *trpět!*) **Potahovati** zboží = bráti, odebíratí. **Potřebovati:** Potřeboval jsem naň jen mrknouti. Potřebuješ na toho psa jen hvizdnouti, kynouti = Jen jsem naň mrknul. Na toho psa jen hvizdni, kyni. Netřeba naň než mrknouti. Třeba mu jen pokynouti. **Pozůstávati** z čeho (aus etwas bestehen) = skládati se, složenu býti z čeho, zavíratí, obsahovati, držeti co. Jeho zásluha pozůstává v tom = záleží, jest v tom. Škola pozůstávající z pěti tříd = škola o pěti třídách, pětitřídní. **Prodělati** (durchmachen): Jest mlád, ale již mnoho v životě prodělal = zkusil, zažil. **Projítí** (durchgehen): Projděte jednotlivé bylinky = vypočítejte, jmenujte. Projděte tu knihu, účet = přečtěte, přehledněte. **Prosaditi** něco = (etwas durchsetzen) = provésti, proraziti čím: Čert musí svou vůli provésti. **Přátelé** jeho propuštění prosadili = přátelé provedli, dovedli toho, že byl propuštěn. **Právo** své prosaditi = práva svého dobyti, domoci se. **Občané** volbu svého poslance prosadili = občané provedli, že byl jejich poslanec zvolen, poslancem svým prorazili, při volbě poslance zvítězili. **Prosadil** svůj úmysl = vyvedl. **Prozraditi** (verrathen): Tento skutek prozrajuje mysl nešlechetnoi = jeví, dává na jevo, svědčí o. Při zkouše žák prozradil malé vědomosti = prokázal, projevil. **Předhazovati** (vorwerfen) = vyčítati, vytřípati, vytýkat komu co. **Nepředložený** člověk (unüberlegt = nerozvážlivý, nepovážlivý, náhlý. **Přeháněti** (übertreiben) = upřílišovati, přepínati, nadsazovati. **Přitáhnouti** si nemoc (sich zuziehen) =

nemoc si uloviti, uhoniti, utržiti, způsobiti. **Přivésti:** Tedy jste to již tak daleko přivedl, že se nemůžete s tím jedem rozloučiti? — tak daleko, v ty konce jste dospěl, v ty konce s vámi došlo. Pomněte, kam byste to tou cestou přivedl — kam byste došel. **Souhlasiti** s někým (übereinstimmen) = srovnávati se, snášeti se s kým, přisvědčovati, za pravdu dávat komu v čem. **Spočívat** v něčem (worauf beruhen): Naděje naše spočívá v mládeži = zakládá se, záleží. **Srozuměn** s něčím (womit einverstanden) = sjednávám se, snáším se, shoduji se; dorozuměl jsem se s kým. **Státi** ve službě = býti ve službě, sloužiti. Stojí v mé moci = jest v mé moci, mohu. Stojí mi svobodno (es steht mir frei) = mám toho vůli, volno mi, lze mi. Stranám nehájí se toho (es steht den Parteien frei). Šat někomu dobrě stojí = sluší, svědčí. **Tlačiti** na něco (worauf dringen) = naléhati, nastupovati nač. Trpěti na něco = něco, něčím, míti něco rád. **Uzavřiti** mír, příměří, pokoj, smlouvou, lépe: učiniti, způsobiti, zjednatni, smluviti, uložiti, v mír vejítí s kým. **Vycházeti** s kým = srovnávati se, snášeti se, shodovati se s kým. S Bartou byla pořízená (war auszukommen). Nemohli se spřáhnouti (sie konnten mit einander nicht auskommen). Vycházeti s platem, s penězi = vystačovati. Máme své vyjítí (ich habe mein Auskommen) = mám od čeho živ být. **Vyjmati** se (sich ausnehmen). Co pěkno na pohled, o tom pravíme, že se pěkně nese, o slyšeném, že se pěkně poslouchá. Odtud jest na město pěkná podívaná. Ty Moštěnský dvorku, svědčí ti dvorkem být (Suš. 303). **Vysadit** (aussetzen) dítě = odložiti, pohoditi, povrei. Vysaditi plat = ustanoviti, vyměřiti, vykázati. Vysadil lék = přestal uživati. Vysaditi se nebezpečenství = dáti, vydati se v. **Vyšinouti** se znamená tolík co vybočiti stranou, z cesty, špatně se tedy mluví „vyšinouti se na koně“ (= vsednouti, vskočiti, vyšvihnouti se), „na stolec královský“ (= dosednouti). Ač vyšel z bláta, dostal se za prelata. Vyvolati hádku, rozepři (hervorrufen) = způsobiti, ztropiti. Vyznati se v čem (sich in etwas auskennen) = znáti se v čem, do čeho; zběhlým, zkušeným býti v čem, rozuměti čemu, uměti co. Ve skloňování a časování se vyznati = uměti skloňovati a časovati. **Zanášeti** do knih (eintragen) = zapisovati, vpisovati, vkládati (slepice zanášeji!) Ztratili slovo za někoho = slovo uraziti, uroniti za někoho, přimluviti se za někoho. O tom slov ztrácati nebudem = slov šířiti nebudem.

III. Některá slovesa naše vyskytují se ve mnohých vazbách, pojíce se s rozmanitými pády prostými i předložkovými v jiném a v jiném smysle. Taková slovesa nazýváme *frastickými*, na př.:

1. **Bráti, vzít, bráti se, vzít se:** Řeka mnoho jiných v sebe běže. Nádoba dva litry v sebe běže. Voda vzala most. Turci město vzali (dobyli). Užitek bráti z něčeho. Pomstu nad někým, pokutu

z někoho vzítí. Boj bráti, vzítí (bojovati). Odpuštění od někoho vzítí (rozloučiti se). Bráti počátek, původ, život, vztřust, posilu, konec, smrt. Prospěch bráti (prospívati). Když už rozum bralo, na matku se ptalo (= do rozumu přicházelo). Za vděk vzítí čím (přestati na něčem, dosti míti na něčem). Za své vzítí (pojíti). Radu bráti s někým (raditi se). Bráti (vzítí) proměnu, škodu, ztrátu, újmu, úhonu na zdraví vzal, vzal úraz, spad s koně; porážku, ránu smrtelnou vzítí. Mzdu, odplatu vzítí. Bráti duši (se smrtí zápasiti). Vzaté dobrodiní. Čert ho běre. Mdloba, netrpělivost mě běre, berou mě dřímoty. Na přísné soudy někoho vzítí. Koně na ostruhy vzítí. Ryby berou na hřísty. Dobytek na se běre, k tělu běre (tyje). Na péči, na starost si něco vzítí. Na rozmyšlenou si vzítí. Umí vše bráti na rozum. Vzítí přízeň, milost, nechut, nenávist, podezření k někomu, nenávist proti někomu, zlost, hněv na někoho; vzítí někoho v nelibosti, v nenávist, v ošklivosti. Srdce bráti k něčemu (= náklonnost). Neberiž si v mysl toho. Nemíním toho sobě v hoře vzítí. Pojďme preč, nebo by nás tu lidé vzali v řeč. Vzítí sobě něco v obyčej. Víc se o to bral Báryta (staral). Našlo se hodně takových, co se vzali na to (odhodlali). Vzítí z čeho potěchu. Z té řeči může každý vzítí, že ... (vyrozuměti). To sobě běre, aby biskupy jmenoval (osobuje). Sedlák na louce seče, kosa mu bráti nechce. Syneček vzal na vojnu (dal se). Cestu před sebe vzítí. Proč to před sebe běrete. Ochotně se vybral na cestu. Bral se pěšky do lesa. Běre se do chrámu. Bral se proti ještěrovi hronnému. Smrť na to nedbala, do dveří se brala. Bráti se za kým (následovati ho). Druh od druhá se brali. Žito se pěkně brało, urostlo veliké. Kde jsi se tu vzal? Kde se lidé takoví berou? Odkud se tu vzal? Bral v paty (utíkal). Někomu červa nebo tipec vzítí (skrotiti někoho). Běre, kde nepoložil (krade).

2. Činiti řeč, promluvu. Mívá s ním činiti (šp. mívá s ním co dělati). Máme se jako ti, kteří s lékaři činiti mají. Co ty máš činiti s tímto člověkem (šp. co ty máš co dělati). Činiti s kým o něco (jednati, rokovati). Činiti sobě mužně, udatně, hrdinsky (míti se, vésti si). Číš sobě jako muž, ne jako robě.

3. Dáti, dáti se. Nech je starý nebo mladý, uctivost mu dejte. Kdybys byl poslouchal otce, dobrá slova dával matce. Dej mu dobré slovo, dá ti to (popros ho). Macecha jim nikdy dobrého slova nedala. Dala pozdravení. Dali si s Bohem, dobrou noc. Víru něčemu dáti (věřiti). Vinu dávati někomu (viniti). Dáti týl nepřítele (terga vetere). Nepřátelé všichni zase zpátkem v nohy dávali a utíkali. Již to na mne dej, já to spravím. Mnoho na něho dával (šp. držel). Za vyučenou dáti. Dáti komu na vůli. Šel do města a dal se ke kupci za mládence. Dává se za učeného. Dáti se na

vojnu, na kněžství, do kláštera. Dáti se na cestu, na pokánsí. Dalo se na časy. Dal se na půst a na modlitby. Sám se dám na zvědy. Neprátelé dali se na rozličné lsti. Chtěl se na to dáti (odvážiti se). Dávali se na víru tureckou. Jak se dám, posekám ten zelený hájek. Dáti se do díla, do práce. Dali se do řeči, do bitky. Dáti se do křiku, do smíchu, do pláče. Dalo se do deště (= hodně prší), dalo se na déšť (= bude dlouho pršet). Dali se v předešlé bludy a hříchy. V rozkoše, v rozepře se dáti. V žádný mír se s nimi dáti nemínili. Žáden se v to nechtěl dáti. Dali se i v to, že jsou mistry z koleje obesýlali. Do péří se moli dali. Červi se dávají do sýra (= zavřuhují se v sýře). Něco se mi dalo do krku, ale již mne to přestává. Sedlák se dal do pacholka, že je hrubá řezanka (= vadil se s ním). Dal se do psa (= bil jej). Dali se do sebe. Kudy se máme dáti? Dejte se v pravo. Sotva jej uhlídal, hned se za ním dal. Ptáci se vzhůru dávají. Dal se na otce (= jest podoben otci). Vinen se dávám před Bohem.

4. Dostati, dostati se: Dostali zloděje (= chytili). Utíkejme, i nám se tu dostane. Dej jednomu tak, aby se druhému dostalo. Nedostává se peněz. Dostalo mu se dosednouti na biskupství teprve v sešlosti věku. Zloději se nám na komoru dostávali (= dobývali). Dostati se někam (= přijíti). Tak brzo se odtud nedostaneš. Běda vám, dostane-li se na vás.

5. Pustiti, pustiti se: Špína pouští. Sukno pouští (= bledne). Uzel pustil. Venku pouští (= jihne). Pustil duši. Strom kořeny, pupence pouští. Bude naň právo puštěno. Strach na nepřátele pustiti. Pouští na mne strašáka. Pustí na tě Pán blad a lačnost. Hlas o něčem pustiti. Pustiti někomu uzdu, vůli a svobodu. Puštěno o něm, a žádnó nadějo zdraví není. Pustil od žaloby. Pust od té své vůle, neb mi se zdá, že nic nedovedeš. Pust ode vší naděje. Pustil hněv mimo se. Pustiti koho z lásky. Pustil se přes moře. Pes se pustil za jelencem.

IV. Jiná zase slovesa proti ustáleným v řeči naší rozmanitým slovesům jiným neprávem nabývají platnosti sloves frastických hlavně působením němčiny. Užívajíc řeč bezvýznamných a mládých sloves takových za mnohá jiná slovesa určitá a významná, hubení a chřadne, sloh stává se jimi bezbarevným, mládlym, mrtvým. Taková německá slovesa frastická jsou na př.:

1. Dělati a činiti. Dělati komu pomocníka, nádenníka = býti komu pomocníkem, nádenníkem. Dělati komu cestu, místo = vyhnouti, uhnouti, odsednouti. Dělati kyselý obličeji = hleděti,

tvářti se mrzutě, ošklíbatí se. Dělati přísný obličeji = tvář do přísná strojiti. Dělá všecko s sebou (er macht alles mit) = jest při všem. Dělali jsme tu vycházku s sebou = byli jsme také na té vycházce. Budete tu cestu dělati s sebou = pacestujete-li také s námi? Dělá se teplo, chladno, den, lépe: oteplívá se, ochlazuje se, rozdenívá se. Dělati si z někoho dobrý den = dělati z někoho smíchy, blázna, žerty, šašky z někoho si tropiti. Nedělá si z toho nic = nedbá, nevšímá si toho. Nic si z toho nedělej = nezabírej se nad tím, nepřipouštěj, neber si toho k myсли, pust to mimo se. To nic nedělá = o to nic. Pokroky činiti = prospívati. Dojem činiti na někoho = žalost matčina ho dojímala. Veliké požadavky činiti = Ten člověk mnoho si osobuje, mnoho žádá. Nynější čas mnoho žadá, požaduje od mládeže.

2. Dosáhnouti přízně, úřadu, své žádosti a p. jest ovšem dobré řečeno, ale v rozmanitých jiných vazbách třeba užívatí sloves podmětu přiměřenějších, na př.: Kam oči *dozíraly*, všude stály pestré zástupy lidu, kam uši *doslychal*, všude zpěv a jásot. Slon dorůstá výšky 12 stop. Břečtan *doplná* se okna. Poutník *dostoupil* temene hory. Kořen *doryl* se orné půdy. Člověk *dožil* se, *dočkal* se starých let. Loď *doplula* břehu. Píseň až sem *doznívá*. Po tmě dveři se *domakal*. *Doprosil* se toho města (šp. prošením dosáhl). Třetího dne ještě nemohli *dojít* konce lesa. Bez práce člověk dokonalosti *dodělati* se nemůže. Všechno se *dopjal* jeho důmyslu. Od krále *došel* cti. — Nemohl toho při něm dosáhnouti. — Zcela zbytečno jest sloveso *docíliti*.

3. Dostati strach = napadl mě, připadl na mne, pojál mě strach, polekal jsem se. Dostal zlost, hněv, hlad, žízeň, chuť = rozlobil se, rozhněval se, chce mu se jísti, pít, zachytělo, zabažilo mu se čeho. Slova z něho nedostaneš, lépe: slova se na něm nedoptáš.

4. Držeti řeč, poradu = činiti, míti; slavnost, svátek světiti; hostinu dávati, hody slaviti; noviny odebírati; slovo držeti = slovu dostáti, v slovu státi, slovu dosti činiti. Držeti na sebe = dbáti na sebe, na pořádek, na čest (pořádku, cti). Držeti na někoho = dáti na někoho, vážiti si někoho. Držeti se věci (v řeči) = mluvit k věci; nedržeti se věci = mluvit od věci.

5. Klásti, skládati. Klásti vejce = nésti, snášeti. Překážky klásti = překážky činiti, překážeti, vaditi. Olázkou položiti = učiniti, podati na někoho, otázati se někoho. Učet skládati = vydej počet z vlasti svého! Díky skládati = činiti, vzdávati; poklonu činiti; přísahu vykonati, učiniti.

6. **Nalézati se.** V kostele nalézá se oltář. Na věži nalézají se zvony. Vlk nalézá se na severu. Za domem nalézá se zahrada. Na sever od města nalézá se vysoká hora, na níž nalézá se hrad.

— Ve všech těchto a podobných větách vol sloveso podmětu příslušné: V kostele stojí oltář. Na věži visí zvony. Vlk žije na severu. Za domem prostírá se zahrada. Na sever od města ční vysoká hora, na níž strní hrad. — Nalézám rozkoš, radost na něčem = těším, raduji se z čeho, čemu, zalíbil jsem si v něčem, jest mi rozkoší, radostí, mou zálibou. Nalézá se v bídě, jest v bídě postaven. Když oko otevřeno a v klidu se nachází = klidno jest.

7. **Odbytí, odhývatí** někoho, znamená někoho od sebe vzdálovat; odbyti člověka dotčného, nemilého. Kupec, má-li muoho kupujících v krámě, bledí je *odhaviti*, *odpraviti*, by jim nebylo dluho čekati. Práci nemilou *odhýváme* leda bylo, sice práci *konáme*. Lidé povinnosti své, pokutu a p. *vyhývají* (ne „*odhývají*“); žák školu *vychodil*, zkoušku *vybyl* (ne „*odbyl*“). Sněm, schůzki *mítí* (ne „*odhýváti*“). Také místo jednotvárného „*odhývati se*“ máme hojnou sloves rozmanitých, jako: Valná hromada *bude*, *bude se konati*. Sjezd *byl* v Domažlicích. Zkouška *byla*, *konala se*. Svatba se slavila. Služby Boží se *konaly*, *sloužily*, *slavily*. Bez babičky *neobchodila* se žádná svatba.

8. **Odpadnouti** od někoho, dobré sice, ale též: odstoupiti, odložiti se od několika. Chybně však užívá se slovesa toho v těchto větách: Za nepříznivého počasí odpadá zahradní zábava = nebude zahradní zábavy. Slavnost odpadla = se slavnosti sešlo. To číslo programu odpadne = vynechá se, vypustí se. Důvod odpadává = nemá místa, přestává. Časopisu odpadlo 200 odběratelů = ubylo. Odpadla mi chvíle = přešla mne chvíle. To zvíře má šest stop, z nichž na ohon odpadají tři stopy = připadají.

9. **Odstraniti** bývá taktéž příliš často za slovesa určitá, jako: někoho odněkud *vybytí*, inkoustovou skvrnu z prádla *vyprati*, s nábytku *smýti*, s papíru *vyškrabati*; vodu s odvaru *sli ti*, *vyprášiti* šaty (šp. prach ze šatův odstraniti), *vyklepati* šaty z prachu. — *Odejisti*, *poodstoupiti* (m. *odstraniti se*) a p.

10. **Opustiti** bývá frastickým slovesem za jiná slovesa určitá, na př.: *Odešel*, *odebral* se od nás, z města (m. *opastil* nás, město). Lodě *vyplula* ze přístavu (m. *opustila* přístav). Ptáci z našich krajin *odletěli* (m. *naše krajiny opustili*).

11. Sloves *panovati* a *sloužiti* užíváme často tam, kde stačí naše prosté sloveso *býti*: V městě panují neštovice (= jsou). Panuje tam veliká zima (= jest). Ta kniha může vám sloužiti do-

brou výstrahou, abyste nezbloudili s cesty (= býti). Slouží mu to ke cti (= jest). To služí za důkaz (= to budiž důkazem).

12. **Překvapiti** nahrazujeme slovesy určitými: *Nalezl* je, ani spí. *Zastal* jej při skutku. *Postihli* zloděje na komoře. *Noe, tma, bouře zašla* jej v lese. V hoře noc je *zastihla*.

13. **Přijati** = do služby někoho *vzít*, někoho slavně *uvítati*, někoho do domu *pustiti*.

14. **Přijiti** k něčemu: Dítě přišlo k rozumu = přišlo do rozumu (Suš. 161). Děti do rozumu *dorůstají*. Když jest rozum *bral*, na mátku se ptalo. Po chorobě znova sílu beru (šp. přicházím k silám). — Přišel k pravému nábledu = *nabyl* pravého názoru. Ke jméní svému přišel lacino = jméní svého lacino nabyl. Jak jsi k tomu přišel? = kde's to nabral? Jak mně se došlo té cti od něho pozvánu býti? Již přijde na tebe, již přijdeš na řadu, lépe: Již dojde na tebe. Jak vysoko to přijde? = zač je to? co to stojí? zač to censto? Přijde na to, jak se rozhodne = bude na tom záležeti, bude na tom. Přijde na půdu, na síně, na počasí, má-li býti dobrá úroda = *jest* půdou, semenem, počasím. Přijde na člověka = to je tím, jaký jest člověk, to je člověkem, záleží na člověku. Na mne to nepřijde = mnou to není. Lidé přicházeli k poznání = poznávali. Až to přišlo k prudké hádce = až se pohádali, až se dali do hádky. Zboží přichází do obchodu = dostává se. Při kopání základů přišli na vodu = kopajíce základy dokopali se vody. Sedlák při orání přišel na skálu = oraje dooral se skály. Jak to přijde = čím to jest, čím to jde, odkud to, jak se stalo? Nyní to přišlo již tak daleko, že se hněvají = došlo již na to. Ta všetečnost mu přišla draze = té všetečnosti bylo mu pykat, té všetečnosti zlým zažil. Ta bylina přichází na Šumavě = roste. To přichází často v našem městě = přichází se, ndává se, stává se.

15. **Rozpadávatí se chybno** jest, má-li znamenati tolik co „děliti se.“ „Mluvnice se rozpadává v tyto části“ lze toliko říci o knize špatně vázané, sice správně mluvíme „mluvnice se dělí.“ Člověčenstvo se rozestupuje ve velné množství národů (šp. rozpadává se). Plémě se rozrůstá v rodiny.

16. **Sděliti:** Sdílím Vaše mínění = snáším, srovnávám se s Vámi, přidávám se k Vašemu mínění. Sděliti někomu něco = oznámiti, otlásiti, pověděti, vzkázati, psáti komu co, zpraviti koho o čem. — Kde se má vyjádřiti skutečné sdílení, jest vazba slovesa toho „sděliti se s kým oč nebo čím.“

17. Spotřebovati vyjadřujeme jinými určitými slovesy: **vy-**
mastiti máslo, **vypéci** mouku, **vykrmiti** řepu (srovn. na str. 92).

18. Tvořiti: Kůra tvoří oděv stromů = kůra jest oděvem stromům. Spokojenosť tvoří základ blaženosti = jest základem blaženosti. Růže tvoří poupatu = zakládá. Před barákem mužové tvořili skupení = sesíťovali se. Čápi letice tvoří klín = letí klínem, v podobě klínu. Kůže tvoří vrásky = svraštuje se.

V. Zbytočná slova opisná.

Často užíváme po způsobu německém všelijakých slov na opisování vazeb, jež rozmanitými svými způsoby vyjádřiti můžeme správněji a stručněji, a to

a) museti: Musím se přiznat = přiznávám se, nezapíram. Ještě musím připomenouti = ještě připomínám. Nemusejí-li se z dětí takových státi přátelé = nestanou-li se? Nemusíš si mysliti, že o té stojím = nemysli si. Popis musí být věrný, t. j. musí všecky znaky předmětu uváděti = budíž, uváděj. Musíš věděti = věz. Všichni musejí jednou umříti = všechnem jest umříti. Musí se oznámiti = třeba, dlužno, sluší se oznámiti. Takovým vyučováním mysl mládeže musila matena být = nemohla než matona být. Musil pozorovati = nemohl nepozorovati. Ráno nalezeno v sadě muhoř stromů zvrácených; musila zuřiti v noci bouře = to jistě zuřila. Přítel tvůj musí nebyti bohat = není asi bohat. Z toho souditi lze, v jaké lásce musí u něho být = asi jest. Toť musíte čarovati = toť leda čarujete. Leda bych se zbláznil, abych mu za to tolik peněz dal (něm. da müsstet ich ein Narr sein).

b) chtiti: O tom checeme pověděti ve druhé části = povíme. Checi doufati, nechci tvrditi, zapírati = doufám, netvrdím, nezapíram. Tím necheji říci, že... = tím nemíním, nedím, nepravím. Tu si checi odpočinouti = tu si odpočinu. Na pokladnici viděti stopy, že ji lupiči chtěli otevřiti = otvárali. Chtěl dátí, chtěl si sednouti, chtěl odejítí = dával, sedal si, odcházel. Když mi nechtěli otevříti, odešel jsem = když mi neotvárali. Už ho chtěl chytiti = už ho chytal. Jakožto praví křesťané k bouřkám nechtěli svoliti = nesvolovali. Stromy se dlouho nechtěly ujati = dlouho se neujmaly. Jásot nechtěl vzít konce (= nebral). Dlouho se nechtělo otepliti = dlouho se neoteplívalo. Ať jde kam chec = ať jde kam jde. Ať dělá co chec = ať dělá co dělá. Ať se děje co chec = děj se co děj. Kdyby bral kolik chtěl, přece se nedoběre = kdyby kolik bral.

c) mocí bývá zbytečno tam, kde stačí indikativ prostého slovesa, jmenovitě ve větách záporných: Toho kamení ani za týden neodnosíme. Já vám nepovím (= nevím). Milý brachu, já tady neporadím. Nepochopoval. — Mohlo býti šest hodin = bylo *asi*. Lidé mohou volati, křičeti, kamením házeti, levhart si jich nevšimne = lidé ať by volali, křičeli, kamením házeli. Myslivec může volati, hvízdati, nic naplat = myslivec si volej, hvízdej.

d) nechatí: Na něho já nic nenechám přijíti = nic nedopustím. Nechte mne jít do světa = pustě. Nech ho vstoupiti = ať vstoupí. Nechal syna navštěvovati akademii = posýlal do akademie. Nechal mu věděti = vzkázal mu. Nechte mne domluviti = dovolte, ať dopovím. Nechte mne u sebe na noc = přenocujte mne u sebe (srov. Nemohu, matičko, vás tu nocovati. Suš. 31).

e) mití: Má mítí mnoho peněz = má prý, povídají, jde pověst, že má. — Nejistotu lze označiti slovei *asi*, že: Kdy se to asi stalo? Kdy že se to stalo? — Toho člověka měl bych znáti = ten člověk jest mi povědom, zdá mi se býti povědomým. — Nemá dělati hľoupostí = ať nedělá hľouposti.

Mimo to jsou ještě některá jiná nečeská slovesa opisná, na př.: *Nesmíš* si mysliti, *nesmíme* se diviti = nemysli si, nedivme se. *Vím* se pamatovati = pamatuji se. *Naučil jsem se* ho znáti v Praze = poznal jsem ho. *Hleděl* se blyštěti cizími slovy = blyskotal se. Hleděl se mu zavděčiti = vděčil se mu. *Cítím* se povinen = mám, pokládám za svou povinnost. Cítím se povolán = důvěruji si, tuším si. *Vidím* se nucen, pohnut = jsem nucen, pohnut, uznávám toho potřebu, nemohu jinak než.

2. jmen podstatných: *během* dvou let vše bude vyrovnáno = za dvě léta, do dvou let. Dostal dovolenou na *čas* dvou neděl = na dvě neděle. Odsouzen na *dobu* šesti let = na šest let. Nemám *času* = nemám *kdy*. Učiním to za *každou cenu* = stůj co stůj, buď jak bud'; za žádnou cenu bych toho neučinil = za nic, o živý svět. Prodávat něco *cestou* veřejné dražby = veřejnou dražbou. Ujati jistinu *cestou* postoupení = postoupením. Máme víno *trojho druhu* = trojí víno. Prodej zboží všelikého druhu = všelikého zboží. Máme několik druhů bramborů = několikery brambory. Držeti do *hromady* = svornu býti, k sobě státi, za jedno býti. Seberete se do hromady = přičíňte se, seberete se. Přicházím s ním do hromady = scházívám se s ním. — Ve složených slovesech stačí předpona s jako: spojiti, sloučiti, složiti, slepiti něco

a p.; přičinovati k takovým slovesům „do hromady“ zbytečno jest a chybno. Dostal se do našeho *kruhu* = mezi nás, do naší společnosti. V učitelských kruzích = mezi učiteli. Vrátil se do kruhu rodinného = mezi své, ke své rodině. Vezměte *místo* = sedněte si, posaďte se. Udělati komu místo = odsednouti, uhnouti. Dopusil se zločinu *následkem* nouze = z nouze. To nemělo proň dobrých následků = to mu na dobré nevyšlo. Náhrada v obnosu dvou set zlatých = dvě stě zlatých náhrady. *Ohled* vzít nač = hleděti, prohlédati, zříti k čemu, nač; ohlédati se na koho, šetřiti koho, zření, zřetel mít, obraceti se ke komu; vzhledati se komu. V tom ohledu = v té příčině, vzhledem k té věci, hledíme-li k té věci (šp. *ohledně* té věci). V pádu že se stavěti bude železnice, krajina naše se zvelebí = bude-li se stavěti železnice. V pádu onemocnění nepříjdu = onemocněm-li. V pádu potřeby = bude-li toho potřeba. V pádě opačném budu se na vás hněvati = sice, jinak. *Na každý pád*, každopádně (!) = každým způsobem, na všechn způsob, buď jak bud. *Na žádný pád* = nikterak, žádným způsobem, žádnou měrou, žádným činem. Žije s ním v důvěrném poměru = důvěrně s ním obcuje. Počet škol není v žádném poměru k počtu obyvatelstva = nesrovnává se s počtem obyvatelstva. Nynější *poměry* časové toho požadují = nynější čas. Co bys učinil v takových poměrech = okolnostech. Jak by se v takových poměrech chovati měli = v takových příčinách. Kolo otáčí se *pomocí* vody = vodou. Čte francouzsky pomocí slovníka = se slovníkem. Nemá *prostředků*, by mohl provozovati řemeslo = nemá do řemesla. Nemá prostředků, by si koupil nový oděv = nemá na nový oděv, nemá si zač koupiti nový oděv. Peněžité prostředky = peníze. Léčebné prostředky = léky. Bude *předmětem* mé péče = bude mou péčí. Jest předmětem všeobecného pohoršení = všem na (za, k) pohoršení jest. Jest předmětem všeobecné lásky = jest všeobecně milován. Jest předmětem všeobecného pohrdání = kde kdo jím pohrdá. Věc vzala takový *příběh* = věc so takto sběhla, udála. Udaje básnické ve smyslu historických dat brány býti nemohou = za historická data jmíny býti nemohou. Zámek nalézal se v stavu zpustlém = byl zpustlý, stál pust. Dům jest ve špatném stavu = dům jest seslý, chatrný, na spadnutí. Odvedl knihy v stavu porouchaném = odvedl knihy porouchány. Zdravotní stav otcův jest uspokojivý = otec vede se dosti dobrě, zdraví otcovo jest dosti dobré. *Po uplynutí* jednoho roku přišla zpráva = po roce. *K vůli* svému obchodu, vzdělání meškal v Praze; k vůli zábavě konal cesty = za svým obchodem, za příčinou svého obchodu, pro vzdělání, pro zábavu. *Výsledek* často stručně se vyjádří slovesy předponovými *do* a *vy*: čeho se dochovali na svých dětech (něm. jaké jsou výsledky vychování jejich dětí). Pěkné peníze byly výsledkem jeho zpěvu = vyzpíval si pěkné peníze. (Srov. též na str. 82).

3. jmen přídavných, přičestí a příslovci: Soused dovolil mi přes jeho za hájem ležet pole vodotok vésti = přes jeho pole za hájem. Mezi školní budovou a kostelem ležet zahrada = zahrada mezi školou a kostelem. Prázdné slovo věněho významu postrádalající = bez věněho významu. Ta cesta byla by spojena s velikými útratami = byla by s velikými útratami. Byt sestávající ze tří pokojů je k pronajmutí = pronajme se byt o třech pokojích. Ve stanu stála lenoška zhotovená z rákosu = lenoška z rákosu, rákosová. Byl ponořen v dívání, myšlenkách = zadíval se, zamyslil se, byl zabrán v myšlenky. Jest hotov s oráním, mlácením, s kupeckým atd. = dooral, domlátil, dokupěl. Život plný útrap = život klopotný. Jest pln veselosti, smíchu, klevet = samá veselost, samý smích, samé klevety. Hodiny jdou napřed, pozdě = pospíchají, předbíhají, opozdují se, nedocházejí. Vzal mi knihu a posud mi ji nedal nazpátek = nevrátil. Nedal mi na pětku nazpátek = nedodal mi na pětku. Přišel nazpět = vrátil se.

VI. Jakb ko svým podmětům a předmětům svá slovesa přísluší, tak i s některými substantivy svá adjektiva stále se spojují; zaměňovati je jinými chybně jest. Tak mluvíme správně: *pilná*, *neodkladná*, *nezbytná*, *náhlá* potřeba, vše (šp. nutná); *tvrdý*, *tuhý* spánek (šp. hluboký), *tuhá* zima (šp. přísná), *živé* maso (na ráně, šp. divoké), o *živý* svět bych toho neučinil, nechtěl *živou* mocí; *křížové* dny (šp. prosebné), *marnotratný* syn (šp. ztracený), *svrchovaný* čas (šp. nejvyšší).

Některým adjektivům v době novější dává se jiný význam nežli původně mají. Tak *věhlasný* známená tolik co moudrý, rozumný, nikoli slavný, na slovo vztatý. *Sporý* jest hojný, ne však: skrovný, řídký (= nespory); sporá mouka, ze které se mnoho napeče, sporá práce, které neubývá. *Bodrý* jest čilý, veselý, ne však: dobrý, hodný (nás bodrý lid = dobrý, hodný).

Některá jména přídavná utvořena jsou teprve nedávno špatně a zbytečně, na př.: *dotyčný*, za něž jiných výrazů užívati jest: Podali žádost uřadu *příslušnému*, jehož se týkala. Každý přihlas se u *svého* úřadu. Pravidlo (zákon, nařízení) o tom najdeš na str. 50. — Jindy stačí adjektiva *jmenovaný*, *dotčený*, *svrchu řečený*. Taktéž zbytečně jest adjektivum *palřičný* m. náležitý, příslušný, vhodný, potřebný.

I některých příslovci nyní chybně se užívá, na př.: *bliže* poznati (= zevrubnější), bliže ohledati (= bedlivější), bliže se vzmíniti (= místnější). *Nutno* mi to učiniti (= jest, třeba mi to učiniti), nutno mi odejítí (= musím, nezbývá mi než odejítí).

VII. Hojnosti a rozmanitosti mluvě dodávají slova souznačná čili *synonyma*, t. j. taková slova, jimiž se stejně nebo podobné věci vyjadřují, na př.: sad a zahrada, chodník a stezka. Někdy důležito jest šetřiti ustáleného v řeči rozdílu slov synonymních, jindy rozdíl významový na snadě nebývá, i užívá se takových synonym buď vedle sebe na sesilněnou výrazu, buď střídavě pro rozmanitosť mluvy.

1. Příklady synonymních substantiv: *vada* (= nedostatek, kaz), *chyba* (= blud, omyl), *úhona* (= škoda, ujma, poskvrna). Tedy: srdeční *vada* (šp. *chyba*). V ohni bez *úhony* zůstal. Na cti a slávě úhonu a ujmu vzal. — *Bok* (= pravá nebo levá část těla), *strana* (= místní prostor na pravo nebo na levo): Převrací se s boku na bok. Pichá mě v boku. Kůň má silné boky. Udeřil na nepřitele s předu i s boku. *Vzpomínka* odvozeno jsouc od slovesa vzpomínati označuje připomenutí si věci minulých nebo vzdálených, *upomínka* pocházejíc od slovesa upomínati znamená upamatování na zanedbanou povinnost, na př.: nezaplacený dluh. Co vzpomínka subjektivně, to znamená *památku* objektivně. Syn vzpomíná matky zemřelé (= vzpomínka) a má po ní prsten na *památku*. — Záměr znamená totéž co účel, ale se strany podmětné jakožto úmysl. Účelem záměr se spravovatí má. — *Blud* má do sebe, kdo v něčem bloudí, kdo nemá pravého o věci názoru, *klam*, kdo jiného buď slovy nebo skutky ze zlého úmyslu šálí, podvádí, *mam* jest *klam* smyslový, jenž druhdy člověku i lahodí (= illuse).

2. Příklady synonymních adjektiv: *Celý* znamená *úplnost* (celé odění, celá zbroj), *neporušenosť* (džbán spadl na zem, ale je celý), *dokonalost* (můj celý přítel). Hledí-li se k *úplnosti* číselně užívá se neurčité číslovky *všeck*: Všecko vojsko vešlo do města. Všechn les (= všecky části lesa) ozýval se dusotem koňským. Jmenovitě *výrokem* užívati jest z pravidla číslovky *všeck* ať samé ať spojené s příčestími nebo přídavnými. Všechen se zarmoutil. Kostel přikryt jest všechen olovem. Je všeck uplakán. Ovečka ztracená, všecka zarmoucena. *Malý* (op. *veliký*), *drobný* (op. *hrubý*): Tohoto výhradně se užívá o jménech *hmotných a hromadných*, na př.: drobný písek, drobná sůl, drobné peníze, drobní ptáci, drobné ryby, drobné děti a p. Prodej na hrubo i na drobno (šp. ve velkém a malém). *Divoké* zvíře; *planý* strom, *plané* ovoce, *plané* růže. — *Bystrý* zrak (= pronikavý, živý), bystrý krok (= hbitý, rychlý, bystrý rozum, vtip, duch; *ostrý* pohled (= přísný), ostrý nůž, *břitký* meč (rovnn, břitva). *Snadný* učiniti (facilis, ne-snadný difficilis), *těžký* néstí (gravis, lehký levis). — *Zpítý* i *opojený* nápojem; ve smysle přeneseném (= omámlený) správně užívá se toliko adjektiva *opojený*. — *Potutelný* „dělá se nevěda, zatím má za ušima“; *potměšilý* označuje touž vlastnost spojenou

se zlou vůlí: potutelný úsměv, potměšilý pohled. — *Těsné* jest co tísni, stíská, skličuje: těsný kabát, úzké, kudy nesnadno proniknouti: úzká lávka, úzký rukáv. Ve velikém davu je *těsně* a může býti i *úzko* (nevolno). Něco s něčím těsně souvisí (šp. úzce). — *Sivá* i *šedá* barva jest smíšená barva černá s bílou, onano více do černa, tato více do běla. — *Přísný*, ostrý, tvrdý, příkry, strohý, posupný. — *Bldný*, strastný, nuzný, pracný, psotný. — *Bázlivý*, bojácný, strašivý, lekavý, choulostivý, nesmělý.

3. Příklady synonymních sloves: *Nabýváme* něčeho svým přičiněním, svou odvahou: dobrého vysvědčení, majetku, zmužilosti; *dostáváme* co se nám dává, poskytuje i mimo naše přičinění: list, službu, plat, za vyučenou. Dítě dostává zoubky. Pták dostává pérka. *Dostává* se nám návodu. Nedostává se nám peněz. *Obdržujeme* něco, oč stojíme se snažným úsilím: vrch, pole, vítězství, slávu. *Běžeme* odpátu, odměnu, mzdu. — Strom *zpráchnivěl*, *setrel*, dřevo *ztrouchnivělo*, kámen *ztroupenatěl*, plátno *zteřelo*, len *zhraněl*, sláma *zpuchřela*, skála *zvětrala*. — *Spolehati*, spouštěti se, skládati se, bezpečiti se na něco. — *Přinutit*, přibezděčiti, připuditi koho k čemu, vnevoluti koho več (Ledva mne ta moje matička vnevolutila v len, Suš) — Lékař už nemocnému netuší, dlouho mu neukládá, pustil o nemocném. Tak se roznemohl, že se nad jeho životem rozpakovali (Pass. 46). — *Hledati* někoho, sháněti se po někom. — Bez něčeho se *obejiti*, se minouti. Len se *povedl*, podařil. — Na někoho *dordžeti*, dotírat, nastupovati, dorývati, dosýpati. — Někomu *naháneti* (strachu), dohlížati, dopékati. — Pro zlé cesty nemohli jsme tam tak brzo *dostačiti* = dospěti, doraziti, dostati se. — *Vybralo* se, vyčasilo, vyjasnilo, vypohodilo.

VIII. Aby jeden a týž pojem náležitě ozřejměl a důrazněji se vytknul, užívá se na označenou jeho dvou slov synonymních, což nazýváme *podvojností* slov synonymních.

1. Příklady podvojnosti slov synonymních bez alliterace neb assonance:

a) *substutiv*: Slíbil jim svou víru i čest. — Láska a přízeň. — Bolest a strázeň. — Péče a starost. — Vnímavost a chápavost. — Čirost a pouhosť mravů. — Veškerým důrazem a dovharem. — Útočiště a útulek. — Snaha a píle. — Spory a potýkavosti ukliditi hledíme. — Za úkol a úlohu životní sobě položili. — Povstaly bouře a kramoly. — Podnět a podpal. — Práci a náklad jest vedl. — Proti pořádku a obyčeji. — Podklona a podpora. — S hanbou a posměchem. — Města pražská měla hořkost a kyselost mezi sebou. — Zálohy a úklady. — Čas a chvíli ustanovili. — Sbírky a snůšky. — Koukol a pleveł. — Po právu a spravedlnosti. — Ctí a darem dostati něco.

b) *sloves*: Rozmnožiti a rozhojniti. — Schváliti a potvrditi. — Nutiti a ponoukati. — Ten artikul v sobě obsahuje a zavírá. — Mohl se z toho vyvésti a očistiti. — Úpěli a naříkali. — Toho sv. Augustin dovodí a doličuje.

c) *adjektiv*: Byl mu ráden a pomocen. — Pobočný a stranný. — Pilné a důležité potřeby. — Dobrá a svobodná vůle. — Těžké a bídne časy. — Náhlá a nenadálá potřeba. — Byl tím všecek proniklý a prosáklý. — Není to ani slané ani mastné (= nijaké).

d) *adverbii*: Ostře a tuze přikázati. — Pilně a snažně hledati. — Snažně a velice prositi.

2. Příklady podvojnosti slov synonymních s alliterací neb assonancí:

a) *substantiv*: Nebylo vyslechnutí, spíše rvanice a pranice. — Toť rvačky a pračky, šrůtky a půtky. — Znám jeho rejdy a šmejdý. — Ulice plna byla dolů a výmolů. — Spatřil jsem také k novinám a proměnám velikou při nich chut. — Veškerými silami a žilami se namáhali. — Překlad podobejž se celým ladem a skladem dřsu původnímu. — Je to bez ladu a skladu. — Není o něm ani slechu ani dechu, ani vidu ani zniku. — Vše se mělo upravit podle jeho vkusu a brusu. — Takový byl jeho kroj a stroj. — Odložili důtky a půtky své. — Tyto vady a poklesky jsou kalem a kazem. — U Rudína bylo mnohem více lesku a třesku. — Jizba plna byla rmuť a puchu. — Nemá cudu ani studu. — Ani bydla ani židla nemá. — Tu nikde ani ptáčka ani máčka.

b) *sloves*: Kdo trefen byl, křičel a říčel. — Smrk házela a kácela napořád všecky. — Lstí a mocí druhým berou a derou. — Z nás žije a tyje. — Člověk se vším tím, co v dílně jeho duševní se kuje a snuje.

c) *adjektiv*: Byli jako mouřenínové očadlí a osmahlí. Tlamali beze studu o vězech slzkých a plzkých.

IX. Aby jeden a týž pojem *všeobecný* náložitě ozřejměl a důrazně se vytknul, užívá se

1. podvojnosti výrazův opačných (protiv) a to:

a) *protiv významu*: Vzúpěli, až se hory doly (= všechna krajina vůkol) rozléhaly. — Slíboval mi hory doly (veliké věci). — Běžel horem pádem. — Kdybych já byl malým ptákem, letával bych polem lesem. — To dnem nocí (= neustále) trvalo.

— Polní kvítí ve dne v noci svítí (= vždy). — Hospodyň nás nebožátku hladem sňadem (žízní) moří. — Vstávaje lehaje na to myslím (= neustále).

Pozn. Jak zo příkladů vytěžených viděti, užívá se protiv významových vesmírů asyndeticky (bez spojky), obyčejně ve spojení s alliterací neb assonancí. Nejdé-li o to, by se dvěma takovými protivami třetí pojem všeobecný označil, nýbrž má-li každý z obou výrazů svou obyčejnou platnost, pak se pojí spojkou *a* neb *i*: Chasa po těch provazích vzhůru a dolů jako veverice sebou házejí. Byl jsem tam ve dne i v noci.

b) *kladu a záporu*: Šel jsem lesem i nelesem, šel jsem cestou i necestou. — Oj koni můj, koni smutný nevesely. — Suchý dube, suchý dube, suchý nezelený. — Všem přítomným i nepřítomným poroučel. — Bláto nebláto, já přece půjdú. — Rád nerad přisvědčí. — Volkы nevolky poslechnouti musil.

2. *podvojnosti výrazů souvztažných (korrelativních)*, jmenovitě náměstek a příslovečí: Pomůže nám kdo ten (= přece se někdo najde). — Jaký taký výdělek přece máme (= třeba ne veliký). — Jednej tak neb onak (= jak chceš). — Loď se vklala sem tam (t. j. na obě, na všechny strany). — Běhá sudy i onudy. — Vyhojil se jak tak (= nehrubě). — Dokud dotud žertovati bude (= však přestane se svou škodou). — Přijde kdy tedy (= přece kdysi). — Rozběhli se kde kdy (= na vše strany).

X. Obraznosti, názornosti a jadrnosti mluvě dodávají *přímery a podobenstva*. Žádný jazyk lidský, byť sebe bohatějším byl, nestačí označiti všech jemných odstínů myslénkových případnými, určitými slovy i přibírá na pomoc přímery a podobenstva chtěje názorně vyjádřiti všeliké vlastnosti věcí a jakosti děje. Přímery takové ustálují se v řeči, stávají se majetkem obecným a jsou neméně důležitou částkou přesné fraseologie národní jako jiná úsloví:

Cerný jak uhel, jako kavka, jako zem (špinavý). *Bílý* jako sníh. *Bledý* jako stěna. *Žlutý* jako vosk. *Cervený* jako růže, krev. *Sedivý* jako jabloň, holub. *Jasný* jako rybí oko. Je tam (venku) jako v rybném oku. *Rovný* jako svíce (šuhaj) jako po dlani, jako po stole (cesta). *Tenký* jako vlas, pavučina. *Teplý* jako luh. *Studený* jako led. *Ostrý* jako jed. *Zdravý* jako buk, rys, ryba, křen, řepa, ořech. *Cerstvý* jako ryba. *Starý* jako hřib, chrást. *Hloupý* jako poleno, tele, až bečí, div nebečí. *Svobodný* jako pták. *Hluchý* jako peň, pařez. *Tma* jako v pytli, v kabeli. *Pusto*, *prázdro* jak po vyhoření. *Bízko* jako s hráze do rybníka. Holka je do práce jak oheň.

Pozn. Jméno přídavné druhdy se vynochává, říkáť se: chlapík jako buk, voda jest jako led atd.

Stojí jako prkenný, jako zkamenělý, přibitý, zařezaný, jako svatý za dědinou. *Sedl* jako pěna, jako vrána na úhoře (smuten). *Chodí* jako pitomý, jako můra, jako bludná duše, bludná ovce. *Třese* se jak osyka. *Chvěje* se jako prut. *Běží*, *letí* ledva ducha popadá, jak o základku (= o závod). *Spí* jako dudek, jak by jej do vody hodil. *Hledí* jako vrána do kosti, jak výr (bystře). *Dívá* se jako sedm drahých let. *Válí* se jako hromada neštěstí. *Mluví* jako písmo (pěkné), mluvil se mnou, jak by zlata ukrajoval (lahodně), mluvil do něho jako do dubu (důtklivě, ale marně). *Zachází* s ním jako s malovaným vojcem. *Mlčí* se do všeho jako vařeka. *Umlí* to jak z biče, jak otčenáš. *Zapomněl* jsem na to jako na smrť.

XI. Jadrné stručnosti mluvě dodávají hojná slovesa denomi-nálná (ode jmen odvozená). Taková slovesa zavírají v sobě:

1. sloveso sponové a jméno výrokové, znamenajícce tolik co *být něčím, nějakým*: panovati, královati, císařovati, kaplanovati, učitelovati, apoštolovati mezi lidem, doktorovati. Švec chtěl živou mocí krejčovati. Sestra mu hospodyňuje. Kuchařiti, nádonničiti, tesařiti, zedníčiti, pacholčiti, cestařiti, otročiti, churavčti.

Pozn. Slovesa tato liší se však ne nepatrne od výroků složených ze slovesa sponového a jména výrokového. Učitel jsa ve výslužbě jest učitolem, ačkoliv už neučiteluje, a leckdo učiteluje, nejsa učitolem. „Švec chtěl krejčovati“ neznamená, že chtěl švec býti krejčím, nýbrž že chtěl dělati dílo krejčovské, provozovati krejčovinu.

2. sloveso výrokové a doplněk výrokový, znamenajícce tolik co *státi se něčím, nějakým*.

Na orlím hnizdě i vrána zorlí (= orlem se stane). Když se vrána zjestřabí, hleďto se ptáci. Bodejž jste všichni zkrkavčeli. Zhřibél od starosti (srov. „starý jako hráb“). Město zpohanělo (= pohanským se stalo). Čoho so Midas dotekl, všecko ozlatělo. Jeden zafal, hned zkameněl, druhý zafal, hned zdřevěněl. Švec zmoudřel. Zvířata opitomějí (= pitomými, krotkými se stanou). Z jara pole opěknělo. Nebožák už ledva křívkal za nimi (= šel za nimi všecek křiv od únavy).

3. sloveso výrokové a předmět:

Sněmovati (= sněm míti), bočiti se (boky vypínati, též: bokem se k něčemu obracet), zubiti se (= smáti se). Víno bublinkuje (= hází bublinky). Bratrovati někomu (= „bratře“ říkat). Někomu tykat, vykat, onikati. Syn bědákal (= volal

„běda“). Co mi tu máš za ušima božekati? Pozdě jest achkati. Nebohdákej pořád! Pámbovať se na to nemohu (= dušiti se, věrovati se). Otčím tisíceje, hromuje, když někam vykročím.

4. sloveso výrokové a příslovečné určení:

Celý den se mozoleval na poli (pracoval do mozolů). Beraniti do někoho (= důtklivě do někoho mluviti, jako by beranem bil), zaberaniti se do něčeho (horlivě zabratit). Vysliti něco (= něco hloupého povíděti). Kohoutí se (počiná si jako rozlubený kohout). Starší dvě sestry se zakohoutily. Jest jakýsi najezený, rozsírený. Cikání (= lže, klame jako cikán). Korbeluje od rána do večera (pije z korbele). Někoho bičovati (= bičem bít), palicovati, karabáčovati, tatarovati; někoho cepovati (tvrdě evičiti, vycepovaný). Bušíme a perlikujem. Sáňkovati se (= na sáňkach se voziti).

XII. Členu náš jazyk nemá, ni určitého ni neurčitého, což zavaluje nesnáze některým spisovatelům majstrem označiti pády tvarů nesklonných. I pomáhají si tu proti duchu jazyka našeho ukazovací náměstkou *ten*, na př.: *I to* pilen má ve množném čísle jinou podobu než v jednotném. Genitiv závislý na *tom* čtvrt je přívlastkový. *Tím* jsem označuje se první osoba. *To* aby pokládá se spojkou. — V takových případech ke tvarům nesklonným přičinujeme přiměřený přívlastek substantivní tedy: *Přídavné jméno* (adjektivum) pilen, na substantivě (jméně podstatném) čtvrt, *tvarem* jsem, *slovec* aby a p.

Rejstřík.*)

A.

a spojka odporovací (124, 2); připojuje přechodník (112, P. 2); *(an, ana, ano)* uvozuje věty a) vyjadřovací při slovesech *vídět, slyšet, náležet* (128, 2), b) přičinné (181, P. 2); c) připouštěcí (187, P.); d) časové (187, 1, P.), e) vztažné (141).

aby uvozuje věty a) vyjadřovací (128, 2, b), b) účelné (181, 1), c) rozkazovací a zabraňovací (182), d) snahové (182), e) obavné (188), f) výsledné (188), g) podmínečné (188), h) připomínací (188, 2), i) přirovnávací noskutočné (142, 2, b, P).

ač při přechodníku (110, c, P. 1); uvozuje věty a) podmínečné (185, 1), b) připouštěcí (186, 1).

adjektivum v. přídavné jméno.

ach! s gen. (50, 4).

aj! s gen. (50, 4).

akleusativ (84).

akk. I. předmětný: 1. předmětu vnějšího (85, a), 2. předmětu vnitorního (85, b), II. akk. dvojí: 1. předmětný a výrokový (86, a), 2. předmětný a kolikostný (87, b), III. akk. přeslovečný: 1. rozsahový (87, 1, 2), 2. místoří (87, 3), 3. časový (87, 4), 4. podlíný (98, 5), 5. kolikostný (88, 6), 6. přičinný, 7. vzvolací (84), akk. s inf. (107).

ale = *asi* (119, 1).

an chybno kladené na počátku souvětí (181, P. 2).

ani, aniž (121).

anižby chybno (121, P.).

ano stupňovací (119, 2).

anticipatio (127).

asa = *alespoň* (119*).

asyndeton (181, P.).

at s indik. za imperativ (102, 2); uvozuje věty a) účelné (181, 2), b) připouštěcí (186, 1).

az uvozuje věty a) výsledné (188), b) časové (188).

B.

ba (119, 3).

báti se koho, čeho (46, 6, a), před kým, před čím chybno (17, P. 4). *bedliv* čeho (48, 2).

běh zbytečno (175, 2).

běhati čeho (46*).

bezpečen čeho, čím, od čeho; chybno před čím (59, b, P. 1).

bezpečiti se něčím.

blízek koho, čeho, od čeho (49, 5).

blíže chybno (177, VI).

blud synonyma (178, 1).

bodrý co známoná (177, VI).

bohat čím, od čeho, nad (82, b, P.).

boj fraso (163).

bok a strana, syn. (106, 1).

boleti s akk. (35, b)

brániti koho, čeho (48, b), komu, čemu (58, b, P), komu čeho (47, c), koho od čeho lépe než koho před čím (47, P. 3).

brániti se koho čeho, komu čemu (58, P.).

bráti za něco (onu), od něčeho (mzdu), z něčeho (náhradu — 79, b, 1).

bráti bráti se, sloveso frastické (168, 1).

bystrý a *ostrý*, syn. (178, 2).
být s výrokovým nom. a instr. (8 b, 1, 2), záporně s gen. (18, 6, P. 2), s dat. přisvojovacím (54, 2), s přechodníkem (110, 3, a), se supinem (117), být u někoho a za někým (80, 3), být dobré, zlé v něčem, na něčem chybno (82, 5).
byl by chybno (186, 2, P.).

C.

cely a všeckok, syn. (178, 2).

cena zbytečno (175, 2).

cesta zbytečno (175, 2).

cítiti se germ. (175, c).

ciziti se koho čeho.

* První číslice znamená stranu, druhá číslice nebo písmeno odstavec, P. poznámku. Které vazby zejména citovány nejsou, ty doloženy jsou buď překlady, buď výloženími na svých místech položenými.

co náměstka vztážná všech rodů (140, P.); uvozuje věty a) časové (187, 1), b) účelné (181, 1, P.); chybno za přístavkový přechodník *jsa* (17, 7, P.), b) za výrokový instrumental (64, b, P.), c) za výrokový akk. s předložkou *za* (66, P. 2), d) při infinitivě (104, 3, P. 3); *co, co takový* chybno m. jelikož, jako, jakožto (145, 4, P.).

Č.

čas zbytěčno (175, 2).

čas na otázku *kdy?* vyjadřuje se: a) akkusativem (37, 4), b) genitivem (49, 1), c) lokalem (50, 2), d) instrumentalom (58, b, 1 – 3), e) pády předložkovými (72, 1).

čas na otázku *jak dlouho?* vyjadřuje se: a) akk. (37, 2), b) pády předložkovými (78, 3).

čas na otázku *dokud?* vyjadřuje se pády předložkovými (78, 8); na otázku *od které doby?* předložkovým genitivem *od* (74, 4).

čas přítomný v. *praesens*.

čas minulý v. *praetoritum*.

čas budoucí v. *futurum*.

časy slovesní (96).

časové věty (187).

částice (110).

čekat koho, čeho nač (44, d); až jak, až-li (180, P. 4).

činiti sloveso frastické (169, 2).

činiti germ. (170, 1)

činiti se s nom. adjektiva výrokového (36, a, P.).

číslo jmena podstatných (26).

číslovky druhové za č. základní (80, 3).

čist čeho (49, 5).

člen německý jak se nahrazuje (183).

čpati čím.

čtvrtě: dobrá čtvrt hodiny chybno (16, 1).

D.

dalek čeho i od čeho (49, 5).

dáti, dáti se, sloveso frastické (169, 8).

dáti slovo, germ. (160).

dáti komu čeho a co (45, a); s výrokovým instr. a předložkovým akk. *za* (65, f); *za něco* — *co* *od něčeho* — *mzdu*, *z něčeho* — *náhradu* (79, b, 1).

dáti se do čeho i več (79, a, 3).

dativ přívlastkem (15, 4, b); předmětu nepřímého (51, a), předmětu dotčeného 54, b), prospěchový (54, 1), přisvojovací (54, 2), vztahuový (64, 8), sdílnosti, etický (55, 4), směrový (55, a), účelný (55, b), vyzvalací (53, 5), dativ za gen. přisvojovací (54, b, P. 1), dativy dva závislé na jednom slovesu (56).

dávno a *dlouho* — rozdíl (21, P).

dbalý čeho (48, 1).

dbati čeho, nač, oč, o čem (43, a, P.).

děkovati komu z čeho.

dělati, germ. (170, 1).

děle s gen. přirovn. (49, 2, b).

dívati se komu, čemu i nač (52, 2, a).

dívoké maso, chybno (177, VI).

dlouhý s genit. i s akkus. měrovým (50, 3, b).

dobytí čeho (44, a).

dohromady zbytěčno (175, 2).

dochovati koho (akk.) čeho (44, a, P.).

dojeti čeho i k čemu (44, a).

dojiti čeho i k čemu (44, a).

dokud, dokud ne uvozuje věty časové (137).

domluvati komu oč.

donidž, donivadž uvozuje věty časové (137*).

doplňek výrokový, co jest (2, 4), ke kterým pádům se vztahuje (3, 6), kterými pády se vyjadřuje (18).

dopomoci komu čeho i k čemu (44, a, P.).

dorážeti čeho (44, a).

dosáhnouti synonyma (171, 2).

dostati, dostati se, slovesa frastická (170, 4); synonyma (171, 3).

dostoupiti čeho (44, a).

dolyčný, chybno (177, VI).

doufati komu, čemu i več (52, 2, d, P.).

dověsti koho (akk.) čeho i k čemu (44, a, P.).

držeći germ. (171, 4).

dříve s gen. přirovn. (49, 2, b).

dům od domu (čp. od domu k domu 38, 5).

důstojen čeho (48, 2).

důvod poznatku vyjadřuje se a) instrumentalom (61, 5), b) pády předložkovými (77, 5).

E.

ellipsa v. výpustka.

F.

futurum historické (97*), *futurum gnó-mické* (99, 2) f. děje možného (99, 3) f. rozvažovací (99, 4), f. za imperativ (102, 1).

(†.

genitiv přívlastkový: a) přisvojovací (39, 1), b) podmětný a předmětný (39, 2), c) určovací (40, 3), d) vlastnosti (40, 4), e) celkový = partitivní (41, 5); 2. g. předmětný, A) závislý na slovesech: a) záporný (42, 1), b) vztahový (42, 2), c) dotykový (43, 3), d) celkový (44, 4), e) přičinný (46, 5), f) odluky (46, 6). — B) závislý na jménech přídavných: a) vztahový (48, 1), b) dotykový (48, 2), c) celkový (48, 3), d) přičinný (49, 4), e) odluky (49, 5). — 3. g. příslovečný: a) časový (49, 1), b) přirovnávací (40, 2), c) měrový (50, 3), — g. nezávislý — vzvolací (50). — gen. přívlastkem (15, 4, a), gen. vlastnosti podmětem (6, c), výrokem (8, 3), gen. přisvojovací výrokem (39, 1, P. 2); gen. při záporném slovesu *být* (18, 6, P. 2), genitiv záporný za akk. rozsahový (37, 2, P.), gen. a akk. časový střídající se (38, b, P. 1), gen. odluky střídá se s předložkovým gen. od a z (77, 1), gen. celkový střídá se s předložkovým gen. od (78, 2), gen. přirovnávací střídá se s předložkovým akk. nad a mimo (78, 3), gen. přívlastkový spodobuje se k pádu jména řidícího (17, 5).

H.

hájiti koho, čeho (43, b), komu čeho (47, c).
hájiti se koho, čeho i od koho, od čeho.
hanba jest mō (35, 2, c).
hanbiti se čeho, čím, zač (47, P. 2).
hladovit čeho.
hledati čeho (44, d).
hleděti, germ. (175, e).
hleděti čeho (43, b), hleděti se čeho.
hluboký s gen. i akk. měrovým (50, 3, b).
hluboký spánek, germ. (177, VI).
hněvati se na koho proč, z čeho.

hněviv čsm.

hněvno mi čeho (46, 5, a).

hoden čeho (48, 2).

hojný člm i od čeho (62, b, P.).

hojnost tvarů časových v našem jazyce (100).

honositi se člm.

hortili z čeho.

hotov komu.

hotov, zbytečno (177, 3).

hrozil se čeho.

hráti na něco a v něco, chybno něco (81, 4).

hypotaxe (126, 3); hypotaxe obrácená (129, P. b).

Ch.

che mi se čeho (44, d).

chlubit se člm (60, 2).

chovati koho, čeho (43, b); chovati se čeho.

chrániti koho, čeho (43, b); chrániti se čeho (ch. před něčm).

chtiti čemu a čeho (52, 2, d, P.); chtiti něco od někoho, od někoho, po někom (79, e, 4).

chtiti, germ. (174, b).

chtivý čeho (48, 2).

chvaliti koho z čeho, zač.

chvdiliti člm.

chyba, vadn., úhona, syn. (178, 1).

chybiti čeho (46, 6, a).

I.

i připojuje přechodnisk (112, P. 2).

imperativ (100); za převdětí včet podmínečných (136, P. 3), za včtu připouštěcí (136, 3).

indikativ (100).

infinativ: podmětný (103, 1), výrokový (103, 2), předmětný (103, 3), přívlastkový (104, 4), vztahový (105, 5), účelný (105, 6), středný: za kondicional ve včtích vztazných a tázacích, za kondicional přáci a rozvažovací, za imperativ (105); absolutní (105, 8).

infinativ trpný (107, P.).

infinativ za podstatné jméno slovesní (117, 3, a).

instrumental 1. příslovečný; a) místní (57, a), b) časový (58, b), c) způsobový: α) jakostný (58, c, 1), β) rozdílový (58, c, 2), γ) vztahový (59, 3); d) přičinný: α) původce a původ

(60, 1, 2), *β*) pohnutka (61, 5), γ) prostředek a nástroj (61, 6), δ) látnka obsahová (62, 7); 2. předmětný (63). 3. výrokový (64); srovnanáveč (65, g); instr. srovnáveč jak se opisuje (66, P. 8); instrum. přívlastkem (15, 4, e); instr. vlastnosti (41, 4, P. 8); instrumentaly dva závislé na jednom sloveso (66, 4); instr. látky obsahové střídá se s předložkovým gen. od (78, 4).
inverse větná (128, 3, P. 1).

J.

jako = asi (119, 4).
jak uvozuje věty: a) vyjadřovač (128, 1), b) časový (137, 1), c) připouštěč (136, 1).
jakost děje slovesnou (84).
jeden zbytečno (29, 1), chybno (29, 2).
jeden — druhý chybno (81, 6, 8).
jednat o něco a o něčem (81, 13).
jednotné číslo za množné (27, 4).
jelikož uvozuje věty příčinnou (130), přístavok omezovací (142, 4, P.).
jen uvozuje věty výslednou (134, P. 2).
jen co uvozuje věty časové (138, 2).
jestliže uvozuje věty podmínečné (135, 1).
jevit se čím (64, a), šp. *co!*
ježto náměstka vztazná všech rodů (140, P.).
jež, *ježto* uvozuje věty: a) příčinné (130), b) připouštěče (136, 1).
jiný s přístavkem (88, 18).
jist čím, čeho, od čeho; chybno před čím (69, b, P. 1).
jít k někomu a za někým (80, 3).
jít na něco a pro něco (80, 5).
jít do učení a na učení, do služby a na službu, do práce a na práci (80, 6).
jmeno výrokové co jest (2, 8), kterými pády se vyjadřuje (8, b).
jmenovati se s nom. a instr. (64, e, P.).

K.

k předložka chybna m. *na* (81, 1).
kapky od kolery šp. *pro* (15, 5).
kdat se čeho a z čeho (46, 5, a).
kde uvozuje přívlastkové věty vztazné (141, 1).

kdy, *když* uvozuje věty: a) příčinné (130), b) časové (137, 1), c) přívlastkové, podmínečné a předmětné (139, P. 3).

klásti, germ. (171, 5).

kmeny slovesní za sloveso určité (97, 3, P.).

kolem jít chybno m. mimo (82, 6).

kolikosť vyjadřuje se: a) akkusativem (38, 6); b) pády předložkovými (74, 8).

komparativ za superlativ (29, 2).

komparativ dyn (29, 1).

kondicional (100).

kondicional ve větách vyjadřovačích (128, 2, b), nepřímých větách tázacích (130, b), ve větách účelných (131, 1), rozkozovacích a zabraňovačích (132), snažových (132), obavujících (133), výsledných (133, c), podmínečných (135), připouštěcích (136, 2), časových (137), vztazných (139).

korunovati králem a za krále (64, d).

kupovati po čem (79, b, 1).

koupiti čeho a co (45, e).

krnč chybno m. pádů předložkových (82, D); srovn. též 176.

krýt čeho (48, b).

krýti se koho, čeho (46, 6, a).

krčestiti s instr. jména (64, e).

kterak uvoz. věty vyjadřovač (128, 1).

kvletti čeho, oč, nad čím (46, 5, a, P.).

k vili chybno (176).

L.

lačen čeho (48, 2).

lačněti čeho (44, d).

lákati s gen. (44, d).

látati komu z čeho, oč.

látnka obsahová vyjadř. instrumentalem (62, 7), předložkovým gen. od (78, 4).

látnka výrobní vyjadř. pády předložkovými (77, 7).

leč vymíňovač (136, P. 2).

ležeti koho z čeho.

leda uvoz. věty účelné (132, 3).

lehký a snadný, syn. (178, 2).

lekati se čeho.

len jest mō (85, 2, e).

letopøety (49, 1, P. 2).

lezjet zbytočno (177, 3).

-li uvoz. věty: a) tázací (11, 4, b), b) podmínečné (135, 1).

lito čeho.

litosť čeho.

litovati čeho.

lokal (56).

lze zbytočno (108, 1, P. 1).

M.

malyj a *drobný*, syn. (178, 2).

méně s gen. srovn. (49, 2, b).

mezi dvořmi, oknem, řeď, jízdou chybne (81, 2).

milosrdn komu.

milovný čeho (48, 1).

místn věty přislovečn (141, 1).

místo zbytočno (176).

místo na otázku *kde* vyjadř. a) akk.

(37, 3), b) instr. (57, a, 1), c) pády

předložkovými (71, 1), — na otázku

kam? a) dat. (55, 2, a), b) pády

předložkovými (71, 2), — na otázku

odkud? pády předložkovými (72, 3).

— na otázku *kudy?* a) instr. (57, a,

2), b) pády předložkovými (72, 4).

míti, germ. (175, e).

míti peníze u někoho a za někým (80, 4).

— ve větách vyjadřovacích (129, P. 1).

mluviti s dat. (52, 2, e) — o něco a

o něčem (81, 18).

množné číslo jmen národní a obyva-

telů na označenou země (27, 3) —

jmen odtažitých (27, 5) — jmen

látkových (27, 6).

mocen čeho (48, 2).

moci, germ. (175, e).

moci s inf. vyjadřuje přání (10, 2, d).

modlit se s dat. (52, 2, a).

mrzeti s akk. (35, 2, b).

mrtvi rozdílné vazby (46, 5, b).

museti germ. (174, 1).

museti lépe inf. (101, 1, a), asi (119,

1), dvojím záporom (121).

N.

nabrat čeho (45, P.).

nabyti čeho (45, P.).

nabyti, synonyma (179, 3).

nadávati s gen. plur. (45, b, P.).

nadlit se čeho, čemu, do koho čeho

(52, 2, d, P.).

nádoba na něco a od něčeho (80, 10).

nahlížeti, germ. (168).

nakázat ch. m. příkázati (92, 9, P.).

nakloniti čeho (45, f).

nakopati čeho (45, P.).

nalézati se, synonyma (172, 6).

naložen, germ. (167).

naložiti čeho a co (45, P.).

náměstka přisvojovací za předmetný

gen. náměstky osobu (40, b, P. 2).

náměstka zvrát. vypoštívá se (80, a, 2).

nanositi čeho (45, P.).

napadá mi, germ. (167).

naplniti co čeho a čím (62, 7, P. 2).

napomínati s genit. i s akk. (43, a, P.)

— koho z čeho.

napřed, zbytočno (177, 3).

naroditi se s instr. čp. co (64, b, P.).

náznouti koho čím, z čeho, v čem

(62, 7, P. 3).

následek, zbytočno (178).

následovati koho, čeho (43, c).

nastaviti čeho (45, P.).

ndstrovj vyjadř. a) instr. (61, 6, b),

b) pády předložkovými (77, 6).

natahovati koho, germ. (167).

naučiti se so znáti, germ. (175, e).

navoziti čeho (45, P.).

navštěvovati školu, germ. (167).

naznati ch. m. uznati (92, 9, P.).

nezpátek, zbytočno (177, 3).

nezpátek, zbytočno (177, 3).

nezývatli se s instr. a nom. (64, c, P.).

nech s indik. za imperativ (102, 2),

uvoz. věty připouštěc (188, 1).

nechatli germ. (175, d).

nechatli s gen. (42, a, 1, P. 2).

nendaviděti s gen. (42, a, 1, P. 2).

nepředložený člověk, germ. (167).

nesměti, germ. (175, e).

nesnadný a těžký syn. (178, 2).

netáhnouti až ve větách časových

(188**).

než uvozuje věty časové (188, 3); *než*

aby po příliš chybne (142, 2, P.).

níže s gen. srovn. (49, 2, b).

nominativ (34).

nom. a instr. výrokový (8, b, 1, 2).

nutno, *nutný*, chybne (177, VII).

nybrž stupňovací (119, 5).

nyml o čase minulém chybne (21, P.).

O.

O! s gen. (50, 4).

obavné věty (188).

obcovati čemu a s někým (52, e, P.).

obnos zbytočno (176).

obrati koho z čeho,

obdivovati se chybne m. podivovati se

(52*).

očistiti se čeho a z čeho (47).

očividně chybne (112, a, P.).

odběhnouti s gen. (46, 6, a).

odbýti, odbývati, chybno (172, 7).
 odejítí s gen. (46, 6, a).
 oděprtí komu čeho (47, c).
 odhoziti koho čeho.
 odložiti čeho (45, f).
 odněniti se komu čeho a zač (46, 5, b).
 odpadnouti, germ. (172, 8).
 odpovědi (11).
 odřeti komu čeho (47, e).
 odsloužiti se komu čeho a zač (46, 5, b).
 odsouditi koho čeho (47, b).
 odstoupiti čeho, od čeho.
 odstraniti, synonyma (172, 9).
 otdelnouti si, germ. (167).
 odúčiti koho čeho (47, b).
 odumřiti s gen. (46, 6, a).
 odvyknouti čeho i čemu (52, b).
 ohled, ohledně, chybno (176).
 ohne dass, ohne zu jak se vyjadruje (121, P).
 ochoten jsem někomu.
 okolo srdece chybno — každý souditi muža, jak mi k myslí bylo.
 okusiti čeho (45, d).
 omezovati věty příslovečné (142, 4).
 omyti koho čeho i z čeho (47, b).
 opatrovali s gen. (48, b).
 opustiti, synonyma (172, 10).
 ostatí čeho.
 ostrý a bystrý, syn. (178, 2).
 ostřeti koho čeho.
 ostýchati se s gen. (46, 6, a).
 otaviti se čeho i z čeho (47, P. 1).
 otázka řečnická (11, c, P).
 otázek v rádování a podjmání (130, P. 2, 8).
 otevřiti, germ. (167).
 ovšem stupňovač (119, 8).

P.

pád, chybno (176).
 pády předložkové v. předložkový pády.
 padnouti kdo? (81, P).
 pánchouti čím šp. po čem (63, P. 2).
 pakli ve většin podmínečných (136, P. 1).
 pamatuovati s gen. (48, a, P), s instr.
 výrok. (65, c).
 pamětliv čeho (48, 1).
 panovati s dat. (52, 2, f).
 panovati lépe: býti (172, 11).
 parataxe (123, A).
 patřičný, zbytočno (177, VI).
 patřiti, germ. (167).
 perioða (151).
 plle jest mě (35, 2, c).

pilen čeho.
 pleti čeho (44, d).
 plakati s gen., o koho, za kým (46, 5, a, P).
 platiti za, germ. (167).
 platiti za něco, od něčeho, z něčeho (79, b, 1).
 plesati z čeho.
 plný zbytečno (177, 3).
 pln čím a čeho (62, b, P).
 plusquamperfektum (98, 5).
 počítiti čeho (45, d).
 počet přiblížný vyjadř. pády předložkovými (78, a, 1).
 počítati nač, germ. (167).
 pod měřici a po měřici (80, 7).
 podl bráti v čem, germ. (167).
 podmět eo jest (1, 2), kterými slovy se vyjadřuje (5, a), kdy se nevyjadřuje zvláštní slovem (6, b), kterými pády se vyjadřuje (6, c), podmětem pád předložkový (70, a).
 podmětné věty: a) vyjadřovač (128), b) tázací (180), c) výsledné (138), d) vztazné (139, 1).
 podmětné věty (135).
 podmínečné věty vztazné (140, β).
 podmílnka vyjadř. pády předložkovými (77, 8).
 podoben čemu a k čemu (78, b, 1).
 pod pět zl. chybno m. od (70, b, 1).
 podstatné jméno přívlastkem (14, 3), jak se dělá (25, a), podst. jméno slovesní jak se nazývá (117).
 podřídnit vo větách vztazných (143, 2).
 podvojnost slov synonymních (179, nn).
 pohnuti koho z čeho.
 pohnutka vyjadř. instr. (60, 3), instr. s připojeným přesestím (60, 8, P), pády předložk. (76, 2).
 pochybovat aby (129, P. 3).
 pojistiti čeho a eo (45, P).
 pokládati s instr. výrok, a za (65, c), pokud uvoz. věty časové (137, 1).
 položiti kdo (81, P. 1).
 pomér, zbytočno (176).
 poměrné věty příslovečné (142, 3).
 pomněti koho, čeho, nač (48, a, P), s dat. (64, b, P. 2).
 pomoc, zbytočno (176).
 pomocí komu čeho, k čemu (44, a, P).
 pomstiti rozdílné vazby (46, 5, b).
 ponořen, zbytočno (177, 3).
 posaditi kdo (82, P. 1).
 poslati komu čeho a eo (45, c), s výr. instr. a za (65, f), šp. eo! — na něco a pro něco (80, 5).

poslouchati s gen. (48, c).
 poslušen s gen. (48, 1).
 postaviti kde? (82, P. 1).
 postoupiti komu čeho (45, f).
 postrádajíct, zbytočno (177, 8).
 postrádati (167).
 posvětiti s instr. výrok. a za (64, d);
 šp. col
 potahovati zboží, germ. (167).
 potnšíly a potutelný syn. (178, 2).
 potravati s instr. výrok. (64, b).
 potřeben čeho (48, 2).
 potřebovati čeho (48, c).
 potřebovati s inf. germ. (167).
 potvrditi s instr. výrok. a za (64, d);
 šp. col
 povídám čeho (48, 1).
 pověst, fráze (164).
 pozdě, zbytočno (177, 3).
 pozůstávati z čeho, chybno (167).
 požehnati s gen. dat. akk. (52, e; P).
 požít čeho (45, d).
 pracovati o něco a o něčem, šp. na
 něčem (81, 18).
 praesens sloves trvalech značí rozví-
 jení děje (96, 2); praeas. historické
 (96, 3).
 praeteritum sloves trvalech a opo-
 tovalech (97, 1), pract. snahové (do
 conatu) (98, 3), pract. sloves ope-
 kovalech (98, 4).
 prášek od kaše, šp. pro (15, 5).
 prázden čeho (49, 5).
 pro za dativ prospěchový chybno
 (78, P.).
 prodávati po čem (79, b, 1).
 prodálati, germ. (167).
 prodlévati čím.
 prohibitiiv (101).
 projiti, germ. (167).
 prokázati se s instr. výrok. (64, a).
 propadnouti s akk. (85, a).
 prosaditi, germ. (167).
 prositi čeho od koho, čeho na kom,
 čeho u koho, koho (gon.) zač (44,
 a; P.).
 prositi aby, ať, že, kdyby (132, 1, P.).
 prospívatii čím.
 prost čeho (49, 5).
 prostředek, zbytočno (176).
 prostředek vyjadřuje se: instr. (61, 6,
 a), pády předl. (77, 6).
 prostředník vyjadřuje se instr. a pády
 předl. (77, 6).
 proti chybno m. za a na (81, 8).
 provolati s instr. výrok. a za (64, d).
 prozraditi, germ. (167).

pršeti s instr., akk. a nom. (13, 8,
 P. 1).
 průběh, zbytočno (176).
 předat věty (10, 2).
 předhazovati, germ. (167).
 předložky pravé a nepravé (69, 6),
 se kterými pády se pojí (70, 7), za-
 píslovec (70, 8), předložky syno-
 nymní: v a do (72, 2, P), skrze a
 přes (72, 4, P), u a při (79, b, 2),
 s a z (80, 8), předl. složené (83).
 předl. opětované (83).
 předložkové pády co jsou (67, 1);
 přechod jejich místního významu v
 časový, způsobový a přičinný (67,
 2); jak rozoznati kterými částmi
 větnými jsou (68, 4); pád předlož-
 kový podmětem (6, c, 70, a), vý-
 rokem (8, 4, 70, d), přívlastkem (15,
 5, 70, e), předmětem (18, 2, 70, b),
 příslovečným určením a) místa (71),
 b) času (72), c) způsobu (74), d) pří-
 činy (75); pády předložkové stři-
 dají se a) s pády prostými (77),
 b) vespolek (78), c) chybne a ne-
 správné vespolek se zaměňují (81,
 C); nahrazují se chybne všeobecnými
 opisy (82); záměna vazby pádů
 předl. (82, E); pád předl. za gen.
 předmětný (40, b, P. 1).
 předmět, zbytočno (176).
 předmět co jest (2, 5), přímý a ne-
 přímý (3, 5), kterými slovy se vy-
 jadřuje (18).
 předmětné věty: a) vyjadřovací (128),
 b) nepřímé tázací (130), c) rozka-
 zovací a zabíračovací (132), d) sna-
 hové (132), e) obavné (133), f) vý-
 sledné (133), g) vztažné (139).
 předpony adjektivní (29, 5).
 předpony slovosní (87).
 přehnání, germ. (167).
 přechodníky (107).
 přechodník ve větách vztažných a táz-
 acích (111, 5); za podstatné slo-
 vosní (117, b).
 překládati s dat. (53, h).
 překládka vyjadř. instr. (61, 4), pády
 předl. (76, 4).
 překvařitli syn. (173, 12).
 přes moe a na moe (81, 14).
 přestati s gen. (46, 6, a), s přechod-
 níkem (108, 3, b).
 přezdívati s dat. osoby a nom. pře-
 vzdívky (53, 9).
 při chybno m. na (81, 1).
 přibývati s gen. (13, 6, P. 3).

příčestství činného vyjadřuje přání (10, 2, c), významu trpného (114).

přídavná vyjadřuje se: akk. (34), gen. (46, 5, 49, 4), instr. (60), pády předložkovými (75).

příčinné věty (130).

přidávat s gen. (44, 4, a).

přidávaná jména určitá a neurčitá (7), za jméno vlastní (15, b, P), zpodstatňují se (28, a), významu činného i trpného (28, 8), stupně srovnávací (29, b).

přijímat s instr. výrok, a za (65, f); šp. *co!*

přijímat, synonyma (173, 18).

přijít k čemu, germ. (173, 14).

přikládati s gen. (45, f).

příklér uvedený spojkou jako výrokem (7, 4), přívlastkem (15, 8).

přímléry a podobenstva (181).

přinést s gen. i akk. (45, P).

přinutiti, synonyma (179, 3).

připouštět věty (136).

připustka vyjadřuje pády předložkovými (77, 9).

přisíhati čím, nač, při čem, skrze co, na čem (61, 6, a, P); šp. u čeho!

přísluzečné určení a) místa co jest

(3, 7), kterými slovy se vyjadřuje (19, a), b) času co jest (4, 8), kterými slovy se vyjadřuje (20, b), c) způsobu co jest (4, 9), kolikero jest (21, c), kterými slovy se vyjadřuje (21, d), d) příčiny kolikero jest (22, d), kterými slovy se vyjadřuje (23).

přísluzečné věty: a) vyavětovací (129, C), b) příčinné (130), c) účelné (131), d) výsledné (134, 8), e) podmínečné (135), f) připouštěcí (136), g) časové (137), h) zástupné vztazné (139 nn.), i) místní (141, 1), k) srovnávací (141, 2), l) poměrné (142, 3), m) obmezovací a vztahové (142, 4).

přísná zima, germ. (177, VI).

přístavek (16), přísluzečný (17, 7).

přitahnouti si nemoc germ. (167).

přitomen s gen. (48, 2).

přivésti to, germ. (167).

přívlastek co jest (4, 11), kterými slovy se vyjadřuje (14, 1), součadný a podřadný (16, 9), přívlastkem pády předložkové (70, c), přechodník (108, 2), příčnosti činné (114, 2), příčnosti trpné (115, 2).

přívlastkové věty: a) výsledné (133, 8),

b) vztazné (140), c) uvedené spojkou když (139, P, 3).

přízvuk větný (28).

přát se s instr. výrok. (64, c); šp. *co!* ptati s gen. (44, d).

ptati se někoho (gen.) na něco a o něčem (48, c).

přejítě čeho a co (45, P).

půl dobré myšle, hodiny, šp. dobrá půl (16, 1),

pushť s gen. (49, 5).

pustiti, pustiti se, sloveso frastické (170, 6).

původce a původ vyjadř. instr. (60, d, 1, P), pády předl. (75, 1).

pustiti se čeho.

pýchati čím (63, 2).

pykatи čeho.

R. Ř.

rážiti s inf. za imperativ (102, 5).

rád čemu a z čeho (52, 2, c).

raditi se s gen. (48, c).

radost čeho a z čeho místi (šp. nad něčím!)

radosten čeho, z čeho a čím (49, 4).

radovati se z čeho, čemu a čím (52, 2, c, P); šp. nad něčím!

rmoutiti se z čeho, čím (60, 2).

rod jmen podstatných (26), sloveso (98).

rozhléžiti koho z hřebů.

rozkazovat věty (182).

rozpadavat se, germ. (178, 15).

řeč přímá a nepřímá (145).

říkat s dat. osoby a nom. jména (53, g); řískati komu oč.

S. Š.

sahati s gen. a po čem (44, d).

samotný chybno m. sám (38, 7, P).

samy (38, 7).

sdělit, germ. (173, 16).

sem chybno o místě vzdáleném (20, P).

seslavajitel zbytečno (177, 3).

seznavati chybno m. poznati (92, 9, P).

shoda výroků s počtem (9), přísluzečné vlastku se jménem určeným (16), výrok jména při infin. (106), jména předmětného na inf. závislého (106).

schovati se s dat. (53, h).

sivý a šedý, syn. (179, 2).

skládati, germ. (171, 5).

skryt od čeho lépe než: před čím,

slouti a nom. a instr. výrok. (64, 6, P).
 sloužiti, lópo: býti (172, 11).
 slovesu okamžitá (84, 1), končíef (84,
 2), trvaef a počtuavá (85, 1), opě-
 tovací (85, 2), opakovací, sesilo-
 vací, zdrobnělá (86, 3), předpo-
 nová (87).
 slovesa s předpónou na s gen. (45, b),
 s předponou do s genitivem (44, a),
 zvratná s gen. (44, c).
 slovesa činná významu přechodného
 i nepřechodného (93, 2).
 slovesa denominálná (182).
 slovuten z čeho.
 slušeti někomu, k někomu, na někoho
 (78, b, 2).
 slýseli s dat. (54, b, P. 2).
 smíti se někomu a z někoho (78, b, 3).
 smrděti něčím, šp. po něčem!
 smysl, zbytečno (176).
 snadný a lehký, syn. (178, 2).
 snahové věty (182).
 snažení čeho (48, 2).
 snažiti se čeho (44, d).
 sníti (sejti) s gen. (46*).
 soudili komu (52, 2, f), koho z čeho.
 souhlasili, germ. (168).
 splati s gen. (45, b, P).
 spočítati v čem, germ. (168).
 spodobeni gen. přívlast. k pádu jména
 řidicího (17, 5).
 spojen, zbyločno (177, 3).
 spojky (123).
 spotléhati boz zvratn. se (94, 4, P).
 spoléhati, synonyma (179, 3).
 spona (2).
 sporj, co známoná (177, VI).
 spotrebovati, synonyma (174, 17).
 srovnávací gen. (49, 2), věty (141, 2).
 srozuměn, germ. (168).
 s strany lépe o (82, D); se své stra-
 ny, lépe: od sebe.
 stádati s dat. (52, 2, b).
 starati se s instr. a nad čím (60, 2).
 státi se dvěma akk. (37, b).
 státi, germ. (168).
 stav, zbytečno (176).
 stěžovati si do někoho a na někoho
 (46, 5, a, P).
 s to býti; aby (184, 2, P). Ostatně
 pamatovati, že vazby této, a to oby-
 čejně chybějí s inf. příliš často se
 užívá za prosté sloveso moci.
 strach mě jest (35, 2, c).
 strachovati se čeho (46, 6, a).
 strana, bok, syn. (178).
 straniti se čeho (46, 6, a).

strašiti se čeho (46, 6, a).
 střed chybno m. pádu předložkových
 (82, D).
 střeli se s gen. (43, b); šp. střežiti!
 stvořiti s instr. výrok. (64, d).
 styděti se čeho, čím, zač (47, P. 2);
 šp. před.
 substantivum v. podstatné jméno.
 supinum (116).
 svědom s gen. (48, 1).
 svěřiti komu čeho (43, d).
 svoboden s gen. (49, 5).
 svrběti s akk. (35, 2, b).
 svij (31, 7).
 synonyma (178).
 syt s gen. (48, 3).
 saty po otcí a s otcem (81, 11).
 šetřiti s gen. (48, b).
 široký s gen. měrovým (50, 3, b).
 škoda! s gen. (50, 4); šp. o něco!
 štititi se s gen.
 štědrý komu.

T.

tajiti, tajnu jest s gen. (43, d).
 tázací věty (11, 4); nepřímé (180).
 tázací věta za imperativ (102, 4).
 tázati se s gen. (43, c).
 tento chybno (32, 6).
 teskliti čeho.
 teskliv čím.
 teskno jest mě a mi (35, 2, c).
 těsný a úzký, syn. (179, 2).
 těšili se čemu a z čeho (52, 2, o, P).
 těžký a nesnadný, syn. (179, 2).
 tláci nač, germ. (168).
 tlustý s gen. měrovým (50, 3, b).
 to při slovesech neosobních kdy
 správno a kdy chybno (14, P. 4).
 touha jest mě (35, 2, e).
 toužiti komu čeho.
 trestati někoho z něčeho, za něco,
 o něco, pro něco (79, a, 8).
 trpěti nač, germ. (168).
 třeba uvozuje věty připouštěcí
 (196).
 tříkrát tak veliký chybno m. tříkrát
 větší (29, 3).
 tvoriti se, synonyma (164, 1).
 tvoriti germ. (174, 18).
 týž, tentýž chybno (33, P).

U.

ubezpečiti koho čeho (43, d).
ubhati s gen. (46, 6, a).
ubratи s gen. (44, 4, a).
ubývati s gen. (10, 6, P. 3).
účasten s gen. (48, 2).
účel a záměr, syn. (178, 1).
účel vyjadř. pády předložkovými (76, 3), inf. (105, 6), supinem (116).
účelné věty (131), účelné věty vztažné (141, b) α .
učiniti s instr. výrok. (64, d).
učiti se čemu (52, 2, b), čím (64, a);
učiti se (t. hráti) na něco (82, 4)
 šp. něco;
uchovati koho čeho.
ujíti čeho a čemu (58, h, P).
ukázati se s instr. výrok. (64, a), s nom.
 adjektiva výrok. (36, a, P).
umřeti s instr. výrok. (64, b); šp. *col*
uplynutи, zbytečno (176).
u přirovnání chybno m. proti (82, D).
uřad fráze (164).
ustanoviti s instr. výrok. (64, d).
ustoupiti čeho, od čeho, komu.
utsudkové věty (10).
utěci s dat. a gen. (58, h, P).
uzavřiti, germ. (168).
uzdraviti koho, čeho i od čeho.
učasnouti se čeho.
užiti čeho (45, d).

V.

vadu, chyba, úhona syn. (168, 1).
varovati se čeho, šp. *před čím*.
vzděti si čeho (49, a).
vzdělen čeho a z čeho.
věd (119*).
věděti čemu co (54, b, P. 2), do koho
 co.
věhlasný, co známená (177, VI).
relebiti se čím.
věrování vyjadř. pády předložkovými
 (79, a, 2).
věřiti na něco chybno m. v něco
 (81, 8).
veselo jest mě i mi (35, 2, c).
vespotnost jak se vyjadřuje (31, 6).
věta co jest (1, 1); věta jednoduchá
 (5, 12), holá, rozšířená (5, 12); pod-
 mětem (6, 5), věta výrokem (7, 5),
 přívlastkem (16, 9), předmětem (18,
 4), vět samostatných tvary (10),
 věta složená (122), věta stažená (125).
věvoditi s dat. (52, 2, f).

vše s gen. srovn. (49, 2, b).
vše šp. místo několik (30, 6).
viděti čemu co (54, b, P. 2), s *an*
 (128, 2), viděti jest hora a p. chybno
 (108, P. 2).
viděti se s nom. adjektiva výrok. (36,
 a, P); germ. (175, 6).
viniti koho čím a z čeho (62, 7,
 P. 3).
vítati s instr. výrok. (65, e); šp. *co!*
vizite! s gen. (50, 4).
vládnouti kým, čím (68).
vlastnosť vyjadř. gen. vlastnosti (40,
 4) a pády předložkovými (80, 9).
vokativ (84).
volati s gen. (44, d).
voněti čím (68); šp. *po čem!*
v poměru chybno m. proti (82, D).
všimmati si s gen. (43, a).
vyhojiti koho z čeho.
vycházeti s někým a s něčím, germ.
 (168).
vychovati s instr. výrok. (64, d);
 šp. *co!*
vyjadřovač věty (128).
vyjímati se, germ. (168).
vymluvati se čím, z čeho, na koho
 (61, 6, a P).
výpustka slovesa výrokového (7, a,
 5, P), slovesa sponového (8, III, 1),
 jmenné (27, 7), imperativu (102),
 infinitivu (104, 3, P. 1), příčestní
 činného (114, P. 2), slovesa *být*
 při trpném příčestní (95, P), při
 adj. živ (138, 2, P. 2).
výpustkové věty výsledné (134, 3)
 P. 1).
výrok co jest (1, 2), kterými slovy se
 vyjadřuje (7, a), výrokové jméno
 kterým pádem se vyjadřuje (8), vý-
 rokový dativ (106, 2, b), inf. (103,
 2), přeslovník (108, 3), příčestní
 činné (114, 2), příčestní trpné (115,
 1, b); výrokem pád předl. (70, d).
výrokové věty (140, 2, β, P).
vysaditi, germ. (168).
výsledek, zbytečno (176).
výsledné věty (133).
vysoké stáří, l. stará léta (29, P).
vysoký s gen. měrovým i akk. (50,
 3, b).
vystříhati koho čeho (47, b).
vystříhati se čeho.
vysvětlovací věty (129, C).
výše s gen. srovn. (49, 2, b).
výšinouli se, chybno (168).
vypolati něco, germ. (168).

vyvoliti s instr. výrok. a za (64, d);
 šp. co!
 vyznati se v čem, germ. (168).
 vzdalovati se čeho.
 vzdít se čeho.
 vzít, vzti se, sloveso frastické (188, 1).
 vzít s instr. výrok. a za (65, f); šp. co!
 vzít si čeho a oo (45, e).
 vznikati, synonyma (164, 1).
 vzpělení řádu větové (188, 8, P. 1).
 vzpomlnati s gen. a na (43, a, P).
 vzpominka, památka, upomínka, syn.
 (178, 1).
 vztah vyjadř. instr. (59, 8), pády před-
 lož. (75, 5).
 vztahové věty (142, 4).
 vztazné věty (189); přecházejí v samo-
 statné (143, 9).
 vzvolací věty (12, 5).
 vždyť odporovací (124, 2).

Z.

zachovati koho čeho i od čeho (47, b).
 zakusiti čeho (45, d).
 záměr a účel, syn. (178, 1).
 zanedbati čeho (42, a, 1, P. 2).
 zanechati čeho (42, a, 1, P. 2).
 zaprati čeho (43, d).
 zaprati že ne (129, P. 2).
 zapomenouti se nad čím (43, a, P).
 zapomněti čeho i nač (43, a, P).
 zápor a klad téhož slova (120, 1).
 zápor jak se opisuje a sesiluje (122).
 záporky (120).
 záporná slovesa přechodná s genit.
 pojiti jest 42, a, 1, P. 1).
 zapotřebí šp. m. potřebí (43, c, P).
 zarmoucen s gen. i s instr. (40, 4).
 zusluhovati s gen. 43, c).
 zastati s instr. výrok. (65, e); šp. co!
 zastaviti se o něco a pro něco (81, 13).

zdviděti komu čeho i z čeho (46, 5, b).
 zbavit koho čeho (47, b).
 zbehly s gen.
 zbiti s gen. (46, 6, a).
 zdati se s instr. výrok. (64, a).
 zde, zdejšl chybno o místě vzdáleném
 (20, P).
 zdržhati se s gen.
 zhojiti se čeho i z čeho (47, P. 1).
 zhotoven, zbytečno (177, 8).
 zkusiť čeho (45, d).
 zkoušen čeho (48, 1).
 zpěvati se čeho.
 zpovídati se čeho a z čeho (47, P. 1).
 zpraven čeho i o čem (48, 1).
 zpraviti koho čeho i o čem (48, d).
 zprostiti se čeho.
 zprostiti koho čeho.
 ztratiti slovo, germ. (168).
 zůstat s instr. výrok. (64, 6); šp. co!
 zvykati s dat. (52, 2, b); šp. na něco!
 zzelelo mi se čeho.

Ž.

žádati věty (181).
 žádati čeho od koho, čeho na kom,
 čeho u koho, koho (gen.) zač, oč
 (44, d, P).
 žádostiv čeho (48, 2).
 žalovati komu čeho (46, 5, a); koho
 z čeho, oč).
 že uvozuje věty: a) vyjadřovač (128),
 b) příslimné (180), c) obavné (188),
 d) výsledné (188), e) řeč přímlou
 (146, P. 1).
 žebrat! čeho (44, d).
 želcti s gen. (46, 5, a).
 žertovati s někým a z někoho (81, 16).
 žlzniti čeho (44, d).
 žlzniv čeho (48, 2).

